סביב. יחליפו הכסים פנים ואחור עד יגיעו להנמל הקרוב לעיר. פה יגדל האסון מכל הדרך. כמעט לא עזר כח אחד המלחים הכושים לתפוש בחבל הנם להפכה! וכרגע הפכה הספינה פניה והיינו כנוללים לולא מיהרו הספינות אשר סביבותנו העומדות וצעקו לעזרה להצילנו אחזו החבל והשליכו את האיל המעגן ונצלנו. ולעת ערב ירדנו יבשת עדאן לשלום.

תמו דברי חלק הראשון, בעזר נוצר נפש האדם אחרון וראשון.

ואם יתקבלו דברי אלה לפני אחב״י אוציא לאור בקרוב, ברצות ה׳, גם חלק השני אשר נכבדות ידובר בו.

ידד שנת עיני ואפעה כאני —
תוך ים תשוקתך ואלה אזכרה
לו אהיה יונק ואתה אומני
אינק שדי יפיך צמאי אשכרה
לו אהיה שלח*) ואתה ואני —
נשב בצל גני ופריך אשמרה
לו אהיה רומח ואתה נותני —
תוך לבב משנאיך בדמם אשכרה
לו אהיה אהל ואתה שוכני
נתעלסה אהב בגיל נתאזרה
לו אהיה לשון ואתה מעני
אשקיט יקוד חשקך בשיר ואזמרה
לו אהיה עבד ואתה רוזני
אשאף עבודתך דרוד לא אבחרה.

*) מלשון שלחיך פרדס.

גם כי היה עמדי מן המוכן שופר של איל ותקעתי בו חוצת היום נסיתי לתקוע גם בשופר שלהם וכן הוא בכל ארץ התימן באין להם שופרות של איל או כי לא ידעו לעשותו הם תוקעים בשופר גדול של יעל ארכו כשתי אמות ומפותל כאשר הוא בראש היעל וקולו גדול ומרעיד יותר משל איל.

כן עיר החומה שָמה ושממה רובצת עליה ערה ונהרסה ותהי לעי מפלה. בתים רבים מאין יושב ושאיה יוכת שעריה. בתוכה יושב מושל טורקי עם מעט אנשי חיל לקחת מס מן מעט סחרה והספינות העוברות על דרכה. מעט קאהווא יוצא ממנה המובא ומההרים (אשר על שמה נקרא קאהווא מוכא כי מלפנים אך ממנה יצאו) ומגרש העיר היא ארץ מלחה גם המים מלוחים וממרחק יביאו מים לשתות. וסביב העיר מכרה מלח שכל אדמת עפרה מבהקת מלח. גם חופרים יאורים סביב הים ותכנס בהם המים וכזרוח עליהם השמש תיבש ותהי למלח. ועושים מהם ערמות וימכרו לספינות והמס להמושל.

יום שני של ר"ה לעת ערב הבהילוני רב החובל לעלות בספינה כי הסערה קמה לדממה ותקוה להחלף ברוח צפונית. יום השבת בבוקר הגנו אל שער הים (באב אל מאנדיב) בין רוכסי הרים מימין ומשמאל ומוליכו רק מעבר צר בדרך עקלתון. פה ספינות רבות עומדות מצפות זה ימים מספר עד יבא בהם הרוח צפונית. והנה באה ועברנו בשלום. פה מלאכה גדולה לתופשי נס ומשוט להחליף הנס להפוך המשוט נגד הסלעים ואיי הים וביום א' ד' תשרי שנת כת"ר הגנו עגל עדאן.

ספינות קטנות כאלה לא יעמדו מרחוק הלאה במקום הספינות הגדולות ואניות הקטור אצל הנמל בכפר טאוואהי וידחקו להכנס בין רוכסי ההרים והסלעים הגבוהים הנטועים בים ועוברים עליהם סביב

סביב

מפני העניות ומיעוט אבנים ולבנים. גם יפה להם להחסות באלה הצריפים מפני חום הגדול הבוער ואלהט כאש להבה. גם הממשלה לא תניחם לבנות בתי חומר אבנים ולבנים גבוהים מחוץ לעיר פן יצא צר ואויב להלחם בעיר ויהיה להם מקום להצר ולעמוד על גגות הבתים להלחם עם שומרי החומות מנגד. בין חוצות החיצונות האלה היו רחובות מיוחדות גם להיהודים אחוזת נחלתם מלפנים בתי קנים כאלה. רק הבי"הכנ לבדה היא בנין אבנים ולבנים וכפה עליה. וזאת היתה להם על ידי פעולת איש צדיק השר הגביר מארי אהרן ערקי הכהן זצ"ל שהזכרתיו לטובה למעלה (בצנעא) שהי' נכבד למלך תימן זה יותר ממאתים שנה וישב כמה שנים לשר ושופט בעיר הזאת תחת יד המלך והוא בנה הבי"הכנ הזאת ומני אז עומדת על תילה אך פנה זיוה הודה והדרה. אחת היא בנין בית חומה בכל עיר הפרזי הזאת.

אז היו פה כארבע מאות בתי אבות יהודים והיו עשירים סוחרים ואנשי מלאכה בהיות העיר הזאת ראשית ערי המסחור לכל מלכות תימן מהים ומהיבשה. וזה כמאה שנה היה דבר גדול בעיר (כאשר נמצא באלה הארצות) וכמחצית אנשיה מתו במגפה. אח"כ התעולל עליהם מושל העיר ושרף כל הרחובות שלהם. ורבים ברחו לערי ישראל אשר בהרים מהלך יומים שלשה ולא חזרו לשוב לשבת פה רק כמאה משפחות. וכן היו הלוך וחסור עד לפני ז"ך שנים שנלחם מלך מצרים אברהים פאשא בכל ערי החוף ובעיר הזאת והבקיעה אליו והרס חומת העיר לנגד הים והחריב המבצר וכמה בתים והשבית סחר העיר והסבה לעיר חודידה. וגם עיר הצרופים נשרף עם רחוב היהודים ונתדלדלו מאד ומני אז מעטו. רובם הלכו לגור לערי ההרים ולעיר עדאן ומיסקוט. ועד לפני י"ב שנה היו בה עוד כחמשים בתים. ואחרי לקחה ממלכת בריטאני' האדירה עיר עדאן ועשאה לעיר גדולה וסוחרת חפשית ותפארת נהרו אליה כל הסוחרים והעשירים מכל גויי הארץ ולא נשאר עוד שכר וסחר מאומה בעיר הזאת. עדאן מימין וחודידה משמאל נתמלאו מחורבנה של מוכא. וגם היהודים הנשארים הלכו להחסות בצל ממשלת בריטאניא בעיר עדאן. ועתה לא נשאר פה מוכא רק שמונה בתים של יהודים. ולא היינו היום ער"ה רק תשעה גברים עם הנערים ולא היה לנו מנין להתפלל בצבור בזה ראש השנה. ומלאכתם צורפים אורגים ועושי כורי מצרף מחול האדמה הזאת הטובה לזה ויוצא לכל המדינות.

לטובתי ומנוחת ראש שנתי היה הרוח דרומית חזק לנגדינו ולא יכלו כן תרנס פרש נס ותעמוד שם. עשיתי פה ר"ה בבית השו"ב מארי שלום והוא צורף בכסף ועושה כורים גם רופא לגוים ובעל סגולות. מנהגם ופיוטיהם כמנהג כל התימן. גם אצלו מצאתי איזה פיוטים ושירים למארי שלום אל שיבזי אשר למעלה העתקתי הרבה משיריו. ואקח גם אחד מהמה ואציגנו לפניך ואם חכך טועם שירי ערב יֶערב לך גם השיר הזה:

ידד

מד.

הליכה לחודידה. — מוכא והעוברת עליה.

גם הדרך הזה כבר ראית מראשית בואי. בליל ה' רכבנו כל הלילה באישון חושך ואפלה בין הררי חול ומדבר תלאובות. ירדתי מהגמל לסך את רגלי והאורחה עזבוני וגם גמלי רדף אחריהם ואני לא ידעתי אנה אני בא ותעיתי כשה אובד בדרך לא עברתי ואורח סלולה אין בין החולות עד שמעתי מאחורי קול אורחה אחרת באה אחרי והלכתי אחריהם עד אור הבוקר. שם בבתי צריפים יושבים מחיל הפחה התוגרמי שומרי הדרך ואורו עיני לראות גם בעל הגמל עם משאי מצפה עלי. מפה ארץ נוסבת תחת ממשלת הסולטאן יר"ה אשר במשפט יעמיד ארץ ובצהרים עש"ק נפקחו עיני לראות שערי העיר חודידה ושומרי החומות. אור יקר תהיל עלי אחרי לא האמנתי לראות עוד ארץ החיים.

באתי לבית הסוחר הנוצרי הבאגי סטופאן מיכאל אשר אספוני וגמלוני חסד. ושמחו לקראתי בכל לב אחר התעלמי מהם תשעה ירחים לא שמעו ולא האמינו בחיי. השיבו לי בשמחה את הפקדון אשר הפקדתי אצלם תיבה סגורה בגדים ספרים ומצעות. ויעצוני למהר ללכת לעדאן בטרם יסגר שער הים. כי עתה סוף העת (מוסים) אשר עוד ספינה הולכות עדאנה. ובעבור זה החדש לא אוכל עוד ללכת. כן שלחו משרתם לדרוש והנה ספינה קטנה יוצאת הלילה לעדאן אבל שכרוה סוחרי הודו ישמעאלים השבים מגירא מחאג מיכה ולא רצו לקבלני אתם עד שבהתאיצות רב בטרחת הסוחר הנוצרי וכפל שכר נתנו לי מקום בירכתי הספינה ועליתי אותו היום ובערב פרשה נס ועזבה החוף.

הרוח לא מילא אחרינו והתנהלנו לאט עד יום ד' ער"ה בבוקר באנו לעיר מוכא. שם עמדה. כי הרוח השב ממולינו ואין לעבור במקום צר אצל שער הים (באב אל מינדיב) אשר שם יתאחד ים הערב (האדום) עם ים הפרסי (הודי). ועתה סוף הזמן מרוח צפונית המנשבת אך בקיץ. ירדתי העיר ודרשתי על בתי היהודים והביאוני (בשכרו) מחוץ לעיר לבתי צריפים קש וקנים. שם בית השו"ב מארי יוסף שאלם נ"י.

לפנים היתה מוכא עיר גדולה כאחת ערי הממלכה שבארצות הקדם. מבצר חזק וחומות גבוהות דלתים ובריח ובניני בתי העיר אבני גזית ולבנים תחתים שנים ושלישים ומגדלים מהודרים בנויות לתלפיות על חוף הים. תוך החומה מושב השופטים השרים הסוחרים השולחנים ובתי אוצרות והחנויות ובתי המסגד. גם בית הקברות בתוך בין בתי המסגד ציונים ומצבות אבנים משוח בשיד כמנהג הישמעאלים ומחוץ לחומה עיר הצריפים רחובות וחוצות בתים הרבה פרזות ישבו על פני השדה. הבתים מעשי עבות עצים קוצים קשים וקנים מהם מרובעים ומהם עגולים והגגות משופעים וראשם קצר ואחד וגם המה מעשי ידי אומן חצר עם בתים וחדרים וכן הוא בכל ערי החוף. וזה

מפני

עש״ק לעת ערב באתי עיר יאפיד בהרי חימה עיר מגורי שלשים יום אחרי נגזלתי. ובישרוני כי אחרי הלכתי למוצא המים לא נשברו עוד כדיהם (ראו למעלה מעשה שהיה) האמנם אמרתי כי היה גשם ונפתחו המעינות. והבטיחוני עוד שהגזלן בעל המלון אינכו במלונו (מלון שודדים) כי נגף הוא ואשתו ובנו והתפלים הנגזלו נמכרו בשוקים ומעט מהם קנו יהודים למעני בערי תארא וביחוד התפלין הטובים ואיזה ספרים וחותמי וישיבו לי. שמחתי עמהם בש״ק עד יום ד׳. בבוקר השכם ירדתי עמהם לשוק הרביעי. משם שכרו לי חמור לרכוב בארץ המישור ובמקום שאין אנשים כי זכרתי וידעתי את התלאה אשר מצאתני בדרך הזה בבואי ואין יהודים באמצע הדרך הזה לנוח שם עד עיר מאנאכה. הדרך הזה כבר תארתיה ונירתיה לפניך אחי אשר לבך כלב אחרי בכניסתי לארץ הזאת אשר באתי אליה אחרי חרדת פחדים כשלש שעות בלילה אשר מצאתי כולם ישנים בבתיהם תוך כיסהם ודפקנו על פתח בית איש ישר אשר הכירני מאז והביאנו קורות ביתו. יהי מכירי ברוך.

עתה דמיתי שיצאתי מאפלה לאורה. פה תמשול ממלכת אל מוקריימי אשר למלך חסיד יחשב להם ומעמיד במשפט ארצו. כן עוד פה מעט פרנסה להיהודים והרעב לא הכביד אכפו כבארץ העליונה גם נגף החלי רע רא״ל לא בהה בגבולם (כה לחי) והמון עניים מנגעא יגהרו הנה על פת לחם. למחרת הלכתי לעיר האגארה הקרובה כשלש שעות וישבתי פה עד יום א׳ והוחלתי מחן לעיר על אם הדרך אשר יעבור שם האיש החסיד והקצין ר׳ יחיא אל עומיסי אשר הכירני בתחלה בעברו אל שוק מאנאכה כדרכו. לא הכירני עוד כי חשך משחור תארי ונהפכתי לאיש ימיני כמוהם. בכה עמי ונחמני בדברים ערבים וצוני לשבת פה עד מחר כי ישוב מהשוק ויוליכני עמו לעירו ולביתו.

יום ב׳ י״ג אלול בצהרים באתי עמו לביתו בעיר גירואה בהר נאפאן מקצה שמנה חדשים אשר עזבתיה. פה מצאתי מעט התפלים אשר השארתי לפליטה עם אשר קנו מהשוק מגזילתי. פה ידעתי כי עודני חי. נחתי ונפשתי עד יום ד׳ כ״ב אלול. קודם עלות השחר השכמנו וסעדנו לבבינו די שבעה וירדנו בארחת יהודים וישמעאלים לשוק אל רבוע הוא השוק הראשון שפגשתי בו בראשית כניסתי לארץ הזאת. עתה בדרתי מההרים רקדתי כמו איל ועל כל מורד אהלל יה הודו לה׳ כי טוב כל״ח שיצאתי לשלום. כהולך בחליל הלכתי לפני הארחה. החלפתי כוח ולבי שמח. הנני יוצא מאפלת חדרי תימן לראות עוד פני חלד. הנני יורד מהרי חושך לאור באור חיי תבל.

בלילה ההוא בכלות רגל השוק שכר לי גמל ללכת חודידה עם הארחה הגדולה השבה מהשוק נושאת קאהוה בשמים ועלי סענעם ושארי פרי הארץ ומלאכת מעשי תימן. החסד גמלני האיש היקר הזה ר׳ יחיא אל עומיסי אין בפי מלה להגידה ושפתי הקצורנה מלספרה. יגמלהו ה׳ כצדקו הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו.

לעלות אליה לקנות דבר מה. ופתחה לו הדלת והעלתהו לעליתה
והדלת סגרה אחריהם ותבעתהו לעבירה ואם אין תכהו נפש. וכראותו
כי אין מפלט לו אמר שצריך להסיך רגליו. והראהו חדר בית הכסא
והמתינה לו בחצר. מחדר הזה היה חלון קטן פתוח לחוץ וידחוק
עצמו מהחלון ונפל לארץ גבוה שלשה בתים ולא התנזק וקם וברח. היא
המתינה לו עד בוש ותרא כי אין איש זרקה מלתחתו החוצה. והוא
נמלט משם וילך מעיר לעיר עד בואו לעדן ומשם נסע לבצרה ובבל
ומשם לירושלם עה"ק ת"ו. ושם נפתחו לו שערי חכמת הקבלה בשפעת
טהרתו וקדושתו כנודע מפרשת גדולתו וקדושתו וחסידותו ואשר הופיע
אור יקר בחבוריו על הזוהר וכתבי האר"י ז"ל וכונת התפלות אשר
עד היום בק"ק בית אל ומנוחתו כבוד בירושלם.

ואחרי דרשתי וחקרתי על דרך היבשה לעדאן ידעתי כי רבו
השוללים והשודדים גם רוצחי נפש בדרך הזה עד בלתי אפשר לצאת
לשלום מדרך הזאת. ועל כן יעצתי לשוב בדרך אשר באתי בה לחודידה
ומשם דרך ים לעדאן.

בשבת ק' מברכים ר"ח אלול המנהג פה נעא אשר הרב וב"ד
מסבבים על כל הבתי כנסיות בבוקר עת התפלה ובידם אגרת תוכחת
מוסר ואזהרות והתעוררות לימים הנוראים האלה וקוראים בו בכל
הבתי כנסת לעורר העם לתשובה (וכן בשבת הגדול להורותם ולהזהירם
על דיני חמץ ומצה) גם אני סבבתי עמהם (כי יקר בעיני המנהג
היקר הזה) ולא יכולנו בבוקר לסבב על כל העשרים בתי כנסיות גם
כי יאריכו בתפלת השבת מאז טרם עלות השחר עד שליש היום וגמרנו
במנחה. לעת תפלת מוסף הגענו לביהכ"נ של הרב המקובל מארי יחיא
כהן נ"י. שם בקשוני להתפלל להם מוסף כי הייתי נכון לנסוע מזה
אחר השבת. גם אני בשברון לבי כי הגעתי בחזרת הש"ץ להבקשה:
„יהי רצון שתעלנו בשמחה לארצנו ותטענו בגבולינו„ נפתחו קירות לבבי
ולא יכולתי להתאפק מבכי ואקרא בכל כחי עד נסתם מוצא שפתי.
וכל העדה הק' בהמית ענות רוחם ושברון לבם הורידו כנחל דמעה
והיה לנו השבת ליום הכפורים.

יום ה' ב' אלול כשלש שעות אחרי הברכה ולוית חן מהב"ד ומיודעי
ובראשם זה ידיד נפשי ולבבי הרב הגדול חסיד ועניו מארי יחיא אל
קארה נ"י ובניו היקרים ואיש החסד בעה"ב מארי אברהם נאלית נ"י
עד מחוץ לעיר ועבור קברות היהודים בקעה מלאה אבנים למצבות
ואין עליהם ציונים ואותיות מפותחות. נפרדתי מהם מתוך דברי תורה
ונשיקות אהבה ודמעות רחמים. על כן קראתי למקום הזה „נחל
דמעה" כי שם הוספנו לבכות. עזבתי עיר האבלה והשוממה אזל
בחברת איש מורה דרך ללכת ברגלי לאטי וספרי וחפצי וכל חשקי אשר
אספתי פה בדמי נפשי שלחתי לפני עם האורחה ההולכת במישור
לתהאמה. והנני לא יכולתי להחזיק בדרך והעבירני מורה דרכי על
דרך מושב יהודים למען אוכל להנפש בצהרים ולנוח בלילה בערי ישראל.

קם עלינו אדם... לכלותינו להפשיט עורינו ולגרם עצמותינו היבשות עננו אבינו עננו! קדש את שמך בעולמך וידעו כי יש אלהים בישראל". לקול הקורא הזה רחפו כל עצמותינו וסמרו שערות ראשינו. ומזרמי מי דמעה רוטבו עלי הגן ומדמי לבבות השקו כל צמח וכל עשב. גם הנשים העומדות סביב בחלונות ועל הגגות שפכו דמעותיהן מים מפכות על הקירות סביב. דלף מי בת עין טורד באין פוגות. והעל שועתם אל האלהים. לקול שאגם נאספו גם גוים רבים ועמדו מרעיד משתומם עד קרוב לצהרים אשר הקדיש עליו השמש בחומו החזירו הס"ת לבית הכנסת והלכו לדרכם בשקם ותעניתם.

דמעת העשוקים והנאנקים לא נפלו ארצה אבל נאספו נגבו קמו כמו נד לפני אבינו הרחמן ית"ש. והשמים התקדרו בעבים ומטר נתך ארצה ותהי גשם שוטף עד לא יכולנו לצאת מביהכ"נ אחר תפלת ערבית וכל הלילה ההוא. אז נתקדש שמו הגדול ית"ש והרבה מהגוים האמינו שהיהודים הורידו המטר בזעקם לה' ובאו לברך אותם. אחרי זאת ירד כמעט שער התבואות עד החצי שבעלי האוצרות הוציאו ממחבואותיהם. אבל מחלת הקאליריע כבדה מאד בין הגוים היתה לתבערת אש להבה וגם בפנת עיר היהודים נגעה ויום אחד מתו כט"ו נפש. וזאת המחלה הפעם ראשונה באה במדינה ולא ידעו במה להזהר (ואם ד' לא ישמור אך שוא השמירה בזה) ואנכי אשר כבר ידעתיה אחת ושתים רח"ל הורתי להם הזהירות והחיומם והתכוך ביין שרף חזק עם חרדל ועשב הפילין הנמצאו פה והועיל ב"ה לאיזה אנשים.

יראתי להתמהמה עוד פה גם כי קרבו ימי החורף ויעבור עת האניות ושמתי פני ללכת עדאנה לדרום צנעא. עד עדאן מהלך ט"ו יום ובכל הדרך ערי יהודים על פני כל המדינה לאלפים יוסיף ה' עליהם (שני ימים מפה נגבה עיר גדולה דמאר (הדורם). בה כשלש מאות בתי אבות ושתי בתי כנסיות גדולות. ראשי הק"ק מארי אברהם אל קאפי נ"י ומארי אברהם אל נאדאף נ"י עוד שני ימים משם עיר דמאת כמאה בתי אבות ביהכ"נ אחת גדולה ומארי סאלם אל אארצי לראש. ק"ק „פי ראדה" (Fi Rada) כשלש מאות בתי אבות וארבע בתי כנסיות ועליהם אלופים לראש הרב מארי. סאלם מענא נ"י ומארי עווץ סלימאן נ"י. שני ימים למעלה מזו ק"ק שארעב (Schareb) העיר הזאת מלאה חכמים וסופרים יותר מכל ארץ התימן ואנשיה חריפים וזכי השכל וידם בכל. היא עיר מולדת הרב החסיד המקובל האלקי רבי שלום שארעבי זצ"ל שהיה רב החסידים בק"ק בית אל בעה"ק ירושלם תובב"א בזמן הגאון חיד"א זצ"ל כאשר יספר בשה"ג. ובק"ק צנעא הכרתי ממשפחתו אנשים חכמים וישרים וספרו לי סבת הליכתו לעה"ק. הוא היה נער יפה תואר וירא ה' באמת ופרנסתו היה רוכל בעיר ובכפרים בבשמים ודברים קטנים ככל נערי היהודים במדינה הזאת הפעם עבר פה צנעא בעיר הגוים עם מלתחת רכולתו על כתפו וראתהו ישמעאלית עשירה מאילי העיר מבין האשנב ותקרא אותו

לעלות

ונורא. והתחילו איכה וקנות כמנהגם. קול בכי ונהי מרירות ואנחות באין פוגות. זכרתי ת"ב אשתקד בהיותי באליכסנדרי' של מצרים ולא ראיתי קינות ואבלת מקוננת כאלה אך פה הארבן תחדש אבלותה בכל שנה. אחרי גמרו מהם הלכו לבתיהם ומהם נשארו עוד כל הלילה בביהכ"נ לעשות תיקון חצות ושלש משמרות. בבוקר לבשו הס"ת שחורים והניחו אפר מקלה עליה. בהוצאות ס"ת מההיכל אל הבימה הולך החזן לפניה ואומר הקינה „ספדי תורה כי חוללה תפארתך" כו' והקהל אחריו מתרגמים הקריאה וההפטרה כמנהגם וגם בערבי בניגון עלב. אח"כ קראו קנות מלוקטות והאריכו עד הצהרים. ורובם נשארו עוד בביהכ"נ עם הקטנים וקראו באיוב שהקטנים קראו פסוקי פסוקי עם התפסיר ערבי.

גם בשבת חזון קראו עצרה בארבעה בתי כנסיות הגדולות כמשפט שבת הראשון וגשם אין בארץ הרעב תחזק מיום ליום. ותחת אשר בשנים הטובות היה בעת הזאת שמנה מדות חטים בשקל והיום אף חצי מדה אין להשיג רק שעורים ופולין. וגזרות ומסים מתחדשים בכל יום מהמלך החדש החסיד? כי גם לו יחסר לחמו ומאין יחמוס אם לא מהיהודים האומללים. גם נגף (הכאליריה) החולי-רע רח"ל החל בקצף גדול בעיר הגוים כמאתים מתים בכל יום עד שהמלך בכבודו יצא בלבוש שק אחר מטת אחד מבני ביתו כי נגע עד לבו. והוכית בשבט פיו להישמעאלים שישובו אל ה' בכל לבבם. כי אין גשם והולכים למות וגזר צום ועצרה שלשה ימים. ולא נתן אל לבו לשוב מן החמס אשר בכפו וגזלת היהודים בידו. אבל גם בין היהודים אשר עד כה לא נגע הנגע והתקנאו בהם הגוים עתה נדבקה מעט בקצה עיר התחתונה וגזרו צום ותרועה קראו עצרה על יום שני ט'ו באב. סוגרו כל הבתי כנסיות ונאספו באלה הארבעה הגדולות (ראה למעלה) מלאות אין אדם. אחר התפלה והתחנונים והלמוד קמו כולם ונאספו יחד והוציאו ס"ת מבית הכנסת בית אל שיך הנז' אל הרחוב הסמוך להביהכנ"ס ושם גן גדול רחב ידים ונאספו מכל הבתי כנסיות להגן הזה אשר ירק דשא הלבינו ועשב השדה יבשו עלי האלנות נחורו ויבולו. בתחלה עשו התרת כשפים (כאשר ספרתי לכם למעלה שגם בהעצר השמים ולא יהיה מטר יאמרו שלפעמים הוא מעשי כשפים ויש להם על זה נוסח השבעה והתרת כשפים) וישבו על הארץ וקראו תהלים תחנות ובקשות ומזקני העדה וחכמיה קמו ודרשו דברי מוסר ודברי כבושין. ואחריהם המלמדים והתלמידים היושבים בעגולה באמצע קראו בקול גדול פעמים רבות „יהראבנא אירחאמנא" כנז' וכל המקהלה אחריהם. כמה מהזקנים אמרו תוכחת מוסר אשר המסו גם לב האבן. ככה שינו ושלשו והנערים אחריהם כאמור. אחד מהזקנים עמד ואמר „אחינו! השכחתם את חצי הרעב אשר נחתו בנו לפני שלש עשרה שנה כי נשארנו מעט מהרבה. בואו ונכינה קברינו אצל קבריהם מי יודע ישוב ונחם ולא נאבד אנו נשינו וטפינו. המעט ממנו הרעב והדבר כי גם

מנחה ויצאנו מבית הכנסת עם צאת הכוכבים ולא יכולנו עוד לאכול סעודה שלישית.

יום ראשון שמתי פעמי עם מקלי לדרך מזרח נגעא אל ערי ישראל החונים הלאה עם בחור אחד מאנשי העיר אשר ארח לחברתי (בא בשכרו). יום א' ער"ח אב באתי לעת ערב עיר „אסוואן" בה כשלשים וחמשה בתי אבות מחוץ למגבר הגוים. רובם קדרים ועובדי אדמה ועניים. לנתי שמה ולמחרת בבוקר הלכנו משם והלאה עם עוד שני יהודים מהעיר הזאת אשר הלכו למלאכתם בדרך צר ומר מאד הרים ועמקים דרך לא סלולה ותחתתים בדרך למען נוכל לנוח בכל שעה בבתי יהודים היושבים פרזות על פני השדה בבתי מערות בבתיהם אין כל עושי נעלים מעבדי עורות ומוכרים דברים קטנים לעוברים ושבים. לעת ערב באנו עיר תינעם. לפנים היתה עיר ואם בארץ התימן שניה לנגעא אשר עליהם אמרו המושלים: „כי מנגעא תצא תורה ודבר ה' מתינעם". כי רק בשתי הערים האלה היו בד"צ קבועים וסמוכים לדון ולגזור לכל המדינה. היום ימצא בה כשבעים בתי אבות רובם עניים ולהם לראש מארי סלימאן ספירה ואחיו ומארי יוסף ורובם ת"ח יושבי העיר מלפנים ופרנסתם ממלאכתם ומסחור האגוזים והשקדים ותבואה ושתי בתי כנסה להם ושלות השקט ביניהם. ישבתי פה גם השבת. דרך ומנהג אחד לכולם אין כל חדש. ביום ראשון עליתי גיבל אל לאז (הר השקדים) אשר מעט יהודים מפוזרים בהרים האלה זעיר שם זעיר שם. הרים גדולים וברכת יבול תכסם עצי שקדים ואגוזים המפיקים פרימו לכל המדינה ועד מרחוק גם מטעי כרמים ושדי תבואות אך לחום קודר השמש (כי לא המטיר ה' עוד בקיץ הזה) וגובה ההרים לא עצרתי כח ללכת וחזרנו על דרך נגעא באורח אחרת ולננו בעיר סאוואן הנז' ולמחרתו ערב תשעה באב אחר הצהרים באנו לנגעא.

מזב.

מחזה ליל ת"ב ויומו. — תענית צבור ותפלת הגשם.

אכלתי סעודה המפסקת עדשים ובצים. לא הכרחתי לחקור על מנהג אכילת בשר בין המצרים אם גם לאם לשובע אָין וגם בשבת אין בשר ויין. מחזה ליל תשעה באב נורא מראיה ואיום. אחר דממת תפלת ערבית כבו כל הנרות (בבית הכנסת בית מארי יחיא הלוי אל שיך) החושך כסה פני כולנו יחנקו דום. ראש הכנסת מארי יחיא אל מאנגורי איש זקן שקנה חכמה עמד ונוח בבכיה „אחינו! הלילה הזה שני אלפים ושני מאות ושמונים לחרבן בית המקדש ראשון ואלף שבעה מאות ותשעים לחרבן הבית השני ועוד לא נושענו. כל מי שלא נבנה ביהמ"ק בימיו כאלו נחרב בימיו". ועוד דברי כבושין וגעו כל העם בבכיה עצומה ונוראה

אשר אין גוי עמהם בעיר) גם נכנסתיה במטפחת כמנהג ירושלם. ופה עשיתי לי על חג השבועות בגד עליון ארוך ולבשתי פה היום. ויצאתי ברדת היום מביתו עם מארי אברהם בעה"ב ללכת לביהכ"נ שלו הקרובה ויהי אך יצאנו מפתח החצר פגשנו שני ישמעאלים ברחוב. הביטו עלי בקנאה אמרו „זה טורקי". אחד נגש אלי ואחז במצנפת „למה זה הצנפה כן? כי לא יעשה כן במקומינו". „כן אני מנהיג בירושלם" „טורקי אתה"? „לא יהודי אנכי" „ולמה תלבש כן?" „אני לא מיהודי תימן ובמקומינו כל היהודים לובשים כן". „אבל פה לא תוכל ללבוש כן" „ולמה?" מארי אברהם נפלו פניו ולבו והתחנן עליהם לעזבני ואנכי אומץ לבבי לא עזבני ומדבריהם לא חתתי. הניח המצנפת ואחז בזקני אמר „זקנך נאה" ועומד כמקנא על הדרת פני ובגדי. אמרתי לו „אם אחזת בזקני ואני בירושלם או במדינה אחרת הכיתי על לחייך כה וכה". אז חרה אפו מאד ועזבני ואמר למארי אברהם „אני הולך להביא לו שמש (ראסול) מהשופט שביזה אותי ככה ומידך אבקשנו". והלכו להם. הוא נרעד ונרתת (כי המנהג פה שאם אחד שולח שמש לבעל דברו עוד לא נעשה דבר. הנתבע משלם שכר השמש ונותן לו מאכלו ומשתהו כטוב בעיניו וזה קודם המשפט) וירץ אחריהם לרצותם ונשק כנף מעילם ולא נשאו פניו. ואני אמרתי „לכו גם אני אעלה אל המלך . . . אשר מכיר אותי ואבקש משפט עליכם". בין כה וכה מהומה גדולה בביהכ"נ. התחכם בסכנה שכך דבר עם שני גוים וימהרו אל הנשיא שיעלה אחריהם לרצותם ולא מצאם ויתעכבו מאד. ואמרתי להם אל תרהו ואל תשתעו לא יקרנו אסון ה' עמנו. כן היה לא שלחו שמש והלכו בבושת פנים ואהי למופת. ברוך שומר ומציל.

שבת קדש מברכים ר"ח אב לנחמה קראו עצרה (כי בימות החול המה מפוזרים) ואחר סעודת הבוקר לא נחו בבתיהם לישן מעט ככל השבת. ונאספו מקטון ועד גדול לארבעה בתי כנסת הגדולים (והאחרים נסגרו) לזעוק לפני ה' על שלשת השפטים הרעים רעב, דבר, חמת מלך! תחלה אמרו מזמורי תהלים הפלות ותחנונים קראו בקול גדול ונחלי דמעה מוגרים כעינות מכל עין בכל לב. אחרי כן קמו הזקנים ומארי אברהם ראש הכנסת בית נאליח (שהייתי בה) ואמרו דברי תוכחה וכבושין ממדרשות והגדות שברו כל לב והכפיפו כל קומה ויוסיפו כל העם לבכות. התינוקות של בית רבם ישבו לארץ באמצע ביהכנ"ס בעיגול נשענים זה על זה ומלמדיהם בתוך קוראים עמהם. ופנה הדורש אל הילדים הצעירים ואמר להם „זרע קדש! מה אתם מחשים? קראו אל אבינו הרחמן בחזקה! אולי קולכם יאזין הבל פיכם אולי יקשיב? קול הצאן לא חטאו יעלה באזני אבינו הרחמן „אז פתחו המלמדים והתלמידים אחריהם וצעקו בקול בכי ואנקה מר צורח „יא רבנא ארחמנא"! (נא אדונינו רחמנו) וינועו קירות וקורות הביהכ"נ מקול הקורא. ככה בקול אחד כולם צעקו פעמים רבות עד כי נלאו וידמו. כן האריכו בתפלות ובקשות והנערים אחריהם עד רדת היום והתפללנו

מנחה

כי באתי אל ביתו. ושלח אליו להביאני אצלו וענה „שבת היום" ולא הגיד לבלתי ענבי ביום השבת. ביום ראשון השכם אמר לי ברח לך לנגעא והוא בעצמו (כי לא מצא אחר) הלך עמי לשלחני בטרם יכיר איש רעהו למען יחזור לעירו בבוקר ולא יודע לאיש. מיהר מאד מהלכו והדרך ישר בין שדי תבואות גנות קוצים ודרדרים ואנכי לא ידעתי מה זה ממהר אך ראיתי כי בכל רגע מחזיר פניו ומביט מאחריו. הסיבני דרך אחרת וכשעה אחר יצא השמש ואני בשער נגעא. הביאני אך מול השער ויאמר לי „שאל לך בית מארי יחיא אל כהן". והוא חזר מפה בבהלה. הכומר ידע כי נמלטתי מיהר משרתיו לרדפני ולא השיגני ואחרי ידע כי האיש שלחני והצילני הביא בסד רגליו ונתן עליו עונש כסף.

מז.

פעם שני בצנעא. — קרוא עצרה. — סאואן. — תינעם. — הר השקדים.

כ"ה תמוז שבתי לנגעא ובאתי לבית הדיין הראשון הרב מארי יחיא כהן נ"י (כי הרב האב"ד מארי סלימאן נ"י לא בא עוד העירה מפני הפחד) והוא איש זקן ושבע צרות יקר מאד לכולם והוא מתנהג בחסידות ומקובל אלקי מארי דעובדין הורתו אומנתו סופר מהיר ומחבר חבורים ורוב ימיו בעסק הקבלה ועבודת ה'. בבואי לבית מדרשו של הרב הזה מצאתי אסיפה גדולה ומשרתי המלך נוגשים עליהם. גם מסבבים על הבתים להביאם אל האספה וקול צוחה בעיר כל גבר ידיו על חלציו „ומה קול הצאן אשר אנכי שומע? כצאן לטבח יובל". המלך החדש העמים עליהם עוד מסים חדשים, חדשים לבקרים שכר הפתחים והחלונות עד כי קשה כח הסבל. מהם ברחו מהם התחבאו מהם ביתם ריקם ומהם הובאו במאסר והרעב חזק בעיר קוו לישועה ואין. עול המדהבה עוד הכבד. חכו לשנת ברכה והנה קללה. כי גם מה שנזרע וצמחה אחר הגשם של ניסן נשדפה ויבש כי לא היה עוד גשם ומלקוש בסיון ותמוז. ולרגלי הרעב באו גם תחלואים ומיתה פתאומית רת"ל. והסכימו באספה לחלק המס הזה על הבתי כנסיות. להעביט ולמכור פליטת ההקדשות הנשארו בהם. ישבתי משמים בתוכם ואין איש פונה אלי לאספני בצל קורתו. ושם נמצא איש ירא ה' מארי אברהם נ"י מבני בניו של הרב הגדול מארי יחיא צאליח זצ"ל והוא סופר מהיר שו"ב וחזן הכנסת של זקנו הרב הנז' אשר ביתו בית ועד לחכמים מאז ומלפנים ובחסדו ריחם עלי והביאני אל ביתו. וישבתי עמו עד ארחה איזה הדרך אשוב לשלום.

עש"ק רחצתי במקוה משחתי ראשי וזקני וכחלתי עיני (כמנהגם ולעיני הרכות מצאתי בזה רפואות תעלה) ולבשתי מצנפת האדומה אשר היתה לי למנה בזה מהאיש (אשר פתוני ללובשו בש"ק בין היהודים

אשר

וישמעאלים. רכבתי במקוממות המישור יום ד׳ ויום ה׳ עד קרוב לצהרים יום הששי עש״ק לא רחוק מעמראן ירדתי באשר הרבה עוברים ושבים מהשוק ומדוע אהי׳ לזר בעיניהם ולא יורידוני? וכבר נשו כפות רגלי להלוך ובין הערבים נכנסתי בעיר. בעל החמור הביאני אל ביתו ושבתי אצלו. וביום השלישי חזרתי עם החוזרים מהשוק לעיר שבאם. פה התענגתי גם ש״ק בראות פני ידידי הרב הגדול החכם הצדיק מארי יחיא אל בדיחי נ״י אשר היה פה לדרוש שלום בואי. ואחר השבת ארחתי לחברת שני אנשים אשר הלכו לעיר קרית אל גאביל בדרך אשר באתי בה בתחלה.

בעשרה בתמוז באתי העירה. עתה תשמענה אזני קללות ובהלות נאצות מפלצות על המלך החדש אשר חשבוהו למשיח כי נהפך למשחית. ליל ט״ו אייר נכנס לצנעא הבירה וישב על כסא מלכותו ותהי ראשיתו רשעתו. למחרת קרא להנשיא של היהודים... ופקד עליו להביא לו מתנה מהיהודים שמנה מאות שקלים והנשיא הוסיף מדעתו עוד שבע מאות שזה דרכו ובאלה יחפוץ. הוי נשיאי ישראל! (יחזקאל . .) זולת המסים הקבועים וכסף גולגלת הנקחים פי שנים ע״י הנשיאים האחרים ומשרתי המלך. ורבים מהנבהלים אשר שבו לרגל חסדי הבטחת המלך החסיד המקוים לאור והנה חושך שבו לבית הסוהר ועל עושי מלאכת המטבעות הכביד עולו בהעלילו כי הסיגו כסף סיגים כי עמי הארץ לא קבלום במחיר אשר הושת עליהם. אז האמינו כי אין אמונה בו ולשוא בטחו בו וכי עוד נכונו להם שפטים אשר לא יוכלו שאת. ואלה אשר התנשאו את נפשם לשוב לשבת בבתיהם ולחיות בצלו נסוגו אחור וגרו באשר גרו. גם הרב הגדול מארי סלימאן נ׳ האב״ד דק״ק צנעא כואש מלבא עוד העירה וישב כאסיר בעיר הזאת ופחד להכנס עוד בצנעא אף בסתר. גם הרעב חזק בעיר ואשר קוו לשנה טובה נמחה ולא לברכה והשדפון אכלה כל יבול ושדי תבואות אומללו. כל פנים קבצו פארור וכל לב תאנה בשברון מתנים. לא ידעתי נפשי אם אכנס עוד לצנעא אם אחדל. הייתי פה עד אחר תענית טו״ב בתמוז. השגתי צליל אחת לחם שעורים עם טבול תלתן (חילבא אשר ראית למעלה מה הוא) והיתה לברות לי הלילה שלפני התענית ולהשיב נפש אחר התענית.

מפה הלכתי לעיר ראדאַ מהלך שלש שעות לדרום. בה כשבעים בתים יהודים תחת מושל קאהדי (כומר) אשר לא נתן נואדו עוד תחת מלך החדש אף כי קרובה היא אליו. רוב יושביה מפליטי צנעא אשר בנאו להם בתים וביהכ״נ גדולה וישבו בה. גם פה חלק לבם לשתי קהלות. תושבי העיר לפנים אנשים קשים בני נרויה. ופליטי צנעא אנשים יקרים ונכבדים והמה כפופים לרגלי התושבים הנבזים ושפלים אך נכבדים בעיני המושל במלשינות. מארי סאלם אל קאפיח איש יקר ת״ח וירא ה׳ הביאני אל ביתו וישבתי אצלו יום השבת. ומפני המריבה והקנאה שבינו ובין נשיא העיר התושב הודיעו להמושל הקאהדי

כי

ועושי טאבאק השאיפה ובנו מאחרי יחיא על הבית וחתנו מארי יוסף סירי הלוי נ"י יקר ונכבד.

פה כששים בתים ושתי בתי כנסיות ושלות השקט ביניהם. רובם עשירים ויושבים לבטח ומושל נוף הזה מטה חסד על היהודים הנותנים לו המס וסוחרים את הארץ. מפה והלאה יראתי לחרף את נפשי ללכת הלאה לערי ישראל הקרובים והרחוקים השוכנים על ההרים ומרומי הגבעות. כי שמה עריצי גוים הקוראים להם „עמלק" „ובני עמון" (גאבאיל) יושבי ההרים*) גם חום היום קודר פה וישבתי שבועים בעיר הזאת. רוב יושביה מפליטי נגעא גם הם הרגילים במקומם באויר ממוזג ולא ופה חום בוער ואויר עכור. על כן לא יגיעם תאות מאכל בצהרים אם לא ירחצו ויטבלו בכל יום כל גופם במי מקוה קרה תחלה ואחר ישבו לאכול. גם פה ראיתי אנשים יהודים באו מעיר נהדה (דקלה) אשר הגידו לי באמת שעוד עד כ"ה יום רחוק מהם לפונה מזרחה יש יהודים יושבי אהלי קדר ופעמים בשנה יבואו אצלם ליום שוק גדול וקונים מהם גם ספרים והם יהודים גמורים ואין עליהם עול משא מלך ושרים והם מלומדי מלחמה ואין עליהם קול נוגש. הרב מארי סאלם נ"י איש שיבה מלא רוח דעת ויראת ה' בעל מקרא גדול והלכות ואגדות וגם הוא מנפוצות נגעא אבל מחלתו כבדה עליו זה שנים מחלת השבץ והכווץ אשר בעתות ידועות תאחזהו ותלפתהו ויהיה כגבר אין איל כן כמה ימים עד תרפהו והיה כאחד האדם. שומה בפיהם שעל מריבה שהיה לו עם שותפו אשר עזבו עשה לו מעשה כשפים וזו חליו אשר רפואות תעלה אין לו. ובקשו אותי להסיר ממנו הכשוף (כי הרבה בעלי מלאכה זו הקילו לו מעט) ע"י השבעות וקמיעות אולם התבוננתי כי אויר העכור ותגבורת החום אשר לא הורגלו בו אנשי נגעא יוליד בהם תחלואים שונים. ומה גם לאיש בריא ושמן כמוהו ומאכלם תם מהאם יאכלי ומתובל במרבית בשמים וזנים וביחד הבושם היל שרגילים בו הרבה והוא חד וחם מאד. ואמרתי לו בשבועה לא אדע להשביע רוחות רעות והמזיקין אינם נזוקין מקמיעות שלי אך עניתי הקום מאלף השבעות לשתות בכל בוקר משקה מורקת ולא יאכל מאכלי חריפים וחדים מבושמים וחמים ויגרש הרוחות והמזיקין מכח דמיונו ורוח לאדוני. עלוקות המוגנות דם אין בכל הארץ. גרעה שפאנית לא ידעו' מה הוא גם הקזת דם מהזרוע לא שמעו. אך בקרנים ימצצו דם מהעורף וגדול הכאב מאד. וזאת לא מנעתי ממנו כי במקום שאין זכוכית גם בקרן ימשך הדם. ובימים אחדים אשר ישבתי בביתו סר הכשוף ממנו והיה כאחד האדם. אחר שבועים לשבתי פה שכרתי חמור לרכוב מאיש יהודי עמראני השבים מהשוק עם סחורות תבואה וזרעונים ועורות וכדומה. יצאנו ביום שלישי בין הערבים מפני חום היום ולא שבנו בדרך אשר באתי בה והלכנו דרך המלך עם אורחה גדולה יהודים

וישמעאלים

---

*) אשר מזה והגבלים (מלכים א' ה' י"ח) יושבי ההרים וכן זקני גבל (יחזקאל כ"ז ט').

בל אטה מני אורח. אחר שעה יצאתי לאור מדרך הצר מות הלזו. החילותי לרדת בעמק. פה לא יכולתי לעמוד ברגלי פן אהיה כשעיר המשתלח. להר הזה קראתי עזאזל. והפכתי את פני זחלתי על בטני כזוחלי עפר. למטה בעמק התפללתי תפלה קצרה (הם כבר התפללו בנשף לילה) בעלות השמש מעלה אחת. שם מים מוגרים במורד׳ עברנו מיכל המים ועוד הר תלול לקראתינו אשר לא יכולתי לעלות בו רק על ידי ועל רגלי. האנשים אשר ארחוני לחברתם קללו את יומם שהביאוני עמהם כי אץ להם השוק וכצבאים על פני המישור ירוצו ולא יעפו על כן עזבוני על יד נער אחד בהבטיחי לו שכרו להלוך אתי לאטי. עליתי גבעות ירדתי בקעות, ועל כל עברים פלגים יבלי מים וקול מים רבים הנופלי׳ מצורי הגבעות ונוזלי׳ על כל אפיקי׳. פה עצי הקאהווא הטוב והשמן אשר תחת צליהם נחתי ונפשתי כל עת וממימיהם הקלים והמתוקים היו משיבת נפשי עד קרוב לצהרים באנו אל השוק הגדול בעמק שפלה בין רוכסי הרים גבוהים סביב לה מכל עברים. פה קול המולה גדולה והמון אנשים רבים מכל סביבותיה. וחנויות רבות (כהחנויות אשר ראית תארם כבר למעלה) מכל מיני ממכר ומרכולות. ורבים נפוצים על פני הבקעה ותחת הגדרים וצללי האלנות אשר מלאכת ידיהם ומסחרם שטוח על פני הארץ לפניהם. גם יהודים רבים מכל העירות סביב סוחרים בגדים ומטפחות רוכלים חייטים תופרי נעלים מעבדי עורות קדרים חרשי ברזל וצורפים עושי אבק הטאבאק ועושי כל מלאכה הנם פה וכולם רצים ושבים. הנער הבא עמי הכניסני לחנות איש עשיר ונכבד ר׳ אברהם אל כוחלאני מתושבי חאגי סוחר ורוכל ומוכר טאבאק. חנותו מלאה מפה אל פה קונים ומוכרים. נתן לי שלום סוב אל אחורי החנות שם עומד החמור ובני ומשרתי במלאכתם שב אתם ויסעדו לבך". „ברוך תהיה". השיבו נפשי בבקבוק קאהווא ומקטרת עשן וגליל לחם דוחן מעשי מרחשת ואכפש מעט. „אל תעמוד עמדי פה (אמר לי האיש) רבים עתה פה עם הארץ ואיש זר למוזר להם ואנחנו אך בפנות היום לערוב נעלה העירה ולא תוכל לרדוף אחרינו כי עוד רב ממך הדרך". ושכר נער מבני העיר לעלות עמדי גם שני גוים ממכיריו עלו אתנו ויתל פניהם לשום עיניהם עלי. ועליתי עמהם בין רוכסי ההרים שפלת עמקים והרים גבנונים גם מישור גדול עברנו ארץ טובה ושמנה גם חום קודח בזיקות בוערות כלפיד והיא שלשה ימים מהים סוף לחוף אל לאחאיי ומפני חני היום המזיק פה מאד כסיתי את ראשי בשמלתי אשר נשאר לי אדרת טורקי והיה רע בעיני הישמעאלים ההלכוא עמי כי לא יכול איש עברי לעטוף ראשו בשמלתו לפני הישמעאל כי חרפה היא לו. ואחד מהם מכעני בחזקת יד אף כי הטה עלי חסד לשמור דרכי ודבר אלי טובות כבקשת הסוחר הנכבד הנז׳. בנטות היום הגעתי לעיר היהודים מחוץ לעיר הבצורה חאגי (Chagi). הכניסוני לבית הרב מארי שאלם בן יחיא כי׳ איש זקן שוכב על ערש דוי בחולי הכוון והוא עשיר מסוחרי הארץ

על שכמי ויאמר, תן כסף. "הכיס ריק, אמרתי לו כבר קפץ וירם עלי במטהו. התחננתי לו אין עמדי". פשוט בגדיך, ידו אחת אוחזת במטה אשר בכפי ובידו השני מחפש וממשש בבגדי המטולאות. בין כה וכה ראיתי אנשים יורדים מההר ממולינו וצעקתי עליהם לעזרה ויענוני מרחוק. ויפן הגזלן ואיננו. ברעדה עמדתי כחצי שעה וחברי בא ובידו בקבוק מים ופת לחם שעורים. ספרתי לו את אשר קרני ואמרתי לא אלך עוד מזה הלאה כי רד היום ואנחנו לבדנו בדרך. "ומה נעשה פה כולם עניים מרודים ומה נאכל בערב? "ויהי מה אמרתי. נסור ונלון פה בין היהודים כי עיף אנכי". שמע אלי ונסר מהדרך וירדנו במורד ההר לכפר הזה. ואחד בא מן השדה והביאנו אל ביתו. מחר יום השוק (אמר לנו) והשכמתם והלכתם לדרכם בוחלאנה עמי ועם חברי ההולכים לשוק. "אכלנו מלחמו בטוב לבבו ותחי רוחי יהי מבורך. למחר יום ה' בשליש היום הגנו בעיר בוחלאן. עיר היהודים יושבת בסתר ההר במקום בקעים ואשפתות. גגה של זו מסלול ודרך לבית שברחוב העליונה. ככה נדמה לי מרחוק כקברי המתים שבהר הזתים. בדרך עקלתון יורדים אליה במעלות בית חורן עקב בצד גודל. אך מעט גשם היה ותהי לאגם מים לא יכולתי לשלוף נעלי מרפש וטיט חלאה וזהמה. עד באתי ברחוב התחתון לבית האיש החכם מארי יוסף כי' קרוב ממשפחתו לאיש הבא עמדי.

פה כשבעים בתי אבות. עיר ישנה מאד ומעט מאנשי נגעא בתוכה. גם פה חלק לבם לשתי בתי כנסיות. אחת גדולה ואחת קטנה וסבת מחלקותם על דבר שני שוחטים אשר נפסלו מהבד"נ דנגעא. אנשי העיר באו לזעוק אלי שעל חינם נפסלו והאחד מהם ממחה אם רצוני לבודקו ולסומכו. וגם השני אינו שומע להם ושוחט בחזקה. אמרתי להם, כי לא מן הדין הוא שאדייק אחר מעשה ב"ד הגדול של נגעא חלילה לי להתיר מה שאסרו גדולי המדינה. וגם פה לא אוכל בשר כי אפי' מהשוחטים המוסמכים אינני אוכל עד אבדוק בעצמי ורק לעוף. בבית מארי יוסף זה — הוא ואשתו חייטים ומתפרנסים בכבוד ירא ה' מכובד עשיתי שבת כאשר עשיתי. כל יום השבת הי' גשם שוטף עד לא יכולנו לצאת החוצה ובמוצאי ש"ק נאספו אלי ראשי נכבדי העיר וקראתי אליהם לשלום בין שתי המפלגות. ולפי שעה עלה בידי והשלימו ביניהם וברכוני.

למחרת יום א' בטרם יכיר איש רעהו נאספו רוב בני העיר ללכת אל השוק הגדול אשר בין הרי חאגי צפונה. גם בנו-הגדול של מארי יוסף והלכתי עמהם. בכל אשר התהלכתי עד כה לא פגעתי בדרך קשה צרה ומסוכנת כזה. עלינו בהר גבוה עד אליו ועוד לא האיר היום ופנינו לארכו. והיה לימיני עמק חד וחרוץ אשר בהביטי מטה אחזתני שבץ ושער אחז ראשי. ומשמאלי הר גבוה ותלול צור מוצק כגב כמו נד והמשעול ביניהם מוגר כמלא רוחב העקב. ואם אתעיף עיני כמו רגע וארד דומה לרסיסים. שמתי נפשי בכפי ועיני אל דרכי

קטנים הסמוכות בגוף הזה באחד אל חמדי (ערי חמדי) בעיר אחת קטנה שוקא מצאתי הרב החסיד מארי סאלם סגי נהור ומלא בתור תורה וחכמה ויראת ה׳ הקודמת וביותר בקבלה גימטריאות ורמזים אין מספר בקי ברמב״ם נפלא מאד והיה חייט ועתה בניו היקרים מפרנסים אותו מזאת המלאכה. כמהלך חצי יום משם עיר קטנה אל קארה שם ס״ת ישן נושן קוראים אותה „אל מגאלתי״. קדושה להם מאד. אין מוציאים אותה רק ביוהכ״פ. ורבים מהמדינה הזאת הולכים להתפלל שמה כל אשר לו חולי ומר נפש ונודרים מכל המקומות נרות שעוה ושמן לס״ת הזאת ושבועה חמורה משביעים בה. נגפתי רגלי לראותה ואין כל חדש. ס״ת ישנה מאד כתובה על גויל אדום גדולה באותיות גדולות וכבר נפסלה מרוב ימים שאין לברך עליה. ואמרו לי שכתבה בימים קדמונים איש אלקים קדוש בקדושה ובטהרה והרבה נסים נעשו בה וכמה פעמים נגנבה ונגזלה ותזרה למקומה מעצמה וגם הגוים מכבדים אותה. על חג השבועות חזרתי לעמראן. חוגגים שני ימים ד׳ וה׳. היינו נעורים בלילה ולומדים כמנהג כל ישראל. התרי״ג מצות של הר״ש בן גבירול (האזהרות) קוראים ביום קודם קריאת התורה מחצה ביום ראשון ומחצה ביום שני. מגילת רות קוראים אחר הצהרים עת יתאספו לביהכ״נ כמנהגם. וכל אחד קורא פסוק או ענין והנערים מתרגום הכתובים גם בערבי יפה אף נעים.

מח.

מסבות עיר כוחלאן (Kuchlan). — תאגי. — וחזרה.

אחר חג השבועות שמתי פני מערבית צפונית וגלוה עמי יהודי להלוך לעיר כוחלאן מהלך יום מפה. יצאתי ברגלי יום י״ג סיון קודם אור הבוקר והלכנו לאט לרגלי. בצהרים הגענו לעיר קטנה של יהודים ממין הדרך כט״ו בתי אבות כולם עושי קדרות וכדים ונפשנו מעט וקמנו ללכת. במהלכנו בדרך לבדנו ראה חברי והתבונן על ערבי אחד מביט אחרינו מרחוק ושומר ארחינו ומתחמק בין הסלעים פעם מתקרב פעם מתעלם כחפץ לשלל. אבל בכל עת פגענו אנשים בדרך עוברים ושבים וארחנו לחברה עם גוים אשר הלכו אחר משא חמוריהם ומיהרנו ללכת אחריהם. הפחד שכחוני לנוח ולזכור כי עיפה נפשי וגרוני נחר מצמאה עד באנו קרוב לעיר קטנה עוד ובה מעט יהודים במורד ההר וישבנו אצל בריכה ישנה ומים אין בה ולשוני לחכי דבקה אמר לי חברי „אתה עמוד פה ואני ארד לעיר היהודים להביא לך מים וגליל לחם אם אמצא מי מאנשי העיר בביתו„. הוא הלך ואני נשארתי לבדי. ופתאום והנה הערבי עומד אצלי„ תנה לי לחם„. „ואין לי לחם? המתן עד שיבא חברי אולי דבר מה יביא ואתן לך„. החזיק בשמלתי

על

קטנה וריקה ועול המדהבה כבדה עליהם. עתה יושבים פה כמאה בתי אבות ושתי בתי כנסיות גדולות. רובם ככולם יראי ה' ומהם עשירים מביני מדע ומלבושי כבוד (לפי דרכם). רובם מתפרנסים בריוח מסחר ידם, חייטים, תופרי נעלים, עושי עורות כבשים, עובדי אדמה, כורמים, חרשים, צורפים, ויושבים לבטח.

למחר אחר סעודת הבוקר אצל בן הרב מארי יוסף הנז' הם הלכו למסחרם בחנויותיהם אשר בעיר מבלר הגוים ואני הלכתי לביהכ"נ לעשות מלאכתי לדרוש בספרים אשר פתחו לפני. והנה מארי יוסף עם אחד ממשרתי שר העיר בא יאמר לי „הנה השר קורא לך לעמוד לפניו. אמרתי לו„ אם תלך עמי והלכתי„. „אל תירא חכם יעקב! (אמר לי) אני אבא אחריך„. אחד מהנערים שלא עמדי משרת השר הוליכני עמו. באתי לפניו עמדתי אצל הפתח ואקוד מרחוק (כמנהג המדינה) הנער העברי ישב במסדרונה בחוץ ואין איש עמדי. השר דבר עם יועציו ומשרתיו עומדים מימינו ומשמאלו והוא מביט עלי מרחוק בפנים נזעמים להפחידני. אחרי רגעים שאלני„ מאין תבא? „מירושלם„ עניתיו. „מדוע באת הנה ? . „הלא ידעת אדוני אנשי ירושלם מסבבים בתבל לבקש אוכל למו„. "איזה הדרך באת ?„ "דרך חודידה„. "מתי באת?„. זה לי כארבעה חדשים„. "הלא אספת כסף לרוב? תחייב לתת לי חמשים שקלים„. "הלא שמעת אדוני כי בשוק אל חימא גזלו כל אשר לי ועתה לעבדך אין כל כאשר אדוני רואני ערום ויחוף והעולם בנער מאין לי שקלים?„ הוא עיניו מפיקות מורא ופיו מלא זעם. כמעט צוה להוליכני בית הסוהר. ושם אחד מאנשיו ישב אצלו שאלני „האתה זה היהודי אשר ראיתיך בחודידה עם האבגאגי הסוחר הנוצרי סטופאן?„ כן אדוני„. החזיר פניו אל השר ואמר לו „לא הכרתיו היום משחת מאיש מראהו שם ראיתיו כמו האבגאגי לבוש בגדי כבוד מצנפת אדומה ועטרת משי על ראשו כטורקי. גם היה עם האבגאגי אצל הפחה הטורקי וכבדם בקאהוואה„. אז רפתה רוחו מעלי כי יראים הם מהפחה שבחודידה כי כל מסחרם שמה וצריכים לבא שם תמיד ואם יפגעו במי מהטורקיים ויודע להפחה יתפוש מהם כל הבאים שמה. ואמר למשרתו העומד אצלי אשר הביאני „הניחוהו וילך אני אדבר עם סלימאן (הוא הרב והנשיא)„. בצאתי פגעתי מארי יוסף בא לקראתי מרעיד. ספרתי לו כל הדברים. אמר „ברוך ה' שיצאת בשלום. אנחנו פללנו שנצטרך לתת עבורך כמה שקלים. זכות ירושלם!„

בעברנו על אחת החורבות השוממות הראני שבמקום הזה חפרו לפני שנה ומצאו בעבי האדמה לוחות נחושת חרות כתב ולשון לא ידעו וכמה צורות מפוחות גם מוצקות פסלי חיות ושרצים. הנראה שהיו לעובדי אלילים הקדמונים והתיכום ושברום לעשות מהם כלים אף שכבר נחלדו מרוב ימים. חקרתי אולי עוד נשאר מהם שלמים מהלוחות או הצורות כי היהודים קנאו ולא נמצא עוד מאומה כי לא ידעו מה הוא. פה נחתי עשרה ימים והלכתי בלוית אנשים מפה לערי ישראל

קטנים

או שבעה נקבים למעלה ממקום הנבוב ובהם מסמרים דקים אשר בעת יסגר הערב בחור הקיר יפלו המסמרים בנקבים אשר לעומתם בעץ הערב ולא יפתח עוד כי המסמרים אלו מעכבים להוציא עץ הערב מהקיר בלי המפתח אשר גם הוא עץ מרובע דק כמדת אצבעים בעביו ובראשו נתון מסמרים כמספר המסמרים ההם והוא יובא בהחלל הארוך הנעשה גם בעץ הערב עד לעומת הנקבים ויגביהו המסמרות הנפלו בהנקבים ואז יפתח בהמשכו לעץ הערב מחור הקיר וחוצה דרך הנבוב שבעץ השתי. וכל מנעול יש לו מפתח מיוחד במכין וערך המסמרות והנקבים הנטועות בהם שאינם דוומת זו לזו. ובצאת האיש מביתו ורוצה לסוגרו מבחוץ יש חור בהדלת אצל המנעול והמפתח עשוי כמין כף פשוטה בעלת שתי צלעות*) ומכנים המפתח מבחוץ דרך החור הזה ומכניסו בחלל כפת המנעול. סוגרו ופותחו בו. ולפעמים יצלח ביד איש הרגיל בתהלוכות מנעול פתחו לפותחו גם בלי המפתח בהכנים ידו דרך החור ומנענע הנה והנה עד יגביהו המסמרות למעלה ויסור הערב מהשתי. וזהו: דודי שלח ידו מן החור (שה"ש ה' ד') [שבדלת נגד המנעול לנסות אולי יכול לפותחו בהמשך עץ הערב לחוץ] קמתי אני לפתוח וגו' וידי נוטפות מור על כפות המנעול [הוא עץ הערב הסוגר היוצא ונכנס ככף איש לפותחו אני בעצמי].

הרב הנכבד הזה הוא אחד מגדולי הארץ הזאת. חכם בתורה ועשיר. איש דברים ונכבד מאד בעיני הגוים ומושל הנוף הזה. ועל כן כל בני העיר נתונים תחת פקודתו ומנהלם במישור ע"ד התורה והמצוה. האיש הזה גם הוא מפליטי צנעא זה ט"ו שנה אשר ברח מפני חמת המציק שהעלילו עליו ועל שני אחיו ובאו להחסות בצל המושל הזה ומצאו חן בעיניו וסחרו את הארץ וה' עזרם גדלו והצליחו ויושבים לבטח. גם הרבה מפליטי צנעא נמלטו ובאו הנה. אמרו לי שבעת בא הרב הנז' הנה היו היהודים יושבי העיר לפנים מעטים ורעים וגסים בתכונתם כעובדי אדמה אשר זה מלאכתם ולא ידעו מאום דרך ארץ וגם קלי הדעת בדת עד כי גם בשבת לא החליפו בגדיהם. וביהכנ"ס

קטנה

---

*) ובזה הבנתי המשנה (כלים פי"ד ח') מפתח של ארכובה שנשבר מתוך ארכובתו טהור ר"י מטמא שהוא פותח בו מבפנים ושל גם שנשבר מתוך גומו טהור. היו בו חפין ונקבין טמא נטלו. חפין טמא מפני נקבין כו'. ועיין שם בפירש הרב ותוספות יום טוב וקשה להבין. ובראותינו המנעול והמפתח בעינינו נבין מהרה שיש מאלה המפתחות עשויות כמו גם (שהוא כמו כף פשוטה) ומהם שתי הצלעות נכפלות ונכפפות זע"ז ע"י מסמר המדבקן וברצותו לפתוח מבחוץ פושט צלע מחברתה ונפשט הגם (כף) ומכנים צלע האחת אשר בה המסמרים בחלל כף המנעול וצלע השנית בידו למושכו מחלל הקיר כנז' וכשהמפתח על כתפו או בחגורתו כופל שתי הצלעות זע"ז והוא מפתח של ארכובה. שפעמים פושט ופעמים כופל כארכובת בע"ח. ולפיכך כשנשבר צלע האחת שבידו מטמא ר"י שעדיין ראוי למלאכתו לפתוח בו כשבעה"ב עומד בפנים כי גם בתחלה לפעמים היה מכופל ונראה כצלע אחת ות"ק מטמא שאינו עושה עוד מעין מלאכתו הראשונה לפתוח בו גם מבחוץ. אבל העשוי כמין גם ואינו נכפל לעולם ותמיד היא בעלת שתי צלעות ונשבר מתוך גמו (כצ"ל לא גומו) בזה אפילו ר"י מטהר שאינו עוד כלי למעשהו.

חזקה והנס נלחמים על גיבל (הר) מילחון מבצר חזק תוך המדינה ומשם יוכל לפנות לו דרך לנסוע וכמעט שגם עליהם והוריד עוז מבטחה. והמלך הזה אך בדבר שפתים יבטיח ואין ענוה וגבורה למלחמה. ומיראתו שגם בעיר הבירה לא יקבלוהו (כי גם המטבעות אשר הטביע על שמו לא נתקבל במחיר אשר השית עליהם) מיהר ללכת שמה.

בעשרה לחדש אייר הלכתי משבאם בחברת אנשים יהודים אשר הלכו ליום השוק לעיר גדולה עמראן כמהלך חצי יום (לרגל מהלכם). בטרם יכיר איש את רעהו יצאנו מן העיר. חושך וחתחתים בדרך. עלינו הרים ירדנו בקעות. כשעה קודם הצהרים הגענו לעיר הזאת. גם פה לא שמחו לקראת בואי ולא כשלל צבעים רקמה ידו עלי גורל מי יזכה בי תחלה. רגעים אחדים העמידוני אצל ביהכ"נ כי סגורה היא כל היום ואנשי העיר כולם סובבים בשוק הגדול בעיר הגוים עד הלך הנער והגיד להרב בחנותו: "חכם בא לעיר!„ ושלח לאמר: „ישוב אל ביתי וסעדו לבו". הביאני אל בית הרב והנשיא מארי סלימאן אל תינעמי נ"י. פה הנני בבית עשיר ונכבד מלא ברכת ה'. בית גדולה עם חדרים רבים נקיים וטהורים. לו שלש נשים שאננות עם זרע ברך ה'. סבוני באשישות קאהואה ומקטרת עשן טאבאק וסעדוני לחם חטה בחמאה ותחי רוחי. ואני מוסב על הכרים (מאדכה) ומישר את רגלי העיפות מני דרך ומנקה רטית עיני הרכות השזופות מני שמש עדי נרדמתי. כי רד היום בא האיש ממסחרו מהשוק איש קומה ובעל צורה. קשר מפתחות חנותו ובית אוצרו על שכמו*) מפה ומפה. זה להם דרך הכבוד להודיע כי איש סוחר הוא כמנהג ארצות הקדם להתכבד ברוב מפתחות. והתוגרמים החגורים באזור רחב על מתניהם ישאו מפתחותיהם תחובות בחגורתם בצדו האחת וקסת הסופר ארוכה מנחושת קלל בצדו השנית. ופה בתימן באין להם חגורה על בגדיהם ישאו המפתחות הנתונים בשלשלת מורכב על כתפם מזה ומזה לאות כי סוחר הוא ופקיד אוצרות. אחריו בא בנו הגדול אברך יקר מארי יוסף נ"י כבן כ"ה שנה. איש חכם ונבון דבר ויפה תואר לא ראיתי כמוהו בכל ארץ התימן (בן פורת יוסף) עם שלשלת מפתחות על כתפו שיושב בחנות לבדו. שאלו בשלומי והלכנו לביהכ"נ להתפלל מנחה וערבית יחד כי ערב היום. כבדוני במקום מושב אל הקיר. אחרי התפלה למד לפני הצבור שיעור הלכה והגדה כמנהג וחזרנו אל ביתו. המנעולים והמפתחות עשויות באופן הזה: המנעול הוא עץ ארכו שלשה טפחים ורחבו טפח ובאמצע ארכו נחתך בו נבוב עד חציו עביו ונדבק ארכו לאורך הדלת בשני מסמרים גדולים ובתוך הנבוב נכנס עוד עץ ארוך לרוחב הדלת (כשתי וערב) אשר בהסגרו נכנס בחור הקיר לעומתו הסוגר הדלת עם הקיר. וזה נקרא כף המנעול. ובעץ הראשון (השתי) יש חמש ששה

או

---

*) כראותי המנהג הבנתי מליצת הנביא (ישעיה כ"ב כ"ב) ונתתי מפתח בית דוד על שכמו וגו' שהוא אות לנגיד על האוצרות.

הראשון על או"ח נסתמא עין ימיני ואמר וי וי הן זאת בעון שפגימתי ונגעתי באור מאור הגולה הרמ"א ז"ל (כאשר אמרתי) ובח"ב על יו"ד כמעשה הזה כבר העתיק יפה כל דברי הרמ"א ז"ל וגם נוה בגזרה על הסופרים הבאים אחריו לכתוב חבוריו שיעתיקו בפנים כל דברי הרמ"א גם בחלק או"ח לא ישאירו דבר. אבל הסופרים עצלים ואינם ממלאים דבריו וגורעים וכותבים כרצונם. עתה ידעתי כי איש חכם אתה ונבון דבר.

ספרי כ"י מתנ"ך עתיקי יומין הרבה לא מצאתי פה כאשר פללתי. כי גלותם וטלטולם האחרונים לא השאירו למו פליטה. והיותר ישנים הם כחמש מאות שנה והמדוקדקים שבהם הם מהסופר האומן המדייק בניה הסופר. ואומרים שארבע מאות ספרים כתב בחייו? ואם לפלא בעיניכם גם בעיני יפלא. גם בת היה לו סופרת אומנת. והראוני מנה חומש כ"י כתוב בסופו „אל תשיתו עלי חטאת אם תמצאו בו שגיאות כי אשה מינקת אנכי מרים בת בניה הסופר". והוא מדויק וכתיבה יפה ומאושרת מאד.

מד.

הליכות שבאם. — עמראן וסביבותיהם.

עתה העיר נבוכה מאוד עומדים בן פחד לתקוה מהמלך החדש שמצפים לביאתו לשבת פה על כסא מלכותו אשר בעיר הבירה כאשר אמרו לו חכמיו וחוזיו שבחדש אייר בלילה פ' בשעה פ' אם יכנס הנה אז תתקיים ממשלתו ותקום ממלכתו לעד? ואינם יודעים החדשות אשר יעשה בעיר אם לחסד ולרחמים אם למשפט ולשבט. גם הרעב חזק בעיר. כי מעט הגשם אשר בא לא בעתו ולא לברכה וצמח האדמה לא צלחה ואשר צמחה נשדפה. ועל כן יעצוני לעזוב את העיר הזאת נעמי? ולכתת רגלי למערבית צפונית המדינה אשר שמה עוד מעט שלוה וריוח ליהודים עד נראה איך יקום דבר. ותמכו בידי במכתבי מליצה תחת מכתבי ירושלם אשר נגזלו ממני ובלוית אנשים אשר עזבו העיר אחר הפסח והלכו באשר התהלכו לבקש אוכל ומנות מנוגשי המלך. הלכתי עמהם וחזרתי עיר שבאם הנז'. המלך החדש עזב מבצר תילה להתקרב לצנעא. ושלח מלאכיו אל המלך המשנה מכאוכבאן לבא אליו להתראות באהבה ולא מילא אחריו. גם הוא חכם וחוזה בכוכבים וראה באיצטגנינות שלו שלא יאריך ימים על ממלכתו ואין פחד מהדר גאונו. והלך לכוף עמראן וגם משם שלחו לו לאמר „אל תקרב הלום פן בחרב נצא לקראתך! ויט מעליהם וישם פניו לקרית אל גביל וגם שם לא קבלהו באהבה. מעט מעט ירד עוז חתיתו מן ההמון. גם נפל מסוה האמונה מעל פניהם כי בעוד האמינו בו שירכיבם על במתי ההצלחה ויגרש את התוגרמים מחודידה ומכל ערי החוף שמעו כי הפסח שלא נבאותיו ביד

חזקה

וטריפות „זבחי תודה״י ונתקבל הוראותיו בכל המדינה (כמרן ב״י והרמ״א זצ״ל) והי׳ גדול בחכמת הקבלה ובעל מופת לרבים גם סופר מהיר ואומן הי׳. ראיתי ס״ת ומגילות כתב ידו נחמד למראה. והי׳ גם מדקדק גדול ובעל מקרא ומסרה ותרגום בקי מאד בכל תנועה נקודה וקוץ כאשר ראיתי חבור בכ״י דקדוק והגהות בתנ״ך ובתרגום יפה וברה. ועשה גם פירוש על סדר התפלה של כל השנה. נוסח התפלות באמצע ופירושים נחמדים מהנדדים עפ״י הפשט והדקדוק ונוסחאות ישנות וע״ד הסוד והכונות וכל הדינים והנהגות האדם מיום הולדו עד שובו לאדמתו ונקרא תיקלאלי (כל בו) ובו ראיתי שו״ת להגאון רב חיד״א ז״ל למצרים ותשובתו אליו על דבר סיום הברכה בערבית של חול בסוף הח״י פסוקים ברוך ה׳ לעולם או״א (שנוהגים פה לאומרם) וחותמין ברוך אתה ה׳ המלך בכבודו תמיד ועכ״מ. והרב מארי יחיא ז״ל השוה דעתו ברחבה שאם חותמין בברכה זו שלא לחתום בברכת השכיבנו בא״י שומר עמו ישראל לעד או בזו ולא בזו רק באחת מהם. והגאון חיד״א הסכים על ידו והרבה לספר בשבח תוארו ושמו גדול בכל ארץ התימן והולכים לאור פסקיו והכרעותיו כהלכה למ״מ. ובין פסקיו בשו״ת ראיתי הכרעתו שאין לברך „על אכילת מצה״ על מצה מתבואה שלא נשמרה משעת קצירה לשם פסח (כאשר כתבתי למעלה) שאחרי בירר שיטת התלמוד ודיעות הראשונים אלה מזה ואלה מזה העלה שהוא ספק ברכה ואסור לברך (כדין ספק ברכה להקל) וכן קבלו עליהם. ומכלל דבריו בכל תשובותיו ראיתי כי עוד לא שזפה עין כבודו ז״ל שו״ת ראשונים ואחרונים הנמצאים בארצותינו ולא בדרכיהם הלך.

עוד ראיתי פה (ונתפשט בכל המדינה) חבור יפה בכ״י על שו״ע או״ח ויו״ד בשם שתילי זתים מרב גדול בזמן מארי יחיא הנז׳ וזה מעשהו. העתיק בפנים כל דברי מרן הב״י ז״ל בשולחנו ומעט מהגהת הרמ״א ז״ל את אשר נראה לו והשאר השמיט. ועליהם עשה שני ביאורים. מצד אחד כדמות בא״ה״ג מראה מקומות באריכות ומצד השני ביאור ופלפול כמו קיצור הט״ז ומ״א. והחבור הזה נתקבל בכל המדינה לפסק הלכה והוא בלשון נח וקל וסדר נאה. וכאשר עברתי בין בתריו אחת הנה ואחת הנה (לא מצאתי בו כל חדש) אמרתי להרב הישיש אדל גדול שהראני ״תמיהני על הרב המחבר הזה אשר לענ״ד שגה מאד (במחכ״ך) בהמעיטו בכבוד מאור הגולה הרמ״א ז״ל כי אחת משתי אלה היה לו לעשות או שלא להעתיק בפנים מהגהת הרמ״א ז״ל ומה שהיה נראה להמחבר לפסוק כמותו היה לו להביא בביאורו כמו שהביא דעות גאונים אחרים. להלכה או למעשה. או שהיה לו להעתיק בפנים כל דבריו כמו שהם והבוחר יבחר. אבל עתה שהעתיק בפנים אך מקצתם יבינו העולם שרק אך זאת עשה משה (הרמ״א ז״ל) בהגהותיו ורק על אלה הניף ידו לחלוק ולהגיה ובשאר הוא מסכים הולך למרן ב״י ז״ל והרי נגע בכבודו ואל עלם מעשהו„ ובטרם כלותי דברי ענני הרב חייך החכם! כנים דבריך. הרב המחבר הזה אחרי כלה מלאכתו בחלק

הראשון

בית הכנסת הגדולה הנק' בית אל ערקאי (או קוסטא) וגם בנה בית הרחצה ליהודים (כי הגוים לא יניחו ליהודי לרחוץ עמהם) עם כמה בתים גדולים אשר הקדישם שהכנסות המרחץ והבתים יהיה להוצאות הביהכנ"ס ולהחזיק ידי תלמידי חכמים אשר ישבו בבהכנ"ס הזה על התורה והעבודה. הוא הרים קרן ישראל בארץ הזאת בעת ההיא. גם בעיר מוכא על שפת ים סוף שהיתה אז עיר ואם בישראל בנה להם ביהכ"נ נאה בנין אבנים ולבנים ברשיום שישב שמה כמו מושל (כי מלפנים לא הניחום לבנות בנין אבנים בעיר היהודים שהוא חוץ לחומת המבצר ומפני פחד האויב אשר יבא להלחם בעיר ולא יהי' להם הבנינים למגדלים להלחם בעיר וכל היושבים מחוץ לעיר היו דרים (וגם היום) בבתי צריפים. ראה למעלה ים סוף). והוא בנה שם בית הכנסת בנין אבנים חזק לתלפיות נגד מגדל המבצר ועודנה שם עד היום הזה (ראה הלאה מוכא). ועם כל טובותיו אשר עשה לישראל ולהגוים ורוב גדלו והצלחתו לא הניח יתרו לבניו ונהפך עליהם הגלגל. ואני ראיתי מבני בניו מבקשים לחם. וגם את התנ"ך היקר סגולת מלכים בכתיבת יד נפלא על קלף שהביא אתו ממצרים או מפרס (אדבר עוד ממני במ"א) גם אותו מכרו בני בניו בעניותם. ולפי מה שמצאתי כתוב על התנ"ך שפטתי שחי לפני מאתים שנה. וזאת היא.

„נחלתי מאא"ז זצ"ל אני הצעיר אהרן בן יחיא שלום אהרן הכהן עראקי יש"ל" ר"ת יהי שמו לעולם. (והיה זה אהרן דור רביעי לאהרן הראשון ר"ל אהרן בן יחיא בן שלום בן אהרן כידוע במנהגם) ולמטה מזה כתוב בערבי בזה"ל „אתנקל (נעתק מרשות לרשות) לעבד ה' לדוד בן סעיד אל נאחום יצ"ו ובידה (ובידו) סטר מכירה מין אלבאיעין (מהמוכרים) אבריהם ודוד עיאל (בני) הרון בן יחיא אלא אבריהם אל מגזלי מעשה בית דין יצ"ו ומן אל מגזלי אלא דוד אל נאחום בחדש חשון בק"ז ועל זה אנו מעידים להחזיקו ביד דאוד אל נאחום והכל שריר וקים הצעיר יחיא בן יוסף... יחיא בן יודה בטדי יצ"ו. והנה הסימן בק"ז הוא שני אלפים ומאה ושבעה לשטרות למנינם שהי' ה' תקנ"ו לב"ע. והיה זה דוד הקונה האחרון כמו דור שביעי לאחרי אהרן הראשון שבא לצנעא. ואני קניתי זה התנ"ך מבני בניו של דוד אל נאחום ששמם יוסף ומשה יצ"ו. וענין התנ"ך הזה תארו וכתיבתו וזמנו והנרשם עליו עם החדשות והחילופים והמסרות לכל הלכותיו יחדתי לו חדר לבדו. וברצות ה' אוציאו לאור ורבים יהנו מאורו.

גם הביהכ"נ של הנשיא וראש גולה מהרי יחיא הלוי אל שיך זצ"ל גדולה ומפוארה מאד נקראת בית אל שיך ומשפחתו הם ממיוחסי העיר ונכבדיה. בבהכ"ס הזאת ראיתי תנ"ך מקרא גדולה מדפוס ראשון שנדפסה על קלף נאה ומהודר מאד. עוד בית כנסת גדולה ומפוארה של מהרי יחיא צאליח זצ"ל. הוא היה פה רב ואב"ד לגאון ולתפארת וחבר כמה ספרים ראיתים בכ"י (כי אין דפוס בכל הארץ הזאת) שו"ת ופסקים על ארבעה טורים וחבור מיוחד על הלכות שחיטות

לכבוד כתב ידך שנקהלו
תזכור ותצילם בעת יתהלכו
שלום שמי כתוב בחרוזים ננעלו
שמחו בתורת אל ולשמו ברכו.

ובימי הגלות והאבדון האלה נאבדו מאתם כל מחמדיהם וספרי כתביהם וסגולות מחברותיהם שהיו להם מימי קדם. גם אני ראיתי בעיר הגוים בתי הכנסיות והמדרשות שלהם מלפנים. שממות עולם ושעירים ירקדו שם בעוה"ר.

ואולם חסדי ה' כי לא תמנו. לא האריך שם ימי גלותם כי שלח נגעים גדולים על המלך ועל ביתו (הם אומרים שהיה זה עפ"י הרב החסיד המקובל מו"ה מארי שאלם אל שבזי זצ"ל אשר הפליא מכות המלך האכזר הזה וינחם על הרעה ושלח לקרוא להם לשלום שישובו למקומם רק לא ישבו עמהם בעיר המבצר והמלוכה ונתן להם אחוזת נחלה גדולה מחוץ לעיר היא אל קעא ביר אל עזאב (המישור אצל בור עזאב) ובנו שם בתים למושבותם ועשה להם גם חומה סביב עד חומת העיר המבצר. ובימים לא כבירים עזרם ה' ובנו שם עיר גדולה ורחבת ידים. גם נתעשרו ועלו למעלה ורבים מאנשי הכפרים נאחזו ג"כ עמהם לדור בעיר עדי היתה לרבתי עם. ומארי יחיא הלוי היה אז נשיא בתוכם וראש גולה).

אנשי צנעא נוהגים סלסול בעצמם ואינם מתחתנים עם יושבי הכפרים ומה גם הכהנים. ואומרים על כמה מהכפרים שהם מבני העבדים או גרים שהביאו עמהם. עיר קטנה מהלך שעה מצנעא (בית פארו) שמה אומרים ברור שהיו עבדיהם ומרדו בהם והם פריצים עד היום. ואומרים שעד לפני מאתים שנה היה עוד לכל משפחותיהם ספרי יחוסיהם לכל משפחה ומשפחה. עד שבא להם איש חכם ועשיר ממצרים מארי אהרן עראקי הכהן זצ"ל והיה שולחני של המלך ויקר ונכבד מאד לפניו ועשה טובות רבות לישראל וישב שם ורצה לקחת מהם אשה לבנו מארי שלום ולא נתנו לו שלא היה לו ספר היחש ואמר להם הביאו לי ספרי יחוסיכם והביאו לו ואמר כל ישראל מיוחסים הם ושרף כל ספרי יחוסיהם לא נשאר רק למשפחה אחת „בית מארי נאליח" ועל ספר היחש הזה טרחתי מאד לראותו ולא יכולתי ואחד המיוחד שבהם מארי אברהם הסופר ני' וראש הכנסת הזה (אשר ישבתי בביתו שבועות אחדים) הבטחני להראותו לי והוא טמון עם חפציו הטובים בהאוצר שיש לו במבצר עיר הגוים (שכן הבע"ב החשובים יש להם אוצרות חנויות או חנויות שכורות שמורות בהמבצר) ולעת מצוא יביא לי ועד שהלכתי הפצרתי בו ולא הביא כי באמת נטרפה השעה לכמה סבות אשר תשמעו עוד.

זה האיש מארי אהרן אראקעי הכהן זצ"ל הי' גדול בעיני המלך והשרים לרוב עשרו וגודל חכמתו ונדבות רוחו ופיזר נתן והמלך והשרים קראוהו אל קוסטא (המלמד הגדול) וזה השם נשאר לו גם בישראל. הוא בנה

הארץ הזאת והוא עוד הכביד עולם והורידם מהמבצר למטה בהעיר וגזר עליהם לשנות בגדיהם שחורים ובלי יעטפו ראשם ושארי גזירות ומסים ועול מדהבה כבד מאד כאשר ספרתי למעלה. אחרי ימים לא כבירים חזרה מלכות תימן לקדמותה ליושבי הארץ וישבו בעת בכל מלכי הארץ עד לפני שלש מאות שנה והם ישבו בעיר הבירה הזאת ובת המלך הרתה לזנונים והעלילו על איש יהודי שכן לחצר המלך ומרואי פניו. ולא שככה חמת המלך עד שגרש את כל היהודים מהעיר הזאת וסביבותיה והגלה אותם לנוף תהאמי ומדבר שממה (מהלך עשרה ימים לנגב מעריב צנעא) בין מוכא לעדאן ארץ מלחה וחום נורא מאד והם היו רכים וענוגים. הרבה מהם מתו בדרך והבאים שמה לא יוכלו שאת אויר המקום ותחלואיה. שני חלקים מהם תמו נאספו וחשבו כי יתמו כולם בדבר ברעב ובצמא ח"ו.

וזאת הקנה אשר קונן עליהם מארי סאלם אל שיבזי זצ"ל (ראה למעלה) מטעיז.

ראשי החרוזות: „אני שלום".

אזיל דמעותי כמטר יזלו
על בני חמדה בגלות הלכו
נשו לטובתם וגם נתדלדלו
נסעו בחפזון בציה דרכו
יום גלתה אוזל*) וצרות סבלו
שמש וירח בצאתם נדעכו
שפעת בני אמה עליהם משלו
חימה גם קנאה עליהם שפכו
לכל יקר הכרת כבודם נחלו
ומעון כבוד האל להחריב נמלכו
מדרש וגם תלמוד ותורה בטלו
שוטר וגם זקן ידיהם משכו
עיש וגם כימה וסהר אפלו
גם כל מאורי אור מאורם חשכו
את כל נאות ביתם וכספם שללו
כל צר וכל מושל לקשתם דרכו
שמרה ארון עולם ידידים נסגלו
הדורם**) עדת האל אחריך נמשכו
ראשי ישיבתם לגלות סבלו
לעשות רצון האל ומצות ערכו***)
יגאל ארון עולם ידידים נחלו
תורה ותושיה ובה נתברכו

*) כשר ידעתם שעיר צנעא הוא אוזל שבמקרא.
**) והדורם שבמקרא הוא עיר דמאר יומים דרומית לצנעא כאשר הרגם הרס"ג ז"ל.
***) קודם פסח גלו.

ומהכהנים יש שמתיחסים לפינחס בן אלעזר הכהן ונקראים בית פנחס וליהויריב ראש המשמרות ונקראים בית מוסרי כאשר כתבתי למעלה. כה האריכו במלכותם ושלותם עד שקם נביא הישמעאלים הידוע מרעיש הארץ מרגיז ממלכות ושלח גם להם לפתוח לו ולא פתחו. ימים רבים עשו חיילותיו מלחמה עמהם ולא יכלו להם. עד שבא הוא בעצמו בחרבו הקשה ויתיו שמו על משקוף שער העיר ונפתחו לפניו (הגדות רבות מספרים מענין המלחמה הזאת לא עת לספרם) ובחרב נוקמת הכריעם לטבח והרבה מהם הכריע להמיר דתם (כאשר עשה לכל הממלכות) ולקבל עול מלכותו ודתו. ועוד היום מראים על כמה עירות שהם מבני האנוסים ההם. ומני אז היו לו ולהבאים אחריו למס עובד. וגזירות ושמדות רבות הכבידו אכפם עליהם אין ספורות למו אבל ישבו במקומם בעיר הזאת ובבתיהם ספונים על מרומי קרת אזל המבצר הגדול שבהר הנז׳ עד שכבש הסולטאן סאליס התוגרמי כל הארץ

ד׳ מ״ב) אלה הבאים (משבט יהודה) בשמות נשיאים וגו׳ וילכו למבוא גדר עד למזרח הגיא וימצאו מרעה שמן וגו׳ בימי חזקיהו מלך יהודה וגו׳ ומהם מן בני שמעון הלכו להר שעיר אנשים וגו׳ ויכו את שארית הפליטה לעמלק וישבו שם עד היום הזה. וזאת היתה בימי חזקיה המלך כמאה ועשר שנים לפני גלות ירושלים כעשרים שנה אחרי גלות שומרון. והם לא גלו עם עשרת השבטים כי נחלת שמעון היתה בתוך יהודה ובנימין. (בימי המלך החסיד חזקיהו עוד היתה התורה והמצוה נפרץ בישראל והחזיקו בה בכל עוז ככתוב על ספרי הנביאים ובדחז״ל שהיו דור דעה ואלה שיצאו אז לשאר ארצות תורת ה׳ היתה אתם ורוח יראתו לא נמר מהם ואחזוה בתוכם עד היום הזה) הנה העיד עליהם עזרא הסופר כהן הראש כותב דבה״י אלה שבימיו עוד ישבו שם וידוע לכל יודע בגלילות הארץ שארץ תימן הזאת היא אצל הר שעיר וארץ אדום אצל הים סוף ארץ הרים וגבעות וסיני ופארן ותימן הם שכנים מקרא מלא בירמי׳ מ״ט "לכן שמעו עצת ה׳ אשר יעץ אל אדום ומחשבותיו אשר חשב אל יושבי תימן וגו׳ בים סוף נשמע קולם„ ובנבואת עובדי׳ שוכני בחגוי סלע וגו׳ ותבונה מהר עשו והתו גבוריך תימן וגו׳ ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו״ (ע״ש בפי׳ הרדי״א) ובזאת הברכה „ה׳ מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן״ וסמכנו לנבואת חבקוק „אלוק מתימן יבא וקדוש מהר פארן״ וזה שמה עד היום בכל הלשונות תימן יאמאן ולמעלה בגידא הודעתיך שבארץ ההיא חאגאג אצל תימן ישבו בהם לפנים משבטי ישראל רבים ונביא הישמעאלים הכריתם והבריחם משם על כן לא רחוק לאמר שהרבה מבני יהודה ובנימין ושמעון שברחו מחרב הכשדים (גם לעמון) באו אל אחיהם אלה בדרך הזה הקרובה ונספחו עמהם והתנהלו בתוכם עוד להלאה וגם בזמן בית שני ידענו מהיוסיפון שהיו יהודים רבים וגבורים בארץ הזאת אשר יושבי ירושלים במלחמותיהם קוו עליהם לעזרה על כן לא נוכל לדחות קבלתם זאת שתוכל להיות נאמנה כולה או מקצתה [והנה בהיותי חורף תרכ״ה בפאריז הראני ידי״נ החכם המפורסם מוהר״ש זאקס נ״י בבכה״ע תקפ״ד מאמר ארוך מהרה״ג החוקר רש״ל רפאפארט נ׳ אשר העיר ודבר בחכמתו וחקירתו על אדות יהודי חבר וזכר גם משבט שמעון שכתבתי בזה. והנה רוב חקירותיו שמה נוסדו על יסוד נופל מספורים שונים וזרים ומסעות ר׳ בנימין אשר כבר כתבתי שאין להם שורש וענף ולמה זה הבל איגע לבלות זמן וניר לסתור ולבנות ומאשר ידעתי ברור כבר כתבתי למעלה בגידא] ובמד״ר פ׳ נשא י״ג „עורי צפון כו׳ רוח הדרום אומרת אני מביא גלות תימן וגלות הגרה (הגרי) וכל הדרום ורוח צפון אומרת אני מביא גלות צפון כו׳ לקיים מה שנאמ׳ אומר לצפון תני ולתימן אל תכלאי„ הנה גלות הגרי הם הערב בני הגר אשר במדינת חאגאג סביב מיכה ששם הבאר לחי רואי והם ההגראים שבדהי״א וגלות תימן והדרום הם אלה בני תימן עד היום.

מג.

קדמות היהודים בתימן והעתים אשר עברו עליהם. — גדולי הדור וחבוריהם.

ואלה האמרים אשר אספתי בפעם הזאת קבלות והגדות ספורים של היהודים יושבי צנעא עיר ואם בארץ התימן יע"א. קבלה בידם שאבותיהם באו לגור בארץ הזאת שנים וארבעים שנה קודם חורבן בית ראשון. כשמעם נבואת ירמיה „היוצא מעיר הזאת וחיה" נאספו ע"ה אלף מבני החיל והגבורים משועי יהודה אשר נגע יראת ה' בלבבם וכהנים ולוים עם עבדיהם וכל קנינם ורכושם ועליהם חמשה ועשרים שרי בתי אבות (אשר עוד יקראום בשמותם ע"פ א"ב) ויצאו מירושלם לתור להם ארץ מנוחה. ועברו הירדן ושמו אל המדבר פניהם וממקום שבאו לא"י שם שבו ללכת. אחד עשר יום הלכו במדבר עד באו ארץ אדום ושעיר ולארץ הזאת. וכמה ראו את הארץ טובה פריה וענפה כגן ה' כארץ ישראל אין מחסור דבר (כאשר עד היום נקראת גן עדן שבתימן) גם אגודתו על א"י יסדה שמצאו בה כל הארבעה מינים שבלולב וכאו שמה ויאחזו בה. וימליכו עליהם מלך מתוכם ושבו אל ה' בכל לבבם. גם בנאו שם המבצר החזק על ההר נאקום. והיו שם לממלכה עצומה והצליחו בעושר וגדולה. וכאשר עלה עזרא מבבל ושלח כתבים לכל ישראל לעלות עמו שלח גם אליהם ולא באו. ובא עזרא בעצמו ולא קבלוהו לעלות עמו. באמרם מראש שאין זאת גאולה שלימה כי לא הגיע הקץ ועוד יגלו בראש גולים שנית מירושלם ומדוע יעפילו לעלות בטרם הגיע הקץ האמת. וחרה בהם אף הכהן הראש הוא עזרא והחרים אותם בחרמו הקשה. ואף הם הפכו עליו את הברכה שלא יקבר בא"י וקללת שניהם נתקיימה. הם אין להם שלוה ומנוחה. מכויה וגמורה שלותם והצלחתם אינה מתקיימת ומתמדת בידם. וכמה עשירים חורים ושרים ימצאון אצלם בכל דור ודור ולא יניחו יתרם לעולליהם וגדולתם לבניהם אחריהם יאף לאורך ימיהם. כעוף יתעופף כבודם ומאומה לא ישאר בידם. וגם הוא לא נקבר בארץ הק' ומנוחתו כבוד במדבר בצרה. עד היום שונאים אותו ואינם קוראים בשמו לא נמצא בכל הארץ איש שמו עזרא (רק ילד אחד אצל ר' שמואל ערוסי בעיר שבאם בן שבע שנים שקראוהו עזרא כי נעשה לו נס קודם לדתו וקראו עזרא כי עזרו ה' והוא אחד ואין שני לו) תחת אשר בבבל ובצרה וגלילותיהם רוב שמותיהם עזרא על שמו. ופה רוב שמותם על שם השרים הראשונים שהביאום לארץ הזאת. (כאשר אמרתי) אין בית אשר אין שם שם י ח י א (הוא זכריה בעברי) ס ע י ד (סעדיה) ע ו ו א ז (עובדיה) (שהם קוראים הנדי בנקודה שעליה כאני דאל כבערבי) יוסף, הארון מוסא דאהוד (דוד) סאלם (שלום) סלימאן (שלמה) ואך אלה רוב שמותם והמה מתיחסים לשבט יהודה*) גם

ומהכהנים

---

*) והנה אם יש רגלים לקבלתם זאת לבי אומר לי שהם משבט שמעון כי כתוב (דבה"א

הכולל כל איסורין ומ"ל דפה הי"ו הא"מ וחפשנו אחר האגרת הנז' במפתחות שבפנקס הקק"י. ועי"ז מצאנו אותו והעתקתיו בכ"י אות באות כדמותו וכצלמו. ומעט הנקרע מהגליון ונאבד הנחתי חסר לפי ערך החסר וציינתי הנקודות כמדת המקום החסר לא פחות ולא יותר ולהיות האמת גלויה ומפורסמה לכל אחב"י ח"ש ביום ד' כ"ו מנחם תקנ"ז לפ"ק פה ק"ק ריגייו יע"א ושריר וקיים הצעיר המצל"ה אברהם שלמה זלמן ס"ט שליח ציון תובב"א תולעת ולא איש הענוה אמן בכל כחו והוא הצעיר יעקב ישראל קרמי ס"ט משרת בקדש פה ריגייו„. כל זה העתקתי מפינקס הרב הנאמן מוה' אברהם שלמה זלמן זצ"ל מראשי יקירי ק"ק האשכנזים פעה"ק ירושלם תו'. ואתם אלופי ומיודעי! אם לבבכם נוקף על כל תוקף דברי האגרת הזאת אגידה לכם כי גם אנכי לא נפתה לכל דבר וגם לא אדע חנפה ומשא פנים בלתי אל האמת עיני ולבי כל הימים. ואגיד לכם שדברי הרא"ש זלמן ז"ל האלה כנים ואמתים כאשר ידעתיו לאיש אמונים אשר לא ישקר וחותם האמת חרות על ההעתקה הזאת ועמו הרב החכם כמוה"ר יעקב ישראל ז"ל הנודע לחכם חרשים ואיש אמת. גם אין לתת דופי ח"ו בגאוני חכמי ירושלם החתומים על העתקת המכתב למוהר"ן שפירא זצ"ל משנת תי"ז (ואשר גם הוא קודם צאתו בשליחותו מירושלם ראה המכתב בעיניו רק לא היה בידו העתקתו ועל כן כתב מריגייו לירושלם שישלחו לו העתקתו ושלחו) כי העשרה הרבנים גדולי חכמי ירושלם החתומים על אמיתות ההעתקה הנודעים לגדולי ישראל עד היום בספרי שו"ת וקבלה לא נחשדו ח"ו שהם בדו מלבם כל הדברים האלה ושלחו למוה"רן שפירא אשר בישראל גדול שמו בתורה ובחסידות להטעות כל ישראל במשאות שוא ומדוחים? חלילה לחשוב זאת. ובכל אלה אין להטיל שום ספק כלל וכלל. ואין לנו להרהר רק אם כנים דברי ר' ברוך גד ז"ל במעשה ר' מלכיאל אם הביא לו זה האגרת מבני משה מעבר לנהר סבטיון עם חתימות המלך והנשיא והזקן? כי גם לבי נוקף מאד על סגנון הלשון והמליצות אם הם יצאו מאלה אשר הגלו שם עוד קודם חורבן בית ראשון ובחורבנו. וכמעט תפוג לבי מהאמין כי לשון זה (וגם תמונת האותיות והכתב לא הגידו איך ומה?) לשון קדומים הוא ושארי חקירות לא מעט אשר ראוי לאיש נלבב לשום עליהם עין ולב. ואם האמנתי באמונה שלימה שכל דברי האגרת הזאת באמת יצאו מפי ומיד המלך והנשיא והזקן מאחינו בני משה מעבר הנהר סבטיון הייתי מניף ידי שנית על כל דבור ומלה לנפותם בשלש עשרה נפה ואהי לומד ומלמד ממנו דברים רבים העומדים ברומו של עולם אבל זכרון ערמת אלדד הדני יביא חשד על ברוך הגדי כי את זה לעומת זה—וה' הטוב יכפר בעד. . . ואני עשיתי את שלי והעמדתי לפניכם הדברים כהויתן ואתם תשפטו כטוב בעיניכם ואשמעה מה יאמרו עוד גם חכמי הדור. ואחר נדבר ונשתעה יחד

קדמות

על הארץ מאה ועשרים שנה. לא בן ולא בת תמות בחיי האב. ואנחנו עם רב ושגיא אין מספר להמונינו. ארבעים כפל כיוצאי מצרים. וכל טוב הארץ נתן לנו ה' אלהינו בעבור שאנחנו שומרים תורותיו חקיו ומשפטיו. ואנחנו שונים תורה נביאים משניות הלכות ואגדות. ואין אנו נשבעין בשם ה' אלהינו בשום צד ואופן כלל. וכל הנשבע בשם ה' בתוך שלשה ימים ימות ואבד מן העולם. וכל משפטינו בארבע מיתות ב"ד ע"פ הזקן הגדול היושב בבית הכנסת. ואנחנו בכל יום ויום שומעים קולי קולות בת קול מן השמים ושמענו בת קול מכרזת ואומרת וגו'. ועוד ביום ששי שמענו בת קול מכרזת ואומרת וכו'...

„ואתם אחינו שבטי ישורן שבטי יהודה ובנימין אל תקוצו בתוכחת ה' אלקיכם כי את אשר יאהב ה' יוכיח וכאב את בן ירצה אתכם בקרוב. כי כבר הגדני לכם אותות נפלאים כאשר שמענו כן נראה וה' אלקינו מושיענו הוא יושיענו ככתוב כי כה אמר ה' רנו ליעקב שמחה השמיעו הללו ואמרו הושע ה' את עמך את שארית ישראל. ואל תתמהו לאמר מאחר שאנחנו והארבעה שבטים היושבים מעבר לנהר עם רב ושגיא מאד וממון לרוב למה לא נבא למלחמה להלחם עם האומות? ידיע ליהוי לכון כי אנחנו שבט בני משה אין לנו יכולת לעבור את הנהר עד עת קץ שיאמר ה' לאסורים צאו ולאשר בחשך הגלו. וכן הארבעה שבטים הנז' אין להם רשות לעבור את גבולם כי אם כשיוצאים עם מלכיהם למלחמה עם שבעה מלכיות אשר סביבותיהם. ואתם עם קודש בטחו בה' עדי עד כי ביה ה' צור עולמים. חזקו ויאמץ לבבכם כל המיחלים לה'. כה דברי אחיכם בני משה הבאים על החתום.

המלך אחיטוב בן עזריה. הנשיא יהוצדק בן עוזה.
הזקן אוריאל בן אביסף."

הועתק מגוף הכתב ששלחו בני משה. היום יום רביעי ט"ו לחדש מנחם שנת שיר יסודתו בהררי קדש לפ"ק פע"ה ירושלם תוב"ב אכי"ר.
יעקב צמח חיים. אברהם בן חנניה זלה"ה. נתן בכמוהר"ז גוטא זללה"ה. ניסים ן' כה"ר יעקב אב"ם זללה"ה ס"ט. יצחק ניסים ן' גאמיל. יצחק בוטין. שלום אבותבוט ס"ט. אהרן בארוך ס"ט. ברוך בכמוה"ר ישראל בנימין זכר צדיק לברכה. יוסף די שיגורא ס"ט.

„העתק מגוף האגרת מחו"ר עה"ק ירושלם ת"ו הנכתב להסד"ר הרב המקובל כמוהר"ן שפירא זצ"ל (בעל המחבר ספר יין המשומר ומצות שמורים וטוב הארץ) בשנת ת"ו לפ"ק ובסופו העתיקו האגרת שבא להם מבני משה רבינו ע"ה הנכתב מעבר לנהר סמבטיון בשנת ת"ו לפ"ק כנז"ל והרב כמוהר"ן שפירא זצ"ל נתבקש בישיבה של מעלה פה קק"י רגייו יע"א בעש"ק א' לחדש אייר שנת תכ"ד לפ"ק ונשאר גוף האגרת הנז' בגנזי הקק"י יע"א כנזכר במדבר קדמות להגאון רב חיד"א זצ"ל מערכת א' דף פ"ו. ועפ"י דברי הרב הנז' בבואי הנה בשליחות עה"ק ירושלם ת"ו הלכנו אני עם אהובי וידי"ן רעי כאח לי מע' הרב המובהק החכם

הכולל

„זאת מאתנו אחיכם בית ישראל בני משה רבינו ע"ה אשר מעבר לנהר סבטיון להשמיע למעלת תהלתם משלומינו. ונפשינו מאד נענה מתאבלים ומתאוננים במדבר על חורבן בית קדשינו ותפארתינו ועל אורך גלותינו ושוממותינו במקומות הללו. ודאגה גדולה היתה בלבנו לאמר מה פשענו ומה חטאנו לה' אלקי ישראל הוא האלהים אין עוד מלבדו אשר דחפנו הדפנו אל המקום הזה. ואתם שבט יהודה ובנימין זכיתם לעלות הארה הר הקדש ירושלם שאף משחרב הבית ובאו גוים בנחלתינו ושממו את היכל קדשינו שמו את ירושלם לעיים וערו ערו עד היסוד בה כותל המערבי נשאר קיים והשכינה לא זזה מכותל המערבי. ועל זה היה דוה לבנו לאמר למה נגרע מאחינו לשבת בארץ הלזו הנשמה. ואתם תשבו על אדמת קדש לפני השכינה. ויהי מימים בא אלינו גוי אחד ישמעאל מערי תוגרמה ששבוהו כושיים ומכרו לארבעה שבטים דן ונפתלי גד ואשר. והיה מספר להם את כל הקורות בהערים אשר סביבותיכם משאם ומתנם וקומתם ומחייתם ומספר ימי חייהם ומיתתם וקבורתם אומה ואומה כמנהגה.... שלחו את הגוי הנז' אלינו וספר לנו דברים מרים העוברים עליכם תמיד מדי יום ביומו רק רע כל היום וכשמענו כדברים האלה דאגנו דאגה גדולה עליכם והיינו מסופקים לאמר אם אמת הדבר אשר דבר הגוי הנז' אם לאו. ויהי היום ראה ראינו כתבכם אשר הובאת לנו מגילה עפה מספרת וממררת אמריה מהצרות אשר אתם עוברים עם האומות זרים אוכלים אתכם והיתם כשבוים.... נתקבצנו והשמענו את כל דברי האגרת האוגרת מגור מסביב. ואותו היום היה מספד גדול ויללה כחולה. בכינו בכי גדול עליכם איך תוכלון שאת הרעה הגדולה הזאת ארציכם לנגדיכם זרים אוכלים אותה ומגדפים אתכם ואת דתינו הקדושה והטהורה ואיככם יכולים להשיב כי ישרפו אתכם באש. אוי לעינים שכך רואות ולאזנים שכך שומעות. ושמחנו שמחה גדולה לעצמינו. כי האלדים נתן לנו שאנו בני חורין ומלכות לעצמינו מושלים בכמה מקומות גדולים ואין בינינו שום אדם כי נהר סבטיון סובב את כל גבולינו סביב והנהר ההוא אין בו מים כי אם אבנים וכל ששת ימי המעשה האבנים קולם ירעים ברעש גדול כגלי ים הגדול בזעפו וביום שבת קדש ישבות וינוח ואש תלהט סביבות הנהר מערב שבת עד מוצאי שבת ולא יוכל אדם לעבור בו כל יום השבת מפני האש המלהטת. ובמוצאי שבת יחזור לאיתנו הראשון. וכשבאים אחינו שבטי ישורון הארבעה שבטים לדבר אתנו עומדים על שפת הנחל מעבר אחד ואנחנו מעבר אחד ומדברים ויושבים לבטח בארצינו ואין בכל מקומותינו שום דבר טמא לא בהמה ולא חיה ולא עוף ולא שרצים ולא מזיקים בשום צד ואופן כלל. ושוכנים בבתים מפוארים ובנינים הדורים ומגדלים נאים...... וכסף וזהב לרב מאד ואבנים טובות ומרגליות. ואין אנו צריכין בלילה לאור הנר כי יש לנו אבנים טובות אשר זוהרם כאור וזוהר הנר שבעתים. ומלבושנו בגדים נאים מכל כלי חמדה וצמר ופשתים ותולעת שני. ומימי חיינו על

והשקהו מהמזון וחמת מים שהיה עמו. ויאמר לו אל תירא עברי אנכי משבט נפתלי. ושאל את פיו לאמר מי הביאך עד הלום? וספר לו את כל הקורות אותו. ויאמר לו אל תירא שבה פה עד אשר אלך ואגיד לשבטי. והביא לפניו מזון ומים. ויאמר לו. אדוני! מתירא אני מהלסטים ומחיות רעות רצוני ללכת עמך למקומך. ויאמר לו מקומי רחוק מאד ואתה עייף ויגע לא תוכל ללכת שם. ואני על ידי קפיצת הדרך אלך במהרה. וכתב לו שם משמות הקודש ונתן על צוארי השליח הנז׳ ויאמר לו הנה כתבתי לך אל תירא לא מלסטים כי אין שום אדם עובר בדרך זה ומחיות רעות ושאר המזיקין אל תירא כי הנה כתבתי לך שמירה מעולה עד בואי אליך. וילך האיש הנז׳ לשבטו. בתוך שלשה ימים הלך וחזר. וימצא את החכם הנז׳ במקומו בריא אולם. ויאמר לו מהלך שלשה חדשים הלכתי בשלשה ימים האלו. וחזרתי על כל השבטים וספרתי להם את כל אשר ספרת לי מהקורות אתכם ומשעבוד מלכיות שמשתעבדים בכם האומות והראיתי להם הכתב אשר נתת לי מאנשי קודש אנשי ירושלם ושנו את כל הכתוב בה מקצת צרותיהם. וידאגו דאגה גדולה עד מאד. וגם הלכתי לבני משה אשר מעבר לנהר סבטיון והודעתי להם. והראתי להם כתבך. וידאגו דאגה גדולה ויבכו בכי גדול ויתנו אלי הכתב הזה שתוליכהו עמך לאנשי ירושלם דברי שלום. ויאמר לו השליח הנז׳ הגידה נא לי מה שמך? ויאמר לו מלכיאל. ויאמר לו כן אעשה ויאמר לו בא אחרי. וילכו שלשת ימים במדבר אוכלים ושותים מעדני מלכים שהביא כהר׳ מלכיאל עמו. ביום הרביעי אמר ר׳ מלכיאל להחכם השליח הנז׳ לא אוכל לעבור מפה כי זה תחומינו. לך לשלום ובקרב שלשה ימים תבא אל ארץ שנער. ויתן לו מאכל וחמת מים קטנה וצרור זהב אחד וישקהו ויאמר לו לך לשלום אל תירא. שמור הקמיע הזה אשר על צוארך בקדושה ובטהרה. וכל זמן שיהיה עליך לא תירא לא מאדם ולא מחרב ולא מחלה ורומח ולא מחיות ומזיקין בעולם. ויתפרדו איש מעל אחיו בבכיה גדולה. ויאמר לו ר׳ מלכיאל ה׳ צבאות יקבץ שה פזורה ישראל מארבע כנפות כל הארץ הוככי ירושלם אמן. ויבא החכם השליח ארץ שנער ולא רצה לגלות להם שום דבר ולא להראות להם הכתב כי כן צוה ר׳ מלכיאל לאמר כתב זה הנה הוא חתום אל תראהו כי אם לבני ישראל הדרים בירושלם. ויסע השליח הנז׳ ממקום למקום עד הגיעו פע״ה ירושלם. ונתן לנו הכתב הנז׳ חתום כאשר מסר לו ר׳ מלכיאל וזה טופס הכתב:

„אחינו בית ישראל שבטי יהודה ובניימין. בני אבות העולם אברהם יצחק ויעקב התמימים למלאכי אלהים דמין ובאוריתא קדישא עסקין לילין ויומין אומה קדושה וטהורה מכל עממין ולפני אל נערץ בסוד קדושים שופכין כמוין מרננים ומיחדין לאל נורא ואיום שלש פעמים ביום. יושבים על אדמת קודש לקרא כולם בשם ה׳ ולעבדו שכם אחד אחד המיוחד בעולמו ה׳ צבאות שמו ויבנה בית אולמו ויקבץ את כל עמו מארבע כנפות הארץ א׳ א׳ א׳ ס׳ ס׳ ס׳ ועד.

מזב.

מכתב מבני משה ע"י החכם הדיין ר' ברוך גד שליח מירושלים ת"ו בשנת הת"ו.

בעמדי על הפרק ראיתי נכון להעתיק בזה את האגרת ששלחו בני משה לירושלם עה"ק ת"ו בשנת ה' אלפים ארבע מאות ושש לב"ע ואעתיק לפניכם את כל הדברים אשר מצאתי בפינקס הרב הצדיק מוה' אברהם שלמה זלמן זצ"ל הנודע לאיש אמונים מיקירי ירושלם ת"ו שהי' שד"ר באיטאלי' והעתיק כל הדברים האלה מהפינקס שבק"ק ריגייו עם הרב האב"ד ומו"צ דק"ק הנז' מוה' יעקב ישראל קרמי ז"ל הנודע לחכם משכיל. ולמפורסמות אין צריך ראיה. כזה מצאתי כתוב בפינקסו והעתקתי מלה במלה.

"אמוני בני ישראל קהלות גולת אריאל עובדים ומיחדים לאל אדוני אדונים נטעי נעמנים אילי הצדק ושלמים הלוקטים מחדק שושנים חסידים גומלי חסדים בני גומלי חסדים גזעי שלשלת האיתנים כל ימי היותם על אדמתם חגם חדשם ושבתם שבתם וקיימתם כה משפטם חקתם ודתם. מתפללים במקהלות לאל אלקי הרוחות ברננים ובשבחות הוגי תושיות בשפה ברורה טהורה ונקיה בני עליה. הנה הנם מקהלות תהלות ישראל הנפוצים בגולה. עיר ועיר מדינה ומדינה כולם כאחד ובשלום יחיו עולם ועד כיר"א".

"נדרשנו לשאלת החכם השלם המקובל כמוה"ר נתן שפירא הירושלמי נר"ו להעתיק לו טופס הכתב אשר בא אלינו מאחינו בני משה רבינו היושבים מעבר לנהר סבטיון בשנת חמשת אלפים וארבע מאות ושש לבריאת עולם. ומאז הכתב הנז' הוא כמוס עמנו לא ראה אור. ולהפיק רצון השואל החכם השלם כמוה"ר נתן הנז' העתקנו לו ממנו מקצת מהכתוב בו. והשאר לא נוכל להעלותו על ספר כי הם דברים עתיקין אכן החכם השלם כמוה"ר נתן הנז' יגיד לכם פה אל פה כל הכתוב לחיים בירושלם. והכתב הנז' בא אלינו על יד החכם השלם הדיין המצויין כמוה"ר ברוך גד אשר הלך בשליחות ירושלם לערי מדי ופרס ובאו עליו לסטים ובזזו את כל אשר לו והניחוהו במדבר שמם ואת החמור הרגו בחרב ולא ידע אנה יפנה ואנה ילך. והיה מהלך כסומא יום אחר יום ברעב ובצמא כי אם מעשב השדה היה אוכל ומנקיקי הסלעים היה שותה עד משך עשרה ימים. ביום אחד עשר תשש כחו וגם ליחו ולא היה יכול עוד ללכת והיה מתעלף למות. וישא עיניו וירא והנה איש אחד גבור חיל קומתו גבוה מאד ורומח בידו והיה רוצה להרגו. ומפחד שאונו קם וישב על רגליו. וישאלהו האיש בלשון הקודש ויאמר לו מאיזה אומה אתה? ויאמר לו „עברי אנכי" אמר לו מה עבודתך? השיבו „שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד"! וספור כל הקורות את השליח הנז' הרבה מאד. סוף דבר שהאיש הגבור ההוא שמח שמחה רבה כמוצא שלל רב כאשר הגיד לו השליח הנז' שהוא מירושלם. והאכילהו

והשקהו

(לשון אמו) וגם קריאתם והקוראן שלהם ותפלותיהם והי' נחשב אצלם
למלומד ולא הכירוהו. ושם חקר ודרש על בני הרכבים (יהוד אל חבר)
ולא מצא ומשם בא לארץ התימן ולפה ק"ק צנעא וסבב כמעט בכל
הארץ הזאת והלך גם בעקבות ר' ברוך עד עיר חיידאן אבל לא חרף
נפשו לצאת אל המדבר הגדול והנורא ההוא וחזר לביתו. וכאשר הלך
כן בא ומאומה לא השיג בעמלו.

ובשנת תרי"ז התנדב עוד ר' דוד אשכנזי מירושלם לתור ולחקור
אחר השבטים האלה וילך למסעיו בדרך אשר סלל להם ר' ברוך וחכם
עמרם הנז'. והאיש הזה אף כי שינה בגדיו וטעמו גדל פרע שער
ראשו ולא עשה שפמו וזקנו מגודל ולבן והתחפש לבא כאחד מקדושי
הישמעאלים (דארוויש) הנעים ונדים בארצות אבל כי לא ידע היטיב
לשון ערבי ומנהגיהם (אף שבאיזה מקומות עשה עצמו אלם) הכירוהו
ושללוהו וחזר לעיר אל לאחיי על חוף ים סוף ומשם שם פניו למדינת
כוש (האבאסינית) ועבר בים סוף לעבר השני עיר מסאווא באפריקא
ללכת משם ביבשה לסוואקין עד עיר גאנדור מלכות כוש לחקור על
היהודים שבכוש. אבל ידיו הריקניות ומעט חכמתו לא מלאו אחר עצתו
ושב לעדאן ערב ר"ה תר"כ ושם ראיתיו. כאשר הלך כן בא ומאומה
לא השיג בעמלו, רק תלאות רבות ועצומות ילאה מלספרם. וחזר
לירושלם ובשורה אין בפיו.

סוף דבר מכל אשר דרשתי וחקרתי והתבוננתי והתחקתי על שרשי
ההגדות והספורים (לא יכילם ספר), ראה זה מצאתי דבר אמת וברור
בעליל שיש בארץ התימן למזרחית צפונית צנעא במרחק חמשה ועשרים
יום על דרך העולם מיכא יהודים רבים בינות הערביאים הישמעאלים
יושבי כפרים ואוהלים והמה יושבים שלוים ושקטים עם שכניהם אין
עליהם שבט מושל וקול נוגש ולא ניכר יהודי לפני ישמעאל כי כולם
חגורי נשק מלומדי מלחמה ויוצאים לקרב על שכניהם גדוד אחד עם
הערביאים היושבים לבטח אתם. והיהודים הבאים מצאהדה (דקלה)
מהלך עשרה ימים צפונה מזרחה. ואני ראיתים בחאגי ודברתי עמהם.
מספרים (וידוע לכל) אשר פעמים בשנה יבואו אלה יהודי ערב אצלם
ליום השוק הגדול וידועים הם אצלם ליהודים שלמים אבל לא התחקו
על שרשיהם לדעת מנהגיהם תורתם ואמונתם ומשבט מי המה? כי
לא ישכילו לדעת זאת. ואולי עליהם יאמרו הגוים ההולכים לחאג
מיכא שצריכים לשלם מס (כפאר) בעברם בדרך הזה וקוראים להם
יהודי אל חיבר לבזיון וזולת זאת לא נודע לי דבר ברור.

משפחה אחת יש בצנעא קוראים לה משפחת הדני. ודברתי עם
אנשים נכבדים מהם והגידו לי כי ראש בית אבותם היה משבט דן
היושבים בארץ לא נודע. הוא ועוד אחד עמו משבט אשר היושבים
עמהם תעו בישימון דרך ולא מצאו דרכם לשוב למקום שבתם ושבטם
וילכו באשר התהלכו עד שהגיעו לפה צנעא. והאשרי מת פה אחרי בואו
והדני נשא פה אשה והוליד בנים ובנות והמה מבני בניהם ונקראים
על שמו הדני עד היום הזה. בעמדי

תימן ונקרעה לשבעים ושבעה קרעים. ועיר רבתי צנעא ירדה פלאים. בשנה השניה באו עליהם שודדים ערביאים מן המזרח ושללו ובזזו עיר היהודים והגוים ואחריהם בא רעב חזק ואחרי הרעב דבר נורא מאד אשר מחצית היהודים ושני שלישי הגוים נפלו שדוד לרעב ובדבר תמו. ועד היום היא הולכת ודלה וחסר צרות רבות ומצירות ספות שנה על שנה עד כי מיעטו ושחו מעוצר רעה ויגון. מי' אלפים יהודים שהיו אז לא נשאר היום הרבע. מהם ספו תמו מן בלהות רעב דבר ומדבה ומהם גלו ונתפזרו לכל עבר לעירים ולכפרים עד אין מקום אשר לא ימצאון שם נדחי צנעא. תחת אשר מאז לא נסתה כף רגלם לצאת מהלך שעה חוצה ובתיהם מלאה מכל טוב הארץ. והנשארים בעיר המה ברעה ובצרה גדולה. וגם על הגוים באו צרות ומציקות שתו כוס התרעלה עם שמריה וחרשיה ואין להם מנוחה מתגרת יד מלחמות מסביב ומושלים ומלכים יתחדשו לבקרים ויאכילום ראש ולענה. שומה היא בפי כל היהודים והגוים כי הריגת חכם ברוך היתה נסבה להיות צנעא מוסר מעיר וכתר מלכות תימן תרוס ממנה ולהשבית זרע אל מיהדי ולא יהיה להם תקומה עד עולם. וה' ירחם על עמו.

אחרי נהרג ר' ברוך ז"ל ימים אחדים באו יהודים מחיידאן וספרו שאחר חג הסוכות באו שני ערביאים רוכבי סוסים אל המעון אשר מחוץ לעיר ושאלו איפה היהודי הירושלמי ואמרו כבר חזר לצנעא וגם הם הפכו פניהם והלכו לדרכם. הרב מארי יחיא הלבן הדיין אשר ארח לחברה עם ר' ברוך בתחלה כשמעו הדבר הזה ביקש לו איש כלבבו לשוב בדרך הזה עוד ולא מצא וישם את נפשו בכפו וילך לו לבדו ועקבותיו לא נודעו עד היום הזה כי לא חזר עוד. אלה הדברים בלי יתרון והוספה שמעתי מהרב התמים מארי סעיד בן הרב הדיין מארי יחיא אל אבין הנז' ומהרב הגדול האב"ד נ"י ומהזקן המאושר מארי אל סעיד אל בדיחי ז"ל הפקיד מעושי המלאכה שהיו אז למלך אל מיהדי הנז' שקברו בידיו ומשאר זקני העיר וכולם מתאחדים בספור זה בסגנון אחד. ודרשתי על התפלים והספרים שנשאר ממנו אולי אמצא בם איזה רשימות מהמקומות שעבר שם במשך שנתים ומחצה אם שורש דבר נמצא בם להתחקות עליהם ולא יכולתי להשיג מאומה באמרם שהרבה מחפציו היקרים לקח המלך אחרי הרגו. והנשאר שלחו לעדאן לשלוח לאשתו ובניו בעה"ק צפת ת"ו. ובעדאן דרשתי ואמרו לא ראו ולא ידעו וגם לצפת לא הגיעו.

עוד ספרו לי שלפני שנים עשר שנה בא לפה יהודי ערבי לא ידעו מי הוא אך לבושו כערבי ושערות ראשו קוצות תלתלים ארוכות והראה אותותיו אותות ואמר שיעזרם מיד המלך הקשה ובא אל המלך לעליתו דרך החלון ודבר אתו קשות ולבסוף נעלם ולא נדע מקומו איהו?

בשנת התרי"ד התנדב עוד חכם עמרם מערבי מעה"ק צפת ת"ו איש גבור חיל ונבון דבר לחפש אחר עשרת השבטים ובני משה ועבר בארץ אתגאג ובעיר מכה שהתחפש כישמעאל בידעו היטב לשון ערבי

לשון

כשמונה רגל והמלך ירה עליו כדור מהקנה אשר בידו ויבא בין כתפי ר' ברוך ויצא מלבו. עוד לא נפל ארצה וחזר פניו נגד המלך ואמר לו „זאת הגמול שהצלתיך ממות? ירא ה' וישפוט ידעתי כי לא תאריך ימים וגם ממלכתך לא תקום" ונער הכושי רץ אליו בחמת רוחו ושלף חרבו והתיז גם את ראשו. המלך נבהל מאד ואחרי עשה הכהו לבבו באין מעצור. ויבא אל ביתו סר וזעף וצוה על העבד הכושי למהר להשליכו לפני החיות אשר בגן למען יאכלוהו ולא יודע לאיש. העבד כן עשה. ולעת ערב שלחו המלך לראות מה נעשה בגויתו אם לא נשאר ממנו עצם ובא ואמר לו כי החיות לא נגעו בו ועודנו שלם. אז חרד חרדה גדולה ושנתו נדדה מעיניו. ובבוקר שלח אחר היהודים הצורפים העושים מלאכת המטבע בחצרו והכניסם בחדר בסתר ואמר להם „אל תגלו לאיש לכו אל הגן וקחו ושאו את גוית חכם ברוך וקברוהו בקברותיכם ואיש אל ידע". המה לקחו את גויתו וראשו ועשו לו כמשפט קרעו וספדו ובכו עליו רב בכה ויקברוהו בקברות היהודים ולא נודע לאיש. עברו יום יומים עשרה ימים ור' ברוך לא בא לביתו לעיר היהודים אשר זה דרכו מאז ללון בביתו ולהתפלל בביהכ"נ בכל יום ולבקר חולים ומה גם ביום השבת ולא בא. והתחילו לדרוש אחריו מעושי המלאכה ואמרו „הס כי לא להזכיר". גם השרים והעבדים הבאים אל המלך הבינו כי נעצב המלך על חכם ברוך שהרגו. שמחו וחגגו. והיהודים התאבלו מאד ותחשך כל העיר וכל איש בסתר אהלו תחת קורות ביתו בכו וקננו וספדו כמספד על היחיד ולא יכלו להזכי' שמו ברבים ולדבר ממנו מאומה מפני אימת המלך והגוים. והגוים הראו ליהודים אותות שנאה ואיבה עד כי לא יכלו להרים ראשם מפני היראה ועיניהם מפני הבושה.

המלך התעשת וניחם על הרעה וכמעט יצא מדעתו ושם חכם ברוך לא מש מפיו. ומני אז התקרב מאד אל היהודים ועשה עמהם חסדים טובים למען יתכפר עונו. וגם לבו נהפך עד שאם לא פַחַד היה מתיהד. והיה בא תמיד במחשך לעיר היהודים ביום השבת ולביהכ"נ ונכנס לבית מכיריו ולובש טלית מצוייצת אוכל מפתם ושותה מיין קדוש (ומיסלים קדש היה מקודש) ובכל עת זֵכֶר חכם ברוך היה מתאנח בשברון מתנים. ולא ארך לו השנה ומחלתו (עם מגינת לבבו) כבדה עליו ומת בהשנה וימלוך בנו תחתיו הוא ידע את אשר עשה אביו בסוף ימיו בקרבתו אל היהודים והיה לו לבושת ולחרפה. והוא הרשיע לעשות והעניש את היהודים בעול מדהבה ועלל עלילות ברשע על עושי המלאכה ואסרם במאסר וביסורים עד שדלם ודלדלם ומהם ברחו לנפשם. אבל גם לו לא ארכו הימים ונתעורר עליו מלחמות מכל צד וכל שריו ועבדיו ואילו מרדו בו והורידוהו מכסאו ושללו כל אוצרות המלך ואשר אצרו המלכים הראשונים אבותיו. עושר גדול זהב וכסף ואבן יקרה אין חקר וכל בית נכאתו והוליכו למכור במוכא ובחודידה לאיל שרי אבראהים פאשא. גם החריבו בית המלך והגן הנפלא לא השאירו לו שם ושאר. ונשי המלך גרשו מבתי תענוגיהן והנה מבקשות לחם. ומני אז נשבתה ממלכת

בכל מקום) והוא אך מתנקש להמיתך כי לרגל את הארץ במלאכות מלך מצרים הנלחם עמך להביא את כל הממלכה בידו". הדברים נכנסו בלב המלך אבל לא מצא את לבבו למצוא עליו תאנה. בעת ההיא יצא הגבור הגדול איברהים פחה מלך מצרים להלחם עליו ובא באניות עד עיר מוכא עיר גדולה בצורה וסוחרת על שפת ים סוף ראש ערי המסחור לכל המדינה וכבש אותה והניח שם מושל ואנשי צבאו וישם את פניו לשאר ערי החוף ולכנוס עוד לפנים במדינה. והמלך הזה לא עצר כח להלחם עמו כי גם היה חולה תמיד ולא יצא ממקומו. הפעם אמר ר' ברוך אל המלך „אם אדוני לו שמעני יתן על ידי עשרת אלפים אנשי חיל מצבאות תימן ואצא להלחם עם אברהים פאשא את המושל והחיל אשר הניח במוכא ואגרשנו משם כי ידי רב לי להלחם עמו. ידעתי אברהים פאשא ואילו שלא יעצרו כח נגדי כלה גרש אגרשנו מפניך רק אם תפקדני מושל בעיר מוכא תחת ממשלתך". ושם ישבו גם יהודים רבים כארבע מאות בתים עשירים וסוחרים. הדברים האלה הוסיפו פחם לגחלי המשטינים והמרגלים בו כי מרגל הוא ונתנו רגלים לשטנותם כי פיו ענה בו שיודע את אברהים פאשא ויכול להתגרות עמו במלחמה הלא דבר הוא? אך למען הביא העשרת אלפים החיל אשר אמר אל תחת ידו ונוסף גם הוא על שונאיו. ומהיום ההוא היתה שומה בלבו להמית את ר' ברוך בסתר (ועוד מכתבי עמל ושטנה באים אל המלך יום יום על אשר גדלו ונשאו).

אהה לשון! הלא החיים והמות בידך נתנו? ומדוע אך במות תבחר ותקרב? כי רבו חלליך ומה עצמו כל הרוגיך? לא חללי חרב עשת ברזל ולא מותי נושקי רומי קשת (המה אך מקרוב חללים יפילו) ולשונך רכה נחת בשר חי גם עצם אין בך. וגם מרחוק מקצה ארץ עד קצהו תהרוגי בלי חמלה גוי ואדם יחד! גם בעלך תמית הרסך (בלי יתרון) כמו חמת נחש תשוך אדוניך (בלי כשרון) כמו שפיפון. אך מעט רפואות תְּעָלָה תַּעֲלֶה בחבל להחיות ומה רבו פצעיך? גם על ר' ברוך אשר עיני כל ישראל עליו יביטו להביא תשועה ממרחק ולגלות צפוני טמוני שבטי יה! גם עליו הנפת חרבך הקשה הרגת ולא חמלת? אהה לשון! שומר פיו ולשונו שומר מצרת נפשו (משלי כ"ב כ"ג).

בכל יום היה המלך אחר סעודת שחרית מוליך עמו את ר' ברוך לשוח בגנו אחורי ביתו פרדס גדול מכל עצי עדן ובתים מכל מיני חיות ועופות משחקים. ושם היו מנסים כוחם וחכמתם לירות חצים וכדורים בקנה שרפה וקשת אל המטרה אשר הכינו לקלוע אליה. ובכל עת היה ר' ברוך מלמד ידיו טוב מן המלך. ויהי היום בא' שבט שנת התקנ"ד ור' ברוך בא בבוקר לבקרו כיום ביום ושתה עמו הקאהווא. אחרי כלה מלאכתו לבקר בני הבית אמר לו המלך. „בא ונשוח בגן" ועבד כושי עמהם ובאו עד מקום המטרה אמר לו המלך „יור אתה לפני כי אתה תחכם ממני". ויור לפניו. אמר לו המלך „לך והבא הכדורים" תחת אשר לפנים היה עבד הכושי רץ ללקטם. ויהי אך עבר מלפניו

כשמונה

לו לעשות כל. הרב נגד רצונו אמר לו „עשה כחכמתך" וומאת ה' היתה נסבה לסכל את מעשיהו למען יתקיים דבר החזון (ישעי' כ"ז י"ג) והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים וגו' אשר החזון הזה להוציא האובדה ולקבץ הנדחה יהי' רק ביום יתקע בשופר גדול בעת הקץ ולשוא יעמלו טרם הגיע זמנו שאוכל בוסר שניו תקהינה והאוכל פגים לא יצלח. היהודים עושי מלאכת המטבע אשר למלך הגידו לו שיש אתם רופא ירושלמי מפליא לעשות בשכבר גילה חכמתו והראה מופתיו לרפאות כמה חולאים ויהי איש מצליח. וצוה המלך ויביאוהו לפניו ושמח בו ועשה לו רפואות תעלה ובימים מועטים נרפא המלך. ויכבדהו מאד ויאהבהו וישימהו רופא למלך ונתן לו בית אצל חצר המלך וסוס לרכוב עליו והרב יקרה אשר לא נעשה כן ליהודי בארץ הזאת. ור' ברוך ישב בעיר היהודים ובכל יום אחר התפלה רכב על סוסו אל חצר המלך והיה מבקר את המלך כי עוד לא היה בריא אולם. גם נשים רבות היה לו ובנים ובנות והיה מבקר עליהם מי חלה מהם. גם שארי חולים הסרים והעבדים וכל אשר עשה הצליח. שהיה מתים פקח עורים טיהר מצורעים. לא הי' דבר שגבה ממנו כי היה משכיל בכל עניניו (ולא בידיעת חכמתו כי ידענו האיש ושיחו) מאת אלקים היא וינא שמו לתהלה בארץ הזאת.

ויהי כחזקתו בעשרו וכבודו שכח את השבועה ולא שת לבו לבקש את אחיו (עד עת וזמן) אשר אולי לבעבור הדבר הזה נשאו אלקים. האיש הזה גם בעניותו ושפלותו היה אמיץ לבו בגבורים ולא חשב אנוש ומה גם עתה? גם את המלך הישמעאל אשר כל כבוד איננו שוה לו לא חלק גם את הכבוד אשר לשפל אנשים ובבואו כל יום לבקרו לא כבדו בכבוד מלך רק כאשר ישאל איש בשלום רעהו. גם את משכב נשיו אשר בעדו אשר זאת היתה לתועלת חייו ורפיאתו באמת. ובעיני המלך רע וחשב כי משנאה יהדפהו מתאוותו כי אך יהודי הוא ואין טובתו שלימה. וכן אמרו לו יועציו שהיהודי ימנעהו להקים זרע כי לעון נחשב להיהודים להרבות זרע ישמעאל? (אין זאת בכל ספרי ישראל) וכאשר לא שמע אליו והיה בבוקר בבקרו אותו הכיר בו כי לא טהור הוא ודבר אליו קשות ויבזהו ויקלהו עד שהמלך בז לו בלבו ונטר עליו שנאה (תחת טובה) אבל לא יכל לשלחו מעל פניו כי שומר נפשו היה וראה ממנו גדולות ונפלאות בחכמה וברפואה ועצתו היתה אמונה. ואולם גם בכבוד כל הישמעאלים הקיל מאד. והיה ברכבו על סוסו בכבוד במלבושי מכלול כאחד הסרים וחרבו על ירכו וקנה שרפה כי היה גם מלומד מלחמה ופה עניים רבים הקיפו עליו לבקש צדקה ורדפו אחר סוסו צדקה! צדקה! כמנהגם היה מחרפם ומקללם ואף מכה על קדקדם בשבט אשר בידו הדבר אשר לא נסו ישמעאלי תימן ולא פללו לשמוע ולראות כזאת מאיש יהודי עד כי החרה אש קנאתם עד להשחית וכתבו אל המלך משטמה רבה ובתוכחות חמה „הבאת איש עברי טמא? לשחק בנו לקללנו ולחרף דתנו (זאת ראשית שטנותם

בכל

הגאון מוהר"י ז"ל שהיה לו יד ושם בזה וגם בדרכו אסף עוד מלא חפנים סגולות ורפיאות אשר היה לו לעזר ולהועיל במדינות אלה. בימים ההם מלך פה איש גדול מזרע המלוכה מאז ומלפנים „א י מ א ם א ל מ י ה ד י" והיה חולה במחלה כבד אשר כל הרופאים שלו נואשו מחייו. והוא אהב את היהודים והיו להם מהלכים בחצרו ועושי מלאכת המטבעות. וכאשר נודע לר' ברוך מחלת המלך ועניניו אמר להרב הנז' שיש לאל ידו לרפאות את המלך על נקלה ובקש להתודע לפניו ולרפאותו. אבל הרב מנעוהו מלכת בגדולות מיראתם פן לא יוכל לרפאותו ויהיה עוד קצף על היהודים. ודאהו לאמר יען כי הוא מושבע מהמשלחים באה"ק בלי יסור מני דרכו להתערב בענינים אחרים חלילה לו למעול בשליחותו ולבגוד בפקודת משלחיו ולא עזבו לעלות אל המלך. והכינו צדה לדרכם והלך עם הרב הדיין מארי יחיא הנז' למזרח צנעא אל המדבר הגדול אשר עפ"י הגדות וספורים ימצאון שמה משבטי בני ישראל. וילכו דרך נערם (היא דקלה) ועד חיידאן הוא סוף הישוב ט"ו יום ומפה אל המדבר ושם עוד נמצאים יהודים זעיר שם זעיר שם. ויכינו להם צדה ומים לכמה ימים ולקחו עמהם גוי וגמל לנידם וישימו אל המדבר פניהם. שלשה ימים הלכו במדבר ערבה בישימון דרך ארץ לא עבר איש. ויהי הם הולכים ונשך נחש בעקב ר' ברוך ושלף חרבו אשר במתניו ובאבירות לבו נתח מקום הנשוך עם האדם ויזר תחבושת וישכב לנוח. והנה ראו מרחוק כבשה אחת תועה במדבר ולקחו הכבשה ויפתח את בטנה והניח רגלו בתוכה וזאת עלתה לו ארוכה. אחרי הונח ורפא לו חשבו דרכם מאין בא להם הנה כבשה מן הצאן אם אין שם עוד עדר ורועה והלכו עוד הלאה ומצאו רועה ועדר. וישאלם על הכבשה ואמר לו ר' ברוך אני לקחתיה. ויקצוף עליו והגיד לו שעשה לרפואתו והראהו מכתו האנושה ויפגרהו אז שככה חמתו. ושאל להם מי המה אמרו לו „יהודים". ושאל מהם אות אמרו לו שמע ישראל כו' והראהו ציצית ותפלין. אחרי כי נתודעו זה לזה כי גם המה יהודים גדלה השמחה והאהבה ביניהם. אמרו לו את אחינו בני משה ושבטי יה אנחנו מבקשים והראה לו את המכתב מאה"ק וספר לו כל דבריו. אמר לו הרועה אני אין אני יכול להביאכם עמי. ואתם תנו לי מכתב עם אות ואלכה ואגידה לאחי ואתם שובו לעיר חיידאן ותשבו שמה עד אשר ישלחו לכם מענה. כן עשו וחזרו לחיידאן וישבו שמה ימים אחדים. והנה קרבו ימי ר"ה ועוד לא בא תשובה מהם. ויאמר ר' ברוך לשוב לצנעא על ר"ה ואם ישיבו דבר ישלחו היהודים מפה לצנעא ואחר החג ישובו הנה ואף אם אין מענה אחרי שנודע להם הדרך ילכו בה. ומארי יחיא הדיין אמר לשבת ולהוחיל על המענה אבל חזקו דברי ר' ברוך וישובו לפה. רגלוהי דבר אינש אינון ערבין לי' כו'. עברו גם ימי החג ולא השיגו מענה. ור' ברוך התעשת עוד לרפאות את המלך כי עודנו חי וחולה בחשבו שע"י אשר ירפא למלך יתן לו עזר וסעד להוציא לאור מעשהו כי זרועו מושלה

מא.

מעשה ר' ברוך מצפת שליח לבני משה. — ועשרת השבטים. — וחכם עמרם ור' דוד.

פה נודעתי ברור בעליל את כל הנעשה עם ר' ברוך ז"ל מעה"ק צפת אשר שלחו הרב הגאון מוה' ישראל זצ"ל לחפש אחר עשה"ש ובני משה שהרגו המלך פה צנעא כפי שספרו לי אנשי אמת שישב עמהם והכירוהו וידעו את כל הנעשה וכפי ששמעתי מאנשים אשר קברוהו בידם ומהרב החסיד מארי סעיד בהרב החסיד המקובל מארי יחיא אל אבאיץ הלבן הדיין אשר הלך עמו אל המדבר וראה כל הנעשה בעיניו.

ר' ברוך בר' שמואל מילידי עיר פינסק (Pinsk) בליטא עלה בשנת תקע"ט להסתפח בנחלת ה' בעה"ק צפת. והיה בעל תורה וגבר חכם מדיני. גם איש גבור חיל ואמיץ לב אשר גם בימים ההם עת עול הגלות כבדה באה"ק גבורתו וחכמתו עמדה לו לעשות לו חיל וקנה לו שם טוב. גם ידע ברפואות וסגולות עשבים וסמים. ובימים ההם הי' נחשב לרופא במדינות האלה. הגזרות אשר היו בחו"ל בשנת תק"צ העיר לבב כמה גדולים מאחב"י בליטא לבקש מהגאון תפארת ישראל ז"ל לבחור אנשים חכמים לחפש אחרי אחינו שבטי ישורון ובני משה. כי יסופר אשר בשנות קדם היה עת צרה לישראל ובאו אלה האובדים וישיעום בצר להם ממצוקותיהם. ונתנו עיניהם בר' ברוך הנז'. וגם הוא מצא את לבבו נאמן וגויתו נכון לדרך הגדול והכבד כזה. אחרי דרשו וחקרו כל הסכנות והענינים הצריכות לנסיעה כזו ולאיזה דרך יפנה ואנה יחפש נתנו לו אגרת פאר כלילת יופי אשר העריך הרב הגאון מוהר"י הנז' (אשר ליופי שלימותו נדפס אח"כ באמסטרדם ע"י הרב הצדיק מוהרצ"ה לעהרין זצ"ל על כן לא העתקתיו בזה ואולם סוף המעשה הנדפס שמה בקצור אין אמת בו בכל הדברים המרחפים על כנפי רוח) והשביעוהו שבועה חמורה שלא ישיח דעתו להתערב בענינים אחרים רק ישים כל מאויתו ומעינו בדבר הזה. ובחדש חשון תקצ"א עזב את ביתו בעה"ק צפת וילך למסעיו אל אשר פנו דרך לפניו. הוא ידע היטיב לשון ערבי ולהתחפש ולבא כאחד הערביאים לעת הצורך. ותהי ראשית נסיעתו דמשק אחלב קורדאיסתאן אשור באגדת דרך יבשה ומשם לבצרה אבישור מיסקוט דרך ים ומשם לעדאן ראש מדינת תימן נגבה. ודרך ט"ו יום ביבשה בא לעיר הגדולה הזאת צנעא בתחלת אב התקצ"ג. אז היתה העיר הזאת בשלוה בשנים הטובות והרב הגדול מארי יוסף אל קארה ובית דינו וגדולי העיר קבלוהו באהבה בכבוד ויקר. ותישר הדבר בעיניהם ויאמרו לעזרו בכל מאמצי כח להוציא הדבר הגדול הזה לאור ברצות ה'. וארח עמו לחברה הרב החסיד המקובל ובעל מעשים טובים מארי יחיא אל אבאיץ (הלבן) הדיין השני גם ר' ברוך היה בידו ספרים מאלה ואשר מסר לו בכתב ובע"פ

נוסף עליהם. חוצותיה הצרות והעקומות מלאות חלאה צואה. על כל פינה ובראש כל רחוב נבלת בהמה חיה ושרץ וכל זהמה. חורבות עתיקות נוטות לנפול. מכל עברים חורב שממה ודממה שוכנת מסביב. אך שאון נשרי שמים מאפילים עלטה יטושים עלי נבלת בהמות סוס וחמורים ונטושים עליהם לבקעם בעזוז חימה ותעל צחנתם על אף כל עובר. רק העיר בתוך מקום שם שוק וחנויות שם קול המון מוכר וקונה ובתי קאהווא עם כסאות קטנות על פני חוצם והיה כל הבא וישב יושיטו לו המקטרת עשן פך מי קליפת הקאהווא. שם יתנו צדקת נביאם נוראותיו ונפלאותיו. וזאת חכמתם ובינתם נגד כל העמים.

אל תתמה על החפץ (שקרה לך היום) אמר לי האיש הסוחר. אספר לך השחוק שעשו פה שני בחורים אדומים (כה יקראו לנוצרי אירופי) לפני עשרה שנים להמלך שהיה אז פה. כן באו הנה שני בחורי חמד לבושי מכלול יפי תואר אשר חכמת לבבם נוצצה מזוהר בת עינם ובינת שכלם הסתתר בין תלתלי שערות ראשם האמוצות (לא ראו שערות כאלה לאנשים רק נשיהם הזקנות יצבעו לובן שערותן בצבע אדמדם אל חינא והאנשים הזקנים יצבעו זקנם) ובאו במלאכות מלכם עם מכתב מליצה אל המלך פה גם מהפחה שבחודידה לכבדם ולהניחם לשוט ימים אחדים בעיר הזאת. המלך קבלם באהבה וכבדם לא על חנם. ונתן להם בית לבדם קרוב לביתו. ימים שנים שלשה סבבו בעיר והתבוננו על כל הנעשה. והנה קמו כל השרים והשופטים על המלך שיהרגום כי אין לנוצרים לבא בגבולם ואך לרגל את הארץ באו. המלך ירא לעשות להם רעה ושלח להם לאמר שיברחו מהרה על נפשם פן יקראם אסון והוא לא יכול להצילם. המה עשו עצמם חולים. שתו משקה מרפה המעים ושכבו על מטתם ושלחו לו לאמר כי חולים הם. ויתן להם סוסים לרכוב. ענה להם המלך כי לא יוכלו לרכוב במקום הזה עפ"י משפט הארץ. ושלחו לבקש ממנו שישכור להם אנשים אשר ישאום במטות על כתפיהם ויתנו שכר כל איש שקל כסף ליום (אשר לא ישתכר בשבוע תמימה) לדבר הזה נמצאו ששה עשר ישמעאלים וביניהם גם מיוחסים (סאעידי) מצאצאי נביאם אשר עטרה ירוקה בראשם והמה נושאים חליפות ארבעה נשאו לאחד וארבעה לאחד. אלה נשאו ואלה נחו. בחמשה ימים הביאום לעיר חודידה על שפת ים סוף אשר שם פחה תוגרמי. נתנו שכרם גם באקשיש (מתנה) עם מכתב למלך צנעא כתוב בה „לא הנחתנו לרכוב על סוסים רכבנו על ישמעאלים ואף על סאעידים אדונים קדושים." הם היו הראשונים והאחרונים אשר ראו העיר הזאת. גם שני אחים ביניאן מבאמביי היו פה צורפים עשירים סוחרי אבנים טובות ובדולח. והמלך נתן עיניו בהון רכושם והרגם ולקח כל יגיעם ואין דורש ומבקש. ואתה החכם נכנסת באסון לבא בעיר ערלים אלה? למחר תברך הגומל שיצאת בשלום.

פה

רמים ברום המעלות בקצה העיר ממזרחה לרגלי ההר נאקום שאיה יוכת שעריה. "כל זאת נחרב מעת שנהרג פה חכם ברוך מירושלם„ אמר לי כמחניף.

אחרי ביקשני ללכת עמו לביתו האחרת כי אשתו הגויה היא חולת עינים אולי ארצה לרפאותה. הבית השני ברחוב אחרת הלאה בלכתינו פגשנו אנשים ונערים והביטו עלי אשר ידקרוני בבת עינם המלאה זעם. דחפו זה לזה לגעת בי לדחפני. כל מוסר המומר ההולך לימיני לא הועיל למו ואנכי באמץ רוחי דחפתים מעלי וימאנו לבבם לקללני ולפגוע בי כי הכיתים. לא יכלו להניף עלי אגרוף רשע להכות כי המומר הפגיע בהם אבל לפתו בי להביאני בפלילים. וההולך עמי לא נהנוס להרע עמדי אף אני אמנתי את לבי ואמרתי אני אעלה אל המלך ואודיעה דברי אתכם. עזבוני ופיהם מלא זעם וחרפה. על אף המומר היתה הליכתו עמי ובמרוצה ובהלה הכניסני לביתו השנית. התבוננתי אך מעט ואמרתי: „להשוק אני צריך לחנויות מוכרי הסמים לקנות רפואות תעלה„ כי רציתי עוד לראות תבנית ותוך העיר פנימה והשוקים. והוא ירא עוד ללכת עמי בעת הזאת בררת היום אשר אז מתאספים המון רב בשוקים וברחובות פן יתעללו בי. ובראותו עוד אומץ רוחי ורוגז לבי (לא כאחי בני תימן) חשש גם מאסון ויאמר לי „אני אביא כל חפצך מהשוק." „לא אוכל להגיד לך הסמים והמרקחת עד אראה ואתבונן עליהם אם הם המה?" „טוב טוב אני אשלח עמך את בני" ואותו צוה להוליכני אורח עקלתון בנתיבות שאין אנשים עד יביאני אל השוק ואל החנויות אשר גם יהודים נמצאים שמה. כאשר עמדתי על אחת החנויות לשאול על מבוקשי סממנים כיר כחול צוקער כו'. והנה אלה מזה ואלה מזה סבבוני גם סבבוני כדבורים צועקים אה קודשי! קודשי! (ירושלמי) עוד רגעים ואני בתוך המולה גדולה. כל הרחוב נתמלאה המון רב נדחקים עומדים צפופים לראות אותי מלפני והנערים בינות האנשים ידחקון לגעת בי לרעה לדקרני בידיהם ומקליהם. עוד רגע גם באבנים יסקלוני. הגדולים כצועקים עליהם בושו! בושו! והמה גם הכלם לא ידעו. בעל החנות הגיד לנער המומר מהרה והביא אותו אל אחת מחנויות היהודים הסמוכות ויחבא שמה כי היהודים ראוני מרחוק ולא יכלו לגשת אלי. בעזרת בעל החנות (אשר קניתי ממנו מה) אשר קם ממקומו במטהו ואחז בי והוציאני מתוך ההפכה והכנסני בחנות יהודי סוחר נכבד. ובלכתי גם אבנים פורחות על ראשי כמטר סוחף. הוא החביאני פנימה חדר בחדר עד כי רד היום ותחשך וכלתה רגל מהשוק ומהר להביאני אל ביתו עיר היהודים ולא יספתי עור לדעתה.

הקריה הזאת עיר בירת ממלכת תימן (אשר שגבה מכל ממלכת ארצות תבל ולא הביאה צוארה בעול מלכים אדירים החוצה לה ועוד לא תתן רגל זר לדרוך על במותיה) לא נופלת היא מיתר רעותיה ערי הממלכה אשר בארצות הקדם ככל חוקותיהם ומשפטיהם ועוד

נוסף

ערומים ויחפים מסבבים בעיר על פת לחם. פה אסירי עוני ולחץ. שם עטופי רעב ינוחו על משכבותם. פה זקנים וחכמים יתחבאו בנקרת בתיהם מפני משרתי העריצים המחפשים להביאם בפלילים. שם קול נוגש מרדף בחוצות שלמו כסף גולגלותיכם. אנחה בכל מתנים וכל פנים קבצו פארור. מה אעידך נכאה! ומה אדמה לך הבת אוזל!? לא ראיתי כמותך בכל הארצות לרוע. ישיעך ימין המושיע.

בתי היהודים בנויות פה בתבנית יפה מאבנים ולבנים תחתים ושנים עליות מרווחות גם בארות מים בחצריהם. לכל בית אב חצר מיוחד עם הרבה חדרים וכולם לבנים נקיים וטהורים מבפנים. פתחים וחלונות קצרי קומה מפחד גנבים ושודדי לילה. והחלונות שקופים אטומים באבני שיש דקים כעובי חצי אצבע המאירים כזכוכית. והשיש הזה נחצב מסלע ההר נאקום הר הקדם אשר אצל המבצר וגוררים אותם במגרה כלוחות אבן ואותם ישימו בחלונותיהם רבועים עגולים בעלי צלעות. מההר הזה יוציאו גם אבני יקר אדום וירוק הנקרא יאקיק יאמאני יקר הוא להישמעאלים לשבצם בטבעות.

כל ימי המועד לא יצאתי מקיר עיר היהודים השתעשעתי עם אחי אלה ולתקור ולדרוש על מנהגיהם מיצאיהם ומובאיהם (תשמעו עוד). שמחתי בהם והם בי. אחר המועד נכספתי לראות גם עיר הגוים והמבצר מסחרם קנינם ומלאכתם אף שכבר ראיתיה מרחוק ותוגה לה אך היהודים מנעוני מהלוך אתם לירא[ת]ם פן יקראני אסון ועלילה מהגוים אשר איש גר וזר לזרא בעיניהם כי לא יבואו בגבולם ויחשבוהו למרגל ורכיל. ובשנם כי עוד זכר גם חכם ברוך אל קודשי הנהרג מאת המלך לא נשכח מזכרונם (תשמעו הלאה) והנה ביום א"ח בא אלי לבקרני האיש המומר אשר בקרני בעיר תילה והביא עמו אשתו היהודיה אשר הובאת לו בע"כ ובנו ממנה לראות פני. נשקו ידי כמנהג היהודים ודרשו בשלומי. וכמבשר הגיד לי שהגנב בעל המלון וכל ביתו נגפו ומתו בימי אידיהם ויהי להם לאות ולמופת.

אף הוא שיחר פני לבא עמו לבקר את ביתו בעיר הגוים. גם חמורו הביא לי כי ילך עמי. בעל הבית קרץ לי בעיניו בלי לכת עמו ואנכי אך לזאת נפיתי. מי לא יכסף אף יתאמץ בכל עוז לראות ולהתבונן על עיר קדומים ראש לכל הממלכות המיוחשת לשם בן נח עתיקת יומין לכל ערי תבל ארצה? ומהרתי ללכת עמו ברגלי. אך כאלפים אמה הלכנו ובאנו דרך שער גדול לו דלתים ובריחי ברזל. השוערים שומרי החומות מתאבקים פתח השער הוא מבצר הגוים! דרך צדי דרכים ומשעולים קצרים ומפותלים (כי לא יראוני תושבי העיר) הביאני אל ביתו רחבת ידים ועליות מרווחות. כל בני ביתו שמחו לקראתי כבדוני בקאהוואה ומקטרת עשן טאבאקו. והעלני הגגה לראות את העיר והמגדלים. הראני טירת המלך החרבה וגן המלך השוממה באין יושב ומאין שומר. במת משחק החיות והשעשועים אשר היה למלכים הראשונים שעירים ירקדו שם. המבצר הנשגב הנבנה לתלפיות כמו

רמים

האדומה ומהם אבל לא יכול להראותה החוצה ואכלה עם והיום כבדני
בה. בליל השני קראני אל הסדר אחיו של בעל הבית היקר ר' אברהם
אתירי נ"י. מנין הספירה בלשון תרגום ארמי. כל ימי הפסח גם בחוה"מ
מניחים לברכת המוציא מלה שלמה ופרוסה ללחם עוני ולא ידעתי מקור
למנהג או דין זה.

מ.

עיר היהודים. — ועיר הגוים, — ומעשה שהיה.

כל ימי מועד הפסח בקרתי על ראשי העיר והזקנים אשר לכבוד
הייתי בתוכם למשכני אחריהם. עיר היהודים נקראה „קעא ביר
אל עזאב" ועיר הגוים נקראת צנעא מדינת אל שאם (על שם שם
בן נח שבנאה) בפי הגוים והיהודים קוראים לה אוזל שכן פתר הרס"ג
ע"פ ואת הדורם ואת אוזל ואת דקלה (בראשית י' כ"ז) דמאר וצנעא
וצעדה. ועודם עומדים על תילם בשמותם זאת עד היום במדינה זו
(דמאר היא כשלשה ימים לנגב צנעא וצעדה כעשרה ימים צפונה תראמו
הלאה) וראיתי בסדורי תפלותיהם שמלפנים כאשר ישבו במבצר העיר
קראו המגילה גם בט"ו לאדר בהיותה בספק מוקפת חומה מימות
יהושע ב"נ ועתה הם קוראים כרוב העולם בי"ד.

בעיר היהודים כששת אלפים בתים ועשרים בתי כנסיות. ארבע
מהם גדולות אשר האחת תכיל כאלפים איש בישיבתן לארץ והם כנסת
בית מארי אהרן עראקי הכהן או בית אל קוסטא. הב' בית מארי
יחיא נאליח. הג' בית מארי יחיא הלוי אל שיך. הד' בית אל ניאני
והאחרים קטנים מהם. בכולם מתפללים בנוסח קדמון שלהם אשר
ראיתם למעלה. רק בכנסת מארי יחיא שרעבי מתפללים נוסח ספרד
כפי נוסח הסידורים שבאו להם. ושם ישיבה לת"ח הלומדים ש"ס
ורמב"ם על הסדר. גם בכנסת הרב המקובל מארי יחיא אל כהן נ"י
מתפללים על פי כוונת האר"י זכרונו לברכה אשר התחיל בה מארי
יחיא נ"י זה מחדש.

העיר נחלקת לשתים ראש אל קעא (ראש הבקעה) וספאל אל קעא
(שפלת הבקעה) ויושבי שני החלקים יחלקו תמיד ומבזים אלה לאלה
ביחוס בית אבותיהם (חוק הוא לזרע יעקב המיוחסים בטרם יבא מלאך
הברית להשיב לב אבות על בנים לקרב ולעשות שלום בעולם) לשנוא
איש יהודי אחיהו על חנם! על כבוד המדומה על מהללות הגיאות.
כהיום רוב בתי העיר שממים יושביהם ברחו מפני חמת המציק ומחמם
המצר. שאיה יוכת שעריהם ואין יושב. כמה מהבתי כנסיות אך בשבת
ק' יתאספו בהם מנין להתפלל וחשך עלטה שוררת על כל העיר בתים
רבים מאין יושב ובלהות נלוות בחוצותיה יילל ויושביהם קצרי יד בכל
רחוב זעקת שבר יעערו. פה אלמנות חיות שוכנות לבדד. שם יתומים

ערומים

הגוים כי יכבדו ליהודים וגם יקדימו ויאמרו להם שלום. עון פלילי? גם ירדו לעיר היהודים וביקשו אוכל למו וגם מהם שתו יין ויין שרף חטאת נפשם? ויחר להם מאד וביקשו עליהם תואנה כי כופרים הם. יום השישי חג לישמעאלים ויום הכניסה לשוק מכל הכפרים סביב אחר התפלה בירדם מבית מסגדם ואנשי הצבא עמהם נפרדו בעיר לקנות אוכל. פה מנהג המקום כאשר יבא איש לקנות מה מהמוכר וישאלהו „זה בכמה?" לא יבקש ערך מחירו רק יאמר „תן מה תתן" וכאשר יאמר „כך וכך אתן" יענהו „תוסיף" ואם יוסיף יאמר ‚עוד תוסיף" עד כי תשבע עיני ועל כל קשיטה ישמע על פיהם אלף שבועות בשלום הנביא השליח והנפש היפה תקוץ לשמוע ולראות קנין כזה על כל דבר קל. ואחד מאנשי החיל התוגרמי בא לקנות לפה בשוק ויעמוד על המוכר וישאלהו מחירה וכמשפט הזה ענהו. ויקצוף עליו כי לא נסה באלה ויקח הלפת והכהו על ראש המוכר (שכה כי הוא בגנעא) אז נעק הישמעאל הקדוש בעיניו נעקה גדולה ויורה „אין עוד דת מחמד! כלה דין איסלאם! כופרים באו עלינו!" כו' כו' כמשפטם. והעיר מלאה רבבות אנשים ונאספו עליו אנשים אשר קנאת הדת תבער בם והכו לאיש החיל ואנשי חיל אחרים באו לעזרו ויכו גם אותם עד כי אנשי חיל המועטים הוכו לרגלם פגריה מתים. ותושבי העיר והכפריים עוללו אחר כל אנשי הצבא הנפזרים בעיר והרגו כל הבא אל ידם וכחמש מאות מהם נמלטו אל המבצר וסגרו בעדם ויורו בקנה שרפה אשר בידיהם על כל הקרוב אליהם וגם הרבה מבני העיר נהרגו. אבל כלי תותח גדולים לא היה להם בהמבצר ולא הביאו עמהם ואשר הי' בהמבצר מאז ומלפנים ספו תמו נשברו נחלדו ואינם. אחד של נחושת קלל נשאר שם לזכרון וזה מקרוב עשו ממנו אגורות קטנות (אלף בשקל) להוצאות העיר כי לא היה להמלך נחושת ויתיכוהו [כי המטבע היוצא בהמדינה הוא רק שקלים טהאליר הוספאני או עסטרייכי וכל הנקנה ונמכר הוא לחשבון זה חצי שקל רבע שמינית חצי שמינית רבע שמינית ומטבעות קטנות יעשה כל מלך חדש הקם וזה פוסל מטבע של זה] וכי ראה שר האלף כי כלתה אליהם הרעה שלח לבקש מהמלך אשר הביאום שיעשה שלום ויעזבו את העיר וילכו לחודידה. למחרת נתנו להם יד דרך לצאת החוצה ויצאו להם אבל בני העיר לא שמרו הבטחתם ויצאו מן העיר לרדוף אחריהם לכלותם לבלתי השאיר להתוגרמים שריד ופליט אבל בכר נרחב גברה יד אנשי הצבא וחילותיהם על סוסים מלומדי מלחמה. וברדפם אחריהם עמדו על נפשם והרבו מהם חללים על הדרך ונסוגו אחור. גם התוגרמים לא יספו עוד לבוא הנה.

אנשי הצבא הנהרגים מושלכים על פני חוצות העיר ובדרכים ואין מקבר כי לכופרים נחשבו להם וכל נוגע בם יטמא. ועל כי כבדו את היהודים גזרו עליהם שהמה יקברום ותשעה באב היה ונאכפו היהודים לקוברם ויפשיטו גם איזה מבגדיהם אשר נשארו עליהם. וזה האיש הנכבד עוואץ נתפש גם הוא בין המקברים ופשט המגנפת האדומה

ספוגים על הסדר וכל יגיעם לפניהם ויבוזו כל אשר להם. וכל ימי הפסח ישבו בבתי היהודים ושללו ובזזו והריקו כל בתיהם ומתבואותיהם. גם בתי כנסיותיהם וספריהם וס"ת וכל מחמדיהם לא השאירו עוללות. והמלך לא יכול להצילם כי פחד לצאת ממקומו שלא יבואו גם בעיר הגוים ואין עומד כנגדם. היהודים אמרו לי: „לכל יש תמורה כמעט אחרי שנים מועטים חזרו אל כל יגיעם וברכת ה' באה להם ונתעשרו כמאז אבל לספרי תורתם וספריהם היקרים משנים קדמוניות לאלה אין תמורה." ואך מעט מהם אשר הצילו כי אחרי מלאו כריסם לקחו כל השלל הגדול וישובו למקומם. והנה נודע להם פה שבין הערביאים השודדים האלה היה גם מספר לא מעט משבטי בני ישראל השוכנים בין הערב רב ההם אשר יצאו עמהם למלחמה והמה פנו אל הספרי תורות והספרים וגם הצילו אותם מיד חביריהם הערב רב ובשובם בעברם על שאר ערי ישראל אשר לא בזזו אותם מכרו מהספרים אל היהודים והכירו בהם כי ממעי ישראל יצאו. וכהודע הדבר להיהודים פה נגעא שלחו אליהם כתבים ביד שלוחים בבקשת רחמים וגם בקללות וחרמות שישיבו להם הספרים. מהם פחדו והשיבו ומהם אמרו גם הם יהודים וצריכים ספרים לקרות וללמוד בהם ומאין יבאו להם ספרי ישראל והם לא גזלו רק הצילום מיד עושקיהם הגוים וזכו בהם. וכן לפני שנים עשר שנה בחג השבועות באו עליהם הערביאים ושללום ואינם יודעים אם גם אז היו מישראל עמהם כי לא נגעו בספרים ובבתי כנסיות. ושתי שבועות ישבו בעיר היהודים ולקחו מאת אשר מצאה ידם בבתיהם והלכו להם. אבל רוב רכושם וחפציהם אינם מניחים אצלם בבתיהם רק בעיר הגוים שיש להם חנויות בשכירות וגם שמה נשמרים בדרך נס.

למחרת בבוקר השכם הלכנו להתפלל בכנסת בית סעדיה ברחוב הסוק. ערבה לי תפלתם וקריאתם. אחר התפלה והלמוד קראנו איש נכבד מראשי הקהל עואץ (עובדיה) סעדיה אל ביתו וכבדני מאד כברכת ה' עליו ולכבודי נאספו אליו אחיו ומיודעיו ושמחנו יחד. והוא כבדני ונתן על ראשי מצנפת אדומה של צמר טורקי כמו אשר נגזל ממני (כבר אכלוה סס ותשי נקבים נקבים) וספרו לי שלפני עשרה שנים היה פה מלך אשר ראה כי מלכותו לא תקום בידו כי רבו המורדים בו וגם הערביאים פשטו על הארץ והצירו לו. וימלך בלבו למכור המלוכה להפחה של התוגרמים מהסולטאן היושב בחודידה. והלך אליו ולקח ממנו שני אלפים שקלים (טהאליר) להביאהו בשלום עם אנשי צבאו להעיר הבירה הזאת בטח בלי מלחמה. הפחה שמע אליו ויתן עמו שר האלף עם אלף אנשי חיל רגלי ורוכבים מחנית מחניהו שהיה עמו. ויבואו בשלום ליום החמישי לצאתם מחודידה והכניסום תוך המבצר החזק אשר אצל ההר נאקום (הר הקדם) בראש העיר וישבו שמה אך יומים. אנשי הצבא פשטו בעיר כבדו ונתנו שלום לכל יפגעו בו גם לישמעאלים גם ליהודים. הדבר חרה מאוד לאלה

הגוים

כי בו הוציא י"י את עבדיו ממצרים מכור הברזל אותנו מלט להודיע כי בו קבלו את מלכותו ברצונו ולעבדו בלבב שלם להודיע כי בו עשה נקמות באויביהם ובו שקע צריהם בים להודיע כי בו עשה י"י אלקינו נסין וגבורות לאוהביו ונפלאות רבות לבני ידידיו כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים וגומר בא"י מקדש ישראל והזמנים." עכ"ל נוסח הקידוש. בפיוט: כמה מעלות טובות כו' אלו הוציאנו ממצרים כו' המה מוסיפין זה הנוסח: „ומנין שנתן לנו את ממונם שנא' וינצלו את מצרים עשאוה כמצולה שאין בה דגה. למה מחבב הכתוב את ביזת הי' יותר מביזת מצרים אלא מה שהיה בבתים נטלו במצרים ומה שהיה בבתי תסיראות נטלו על הים כנפי יונה נחפה בכסף זו בזת מצרים ואברותיה בירקרק חרוץ זו בזת הים תרי זהב נעשה לך זו בזת מצרים עם נקודת הכסף זו בזת הים ואלו נתן לנו את ממונם וגומר עד ובנה לנו את בית הבחירה כפרה על כל עונותינו". ההגדה מתרגמין בערבי להבין הנשים והקטנים. ועוד להם פיוטים בעברית וערבית נעימים וערבים. גם השנה ערבה לי חג רך ונקי וכן בכל ימי החג. אבל בכל שעשועי ותענוגי לא דמה בת עיני ודמעה כמעין מי נפתוח נגרים על לחיי וזקני. זה פסח ראשון אשר עזבתי את ביתי נטשתי שולחני סביבותי ילדי חן מחמדי נפשי תנומה על עפעפי אין ולא פוגת לבת עין. שיר השירים קראתי בו רותה מדמעתי וכל לבי עליה שפכתי. בני הבית התבוננו בי ולמולי בכו בכה רב. אכן רוח היא באנוש. התאפקתי ואבליג בלי תת לתאות לבי דיה. עת לשחוק אמרתי ואשיחה בפקודי ה' משמחים. גם אחי בעל הבית מיודעיו ושכניו נאספו אלי. שאלו ודרשו על מנהגינו ועניננו להשית דאגתי ונשב עד עבור חצות הלילה.

אף הם זכרו בימי ענים ומרודם את כל מחמדיהם מימי קדם בהיותם שלוים ושקטים בהלו נר ההצלחה עליהם. וסיפרו (גם אחרים רבים) אשר לפני ארבעים שנה נהפך להם הלילה הזה ליל שחורים וכוס תמרורים שתו בתמצית שמרים מידי שודדים אכזרים. בימים ההם מרדו הערביאים יושבי קדר השוכנים במזרח במדבר הגדול ט"ו יום מפה במלך תימן אל מיהדי ונאספו עדרים ובאו על העיר לתפשה ולשללה חיל גדול והמון רבה ויד חזקה ולא היה לאל יד המלך לצאת להלחם כנגדם ולהבריחם. ויסגר בעיר כי מבצר חזק הוא חומה גבוה דלתים ובריח ולה שתי חומות. האחת עתיקה וחזקה תסובב עיר הגוים לבד והשנית חדשה וחלושה (הקיפה שש שעות) תקיף עיר היהודים והגוים יחד והערביאים תקעו אהליהם הרחק מעט מהחומה ולא נתנו לצאת ולבא ותבא העיר במצור ובמצוק. ויהי בליל פסח כי ידעו אשר היהודים חוגגים ליל שמורים וכל הכבודה לפניהם אשר הוציאו ממחבואותיהם לכבוד החג בגדיהם וכלי חמדתם כי עשירים היו גם כסף וזהב וקשוטים ונחושת לרוב והאויב הצורר שחדו שומרי החומה השוערים אשר בשער חומה החצונה אצל רחובות היהודים ופתחו להם ונכנסו בבואם תוך עיר היהודים ויבואו בטח בבתיהם והמה יושבים

ספונים

רבות ונקיות אשר עשה בביתו להסדר ואמר לי: „אלה מצה שמורה מתבואה ישנה ותוכל לברך עליהם על אכילת מצה.“ כי בשנה הזאת רוב המצות אינם שמורים משעת קצירה (כי הרעב חזק בארץ ולקחו מאשר מצאו) ואצלינו הלכה פסוקה שאין לברך על אכילת מצה על מצה שאינה משומרת (אשר היה בעיני כתורה חדשה) ויען ידעתי את האיש מאז כי ידיו רב לו בתורה ביראה ובחכמה נתתי אימון לדבריו ואמרתי טוב יום טוב נדבר. קבלתי המצות והלכתי. גם חליפות שמלות שלח לביתי והגיד לי שחפצו היה להביאני אל שולחנו אל הסדר אבל האיש יוסף אתירי שהביאני אל ביתו וטרח עמדי לא ירצה להניחני והדין עמו.

בלילה הביאני לביהכ"נ של בני משפחתו כנים בית אל הירי. אחר ערבית כמנהגם גמרו ההלל בברכה תחלה וסוף החזן קורא חצי פסוק וכל הקהל עונים כאחד ובנעימה אחת „הללויה“ כאשר ראית למעלה. באנו אל הבית ערך השולחן כמנהג וישבנו על הסדר למטה לארץ אצל השולחן הקטן. מעשי הסדר כמנהג כל ישראל. אחד מבני הבית לוקח מצה וקושרה במטפחת ומניח על שכמו והולך בבית והאחרים שואלים אותו למה אתה עושה כן? והוא משיב כה עשו אבותינו בצאתם ממצרים בחפזון כו'. בעת יאמרו ההגדה יסירו מלפניהם השולחן הקטן שביניהם ובעת מזמרים הפיוט „אילו הוציאנו כו' דיינו“ מחזירים השולחן. ובעל הבית קורא ואומר „אלו הוציאנו ממצרים כו' והמסובין כולם מחזיקים בשולחן ומגביהים אותו מעט ומורידים לארץ ואומרים דיינו בקול גדול וכן בכל פעם עד גמירא. בנוסח הקידוש יש להם פיוט ארוך נחמד וכל רואיהו יעיד כי נוסח קדמון הוא ומליצת אנשי כנה"ג על לשונו וזה נוסחו: ברוך אתה י"י אלהינו מלך „העולם אשר קדשנו מכל עם ורוממנו מכל לשון בחר בנו ויגדלנו רצה בנו ויפארנו תרומה הבדילנו מכל גויי ארץ חמדה הנחיל אותנו קידש את שמו בעולם כולו בגלל אבות שעשו את רצונו גבורות רבות עשה למענהו ואין חקר לנפלאותיו עדת קדושים אותנו קרא כרם חמדה נטע שעשועים ויקראם סגולה לשמו ראשית לקחה מכל גויי הארצות שהם משולים כצבא מרום ומכוכנים ככוכבי הרקיע ויהיו עליונים בקרב תבל ונכבדים על כל האומות זיו פניהם כזיו השמש ומראה דמותם כמלאכי השרת להם יראו מלכים וקמו שרים וישתחוו למען י"י אשר נאמן קדוש ישראל כי בם בחר כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך י"י ויקדשנו קדושת עולם ושמו הגדול עלינו קרא אותנו קרא עדה לשמו סגולה ונחלה מימות עולם ויקרבנו לפני הר סיני ויגישנו לפני חורב ויורישנו דברי חיים כתובים באצבע הדרו ויעש לנו נסין וגבורות ויפרקנו ממצרינו ויגאלנו מכף אויב ויושיענו מיד שונא ויתן לנו י"י אלהינו מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון ויום חג המצות הזה זמן חירותינו בשמחה מקרא קדש זכר ליציאת מצרים ויבחר בו ביום הזה מכל הימים וירצה בו ויקדשהו מכל הזמנים להיות מהללים בו על פלאי מעשיו ולהיות מזכירין אותו בכל שנה ושנה להודיע

איש כולם לוים ומלאכתם עושי קדר וחרשים ולמחרת שבתי עוד בדרך הזה והוספתי לחפש האמין! יגעתי ולא מצאתי. יום ראשון קודם הפסח עליתי עם האנשים לק"ק צנעא. המה יצאו קודם אור בוקר ועמהם חמורים למשאם ולעת ערב באו צנעא ואני לא יכולתי לרוץ אחריהם על עקבם כי מיהרו לבדיקת חמץ. והאיש יוסף אתירי גמלני חסד להלוך עמי ברגלי לאט. ובאמצע הדרך רד היום ורחוקים אנחנו עוד מהעיר ונכנסנו לעיר גוים אשר היה לו מכירים שמה ולננו אצל איש בגורן ולמחר השכם הלכנו והגענו קודם זמן הבעור תוך העיר אל בית האיש.

לט.

פסח. — צנעא. — המצות והסדר. — השלל. — הרג בתונרמי.

האיש יוסף אתירי נ"י לו אשה בת ובן אח ואחות (כולם עושים במלאכת אבק-שרפה) יושבים יחד בבית נאה ארבעה חדרים נקים וטהורים וצרכי הפסח הוכן כמשפט. הוא אספני אל ביתו ואני ערום ועריה עורי צפד על עצמי ותארי תשק משחור ואף חליפות כתונת לכבוד יום טוב אין עמדי. פה (רק פה) יש להיהודים מרחץ חמים ולפני בית הרחצה גילחתי קבוצת שער ראשי אשר גדלתים מאז נכנסתי למדינה ותשבוני לנזיר אלקים ונכנסתי למרחץ. רחצתי וזעתי היטיב. ותמרות עשן גללי צואה המבעירים להסיק עלה באפי עד כי סר כחי ונתעלפתי ונשמה לא נותרה בי. הוציאנו החוצה הכוני פצעוני עד כי שב רוחי והעריתי ונשאוני הביתה. נרדמתי ונחתי מעט וקמתי ללכת בעיר ע ז ל י והלכתי אל הרב הגדול מארי יחיא אל קארה נ"י אשר ראיתיו בהרי חראז כי שב לביתו על הפסח. כמעט לא הכירוני לשחרותי וחליפות שמלותי עד התבוננו עלי זלגו עיניו דמעות „מה תדאג מארי? (אמרתי) אם אליכם נמשלתי רב לי אם עודני חי!" שאלתיו על המצות ועל הסדר! אל תשית לבך (אמר לי) אכול אתנו מצה חמה הנאפת בכל יום כמנהג אבותינו. אל תדאג על הכשרות. אם אינם יבשות וישנות שלשים יום קודם הפסח? כבר קדמוך חכמים מירושלם וראו כי נשינו זריזות הנה ומהירות מאד בכשרות המצות. יום יום נאכל מצה חמה ונקיה ואין עונג יו"ט אלא בפת חמה. „שאלתי הנכון לסמוך על נשים במלאכה דאית בי' טרחא יתירתא ובאיסור חמץ במשהו? ושמרתם את המצות כתיב" „הנח לנו ולמנהג אבותינו גם אנחנו מהדרין ומדקדקין ושומרים את המצות ואל תצדק הרבה". ונתן לי שלשה מצות רכות

כאלה. ואפי' אות אחת בעברי לא ראיתי ולא מצאתי אחרי עברי הרחוב חמשה פעמים הנה והנה. וכשהזדתי ואמרתי להם אין כל ואין כתב אמרו גם הם עיניהם לא ראו כי המה חדשים נתישבו פה רק יודעים מפי השמועה. אח"כ ראיתי בהרבה עירות בצרפת רחובות שנקראו כן. כי באמת לפנים קודם השמדות הידועות ישבו היהודים ברחובות האלה לבדם כמנהגם אז.

והרב נ"י כבדני במרבית ספריו האגורים עמו אשר הביא ממצעא והי' לי למנוחה. ושבתי שנית לעיר שבאם הנז'. שאלתי אם בא תשובה מאת המלך של תילא על בקשתי ואמרו אַין ושמחתי. גם המשרת בראותו כי אין תקוה עזבני וילך לבית אביו ק"ק תינעם מזרח צנעא על הפסח וגם כי ארש לו שם אשה ולא לקחה וארכו לו הימים וישב למקומו. ואני רציתי לעלות מפה לצנעא ולא היו אורחה של יהודים ואמרו לי להוחיל עוד מעט עד שיעלו היהודים שבתילי והנמלטים פה על הפסח לביתם צנעא ואלך עמהם.

בשבתי פה שבאם ספרו לי שיש עוד שני ערים יהודים קרובים להם במהלך שעות אחדות ואנשים בהם מעט האחת מהם (עיר סירי) היתה עיר מקלט לפנים ויושביה כולם לוים. ועל הדרך נמצא בצדי הדרכים אבנים גדולות כתוב עליהם מ ק ל ט כדין. ולא יכולתי האמין כי אין ערי מקלט קולטת בחו"ל ואף שלש הערים שהפרים משה בעבר הירדן לא קלטו עד שהפרישו השלש שבא"י (כמבואר בפ"ק דמכות וברמב"ם פ"ח מה"ר וז"ל „ואין עושין ערי מקלט אלא בא"י" וע"ש בכ"מ) אבל חזקו עלי דבריהם וגם האיש המקרבני איש חכם משכיל מארי שמואל אל ערוסי נ"י העיד לי שכן הוא כי קבלה בידם אשר בעת באו קדמוניהם הראשונים לארץ הזאת עוד לפני גלות הראשון (ראה הלאה) והיה להם ממלכה לעצמם וקדשוה כא"י והפרישו ג"כ ערי מקלט וזו אחת מהם. ועוד אחרת בנוף עמראן (תראנו שם) ולרוב חשקי וכוספי לדבר גדול כזה נפחתי ונגפתי את רגלי עם נער יהודי מראני הדרך. עברתי עיר אחת ולנתי שמה וגם הם הגידו לי כדברים האלה. ולמחרת הלכתי הלאה בדרך המקלט לעיר ס י ר י. חקרתי ובקרתי על האבנים ועל צדי הדרכים כי כל הדרך לרגל הר גדול המתנשא כחומה ישר וערום באין ירק עשב רק נחית סלע ואמרו שעל נחיתי הסלעים האלה היה כתוב מקלט. ואני לא זכיתי למצוא אף אות אחת*). האמת כי בני העיר סירי כעשרים וחמשה

איש

---

*) ומה תתפלא אחי? על בני דורות ראשונים בארצות הקדם המספרים שמועות כאלה לך נא עמי ארץ צרפת ראש חכמת תבל ואקחך עיר ליאון המעטירה אשר גם שם הוגד לי שמועה כזה וגדול מזה. עש"ק פ' שופטים התרכ"ד לעת ערב באתי ליאונה ושבתי בה יום השבת וספרו לי זקני העיר (בדברי על חכמי ליאון בימים מלפנים וגלותה ושלותה היום) אשר מצד השני מהעיר מעבר הנהר שאנא יש רחוב אחת נקראת רחוב היהודים ועדיין נמצא על הקירות ועל השעריס אותיות עבריות בלשון הק'. להגדתם זאת מלאו מתני כוסף וחשק לרוץ קל מהרה לראות הדבר הגדול יקר וקדוש הזה בעיני (ואם הם לא התפעלו מזה) כי עכ"פ הוא ישן נושן כשבע מאות שנה. כידענו שגלות ליאון היה בערך דתתקנ"ו. וביקשתי איש להראני הרחוב הקדוש לי הזה ואתבונן על המראה הגדול הכתב והמכתב אשר לא ישקל בדולה מחירם ולא מצאתי והייתי להם לשחוק כי לא יבינו; עד שהחזן השני אחר העתרת הפצרות הלך עמי לחנות גוי מכירו ובקשו שיכתוב לי בצרפת שם הרחוב ודרך הגשר. והלכתי לדרוש בזה וקרוב הוא עברתי גשר הנהר ובאתי בקצה העיר לרגלי ההר ושם רחוב נקרא כן ונכתב בצדי הרחוב כמנהג (rue de swife) והרחוב חדש ובנינים עתיקים אין כי לא יעמדו שם ימים רבים

כאלה

הוא מגדולי מדינת תימן בתורה ביראה ובחכמה. הוא ואביו הזקן הישיש הנכבד אחרי סעיד נ"י מיקירי ק"ק צנעא ועשיריה היה מעושי מלאכת המטבע בבית המלך הגדול אל מיהדי (בזמן ר' ברוך הנהרג ראה הלאה בצנעא) וכמקרה כולם קרה גם להם אשר העלילו עליהם ואסרו במשמר ימים רבים ויריקו כל אשר להם. אביו הזקן פדה נפשו בכופר אשר הושת עליו ובנפש בנו היקר הזה לא רצו כל כופר רק בשתים לתת ראשו לפני חמת מלאכי מות ימות לחרב או להמיר דתו כמשפטם. וה' ברחמיו עזרו וברח בעצם היום מבית מאסרו וכבלי ברזל אשר ברגליו נתקו ויברח לעיר הזאת אשר בה מלוך מלך אחר. והמלך הזה קבלו באהבה והיה עליו למגן ומחסה. אנשי המדינה מספרים שע"י השבעות ורואה ואינו נראה יצא מהמשמר. כי האיש גדול מאד בחכמת הקבלה ובמעשיות יען לא יוכל איש לברוח מבית האסורים ומן האזיקים אשר הושת ברגליו ואנשי צבא שומרים השערים ושערי חומות העיר והאיש נודע ונכר לכל בני העיר והשומרים. אין זאת כי אם נס ומופת ע"י קבלה מעשה. וזכר ראיות רבות לדבר אמרו לי (כי השערה אחרת לי) ואת פיו לא שאלתי על זה אבל ראיתי שהיום הוא מתרחק מאלה הענינים ואין לו עסק בזה עתה וידעתי כי אתו היתה ושלחה ומפני סבה הידועה גם לי שלחה מעל פניו. ייסר חילי' ויהי ה' אתו. ואח"כ באו גם אשתו ובניו היקרים אליו בזה ומלאכתם גם פה צורפי כסף ומצבם טוב ונכבדים בעיני כל היהודים וגם בבית המלך נשמעים דבריו לטובת היהודים. והנשיא בתוכם איש יקר ונכבד עואץ שמו (עובדיה).

לעת ערב ש"ק בא הרב מחנותו אשר בעיר הגיים (כי צורף הוא) איש תואר ובעל צורה. פניו שוחקות ובענוות ידבר ויראת ה' חופף עליו והוא כבן חמשים שנה. בלילה בביהכנ"ס קבלני הרב הזה בכבוד ובאהבה ויושיבני אצלו אל הקיר סמוך לפתח (כמנהגם) אבל האיש הזקן שבאתי עמו לא הניחני בלילה לסעוד בבית אחר וסעדתי ולנתי עמו ולמחרת ש"ק בבוקר אחר התפלה והלמוד הביאני הרב אל ביתו ונכבדי העיר באו לבקרני בבקבוקי יין שרף ומיני פירות וקליות כמנהגם. היהודים פה יושבים לבטח תחת חסדי המלך הזה אבל בהיות הרעב חזק בכל הארץ וגם הכרמים נלקו ונשדפו זה שנתים גברה העניות מאד. אמרו לי שמעולם לא ראו איש יהודי מסבב על הערים והבתים לבקש לחם כי כולם אכלי מיגיע כפיהם איש איש ממלאכתו כי בשנים הטובות רב ברכה בארץ שמונה מדות חטים או כוסמין בשקל ושנים עשר שעורים ופולין ודוחן והעת חצי מדה בשקל ואין. ועל כן גברה העניות מאד ורבים אשר אין להם מאומה יסבבו על הערים והבתים על פת לחם. כעשרים וחמשה עניים אורחים (או היו עשירים) באו על השבת הזה הנה כי בנוף הזה עוד נמצא מעט תבואות באוצרות הגוים אשר אצרו להם מכמה שנים והמטר ירד להם לברכה ויקוו לתבואה חדשה. שבועים ימים ישבתי בעיר הזאת לנוח מעצבי ומרוגזי

והרב

בחצר בית הכנסת על עץ גבוה וזורקים עליו בחצים ובאבנים עד שמנפצים לרסיסים. כה כל היום ההוא הנערים משחקים ומכים ומקללים להמן ומברכים ומשבחים למרדכי ואסתר זכר צדיקים וישרים לברכה. פה מנכבדי העיר איש יקר חכם וירא ה׳ ר׳ יעיש (ישעיה) נ״י ואיש טוב ומטיב ירא ה׳ מכובד . . . הכהן לבית אל מיהורי והמשפחה הזאת מתיחסת להכהנים הראשים משמרת יהויריב (דבה״י כ״ד ז׳ תענית . .) וגם הם ממיוחסי צנעא וברחו לפה מפני חמס המציק. יום עש״ק יום השוק לכל הסביבה ויבואו יהודים גם מעיר כאכאבאן ואחר הצהרים בשובם לעירם עליתי גם אני עם איש זקן ר׳ יחיא חרש ברזל אשר ארחני לחברתו להלוך לאט לרגליו ומשא על כתפו. העיר הזאת גבוה מכל הארצות האל יושבת בראש מרום הר הרים והיא קרית מלך מושל לבדו. ההר גבוה ותלול ואין לעלות אליה רק בדרך אחד. והדרך נעשה מימי קדם קדמתה בחכמה ומלאכה גדולה. כל הדרך נעשה במעלות סולם חצובות בהר וגם בנין אבנים ולא במישור כי לא יוכלו לעלות רק בעקלתון לצדי ההר הנה והנה. ובמקומות רבות אשר ההר נגב כחומה או נחלק בגי-הרים נעשו גשרים וכפות אבן גדולות ועליהם גרם המעלות. כן עליתי מהלך שלש שעות עד סמוך לעיר ולפני שער העיר והמגדול גיא עמוק מאד ועליה גשר גדול מאבנים המוליך אל תוך שער העיר. העיר הגדולה ורחבת ידים מוקפת חומה גבוה דלתים ובריח מבצר חזק ומגדלים רבים. גם בניני הבתים מאבני גזית ומלבנים מפוארים וגבוהים עליות מרווחות שנים ושלישים. גם טירת המלך נאה מבחוץ כבנין טירת המלכים בארצות הקדם. והוא עשיר עם מעט אנשי צבא. כי חבל קטון ממשלתו ונוח לעמו ודבר אין לו עם אדם וכבוד מנוחתו. המלך הזה פחות במעלה מהמלך שבצנעא שאין לו רק תגי כתר מלכות שאינו יכל להוציא רק קנה אחת ממנכפתו (ראה למעלה בתילי) ולא לעשות מטבעות לעצמו על שמו ובעבור זה נותן לו מלך צנעא שוחד קצוב מדי שנה. ובאלה השנים אשר נשבתה ממלכת צנעא מרד גם הוא ורצה להטביע כסף על שמו. אולם כאשר קם המלך החדש הזה ונפל חיתתו על כל הארץ ויצא טבעו בעולם ההוא עודנו מחריש לדעת מה יהיה סופו כי לא נתן צוארו תחתיו. גם הוא חכם ויודע בינה לעתים.

אחרי עברנו העיר מקצה אל הקצה ויצאנו משער אחר (כי אין דרך לעבור לעבר השני רק דרך העיר) ועוד מעט ירדנו בעמק קטון ועלינו גבעה קטנה והננו בעיר היהודים כתבנית כל הערים אשר עברתי עד כה. פרזות ישבו בתים קטנים מאבנים ולבנים. פתחים שפלות קומה וחלונות קטנות לתוך החצר. אך נקיות שוררת בפנים ורחב ידים כי הארץ לפניהם להרחיב גבולם.

פה כשבעים בתים. רובם מנברחי צנעא פליטי מכות חרב. גם שתי בתי כנסיות לאזרחי העיר ואנשי צנעא אבל כולם כפופים ונשמעים להרב הגדול חסיד ועניו מארי יחיא אל בדיחי נ״י. האדם הגדול הזה

הוא

ודוי דברים קבלה יה יוצרי
עבדך בעת רצון לחיים תכתבה
ספק לנוזלי תזמן לי בטוב
גם תאפן יהבי ושועי תקשבה
פודה ומציל לעניים כואבים
חון על ילוד משתא בפתחך יסובבה.
פז מון.

ראת תמונה בחלום ותאמרה
מי נשקני ואני נרדמת פז מון.
עת ידעה כי היא תמונתי אז
כחשה ונמה הן אני חולמת „
ואומרה אם הוא חלום מי זה
אשר נתן באצבע השמאל חותמת „
ותחריש כי ידעה כי נאמי
צדק וכי היו דברי באמת „
אז לקחה מסוה ופנים כסתה
ואדעה כי היא לזאת נכלמת „
תעלים לחיה יאירון בעדי
צמה כמו חמה בעב נכלמת „
אם תשאלה מה תארה הנה אני
אעיד ועדותי בזו קיימת „
כי היא קרומת חן ויופי כאשר
הדרת שטריה ליקום קודמת „
נגיד לשון דתו מאד צחה
בפיו ולשון אחרים בלעדו אלמת „
וימין יקר עוזו נטויה על בני
דורו וימין בלעדו גדמת „
נגיד שתום עין בדעת בוראו
ובתעלולי הזמן נסתמת פז מון.

לח.

הפורים. — ל״ל כאכאבאן. והרב. — ערי מקלט.

עשיתי פה שבאס גם ימי הפורים. קריאת המגילה בי״ד. סעודה ומשלוח מנות כמנהג כ״י. הנערים יעשו דמות המן מקלעת עלים וטוח טיט עליהם חומר גדול כתבנית אדם וומשוח בששר לבעים שונים. גם דמות מרדכי רוכב על הסוס והמן רץ לפניו. ותולים את המן בחצר

שלו"ם למודה על פשעיו לחוות
חפצו ומחשבתו בכל משאלת
פז מון.

מי נשקני ואני גולה וסר
הומה בתוך תימן ומתיפח פז מון.
שורי הדר יפיו שבוית מאסר
ואני בצל דודך ביום הצלח „
תראי הדרו רם עלי גלגל ושר
בין ההדסים יעמור שמח „
אורה כשמש יזרחה לא יחסר
חושך וצלמות בהוד נוצח „
ארחות שנים עשר גבולים דוד קשר
ובמחנות ארבע תהא זורח „
לקראת הדסה השרויה על
נשר מימי חסדך להמשח „
שמרה ברית לבן אשר בך נעזר
קבץ פזורינו ביום הצליח „
בזכות גדיבים נבחרו סגני יקר
יציץ משיחנו בציץ פורח „
זכרון אשר נבא לך בנהר כבר
אזכור ואתבונן וחץ לוקח „
יום התחיה רוחך בי תעבר
אעלה להר ציון ושיר פוצח „
ואשמעה מפי ידידי מאמר
ינון ואליה אני שולח פז מון.

מי נשקני מנשיקות אהבה
בנוה חדר מלך גבולי נסבה פז מון.
שחר והנה באַ ידיד נפשי בחן
ותהמי נפשי למולו קרבה „
לולא העירני בחמלה לעמוד
נתפרדו מני וגופי עזבה „
מה זה יחידתי מזגי תרכבי
ואני גויתי בחסרך נצבה „
בינו שרידי הזמן התחברות
הגוף והנפש ביום ששגבה „
נחת בסוד תורה ומצות קנתה
שלימות גם שם טוב לשכלי הרהבה „
יום תכספה לחזור תסובב גלגלי
בין מלאכי דגל מטטרון שר צבא

תסוב כפרה על באר שואבת ,
שמחה וצהלה תענה עת תהלך
נראית מהלכת והיא רוכבת „
רמה במעלתה ומי זה ידעה
הכל בסוף סולם והיא נצבת „
איםה ויראה מאלהים קבלה
כי בברואים תעשה צרבת „
לתת נקמה באנשים פושעים
המה יהיו בונים והיא מחרבת „
רחם לעדה בעונה נמכרה
כמה תהי לוקה ומתחייבת „
ימים אשר נמות בקרוב יגיעו
כמה בגלותה תהא יושבת „
תחיש משיחך ותבנה קדשך
כי שערי ציון אני אוהבת פזמון.
מי נשקני ואני נגעלת
תוך אהלי קדר יקר זוללת „
שנה ביין לבי ונפשי פחדה
מעול זמן דוחק בחטא נבהלת „
תרצה תכסה יה פשעי נגדך
כי המתה רוחי בגוף צוללת „
אמנם בתוך תימן חטאי גברו
ולך יחידתי בחן סוגלת „
אל נא ידיד נפשי תגלה עין
שבים אשר דעתם לך נאצלת „
לבי בתימן רק נשמה פרחה
ארץ צבי הומה כמו אילת „
שפע חסדים על פזורים ינהרה
ויקררה את אש שמאל אוכלת „
בזכות אבות בעלי אהבה וחן
ממך יחידתי תהא נגמלת „
זכרון בני חדל לטוב יעלה
אל שערי בינה עון מוחלת „
יתאגדה לולב ערבה והדס
יחד בצל אתרוג ובה נכללת „
אחסה ואתלונן בצל אב רחמן
חסדו והפחד אני סובלת „
תכין צעדי לראות הדר
מלכות משיחך ומתנהלת „
הזה במי חטאת לגופות נטמאו
טהר גויתי שהיא נכשלת „

פן תכספה מחר הלוך ליסודך
ואני בבית אבי אהיה שוכנת
אוכל בבית אבי תרומות נבחרות
מקרבנות האל אהי נזונת
בין הקדושים אשכנה ואתחברה
בקהל קדושים גונזי צנצנת
נכנע לבבי עת ראיתים לובשים
ואני ערומה אין מעיל וכתונת
ישאו לדגלי מלאכי רום אהבה
וזכות אבותי לי כמו משענת
שרים בקולם יענו לי בא ברוך
ואני במר בוכה ומתחננת
רבו פשעי וחטאי גברו
משערות ראשי בלי מתכונת
אבות בזמרה על עלמות יענו
ומקלסים תמיד בשיר על יונת
להם לבדם נתנה ארץ צבי
ביום ובלילה זמיר נותנת
תבנה להיכל קרשך הנחרב
כמה תאחר ואני ממתנת
נסים עשה עמי ואם אין לי זכות
זכרה לבנך ברית נושנת
צדקת אשר עקד יחידו האהוב
נפשו בעדן אמת נצפנת
בנים שנים עשר לנינו נתנו
דומים למרכבה עת שחנת
תקיף עליהם ענני כבוד ושם
להם שכינתו כמו אומנת.

מי נשקני ואני שוכבת
על כר ועל כסת ועל מצבת. פז מון
ואעמור מנום והנה איש כמו
יוסף בעת רכב עלי מרכבת
סוסים חמש מאות לפניו עוברים
עת ילכו תראה כמו שלהבת
פחד לבבי נסגרו עיני בנום
ואחזה קולמס ויד כותבת
בניר כמו ברק ידידי קום עמוד
אל תישנה כי נפשך דואבת
נתחדשו לך טעמי תורה וסוד
גלגול ענלה ככדור סובבת
יומם וגם ליל בשירה תענה

השערים כולם
נפתחו לבונים
הם כלי קבולם
כלבוש לבשרים
פז פז מון מון.

נשאלה צורינו
יום ולילה תמיד
יענה אותנו
הישועה יעמיד
יעמיד מלכנו
שמו בן דויד
יקראו צדקנו
שם ה' קורים
פז פז מון מון.

מי נשקני ואני שכרת
ויתנה עלי לבוש תפארת. פז מון.
ויעדה אותי עדי זהב ופז
כולם מבושמים במור וקטורת. פז
סמים וקנמון וקדה נבחרה
מסוחרי תרשיש וים כנרת פז
פתח בדברי שיר נעימים
יחשוב ישנה ואני ננערת פז
בקש למשכני בהבלי הזמן
ואני מכבסת ומטהרת "
נסתי ביום עברה ובאתי עד מקום
העומדים תמיד בראש אשמורת "
יומי ולילי אעבור את יוצרי
יצילני מיד מרעים פורשי מכמורת "
שמתי מגמתי להשיג מעלות
עשר והדלת מאד נסגרת "
רמים ונעלמים ומי זה יפתרם
מכ"ף ות"יו רי"ש עד גבול צמרת "
אם תדעה שמרה לנפשך עד מאד
ועשה לשכלך כמו מסגרת "
לא תפרצה גדר ולא תשיג גבול
שוב לעבודתך לראש אשמורת "
אם תחפצה לידע שמי הוא ננדך
כתוב בראש השיר כמו מסורת.

מי נשקני ואני יושנת
ויאמרה לי את היי מוכנת. פז מון
ואומרה אל תיגעה בי כי אני
מעם מקודשים ובת כהנת "
סרו עונותי ולא אוסיף חטוא
כי לחצר מלך אני מוכנת, פז מון.

לבנה כסהר
מאירה כחמה
מדלגת בהר
אלי גבעה רמה
אני ארבה מוהר
תנו לי העלמה
לבבי עם רוחי
בידה נתחברו
פז פז מון מון.

שמחת בת מלך
עת ראתה דודה
חמקה ותלך
עת להשיג סודה
תמכה בפלך
כל שתים ידה
שש ושני כלך
עשתה ציורים
פ׳ פ׳ מ׳ מ׳.

חבצלת השרון
ושושנת עמק
נטויות הגרון
ועלי תתחמק
ותביא התרון
ללבי הנמק
רטיה הביאו
למכתי זורו
פ׳ מ׳.

ראתה עיני בה
אשמחה אגיל
אדעה סוד טובה
לה לבבי יחיל
פתחה את ניבה
היא לצורה תגדיל
השכינה תקביל
בחצר הטורים
פ׳ פ׳ מ׳ מ׳.

לי צביה תמה
מבני הישרים
מעלתה רמה
נכתרה בכתרים
משבו ואחלמה
מבחרות ספירים
מלאה כל חכמה
שבשיר השירים
פ׳ מ׳.

אמרה אל דודה
לחזות נוהו
פתחה את ידה
לאחוז ידיהו
מלאה לכבודה
מנשיקות פיהו
עם שנים עֲדה
נוצחים גבורים
פז פז מון מון.

יום סביבות סיני
נטפה מור עובר
כשלו רעיוני
מפני הדובר
כל עשרת בוני
קול כאחד חבר
נשמעו על אזני
רעשו ההרים
פז פז מון מון.

לבשה זיונה
שש ורקמת שני
אחזה מגנינה
אל גבול ארמוני
בנתה ציונה
על מקום קדמוני
הוא מקום עדונה
עם בני היקרים
פז פז מון מון.

קול ידידי דופק
אפתחה לידידי
אענה מרחוק
אומרה אל דודי
אם תהא משתוקק
תינקה משדי
מדבש המתוק
מצרי גלעדי
פ׳. מ׳.

עמדה לפתוח
נטפה ידה מור
נשבה הרוח
כמו מור עובר
או כריח תפלח
מפרי עין סובר
או כנחל שורק
מפרי עין גדי
פז מן.

ושמרה תראני
עד אתקן עצמי
כי בני ענוני
הם וילדי אמי
נוטרה שמוני
לא נטרתי כרמי
כל כרמותי רק
אין מאום עמדי
פ׳ מ׳.

לפלח הרמון
אדמה רקתך
כגובה הארמון
גבה קומתך
ומור עם קנמון
יפיחון מביתך
צביה עיניה
ללבי נקשרו
פז פז מון מון.

לי אריסים תשעה
עוותו את שדי
חלקו משבעה
נתנו על ידי
עם מריב ושבועה
והרצת עדי
והבאת חולק
יחלקה על ידי
פז פז מון מון.

לעני היונים
אדמה עיניה
כמו חוט השנים
דמות שפתותיה
ליפיה עם עינים
יבורך צוריה
לבבי ולבבה
באהבה נקשרו
פז פז מ׳ מ׳.

החשי רעיתי
אַתְּ נעימה תמה
אין בך מום בלתי
אַתְּ כגלגל חמה
תלכי נא אתי
אל חדר בית אימא
ענתה מרחוק
לכה נרוה דודי
פז פז מן מן.

דברה שמעתי
וקולה הערב
עד עפר שחתי
ובלבי אש צורב
וכמת נרדמתי
והגה קול ערב
ידידי התאפק
ורחמי נכמרו
פ׳ מ׳.

דבקה בה נפשי
ואני לה עבד
שש ורקמת משי
עשתה לה מרבד
העלתה על ראשי
ציץ וכתר לעד
אמרה עור כמה
תישני לשחר.
פ׳, פ׳, מ׳, מ׳.

בעלותך דודי
תינקה מטובי
תישנה עמדי
רק שמור תפגעי בי
אם תגלה סודי
יחרה אף אבי
כי נעימה תמה
לי שלשים משמר
פז. פז. מון. מון.

ואני ערבתי
לך חמשה כוסות
כי בך בחרתי
תעלה המעלות
קום וצא לקראתי
תלכה במסילות
כי דרכי המה
תום ודרך יושר
פ׳. פ׳. מ׳. מ׳.

נהייתי נבהל
מראות עיניה
גם אני לא אוכל
לחזות פניה
מי בזה יתהלל
ידעה סודיה
כי סעדיה שמה
היא לכך נתחבר
פ׳. פ׳. מ׳. מ׳.

יערב לי קולך
תקראי רעיתי
אלכה אל ביתך
תרפאי מחלתי
אעלה מטתך
כי לזה תאבתי
טוב שתותי מימה
מהיותי בער.
פ׳. פ׳. מ׳. מ׳.

גור ארי לתעודה
בן נתנאל הרב
כי מליצת חידה
ידעה הנשגב
לו אני מתודה
כי שמו לי יערב
ואני דוד מה
אשלחה לו זמר
פ׳. פ׳. מ״. מ׳.

זכרה לי עפרה
לי שלשה אחים
המה פני השורה
גם ואינם נראים
אם לבך תעורה
תדעה מה בפנים
תעלה הבימה
עוד ומעלות עשר
פ׳. פ׳. מ׳. מ׳.

דברו לו רעיו
כי אני עבד לו
אם לבד משמעיו
לא ראיתי אהלו
אך לבד מדעיו
הוגעה לי כולו
כי כפור למרמה
הוא לכל מה דבר
פז. פז. מון. מון

השירים (דיוואן) שלו ראיתי משורר רם ונשא עד להפליא וביותר בערבי אשר בזה הלשון הם רובי שיריו. גם מעורבים עברי וערבי. הדלת בעברי והסוגר בערבי או להיפך כפי אשר התלקח בו הרוממות עוז ואהבת הנשגב וכולם ע"ד הסוד על הספירות ושיעור קומה וזיוג עליון וגלגלי רוס מעלה תידות ומשלים מחושקים גם בשירי חשק כאשר תראו מן המעט שהעתקתי בזה אשר לקטתי מלשון הק' לבד. ומהשירים שמנגנים בבית חתנים אשר העתקתים מצאתי אח"כ איזה מהם כבר נדפסו בס' בנ"י להרשד"ל כ"י שהם לר"י הלוי. ולא אשנה להם רק זה האחד שחסר בהדיוואן אשר ביד הרשד"ל אציגנו לפניכם ולא ימחה שמו מיהודה.

משקלו ב"ת ויתד וב"ת ויתד וב"ת בדלת וכן בסוגר. רק הבית השלישי מתחיל ביתד וב"ת יתד וב"ת.

חָתָן תְּנָה הוֹדְךָ עֲלֵי כַּלָּה
כָּלוּ לְךָ לִבָּהּ וְעֵינֶיהָ
וּרְאֵה עֲטֶרֶת תַּמְרוּתֶיהָ
הַנּוֹשְׂאוֹת רֵיחַ שְׁמָנֶיהָ
הֲדַסָּה דָּמְתָה סַהַר
וַעֲלֵי הֲדַס נָחֲנוּ עֲנָנֶיהָ (אין סדר למשקל זה)
מִלְאוּ רְחוֹבוֹת בַּאֲבַק רוֹכֵל
וְיִקְרְאוּ אַבְרֵךְ לְפָנֶיהָ.—

שירי מארי סאלם אל שיבזי ז"ל ע"ד הסוד.

לי צביה עלמה *) גם מלאה חכמה
היא דמתה סהר בה לבי בחר
או כנוגה חמה כי זקופת קומה
זרחה בבוקר היא ובעלת תואר.
פז, פז, מון, מון,

---

*) כל השבעה ועשרים שירים האלה מן „לי צביה על מה עד שם ה' קורים" כמעט דרך אחד להם שהם בנוים מארבעה טורים דלת וסוגר. בשלשה טורים הראשונים בכל בית הברה שוה הדלתות לבד והסוגרים לבד. והטור הרביעי הדלת והסוגר דרך אחרת להנה. בתשעה שירים הראשונים הדלתות ינעלו בהברת מה והסוגרים יסגרו בריח לבד וכאן חרש המשורר בשור וחמור כמו בחר תאר שחר יושר כו' ובחמשה שירים אחריהם הדלתות בקוף לבד והסוגרים בד"י כמו דופק מרחוק משתוקק המתוק כו'. וכן יתר השירים האלה מור, עובר, סוכר, והוא לא נשמר בטור הרביעי כי רצה לחבר כולם יחד בסופם. ואולי הוא כן דרך שירי הערבים אשר בדרכיהם אלך בכל השירים אף כי שירי קדש הם וכולם סודות ורמזים ולא בא עוד מהם בגבולינו. וכן אלה הבאים אחריהם.

ומצאתי נכון להעתיק בזה מעט משיריהם וזמירותיהם אשר ישוררו בבית חתנים ושארי שירים אשר ראיתים במיטב השיר. ואולם יטיבו יותר על אוזן שומעת בשוררם על קול המדות והניגונים המיוחדות לכל שיר ושיר. וראו גם זה מצאתי כי מלת „פזמון" הרשום בסדורינו על על איזה פיוטים שלנו ולא נדע מה הוא נודע לי פשר דבר שהם שתי מלות „פז מון" (או מן) והם מלות הניגון שמנגנים בהם זה השיר (כאשר ראיתים באיזה שירים כ"י הרשום עליהם לחן פ' ר"ל בניגון פ') שאחר כל חרוז ראשון שמשורר המנגן עונים המקהלה „פז פז!" ואחר השני „מון! מון!" כאשר עיניכם תחזינה בזה.

רוב שיריהם מיחסים למהרי סאלם אל שבזי בן יוסף ואמו משחה ואני מצאתי בהדיואן שלו כן גם כמה שירים מר"י הלוי ומר' ישראל נאגארה. האיש הזה גדול קדוש ונורא הוא להם. מספרים ממנו גדולות ונפלאות ומעשי ניסים ומופתים אשר עשה לישראל ועם המלכים האדירים האכזרים שהצירו והרעו לישראל בימיו (כי בימיו הגלו היהודים מצנעא ראו שמה עם הקינה שקונן עליהם והיה זה בערך הש"ל) כמו שמספרים על הרב המקובל ר' ליב שארעם שעשה לקיסר פ' ולא אספרם כי רבים הם. וכבר הגדתי לכם כי לא באתי להרבות עבי הספר בספורים שעל פי השמועה. והמשכיל בעת הזאת ידום. עיר מושבו וקבורתו בעיר טעיז עשרה ימים מצנעא תימנה שלשה ימים מעיר מוכא אשר בחוף ים סוף ואורג היה מלאכתו. על מקום קבורתו יש ציון גדול ומערה בצדו ומקוה מים עם בית תפלה וס"ת מכתב ידו. ועל קברו מאיר נר תמיד לא תכבה. כי רוב נדריהם מכל המדינה הוא לשם בעל הנס הזה ובית תפלתו. וכל היהודים היושבים בעיר הקטנה הזאת מתפרנסים מזה. ויקר שם מהרי סאלם אל שבזי גם בעיני הגוים מפני מעשה שהיה ונשבעים אך בשמו. כל יהודי תימן אשר לו מחלה וכל מקרה לא טוב אם כח בידו לבא שמה (כי לא על נקלה ללכת שם) יסכנו בנפשם ללכת להתפלל על קברו. ודרשתי וחקרתי מאנשים ההלכוא שמה וספרו לי גדולות (כמפורסם אצלם) באמרם אם החולה ירא ה' ומאמין בבעל הנס הזה אחרי השתטחו על קברו יכנס בהמערה לרחוץ ולקחת מהמים. והיה אם יזכה לרפואה ימצא מים נוזלים יקדימו פניו ועל המים החיים ירחה קמיע, עלה, עשב ויקבלנה בשמחה ושב ורפא לו. ואשר איננו ירא ה' ולא זוכה לרפואה ימצא המעין יבש מים אין בו רק נחש כרוך על הפתח וכאשר בא כן ילך. אנכי בכל כוסף נפשי לא יכולתי ללכת שמה כי רב הדרך ואסון גדול. ספריו בכ"י ראיתי. סודות נצורות ותפלות נעימות וקבלה מעשיות כמו ספר רזיאל. ולו היה בן מהרי שמעון אל שבזי ממלא מקום אביו וגם ספרו ראיתי בכ"י כהראשון. אומרים שבכל עש"ק היה עולה ע"י קפיצת הדרך לשבות פעם בירושלם פעם בצפת (שהיה בזמן האר"י ז"ל) פעם בטבריי' פעם בחברון ותשובתו אל ביתו במוש"ק. כאשר כן כתוב בספרו (וראיתי בעיני) „הייתי בירושלם וראיתי מחזה כך וכך ובצפת כך וכך". גם ספר

השירים

שעוה ולפידים (בלאות בגדים טבולות בשמן המורמות על הכנסים) והולכים לבית הכלה עם החתן בנעימות זמירות וכל בני העיר כאספים לקול ההמולה. ושם ימצאו גם קרובי הכלה ונשים משמחות אותה. שם מברך החתן בעצמו (כדת) ברכת אירוסין על הכוס (אף אם כבר קדשה בעת השידוכין כמנהגם) וממלאים לו כוס שני לקדושין ולוקח בידו טבעת ומטבעות זהב כסף ונחושת (לסימן טוב) אבל עיקר הקדושין בהכסף ואומר עליו אל הכלה „מקודשת לי ומאורסת לי אנא חתנא פב"פ ואנת כלתא בתולתא (או מתרכתא ארמלתא) בחמרא דבכסא הדין ובכספא הדין דבהון תעלין לרשותא דידי כדת משה וישראל„ ומשקה אותה יין מהכוס ונותן בידה הכסף או הטבעת בפני העדים ולוקח בידו שטר הכתובה נכתבת כולה בארמית כמנהגם ואומר לה בתחלה בעל פה „הכי כתובתך . . . . וכל מה דחזי ליכי כתוב בגוה דבהון תעלין לרשותי לדידי כדת משה וישראל„ ומפרש לה בלשונם בערבי ונותן בידה הכתובה ומביאים עוד כוס יין וגדול הקהל אומר שבע ברכות ומזמרים ומברכים להחתן והכלה בשירים ובברכות הרגיל אצלם יאריך להעתיק את כולם ומזמרים: „הא מקשטא הא מצלחתא מימרא דשמיא ישוי תקנתא באורחא הדא יהא סימנא טבא ומעליא ירבו שמחות ורננים וגילים. כהיום הזה אליהו הנביא עם משיח בן דוד יבואו אלינו וישמחנו ישמח חתן בכלה וכלה תשמח בחתן יפרו וירבו גם שניהם בבנים ובנות. אב הרחמן יצליח לחתן הזה ולכלתו ויטע ביניהם שלום וכן יהי רצון אמן„. וראש המשוררים מזמר מזמור הללויה אודה לה' בכל לבב (תהלים קי"א) והמקהלה עונים אחר כל חצי פסוק הללויה והללויה!! פעמים בקול נעימות ומזמרים עוד פסוקי רות יתן ה' את האשה וגומ'. עד סוף המגילה ובשמואל ב' וברך עלי את אלקנה וגו' ובסוף משלי אשת חיל וגו'. ועוד כמה פסוקים של ברכה נגד החתן והכלה. אחר כן יעמוד החתן ואומר (נגד הקהל המברכים) בקול רם „ברכתם אותי אלהים יברך אתכם. שמחתם אותי אלהים ישמח אתכם." ושותה הכוס וכל העומדים שם שותים מאשר ינתן להם וחוזרים עם החתן בקול שירה וזמרה ואור נרות ופלדות לבית החתן. וסדר הזה יתארך עד זמן התפלה והולכים לביהכ"נ וחוזר החתן לביתו. ועד ליל שבת לא יראה עוד החתן פני הכלה ולא יבא אליה ובכל לילה עושים סעודה בבית החתן איש כיכולת ידו. בכל סעודה אחר יטלו ידיהם כל המסובים יעמוד החתן ויברך המוציא להוציא את כולם (כדין) ובוצע על הככר שבידו ומסבב ונותן פרוסה מלחם המוציא לכל המסובים ואח"כ ישב במקומו. הגדול שבקרואים מברך ברכות המזון על הכוס וגם אומר עליו שבע ברכות (כדעת הרמב"ם ז"ל) ובליל ש"ק יעשו הסעודה בבית הכלה ואז יביאו השושבינים ומרעי החתן וקרוביו את החתן לבית הכלה ונותן לה שם עוד מוהר ומתן ובלילה הזאת יתאחדו בראשונה. וביום השבת למחרת יביאו הכלה לבית החתן וכל שבעת הימים אח"כ ימי משתה ושמחה ואומרים שבע ברכות כדת.

מצאתי

ואחריהם כמאה אנשי חיל (אשר ראית למעלה) מנגנים בפיהם ושירי זמרה בלשונם כהולכי לקבור מתיהם ואנשי העיר מהחלונות והגגות עונין בגלגלי לשונן ומתופפות על חכן וכשמע קולן לו לו עד עשר וט"ו פעמים כל עוד תאריך נשמתן. ואחריהם השרים רוכבי סוסים והמלך ביניהם. ואחריו כמאה אנשי הצבא וכל העם מקלה. והרחובות קצרים ומוכאבות באבני החורבות ידחקו איש את אחיו ויעלו גם על הגגות ועל החומות וכולם צועקים יחי המלך! אל חי ינצרהו ויסעדהו. אני התחזקתי לעמוד על עמדי אשר הכין לי יועצי יוסף אתירי הנז' ביודעו את המקום אשר יעבור שמה אבל הוא ירא לעמוד עמדי אצלי ויעמוד מרחוק. ויהי בעבור כבוד המלך על פני צעקתי בקול גדול „הושיעה אדונינו המלך החסיד!" וירץ אלי אחד מהרוכבים ויאמר לי מה לך? ונתתי בידו המכתב אשר הרימותי בידי מעל לראשי ויקחהו וישב לו לדרכו. אני נבהלתי מאד ויראתי עוד להשאר שמה השבת ומהרתי לברות עיר שבאם הנז' הקרובה מהלך אך שלש שעות שהיא תחת מלכות כאכאבאן ולא יספתי עוד לראותו.

לז.

סדר נשואין. — שירי מארי סאלם אל שיבזי ז"ל.

השבת הזה היה פ' זכור גם שבת של חתן. אחר קריאת ס"ת וההפטרה כמנהג הוציאו ס"ת אחרת וקראו להחתן בפ' חי' שרה פר' וה' ברך את אברהם בכל והנערים מתרגמים כל פסוק כמנהגם. שרו וזמרו כמשפטם. אחרי כן קרא ראש הכנסת השיר הנעים מי כמוך של הר"י הלוי לפורים הכתוב בסדורי הספרדים.

החתונה היתה לאחד מבני יקירי העיר ונכבדיה מפליטי צנעא מאחרי סעיד עמאר. והוא צורף בכסף ובשם עשיר יכונה פה. ולו בנים שלשה בני אפרתים חכמים ויראי ה' והקטון הוא החתן נושא בת הרב הגדול מארי יחיא אל בדיחי נ"י אבדק"ק כאכאבאן (תראנו הלאה) ואספרה לכם בזה סדר נשואיהם.

אור ליום שלישי בשבוע יתאספו קרובי החתן ובחורי מרעהו וצובעים ידיו ורגליו בצבע אדמדם „אלחיני" כי יחפים ילכו והוא לנוי ולכח ועושים משתה ושמחה יזמרו וירקדו כמשפט. בליל רביעי יעשו סעודה גדולה איש כמתת ידו ואחר הסעודה ילכו הקרואים לבתיהם. והקרובים המיודעים עם רעים האהובים והבחורים מרעי החתן ישארו שם לגלח את החתן ומרעיו והם ילבשוהו אחר הגלות את המגבעת אשר שלחה לו הכלה והחתן נותן גם מגבעות לאחי הכלה ומיודעיהם. ישירו ירננו וירקדו ויתהלו. ככה יאריכו עד חצי הלילה אז יתאספו עוד הזקנים וראשי העדה לחדש השירים והריקודים ודולקים נרות

השרים רוכבים על סוסים כאשר תמצא ידם לבנים שחורים אדומים אמונים ואנשי הצבא הולכי רגלים רובם יחפי רגל ובגד אחד לכולם היה עורם לשמלתם. ערומים עד חלים ואיזה בלאות תכסה עליהם וחגורים בשמיכה ממתנים ועד ירכים. ובאזורם תקועים סכינים ארוכים או חרבות תלויות בירכתיהם וקני שרפה קצרים או ארוכים שבורים וחלודים או חסרי סלע-אש על כתפיהם ופרע ראשיהם מהם מגולות וקצות תלתלי שערותם ארוכות פרועות פורחות על צואריהם ומהם ראשיהם כרוך בחבל צמר שחור כערביאים. ומהם צנופות ומעוטפות במצנפת בלויי סחבות. והם כשני מאות במספר וכעשרה סוסים חבושים להשרים וסוס לבן אשר ירכב עליו המלך חבוש הכן בתוכם. גם אנשי העיר הגוים הנשארים אשר לא ברחו נאספו והנשים נערים ונערות עומדים צפופים להביט באור פני מלכם.

כשעה אחר הצהרים יצא המלך מהמסגד אשר ישתחוה שם ואנשי החיל וכל הצבאים הריעו תרועה גדולה בקול גדול „יחי המלך יסעדהו אלהים חיים .... אל נביא שליח ראסול אל אללאה" ותהום כל העיר המלך לבוש בגדים ארוכים ורחבים מאד גם הבתי ידים ארוכים ורחבים והם מכמה מיני צבעונים (כאשר אהבו) ועליהם בגד לבן ארוך ורחב ועל ראשו מגבעת מרוקמת בחוטי זהב וצנופה במצנפת לבנה ושתי קצותיה מוזהבות תלויות על ערפו (כמנהג נשי היהודים בפולין) וזאת היא כתר המלכות כי אין לאיש שר ושופט לצנוף ראשו באופן הזה.

המלך עלה על סוסו בעזרת משרתו הקרוב אליו. תואר פניו ירקרק מהצומות גם בנין גופו דל ורזה כי זה ימים מועטים יצא מבית מאסרו אשר ישב בה ימים רבים מידי מלך שקדמוהו. קומתו לא נעלה וזקנו הקטנה שחורה גם שיבה נזרקה בו. עיניו צופות בענוה ואימתו לא תבעתנו. משרתו הולך ברגליו אצל סוסו ונושא בידו אהל-צל*) (זוהן שאהר) גדול ממיני צבעונים ועל שפתו סביב תלויות ציצית משי שזור ומגלגל האהל סביבו למעלה מראשו המכסה אותו וסוסו וקורא בחיל פנו דרך לאדוני המלך! ושני רוכבי סוסים לפני המחנה הכבודה הזאת ולפניהם על הסוס לכל אחד שני תופים חצי עגול קדר חרש מצופה עור ומכים עליהם בשתי מקלות אשר בשתי ידיהם אחת הנה ואחת הנה ונשמע קולם „ד א ם! ד א ם!" כקול קורא להציל השרפה.

ואחריהם

---

*) אהל-צל הזה מנהג קדום הוא גם אצל המלכים הקדמונים והיא להם לאות עטרת-מלך כאשר נמצא על מטבעות עתיקות. וכן יש בידי מטבע של אגריפס המלך משנת שש למלכותו ועליה מצד אחד דמות שלשה שבלים (לסימן ברכת הארץ בתבואה) ומצד השני דמות אהל-צל כתבנית אשר ראית למעלה ושמו ושנת מלכותו למטה סביב והוא לסימן טוב כי המלך מגן ומחסה לעמו. וכן בהלוחות נחושה שיש להיהודים בק"ק קוגין במלבר הינדי' שנתן המלך שירא פרימאל ליוסף רבן בשנת ד' אלפים קל"ט לב"ע אשר כתוב שם חפשיות וחירות הרבה ליוסף רבן והיהודים שעמו ולמשול בעמים שונים והי' כמו נסיך מלך ראיתי שם אחת מאותות הכבוד „מגדול הפורח צל (דאמאן בלשונם) מצורה תוף שמכה בשני עצים כו'". פרטי הדברים עוד תראו אי"ה בבואכם עמי לארץ הודו לק"ק קוגין.

למחרת יום הששי בא עוד אלי וקראני לבא עמו והביאני אל בית איש להמתין שמה עד יצא המשנה מן המסגד אחר הצהרים וידבר עמי. הוחלתי כשעה והוא יצא ובא ודבר אלי. אחר שאלני כל הנעשה והבטיחני להשיב בלי ספק? נתן לי ידו למשש דופק העורקים כי חולה הוא (באמת) ולתת לו רפואה. האיש זקן ותלש דל ורזה ונוומות הימים עם רוב האכילה בלילה תוסיף לו מחלה בקרבים עם ירקון הפנים. „מה עמדי רפואות תעלה לתת לאדוני? ובידי אין מאום הלא שמעתי אדוני!" אמרתי לו רק עצות נתתי לו באכילתו והנהגת חייו עם מיני פרחים ועשבים הנמצאו פה יפה לבריאות. הוא בוש לבקש ממני קמיע (היקרה להם מכל מזור ותרופה) אבל המומר אחרי נפרדתי מהמשנה בברכת שלום והבטחה גדולה? אמר לי אם אוכל לעשות זאת יהיה לי לטובה. אמרתי לו„ גם סדר תפלה לא נשאר לי ואין אומן בלא כלים. ובבואי אי"ה לנגעא אראה אעשה כדברך„. המשנה טרם נפרד אמר לו להגיד לי להביא ביום ראשון שני שקלים עבור שני אנשי חיל שלח עוד להביא את הגנב. „זאת אין בכל גבולי„ עניתיו והלכתי ולא יספתי עוד לראותו פה.

לעת ערב ירדו היהודים הצורפים מהמבצר לשבות בעיר היהודים (כמנהגם) אנשים אפרתים ונכבדים עם נעריהם ומשרתיהם עד היינו למנין עשרה. להם הכינו צרכי שבת כראוי ושבתי אצלם. (פה הי׳ מה שספרתי למעלה שמשרתי סעיד הרגם בעל פה כל ההפטרה של וארבעה אנשים) תהלת המלך בפיהם אין קץ לכל ידיעותיו צדקותיו וחסדיו וביותר לבני ישראל· המה ספרו לי שהמלך התפאר עליהם בתחלה שיתן להם כסף למדי למלאכת המטבעות. כי יודע מעשי הכימייא לעשות מבדיל כסף ומנחושת זהב כו׳ וכן היה שנתן להם מראשית דמות כסף ועשו מטבעות אבל לא עמדה יומים ושבה והיתה לסיגים. וכראותו שלא נעשה עצתו בקש מהם להשיג להם הלואות שקלי כסף (הוספאני אוסטרייכי) ולהתיכם ולהסיגם ולעשות מטבעות קטנים על שמו בערך ששים בשקל אוסטרייכי ונאכפו לעשות כן. ולעת עתה מצליחים ומרויחים (ומה היה בסופם רא"ל ראה הלאה בעדאן) והבטיחוני גם המה (אך דבר שפתים) לבקש המשנה על אודותי. אני כבר נואשתי אבל רציתי לראות סוף מעשה ואשב עוד שבוע זאת. ויוסף אתירי יועצי הנאמן יעצני גם הוא לזעוק אל המלך עצמו עת יצא לשוח בחוצות העיר ביום הששי השני אולי יועיל — באמונתם בו.

אחר השבת הכין לי עוד מכתב בקשה נאה להציגה לפני מלך גדול כמוהו. בכל יום עלינו לעיר המבצר ועל המגדל וישבנו כל היום אולי יצא אבל בשבוע הזאת לא יצא מפתח ביתו כי בשבוע השנית להצומות יקשה עליהם התענית יותר מלפניה ואחריה. וינוחו על משכבותם עד עש"ק בצהרים עת יצא לבית המסגד כמשפטם ובצאתו יסבב בעיר לשוב לביתו דרך אחרת. אז מצאתי לבבי לעמוד על המשמר פתח בית המסגד אשר בה יצא ושם נאספו כל שרי החיל ואנשי צבאו ורואי פני המלך.

השרים

כח בויכוח עם יהי מי ולא כבשתי האמת נגד כל שואל ותה"ל ית"ש לא קרני אסון מזה אך כבוד וחן. שאלני כי כשל כוחו מהצום כבד עליו (כי היה חדש הצום) והוא תמיד מחמיר עליו להוסיף מן הלילה ולצום עד צאת הכוכבים לא עד הערב שמש מיגריב כשאר הישמעאלים אם יכול להקל בחלישותו לאכול בערוב שמש. אמרתי לו „נביאכם לא צוה לצום כל החדש ואותם גם הקורא‏ן פטרו." שחק כי הוטב לו מלינתי ונתן לי ידו למשמש בדופקו ולהגיד לו מה חליו? בחשבם כל חכמי ירושלם לרופאים ובעלי שמות. התבוננתי היטיב ואמרתי לו כמתאונן ומתאנח מלב „הגוף איננו חולה. „ומה חליי שאלני" הנפש חולה מאד„ אמרתי. היהודים בבית כשמעם הדבר יצא מפי נרתעו וזעו וקמו לברוח חשבו כי יכני נפש. ואני בשפתים שותקות כפלתי אמרי „הנשמה תכבד מחליה מי ירפאנה? התדע לרפאות מחלתה?" אמר. „אם אדוני לו שמעני" ובזה סגרתי דברי והסחתי לדברים אחרים ובקשתיו על דבר הגזלה והבטחני לדבר עם המלך אהובו ולעשות כל אשר בכוחו. כהתימונו לדבר אמר לי „נצא השדה לשוח." היהודים רמזו לי להנצל ממנו. ואני הלאתי אחריו ויצאנו שנינו לבדנו. כמעט בכה וספר לי כל קורותיו. יהודי אנכי ונשיא הייתי בצנעא ומחכמי העיר נחשבתי. כמה תלאות נשאתי עמהם. כשעיר המשתלח נשאתי עון כל העיר. כמה מכות הוכתי בעבור אחי ועמי. כמה ימים ישבתי במאסר למענם (כמנהג כל הנשיאים) הפעם לא יכולתי עמוד העלילו עלינו עלילות ברשע ושלשה ירחים נאספתי אל בור וביסורים קשים. לסוף ענשו אותי בעונש כסף לא יכולתי נשוא. האחרים אשר נאסרו עמי פדו את נפשם. ואני בהיות לי שם נשיא הכבידו עלי אכפם ונתנו לפני שני דרכים אם להסיר את ראשי או לתת את דתי (פה אומרים נתן הדת תחת המיר הדת) ואם לקחו ראשי בעת ההיא נתתיה בתם לבב וברכתי לה'. אבל השיבוני אל בור והוסיפו ליסרני על אחת שבע (אלמלא נגדוה לחמו"ע כו') וגם שנתי גזלו ממני עדי הייתי כאיש נדהם וכמשתגע. ונאספו עלי הגדולים מהישמעאלים הנראים כאוהבים ופתוני גם יכלו לי בהיותי כגבר אין איל וכהגה יצא מפי „הן"! ועטרוני חסד ורחמים והרכיבוני על הסוס כל כבוד ויקר לא כבדה להם לעשות לי וגם אשתי היהודיה ובני הובאת אלי. גם אשה מוסלימאנית נתנו לי ויש לי שתי בתים שדות וכרמים עד כי נשרשתי בדתם ומה אוכל עשות עתה?„. הרבתי לדבר על לבו להנצל בנפשו עד שבנפשי דברתי ואמרתי לו„ הנה עיר עדאן חפשית ודרור תחת ממשלת בריטאני שם יוכל כל איש למצוא מזור ורפואת תעלה לגויתו ונשמתו." „הרף ממני הפעם אמר לי עוד חזון למועד." והשביעני לסתום ולחתום הדברים בל יודע לאיש (ראה עוד ממנו בצנעא). בקשתיו עוד על הגניבה והבטיחני לדבר עם המשנה אבל צריך לתת בידו שני שקלים על הוצאות אם יש תחת ידי אתן לו (כי היה צריך לעצמו על הוצאות הלילה) אמרתי„ עיניך הרואות כי עירום אנכי ומאומה אין בידי אך אם המצא תמצא ותהי לך המתנה."

למחרת

ויזוני לשבת על האבנים והעמודים השוכבים לאורך הקירות הנוטות לנפול וערמות עפר תכסה עליהם מלמטה וקורי עכבים לחופה ועל יומם. רק מזה ידעתי כי היכל מלך הוא אשר ראיתי שממית רבות תתפשנה בכל בתי הממלכה. הנני יושב ומשרתי אצלי היונא והבא שואלים זה לזה „הזה הירושלמי" (אל קודשי) הנגזל בשוק אל רבוע אל חיימי? ואף כי הייתי לבוש בבלויי סחבות כמותם הכירוני ומתבוננים בי כי לא ראו כמוני ואבותיהם לא סיפרו להם.

עד מעט השמש רד ונעלם מעבר להררים הרמים ממולינו הגיע מעריב (מוגריב) זמן תפילתם ויקומו להתפלל ולהשתחוות נפונה (אלקיבלה) למיכה ומעל מגדלי המסגד נשמע קול חזניהם אלל אללאה כו' ברגש מרעים מרעיד מכל עברים. והם מיהרו ויגשכו מרקיקיהם אשר הכינו בידיהם ולשאוף עתר ענן הטאבאק מכלי מקטרתם אשר בידם השנית מוכן עם הגחלת (כי המה ביום הצום גם עלי הטאבאק לא יעשנו ואבק הטאבאק לא ישאפו באפם) עוד מעט החושך כסה ארץ ושִׁני נקים מאז הבוקר. חשתי גם אני לרוץ משם לעיר היהודים חוצה והדרך מוכאב באבנים (כדרך המלך). באתי לבית האיש יוסף אל תירי הנז' עיף רעב וצמא מה עמדי (אמר האיש) גם אני לבדי גר אנכי פה וכמוך כמוני כרסי ריקם בא ונסבב על הבתים אולי נמצא באחת הבתים מה מהנשאר פתיתי לחם דוחן ופולין ונחיה את נפשותינו גם אתה והמשרת גם אני בזכותך כי חכם אתה אולי ירחמו זה בכה וזה בכה עדי אשה זקנה אשת הנשיא אשר ברח מהעיר והלילה לא שב לביתו ברחמנותה אמרה „הנה הנשאר לאישי ולא בא אם אותה קחו לכם להחיות נפשיכם" רק קליפת הקאהוואה הי' לנו למדי כי יש למכור בשוק ובאלה ספקנו תמיד.

בין הבאים לראות פני כבוד מלכם המקודש ואת יקר תפארת גדולתו בא גם יהודי מומר אשר לפני י"ג שנים המיר דתו באונס (שהי' נשיא ליהודים בק"ק נגעא) והמלך אוהבו. ובהיותי אתמול במגדול המלודה ראני והכירני מרחוק (ירושלמי) וגם דרש עלי מהיהודים וספרו קורותי. כהיום בא לבקרני בגל ביתי במחשך עם יהודי מכירו. אני ויוסף ושותפו ואחיו שבא אליו היום יושבים משתאים והוא נכנס וישב אצלי ושאל בשלומינו. האנשים כולם פחדו ורגזו ופניהם נחורו בחשבם כי בעלילה בא (כי מוסר הוא) ואני דמיתיו למושלים בבגדי כבוד ומצנפת רחבה אשר לא יעלו עליהם היהודים ולא ידעתי מה. ויתקרב אצלי ודבר עמי בלה"ק נא ושאלות שלום של כבוד. התבוננתי עליו וידעתי כי מומר הוא אבל לא נפל לבי עלי והתחזקתי לדבר כל דברי. שאלני בשלום ירושלם ויושביה הישמעאלים היהודים הנוצרים ועל ענייני הדתות והויכוח מי מהשלשה אמת יותר. „הדת שכולם מודים בו" עניתיו כדבר הכוזרי. היהודים היושבים ממולינו חלו ורגזו וקרצו לי בעיניהם לשמור פי ולשוני. ואני לא חשתי ולא חתתי לענותו כאשר עם לבבי על כל שאלותיו. בכל אשר התהלכתי לא הרך לבבי לענור

כל היום מסבבים בכפרים ובאישון לילה יבואו כגנב אל בתיהם ובטרם אור בוקר הם שבים ללכת. והיהודים הצורפים מצנעא העושים במלאכת המטבע יושבים בחצר המלך במבצר הגוים כי משמרת המה שמה. וביום השבת ירדו לעיר היהודים.

לא מצאתי היום בעיר רק יהודי אחד מצנעא „יוסף אל תירי" העושה אבק שרפה לצבא המלך ישב לו באחת חורבות היהודים. ויביאני אליו והוא כרחים אספני אליו והשיב את נפשי בגליל לחם שעורים ודאג עמדי על מרי צרתי וקשה יומי. אף הוא הבטיחני לעזרה ע׳ ידי מכיריו רואי פני המלך. וביום השבת כשירדו הצורפים לשבות פה אדברה עמהם בשם הרב „הנז' כי הגדול שבהם הוא אחי חתן הרב והם אנשים אפרתים מיקירי הארץ. ובטובם ברור בעליל יוציאו לאור משפטי. דבריו היו לי כטל מן ונופת צופים. למחר הלך עמי לכתוב בקשה אל המלך ולהביא הפסק דין של המושל מעיר חימא שחיב להגזלן לשלם. אבל משרתי שלקח הפסק הזה עמו כבר נתנוהו אל המשנה כי לא יכל להגיע עד המלך והמשנה אמר שכבר שלח שני שלוחים להביאם (אולי שקר) והתגלגל שכבר נשבעו אצל הקאדי ונפטרו ובבואם עם הפס"ד אל השופט המחייב לקח מידם (שכבר לקח שכרו) תעודתו ואמר שישלח הגנב אחר ימים אחדים או אחר עבור החדש הצום (ראמדאן) ועוד לא באו וכבר הוציא עליהם שלשה שקלים (אולי גם זה שקר) ועלי לשלם ובכן נבקה עצתינו. בכל זאת ערך הסופר (כי רצה בשכרו) הבקשה אל המלך בשמי ואמר לי לעלות אל המצודה באמצע העיר אשר שם טירת המלך ולתת מכתב בקשתי אל שומרי ראש המלך. החדש הזה חדש הצום למושלימאנים. הם מהפכים יום ללילה. כל הלילה אוכלים שותים ומתענגים החנויות פתוחות וכל הדינים והמשפטים אך בלילה ישפטוהו וכל היום ישנים סרוחים על ערשותם וסגורים בבתיהם. באתי אל שער המצודה ונתתי אגורת כסף להשוער והכניסני באמרי לו „דבר משפט לי אל השופטים". בפנים אין איש וכולם ישנים על הגגות ובחורבות ומצאתי שם נער אחד משוטט נתתי לו קשיטה והראני את הדרך במעלות העולות אל הראש. עליתי בהמעלות השוממות לחורבות ומהחורבות לאולמות ומהאולמות לסולמות שנים ושלישים ורבעים דמיתי הנני עולה במגדול שנער החרבה זה כארבעת אלפים שנה ועוד ראשו לעב יגיע. השופטים הוזים שוכבים תוך החורבות הפתוחות באין דלתות והמשרתים ישנים בחוץ ועל הגגות ואין מקיץ. עד אחר רבע שעה עליתי בראש המעלות אשר שם חצר רחב ידים וממנו חדרים ותאים רבים חדר לפנים מחדר עם החורבה התיכונה אשר שם ישן המלך האדיר הקודש והמשנה והשופטים היועצים הגדולים בחורבות החיצונות שומרים ראש המלך כולם ישנים אך מעט מהמשרתים יושבים חרש. כמעט הקיצו מתרדמתם עת קינדי (הוא פלג המנחה בין הצהרים למוגריב (השקיעה) שהוא זמן תפלה להם) זה קם וזה נופל זה נכנס וזה יוצא ומראיהם רע מצום היום ואכילת הלילה. שאלוני „מה תבקש" עניתים „כה וכה".

ויצוני

הבצורה תילי היושבת בראש מרום הרים ועל אבן הראשה באמצע העיר מגדול ומבצר חזק מאד. שם מושב המלך החדש האיומאם „סידי אל האדי” אשר מבית הסורים יצא למלוך מעצמו ונאספו אליו ריקים ופוחזים וכל איש מצוק ומר נפש ויום יום יגדילו שמו וכבודו ותהי ראשית ממלאכתו בעיר טווילא (Twile) רחוק יומים מפה מזרחית צפונית. גם היא עיר מבצר. וזה מקרוב בא הנה ומפה ישים פניו לצנעא הבירה לכונן שמה כסא מלכותו. כי יועציו חוזי בכוכבים אמרו לו וכן ראה גם הוא באיצטגנותו שאין עת עדיין לבא בעיר הבירה כי לא תצלח עד עבור חדש הצום (ראמאדאן). שלש שעות הלכנו עד עלינו ובאנו אל עיר היהודים אשר מחוץ למבצר. ומצאתי את סעיד משרתי שהלך זה חדש מתגולל בצערו כי לא פעל מאומה ולריק היתה יגיעתו וגם רעב ללחם. הענקתיו מאשר היה בילקוטי ותחי רוחו. שם פגעני מטר סוחף ואין לי כסות בקרה רק השמלה של ציצית כמנהגם בגד צמר עב היא שמלתי לבדי לעורי וכסותי ליום ולילה וגם צל קורה עוד לא מצאתי. אבל מה יקר ומה נעים היום ההוא אחרי חכו וקוו עליו זה ימים רבים ולשונם לחכם דבקה גם גרונם נחר מזעוק ומהתפלל. והיה היום יום תשועה.

פה תילא*) כשלשים וחמשה בתי יהודים רחוק מעיר הגוים כמטחוי קשת ולהם ביהכ"נ קטנה ונשיא אחד (יחיא שמו) עליהם. ומארי ושו"ב אין להם כעת כי דלים הם ואין להם לשלם גם שכר מועט. ולעתים כשרוצים לאכול בשר בשבת יקחו מעיר שבאם הנז'. ומאז בא הנה המלך החדש וכנן כסא מלכותו פה (עד עת וזמן) עם משרתיו ואנשי צבאו וכמה ריקים ופוחזים נופלים עליו בכל יום אך לאכול פת לחם כי אך בערמה גנב לב אנשי הארץ בהבטחת יעודים טובים להחזיר ממלכת תימן כבראשונה מגבול עד מצרים ולגרש את הבריטאני מעדאן והתוגרמי מכל חוף ים סוף. ועל כן רבים ממושלי הארץ הקטנים נתנו ידיהם אליהם והגדילו שמו ונפלאותיו בגוים ויהודים. ועד ממרחק באו לדרוש שלומו ולברכו והביאו לו מנחה ושלחו לו מתנות עד מגידא ובחלקת לשון ומראות כשפים משך אליו לב הפתאים עדי רגע. וכי עני הוא (כי מבית האסורים יצא למלוך) ולרש אין כל לתת לחם חוק אנשי צבאו והאורחים הבאים לראות פניו ולדרוש שלומו הטיל פת בגם (בכל מקום בואו) על בני העיר ומי בראש? הלא היהודים האומללים! ולכן ברחו לנפשם**) להתחסות בצל מושלי עירות אחרות כמנהגם להחבא כמעט רגע עד יצא המלך מפה כי פניו מועדות לעיר הבירה צנעא ועזבו בתיהם ריקם ומה להם בבית? ומלאכתם קדרים עובדי עורות עושי נעלים חרשי ברזל ובכל מקום בואם ימצאו חית ידם לעשות מלאכתם זאת. ונשארו בתי היהודים ריקם. גם הבית הכנסת סגרו. ומהם הניחו נשיהם ובניהם הקטנים לשמור הבית. ומהם
כל

*) ראה למעלה אצל חימא בהערה.

**) ב"ב פ"א אמר להם ערוקו כו' פקע כלילא.

תעודה ומליצה מעדאן ומאודידה כי דורש טובתכם הוא" וענשם מאה שקל כסף. והמומר פנה מהם וחזר לאודידה. „ואיך נוחיל לעזרת ממלכות אדום (כן יקראו שמה לכל ממלכת הנוצרים) „אמר לי הרב" שככה אתה מספר בשבת ומגדיל חסד בריטאני צרפת אשכנז כו' ורב טובם לבית ישראל! שככה עשה לנו המלומד הזה ציר שלוח ממשלתם? (ובבואי אח"כ לעדאן דרשתי על הכוכב (שטערין) מאדים הזה ואמרו כי בשובו שמה התפאר וגם הודיע בכתבי העתים שעשה רב טוב וחסד עם האומללים ההם. ישלם ה' פעלו ומשכורתו שלימה??)

לו.

הליכת שבאם ותילי. — המומר. — המלך והמשנה.

ביום הראשון חבש הרב את חמורו כי האיש בא בשנים וכבד מאד ולא נסתה כף רגלו עלות הרים ולירד במעברות ההמה קנה לו חמור לרכוב ואותי אך אותו יניחו לרכוב לעלות לצנעא. ואני בקשתיו ללכת אחריו כי נואשתי מהגזלה ונכספתי לבקר את אחי אשר בצנעא הבירה. אבל הוא מנעני באמרו כי הרעב חזק בעיר ועוד לא יצאה תבואת שנה החדשה וגם תלוים בין פחד לתקוה מהמלך החדש וטוב לי לעלות עתה אל המלך ולסבב בהכפרים עד הפסח. עוד לא היה בי כח ללכת מזה מהלך יום תמים ונחתי שמה. ולמחרת יום שני לוו אותי אל איש קדר יהודי שהלך במשא חמורו וכתפו לעיר שבאם (Schom) ותחת משאם התנהלו לאט ואתנהלה גם אנכי אחריהם לאטי. בבוקר השכם יצאנו ובפנות היום באנו לעיר שבאם ברגלי הר הגדול כאכאבאן (Kokoban). ובדרך עברנו על שנים שלשה כפרים אשר גם נמצאו כעשר וכט"ו יהודים ונפשנו מעט שמה.

גם פה שבאם נחלקו ונפלגו לשתי קהלות ובתי כנסיות ואין איש מאסף אותי הביתה (אין בכל המדינה בתי מלונות לאורחים כבשארי מדינות כי אין אורחים עוברים ושבים משארי מדינות והבא לעתים רחוקות מזו המדינה מעיר לעיר על איזה ימים יבוא בית איש ממיודעיו ומכיריו) רובם עוד לא באו ממעשיהם ומלאכתם מעיר הגוים והכפרים. ואמרו לאיש הבא עמי להוליכני אל הב"הכנ של קהל צנעא. יושבי העיר כולם כשמונים בתים. רובם בעלי מלאכה ומסחור ומעמדם לא ברע הוא. המארי השו"ב מבני העיר הוא ר' אהרן ואביו ר' יחיא זקן ונשוא פנים הוא הנשיא. והמה סוחרים ונכבדים. והמארי והשו"ב של קהל צנעא איש זקן ר' יוסף שעטאל כ"י חרש ברזל ועל ידו מארי שמואל אל ערוסי כ"י סוחר ואורג. והוא איש חכם זכרן גדול ובעל מדות טובות. הלילה הביאו לי סעודת הערב לביהכ"נ ולנתי שמה. לבד מהתושבים והנושבים ימצאון פה אנשים יחידים נכבדים מפליטי צנעא גולים ומטולטלים וכולם פה אחד מהללים ומברכים המלך החדש ומצפים לתשועה על ידו ונחתי למחרת מעיפות הדרך וביום הרביעי עליתי עם אחד מבני העיר אל עיר

הבצורה

כאשר הסביעוני במרורים ממצוקותיהם ולוחציהם אמרתי לו מדוע לא ישלחו אנשים מאתם אל הסולטאן החסיד התוגרמי היושב בקושטאנ׳ יר״ה ואל חסדי מלאכת בריטאניא האדירה יר״ה העושה חסד לאלפים והם שכני המדינה משני עבריה התוגר יושב על שפת ים האדום מערבי בכל ערי החוף עד מוכה והבריטאני יושב בעדאן מערבית דרומית ואימת שני המלכים האדירים האלה נופלת לכל סביבם ודבריהם נשמעים לכל קצוי ארץ ומלכי תבל אולי יעזרו לכם על מכתביהם למושלי הארץ. בשמעו חרד ורגז לדברי ואמר „הס כי לא להזכיר". והזהירוני שלא ישמע עוד הדבר על פי כי בנפשי ובנפשם הוא ח״ו. ואמר כי גם בלי עשו זאת כבר העלילו עליהם בשקר לפני שנתים בהיותו בצנעא. ושלח אחריו מלך חדש שקם אז והראה לו אגרת כתובה ערבית (מזויפת) ששלח הרב וגדולי העיר ציר מיוחד עם זאת האגרת לבקש עזרה מהפחה הגדול התוגרמי היושב בחודידה. והוא (המלך) השיג האגרת מהשליח (לא היו דברים מעולם) ואסרום במשמר. ואחרי כל ההתנצלות והשבועות הענישם במאתים שקלי כסף. ומה אם יעשו כן באמת לא יהיה למו מפלט ח׳ו. וכל דבר אין נסתר שם כי בעוה״ר גם מאתנו שמה אינם נקיים ממלשינות כאשר המקום והמשפט גורם. ומני אז שמתי ידי למופי.

עוד ספרו לי אשר זה כשנתים בא אליהם אחד מצירי בת המשלחת (מיסיאנארין) שטערין שמו והוא יהודי מומר. גם הוא בא דרך חודידה על פי מכתב תעודה מהפחה הענגלאי (גובערנער) שבעדאן להפחה התוגרמי שבחודידה והפחה הזה נתן בידו מכתב ואזהרה למלך אל מוקרימי הבג׳ ולמלך צנעא כי שלום היה אז ביניהם. ובא תחלה להרי אפאן תאראז הבג׳ והביא אתו כמה תיבות עם ספרי תנ״ך לאנדאן וברית חדשה ושארי ספריהם בלשון הקודש. ויהי בראשית בואו חשבוהו היהודים שגם הוא יהודי חכם ועשיר בא למכור ספרים ולסחור את הארץ וקבלוהו בכבוד גדול ובאהבה רבה. ואחרי חלק להם התנ״ך וספריהם והתחיל להתוכח עמהם הכירוהו וידעו שהוא בן דת אחרת (עד היום כמעט לא ידעו בתימן מה אמונתם כי אין בכל הארץ אף אחד מהאמונה הזאת) וכאשר הכירוהו וידעו נתרחקו ממנו וצוו לשרוף אל כל הנמצא מספריו ולא ידבק בידם מאומה. והלך משם במישור עם עזר מהמלך (ואין כסף נחשב) לעיר הבירה צנעא. שם כבר שמעו מי הוא ולא נתנו לו בית לשבת בין היהודים ושכר לו בית בעיר הגוים בפקודת המלך. והיה בא בכל יום לעיר היהודים לחלק ספריו ולהתוכח עם החכמים והמורים עד שגזרו איש לא יקח ממנו אף ספר תנ״ך ולא ידבר עמו מטוב עד רע. וכראותו שלא נעשתה עצתו הלשין עליהם אל המלך שבא לעשות טובות לישראל ואינם שומעים לו וגם גרשוהו מאתם בבזיון. וקרא המלך להרב והנשיאים בעדה ודבר אתם משפט שאינם שומעים לאיש חפץ חסד כו׳. והם אמרו שאינו מבני אמונתם. אך המלך (כי תאנה הוא מבקש למצוא דמים) אמר „כבר הביא לי מכתב

בידעי משפטיהם לארצותיהם בכלל ודיני המדינה הזאת בפרט ואשר עליהם ביחוד אמר בנו רבינו הנשיא (אשר אין גדול ואהוב ממנו בבית הקיסר החסיד) שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן (אבות פ"ב ג') אבל אמרתי מה אני חסר וארוצה לראות גם אני את המלך הנפלא והנשגב הזה.

בשבת הזה נחמתי על כל תלאותי העצומות בספרם לפני מאת כל התלאות אשר עברו על היהודים יושבי הארץ ההוא בכלל ובעיר צנעא בפרט ואשר עוד תמיד יעבורון עליהם בכל עת ובכל שעה ומעשים רבים מני אז ומופתים רבים מגדולי ישראל שמה לא יכילם ספר. וכבר הגדתי לכם אחי ומיודעי שבדברים כאלה אני קשה לשמוע ומהר לאבד. וביום השבת לא רשמתים בפינקסי על כן שכחתים מלספרם דברים כהויתן ואין מזה נפקותא לדינא.

הרב הזה (הוא אחיו הגדול של הרב מארי יחיא אשר ראית למעלה במאמר) חכם גדול בתורה וביראה ובחכמת הקבלה וגם מידיעות הנהגת העולם ומוסרי דרך ארץ והנעשה על פני תבל איננו ערום גם כי רחוקים המה מאד מיושבי תוגרמה ומה גם מיושבי אירופא ודבר אין להם עם סדרי המדינות האל. והוא מתנהג בסלסול רבנות כראוי לאיש גדול היושב על כסא דין לכל הארץ הזאת. גם נמצא אתו ספרים רבים יקירי הערך אשר אצרו אבותיו הרבנים ואשר אסף גם הוא. גם כתבי יד פסקי הלכות ודרשות מגדולי הארץ ההיא לדרכיהם. שם ראיתי ספר כ"י בשם מדרש הגדול על כל התורה והוא מחזיק פי שנים ממדרש רבה שבידינו ואינו לפי דרכו. לשונו צח ונקי כלשון המשנה. בראש כל פרשה מליצה בשיר חרוזי הנסמך על הפסוק אשר עליו ירה פנת הדרוש. ועל כל פסוק כמה פשטים ודרשות ורמזים בלשון „דבר אחר" וגם פסקי הלכות ודינים וכל דרשותיהם ממנו. הם מיחסים אותו לר' אברהם החסיד הנגיד בנו הרמב"ם ז"ל ואני מצאתי בראשי חרוזות אחדים שם „ישעיה".

הרב היקר הזה מצאתי את לבבו נשבר מאד כי על כל תלאותיו אשר יצא בראש גולים מביתו מטובו וגדולתו קרה לו עוד אסונות נוראות רח"ל. לו חמש בנות (ובן אין לו). האחת אלמנה והשנית זה מקרוב הלך בעלה בסחורה משא צמד חמורים מעיר לעיר ונהרג בדרך מידי מרצחים. את הסחורה והחמורים שללו וגויתו השליכו בא' המערות והיא יושבת באלמנות חיות בבית אביה כי עוד לא נדע איהו. וחתנו השלישי ממיוחסי צנעא איש יקר ונכבד ר' יוסף הלוי אל שיך יושב אצלו פה בהחבא בל יוכל להראה החוצה (סוף מעשה תראה הלאה בעדן) כי הוא נרדף מעושי מלאכת המטבע בבית המלך והעלילו עליו וברח לנפשו ואחת נשואה לבן אחיו איש חסיד ועניו מארי אברהם כ"י אברך יקר ודל הוא. והחמישית כבר בגרה ואין בידו להשיאה להגון לה. ולעתים הללו אשר הרעב כבד בארץ ונודד הוא ממקומו גם הכנסותיו התמעטו ודואג על המחיה ועל הכלכלה.

כאשר

כאדונים לאלה בני הערים והכפרים אשר המעט להם תורה חכמה
יחום ותואר. ועל איזה מהם אמרו שהם מבני העבדים והגרים מראשית
באו לארץ הזאת ואף לא התחתנו עמהם. ועתה כאשר מצוקות הזמן
הגלתם מבית תענוגיהם אל הכפרים והערים להעזר מהם הריעו אלה
ראשיהם עליהם להחשיבם כגרים עמהם ואלה לא יכלו לשכות עוד
שלותם ומארותם ולסוף ראשם אליהם לאכול משחיטתם (אף כי לוקחים
סמיכה מב"ד צנעא) או לשבת עמהם בביהכ"נ בשפל הישיבה. ולכן
בכל מקום יתאספו כמה בתי אבות מהם יתאמצו לעשות ביהכ"נ וקהלה
לעצמם ונקראו קהל צנעא ומה גם בעיר הזאת קריה? אשר רבים
ונכבדים והרב עמהם ישבו בה ובני העיר גם המה קשים בני גרויה
[שמעתי אומרים שבני העיר ישבו מלפנים בצד אחד מההר ובתוך
העיר מהעבר מזה ישבו אנשים ישרים לבדם והיה מלאכתם עושי קדרות
(כאשר עוד היום כל מלאכת תושבי העיר הזאת היא) ואלה אשר ישבו
בה מלפנים מצאו בחפירתם בטיט חומר מקום לזהב יזוקו ובעת יתנו
הקדרות לכבשן האש לשורפן היו מוציאים ככרי זהב שהי' נגרף מהחומר.
וכנתודע זאת לאלה אשר ישבו מהעבר השני מההר הלשינו עליהם אל
המלך. ואלה כי ראו הרעה אשר נשקפה עליהם ברחו כולם בלילה
מהעיר עם נשיהם וטפם לעיר עדן והסביבות. ועד היום הם מסכימים
עליהם בחרם בכל ליל יום כפור] ורבה המחלוקות ביניהם עד שהגיעו
דבריהם אל השר המושל ונפרדו לשתי קהלות וקהל צנעא בראש.
הרב הגדול מארי סלימאן נ"י זה שנים אשר לא יוכל להכנס בעיר
הבירה כי ארבו עליו לתופשו ולאוסרו. וישב בקריה הזאת כאסיר אל
בור. וזה מקרוב כאשר קם המלך החדש וגנב לבב כל יושבי המדינה
גנב גם לבב היהודים האומללות וקרא להם לשלום בהבטחות יעודים
טובות וגם לקח מהם יועצים לחוזי בכוכבים ולעונן בעתים. מתי
ימלוך. מתי יכנס בעיר פלוני ופלוני. עם מי ילחום ועם מי ישלים.
(תראנו עוד הלאה). ראש היועצים איש חכם מפורסם להם מארי
סאלם אל מאגנורי אשר חכמתו באלה עמדה לו להיות יועץ למלך.
והיהודים כולם שמחו לקראתו וחשבו שבימי המלך החסיד הזה תושע
יהודה. והוא פקד שכל פליטי צנעא יכולים לשוב לשבת בבתיהם באין
מכלים דבר ולא תאונה להם כל רע. והיה גם הרב הזה (מאז יצאה
פקודתו זה כשני חדשים) נכנס ביום ראשון לצנעא ויושב בהחבא לעשות
דין ומשפט וצרכי ביתו. וביום עש"ק ישוב הנה לביתו וזרעו והאיש עשיר
ומתנהג ברבנות. אותו מצאתי פה בא על השבת. וביום השבת אחר
התפלה קראני אל ביתו לסעודת שחרית. בית גדול שבנה מחדש ורחב
ידים עם הרבה חדרים מצעות וכרים כמנהג עשירי ארצות הקדם.
ומנכבדי העיר באו לכבדני ולבקרני עם בקבוקי יין שרף ומיני פירות
שקדים אגוזים וזרעונים כמנהג המדינה לאורח נכבד ושמחו עמי.
גם המה הבטיחוני פה אחד כי אם אעלה אל המלך ישיב לי את
הגזלה במאמר פיו (כי רבה אמונתם בו). לא נפתה לבי על הבטחתם

בידעי

רבים וגלות מים עברנו ארץ פוריה וענפה כרמים וכל עץ עושה פרי תנובה עדי הגענו (עש"ק) עת מנחת ערב לעיר קריה. שאלני האיש "אנה נכנס?" בית ה' נלך". נכנסנו לביהכ"נ והיא מלאה אנשים וכבר התפללו מנחה כי מקדימים בעש"ק. ומהם הלכו להכין עוד צרכי שבת. ומהם נשארים בביהכ"נ אומרים זמר ושותים קאהווה. בבואו ראוני כאורח נכבד בשכבר שמעו קורותי ויכבדוני בפך קאהווה ונחתי שמה.

העיר הזאת צפונית לעיר הבירה צנעא מהלך ארבע שעות לרגל מהלכם. והיא בקרן שמן מאד שדי תבואות כרמי חמד וכל פרי עץ גנות ירק וזרעונים גולות מים עילית ותחתית ורוח נח מעל כל שפאים. ומקום מגדלים בראשי ההרים אשר ראיתים מסביב בנינים עתיקים חזקים וגבוהים והמה שוממים אשר הם מהבנינים והמגדלים אשר החזיקו חיל התוגרמים עת כבשו הארץ הזאת לפני ארבע מאות שנה ולא ארכו להם פה הימים וגורשו מהארץ. גם מקום מקנה וקנין כי רבים יושביה וגם מסביב יסחרו בה. כאשר נכנסתי במגרשי העיר אף כי הייתי נחפז ללכת כי קרוב יום השבת התבוננתי (וגם אחרי כן פעמים) על דרכיה בהליכתי בינות גדרי הכרמים על חלקת הסלעים והמחצבים בין המשאבים ועקלת השבילים והשתחתים דמיתי כי הולך אנכי בסביבי חברון בא"ק והנני בקרבת קרית הארבע בארץ יהודה. והעיר אשר לפני מגדלות מסגדי הישמעאלים ובניני הבתים הגבוהים עליהם כעיר כאליל (ככה יקראו הישמעאלים לעיר חברון על שם אברהם אבינו ע"ה המכונה אצלם כאליל האהוב בערבי בעבור אברהם אוהבי) לא קרית אל גיביל בארץ התימן. כתאומי נביה יוצרו מרחם יוצר כל ית"ש אשר לא נכר זה מזה.

מאז נשבתה ממלכת תימן ובטלה ממלכה צנעא מהיות בירת מלכותה ונקרעה לקרעים רבים היתה העיר הזאת קריה לנסיכת לבדנה. פעמים תתאחדה אם מושלי צנעא טובים לה ופעמים תתחלקנה. ועל כן היתה לעיר מקלט לפליטי חרב צנעא. כן הרב הגדול מארי סלימאן אל קארא נ"י האב"ד דעוב"י צנעא וכל מדינת תימן בהיותו עשוק ורצוץ ממושלי צנעא האכזרים ברח מחמס המציק עם עוד רבים ונכבדים עמו ובאו להחסות בצל מושלי העיר הזאת אשר הבטיחו למו (לא בחינם) להיות עלימו למגן ומחסה. כאשר הודעתיכם כבר ממנהגי הארץ הזאת איזה אופן יוכשר לזה ובנו להם בתים ועליות מרווחות כמו היה להם בצנעא והביאו כל בני ביתם וישבו בה. והרב הגדול הזה בתוכם ובית דינו יושבים בצנעא לשפוט את העם וכל הדבר הקשה יביאו אליו הנה אל קריה. אנשי צנעא הברחו וגרו פה בהיותם כשבעים בתי אבות לבד מיחידים ההולכים ושבים עשו להם ביהכנ"ס גדולה חדשה לעצמם ונפלגו מהיהודים תושבי העיר לפנים. כן בכל בכל מקום אשר ברחו בני צנעא נוהגים סלסול בעצמם להיותם חכמים ומיוחסים (זאת תורת היחש אשר עינם בכל הארץ אלה בני שם אלה בני חם) בעלי צורה ואנשי שם. ובשבתם בשלותם בעיר הבירה היו

כאדונים

הרכיבה אשה בחור ובתולה לעבור לפני עד הגיענו קרוב לעיר הזאת על פרשת הדרכים. וכל השרים ומלאכי חבלה התחבאו או נאסרו ידיהם (כי כל המושלימאנים היו נעצרים בבית מסגדם) לא זזה אבן ממקומה ולא נדדה מרגמה עדי עלינו לשלום אל העיר וכל אנשי העיר עלו על הגגות וראש דרך לראות הנס אשר יעשה ה' לנו. והיה לאות ומופת. ומני אז והלאה כמעט נחה שקטה תגרת יד שכניהם מעליהם עד כי ריחם ה' עליהם בחדש אדר השני ונתן מטר לברכה. והנס הגדול הזה עשה לה כנפים בכל הארץ סביב. ואמרתי כמה לא תלי ולא מרגיש גברא דמאחרי סיעי' ה' יכפר בעדי.

לה.

הליכה לעיר קרית אל גיבל. — אנשיה ומקריה.

שלשים יום חלפו. ר"ח אדר ב' עבר ומשרתי סעיד שהלך לזעוק אל המלך היודע נסתרות חמק עבר ועקבותיו לא נודעו. ושמתי פני ללכת אחריו לבקשו. בני העיר הזאת אשר רב טוב גמלוני בשבתי אתם זה חדש הלוו אלי איש הולך להורות לפני הדרך לעיר קריה אל ג י ב ל מהלך יום תמים לפי מהלכם ואנכי אשר כבר ידעתי שלא אוכל ללכת ברגלי מהלך יום תמים כזה הפצרתי בהאיש לחצות עמדי את הדרך. ובדרך נלוו אלינו עוד שני יהודים והעבירוני סביב ללון הלילה בכפר יהודים באמצע הדרך. ובאנו לעת ערב עיר קטנה „ק ר י ת אֶ ל ב ק ע ה". בה כעשרים וחמשה בתי אבות ואספוני לבית אֵבֶל אשר היום כלה השבעה לפטירת אמו הזקנה ועשו סעודה לכל בני העיר והשכנים הבאים מכפרים או עירות הקרובות לחם רב רקיקי דוחן ובשר מבושל במרק מתובל בפלפל ובושם ומטובל באצבעות הידים מושבים לארץ. אכלתי עמהם וברכתי ברכת האבל כמנהגם עד היום. גם שנתי ערבה לי מתלאות ההליכה מעלות ומורדות אך על מים רבים הלכנו והארץ טובה יערים קטנים וירק דשא.

האיש אשר בא עמדי נשאר במלאכתו פה. ובני העיר הזאת שלחו עמי נער אחד חכם ומבין ללכת עמי עד עיר הגדולה קריה אֶל גיביל כי למד שמה מלאכת ודיני השחיטה. ואור בוקר בטרם יכיר איש רעהו שלחוני וצדה לדרך נתנו בילקוט הנער החרוץ ההולך אתי. אז הלכתי בטח בלי פחד. מאומה אין בידי. עורי צפד על עצמי בלי יופשט וכותנתי תלבש קרעים וטלאים לא תגלה לכל. מצנפתי שחורה כעורב ומנעלי החופה אך כפות רגלי לא יראה החוצה. גם מקלי איננה מפוצלת מלוז וערמון ולמה זה אירא? הייתי כקהלת עת נהדף הלאה ממלך בלהות וכבן ישי נעים זמירות ברעותו מעט הצאן. בלב טוב הלכתי הלוך ומשורר נח ומשתטח עולה ויורד ולא הד הרים. ערים

רבים

כחשו ונשבעו בה' (וכנביאם) שאין זאת ממעשי ידיהם ובפה חלק (כדרכם) הדיחום: „כי המה שכניהם הטובים ודורשים שלומם וטובתם · כאשר הזהירם נביאם „שָׁכֵן עד עשרים בתים גמלהו חסד" ומדוע יעשו להם רעה והמים ברכת שמים." על כן גזרו אומר שאין זאת (אי נביאם) רק ממעשי שדים ורוחות רעות השוכנים בנקרת צורי ההרים וסוקלים אותם באבנים רק לשבור הכדים ובגוויותיהנה לא יגעו לרעה שכן דרך השדים והלצנים. ועל כן נאספו עלי לקבץ אלי מנין ולהחרים את השדים לאסור ידיהם שלא ירגמו אותן באבנים. ואני אמרתי אל תתעהעו נפשיכם בדברי הבל אך זאת אך שכניכם הרעים מתחבאים בין שני הצורים לשבר כדיכם לבל תסורו אליהם לקחת מימיהם„ והם לא האמינו לי באמרם „מדוע לא יעשו כן לבעלת הבית הזאת היוצאות ונכנסות בשלום? ואמרתי להם „לא בזכותי אבל כי הם אנשי חסד ומכבדים שכניהם ומהנים אותם הבאים לביתם תמיד על כן לא יגעו בהם לרעה. אבל לא הרפו ממני. וקראתי למארי סלימאן הנז' ידעתיו לאיש חכם ומשכיל על דבר וגם הוא אמר כדברי אבל לא יאמינו בו שמוחזק אצלם לפילוסוף ובלתי מאמין (כי קורא הוא בספר המורה שבערבי) ולא יכולתי להתפטר מהם עד שאמרתי„ סוף חדש הירח היום ולא יצליח לעשות מאומה עד יגיע הירח למלואו ונראה מה לעשות בתשועת ה'. ובין כך לכו והתרצו עם הגוים." ומארי סלימאן הלך לזעוק אל המושל הגדול בעיר אל תיימא הנז' מפני רעת שכניהם שמידם היתה זאת באמת. ושלח לקרוא לנשיא (שיך) הכפר וזקניה והמה השיבו „איכה יוכלון לזעוק עלינו ולחשוד אותנו בנבלה כזאת והיהודים בעצמם אומרים שהם ממעשי שדים המסתתרים בראשי ההרים כי שם דרים. כי אינם רואים כל דמות בן אדם ולא ביד איש יורגמו. ושאל המושל את פי יהודים אחרים והם לתומם אמרו שיכול להיות ממעשי שדים כי נושאי הכדים בעצם היום רואות אבנים מעופפים על ראשיהן ואינן רואות כל תמונה. אז הפכו הגוים ותבעו עלבונם וצעקו אל המושל על הרב והיהודים שחשדום וביישום וענש המושל את היהודים עשרה שקלי כסף כי הכלימו אנשים מושלימאנים על לא חמס בכפיהם. זאת דיעות אחינו בארץ הזאת וזה מדת מנת גורלם.

ויהי למחרת יום הששי עש"ק ומים אין בעיר להכין צרכי שבת רק בהבית שאני מתאבק בגדה. והנה נאספו עלי עוד בבכי ובתחנונים שארד עמהם אל עין המים לראות מה יקרה להם אולי יפחדו השדים ממני עד לא יכולתי להחלץ מהם ובקשתי בנו השני של ר' אברהם הנז' ללכת עמי למועד עת הצהרים שהמושלימאנים חוגגים יום הששי ועצורים בתפלתם ארוכה בבית תפלתם (צלאעת אל דוהר) תפלת הצהרים ואין איש בחוץ. ונתקבצו אחרי כל נשי העיר נערים ונערות ולקחתי מקלי בידי וירדתי לפניהם לאט לאט ובאנו אל מוצא המים מקום צר בין רגלי שני תאומים הרים והמה נובעים מתחת לאבנים בין בקעי אגמים ואצנות קטנות סביב ומלאו כולנה כדיהן ועליתי לפניהם. לא

הרהיבם

לד.

הבוגד. ומעשי שדים.

ראיתי נכון לפני לספר לכם רעי אהובי שתי מעשיות ראיתים בעיני למען תשפטו גם מזה מצב אחינו יראי ה' אלה בדיעות ובמדות. איש עשיר מבני נכבדי העיר אברך כבן כ"ד שנה זה מקרוב נשא אשה קטנה כבת טו"ב שנה. ולדודו מגדולי העיר בת יפת תואר בתולה כבת ח"י שנה אשר מאז מיאן אביה לתתה לו כי לא ישרה נפשו בו. וישם הדבר בלבו ונשא לו האחרת אחר ימים. בא איש חכם מעיר אחרת אשר חפץ בו אבי הבתולה לתתה אליו. ויקנא בו בן אחיו הנז' ויבקש עוד מדודו לתתה לו כי לו יאתה בהיותה שאר בשרו הקרובה אליו. וימאן דודו ומה גם עתה בשכבר נשא אחרת. והלך וצעק לפני השופטים כי גם בדיניהם מיועדת היא לו בתתו מוהר הבתולות לאביה וכי נכבד הוא אצל השופטים אשר שריה . . . ישפטו גם שוחד לו לקח ושלחו אחר אבי הנערה ודברו אליו ולא שמע גם אליהם. ויניחוהו במשמר עד שהתרצה לקחת מבן אחיו חמשים שקל כסף מוהר בתו הטובה היא ולתת לו בתו בחיקו באופן שיבנה לה בית חדש לה לבדה ויעשה כל דירתו אצלה וכן עשה. עזב את הראשונה אלמנה חיה אבלה בבית אפלה. בגד באשת נעוריו ובנה בית חדש לאשתו החדשה ושמח אתה. ותהי לו זאת לגברת והראשונה כפילגש. וכאשר השתוממתי על המראה הייתי לצחוק בעיניהם ואמרו לי מעשים בכל יום. ועוד תשוב תראה בכל מדרך כף רגלך.

וזאת שנית לאות ולמופת שהייתי פה בעל נס ואיש מופת. זה שנתים בהעצר השמים ולא היה מטר לברכה עד כי יבשו גם המעינות ומים אין לשתות. והעיר הזאת יש לה מעינות סמוכות בדרך ההר מהעבר מזה והם דללו חרבו. ועוד לה מעין רחוק כחצי שעה מעבר השני מזרחה המשותף גם עם דרי כפר אחרת בהר השני והם ישמעאלים. וליהודים יושבי העיר יאפיד הזאת שטר מקנה מאז ומלפנים שלעת הצורך יכולים למלאות מים גם משם. ובזה החודש כאשר שבו כליהם ריקם מהמעינות אשר לפניהם הלכו לאחריהם לשאוב משם. ויושבי הכפר ההוא חשבו מחשבות למונעם מזה. ויהיו מסתתרים בין הסלעים והצורים על ראשי ההרים סביב דרך העמק אשר בתוך ומשליכים אבנים על כדי המים אשר בראש הנשים והנערות בנשאן ומשברים הכדים. לא אחת ולא שתים לא עשרה ולא עשרים ונושאי הכדים יביטו על כל סביבן ואין איש ואין קול ואין קשב. רק בעלת הבית אשר הייתי מתגורר שמה איש החסד אברהם אל אחראז נ"י לא קרה להן כל אסון והיא ובתה וכלתה ירדו תמיד לשאוב משם והשיבו כדיהן מלאות ושלמות. ככה כמה ימים בוקר וערב ואין רואה מי הם המשברים ומשליכים האבנים. רק אבנים פורחים אל הכדים וכל נזק בגופן לא נגע. וכאשר חקרו ודרשו מתושבי הכפר ההוא העוברים דרך עליהם

כחשו

(אף שהנוף הזה מושלת לעצמה אך כשקם זה המלך נתנו כולם ידיהם תחתיו לשמוע דבריו מטוב לבב) באמרם לי איש ישר הוא ובמשפט יעמיד ארץ ועושה חסד לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחות מלאכי אש ומים משרתיו עושי רצונו ולכל אשר ישלחם ילכו ואחרי דברו לא ישנו אם לשבט אם לחסד. קוסם קסמים ובעל חשבונות רבות (ככה יקראו פה לבעל-שם בעל חשבון כי צריך לדעת חשבון העתים והמזלות) ואין כמוהו. מגלה צפונות מסתרים וכל סתום לא עממוהו. אבנים יהפוך לזהב אופיר וכתם לעפר כי הוא מואס בבצע מעשקות ויודע גם מעשי אנוש ותחבולותיו ויגיד לאדם שיחו. ואשר יעשה אדם בחדרי משכיתו נגלה לפניו. וכהחכם מכל האדם דורש משפט אמת וצדק וכל הארץ חתים וחלים מפניו. אין ספורות להמופתים הרבים מבהילים (מבהילים) אזן שומעת לכל מעשי תקפו וגבורתו אשר הגידו לי עליו גם היהודים בתומת אמונתם ויפתוני ללכת אליו ולזעוק לפניו כי הוא באין תפונה ישיב לי את הגזלה. מכון שבתו לעת עתה בעיר תילא (Tilla) מהלך יומים מפה לפי מהלכם. ואנכי לא אבתי להתפתות אחריהם. אבל סעיד משרתי מבני הארץ המאמינים לכל דבר וגם מכליו ותפיליו נגנבו חזקו את לבבו למהר ללכת להגיש משפטו אל המלך הגדול המושל בכל ובידו גם הפסק דין ממושל העיר הגדול הזאת ובטח לא ישוב ריקם. אחרי יומים עזבני ונשא סעיד את רגליו היחפות וילך תילא אל המלך החדש בן שלשה ירחים למלכו. ואנכי לא מלאתי אחריו ולא מהרתי לרוץ ברגליו ונשארתי פה לנוח מעט מעצבי ומרוגזי בעיר הקטנה הזאת לראות מה יעשה ה' עמדי. שלשים יום ישבתי בעיר המצער כאסור במצור. דבר אין לי עם אדם כי אנשי העיר בטרם עלה השחר ימהרו התפלה האכילה והשתיה ואינם. איש איש למלאכתו ומרכולתו (פה רובם עשירים) ילכו מחוץ לביתם ולשוקים וכל היום איש אין בעיר היהודים. ולעת ערב יבואו וכל יום השבת. ואז למדתי מעט עם המורה השני והראיתי לו סדר הלמוד והעיון בפוסקים ונפקחו עיניו בא"ח ומ"א. אך אמרו לי: „אילו דייקינן לא גרסינן." מלמד התינוקות אשר גם הוא אורח פה השגיח עלי בטוב לבבו לתור לי לחם חוקי לקיום הנפש יום כה ויום כה וביתו של היקר אברהם אלראזי פתוח לרוחה. ומנוחתי בלילה ויום על אדמת קדש הביהכ"נ העליונה אצל האיש היקר הזה ברחוב העליון. והוא גמלני אך טוב וחסד. יגמלהו ה' כצדקו.

בעיר הזאת מצאתי שני ספרים יקרים אשר היו לי לשעשועים לקוצר זמני בישיבתי המתמרמרת. ספר יקר בקבלה לרבינו שמואל החסיד זיע"א פי' על התפלה של כל השנה על דרך הסוד. הספקתי בו רב ספק (והוא אצל ר' אברהם הנז') וספר המורה להר"מ ז"ל בלשון ערבי. הקשבתי ממנו רב קשב. והוא אצל הרב מארי סלימאן הנז'. ואף כי לא רב ידיעתי ותבונתי בשני אלה זה לעומק המושג אשר לא הרגלתי וזה לקוצר ידיעתי בערבי עד כי לא ארכו לי ימי שבתי פה זה שלשים יום.

ראיתי

בתי כנסיות ושני מורים (שוחטים) כי לא יתאחדו. האחד והוא הראש
ברחוב התחתון הרב היפיפ חכם משכיל ושכון אחרי שלימאן אל עמראני
נ"י. מלאכתו במרכולתו עם שני המורים לו ולבניו השכונים. והוא
עשיר מתרושש. והשני ברחוב העליון אברך תם וישר ירא ה' אחרי
יחיא בן איש תם וישר יקר ונכבד לכל אברהם אל אחראזי נ"י הנז'
והוא וביתו עודם בית אביו. זה השני קרבני בימין צדקו ובטוב לבו
והייתי טוב בעיניהם. והנשיא בתוכם איש לשון ערום וחנף ובעל תורה
יוסף שמו. המה יעצוני למחרת לעלות ולזעוק לפני מושל העיר ובנותיה
(השיך) והכומר הראש (אל קאהדי) על גזלתי והמה יעזרוני. כן עליתי
עם סעיד משרתי ודברתי כל דברי והמה מיהרו לכבוד ירושלם הקדושה
גם להם קוראים לה אל קֻודס אבל למען בוצע בצע לשליח משרתים
להביא בעל המלון. הוא נחבא ולא נמצא (כן אמר השליח) והביאו
למחרת את בנו והוא חולה בעל הכרס ופניו לבן ונפוח כמובל לקבר
והגיד דבריו לפני השופטים הכומר והמושל: „לא ראיתי ולא שמעתי
ולא ידעתי„! הקאהדי חרץ משפטו עפ"י דת הקוראן כי ישבע ויפטר
וקפץ ונשבע בשם . . . ובשם . . . אבל המושל אשר במשפט יעמיד ארץ
אמר כי לא יוכל להתפטר בשבועתו כי שומר שכר הוא ועל ידו נתתי
לשמור וחייב באחריות גם אם נגנב או נגזל. לא מצדקתו ויושר לבבו
חרץ משפט אמת נגד דתו אבל מיהר וכתב פסק דין על זה ויצוני לשלם
שכרו (ביודעו מראש כי אך דבר שפתים הוא והגזלה לא תשוב) ואני
בתומי אמרתי לו „למה לי פסק דין יוחזר לי הגנבה ואתן כהנה וכהנה.
בפנים נזעמים הביט עלי ואמר „טוב טוב." אני אאסור אותו במשמר
עד ישלם. ואסר אותו לעיני. ולמשרתי אמר: „אם אין להקודשי הזה
לשלם שכר הפסק דין אני אחשוב על הנשיא שלכם גם שכר שני אנשי
צבא ששלחתי להביאו עם שכר בית הסוהר." כה משפטם. כמעט שנחמתי
על הכנסי במשפטיהם (הידועים לי גם במדינות הטובות מאלה) וטוב
לי כי נואשתי. ואמרתי בחמת רוחי לפני השופטים: לא ארצה בתעודת
המשפט אבל בטחוני כי הגזלן ימות בשנה הזאת. מדעתי כי הגוים
האלה מחשיבים לחכמי היהודים ובשגם קודשי (ירושלמי) לבעלי חשבון
והשבעות. (וכמו קסם היה על שפתי שאחרי ימים לא כבירים בא
דֶבֶר גדול במדינה לרגלי הרעב החזק ובעל המלון ואשתו ובנו מתו כולם
במגפה ההיא. אבל לי לא הועיל עוד כי חפצי כבר נמכרו בשוקים ולא
נצולו מהם זולת תנ"ך ושו"ע יו"ד וילקוט קטון ופינקסי החתום וחותמי
שקנה יהודי והשיב לי והשאר הכל אבד). הגנב בעל הכרס כמעט
פחד לדברי כי כבר הוא חולה ירקון רח"ל. וביקש זמן לחקור הדבר
והשופט אך בזאת חפץ ולמחרתו שלחו לנפשו לחפש אחר הגזלה או
להעמיק מחבואתו. ותעודת המשפט נתן ביד סעיד וישלחני. והיהודים
שלמו את הקנוב ואם מעט. אחרי ימים שלשה ואחר עוד הלכתי לשאול
מהשופט ודחני מיום אל יום עד אמרתי נואש.

אבל היהודים כולם עמהם אמונה הנה קם מלך חדש בתילא

עליהם השמים ממטרות וגשם אין. נחתי מעט מרוגזי ולצמאי ישקוני מים במדה. ועליתי עמהם עיר היהודים „י א פ י ד" הבנויה בתלתלים זה למעלה מזה בגובה ההר השני. רחובות צרים כרוחב שני צעדים. דמות הבניינים וחכמת הבונים והאמרכלים לא אדע אערכה לעיניכם. והנני עומד תוך עיר ההוללה הזאת ואין איש מאסף אותי הביתה.

הלילה פרשה עלי חשכת אפלותה ותבוא בי הרוח הקר השולט שם בלילה והשבץ אחזתני. סעיד עומד ברחוב התחתון עמדי קורא בחיל, "אנשי העיר! אנשי סדום! חכם בא מירושלם והנהו נוגע ברחובות קריה"! ואיש בא מן השדה ויאמר אליו, יסוב לביהכ"נ עד אשר יעלו האנשים מן השוק ויתנו לכם ארוחת הלילה." הביאוני לביהכ"נ קטנה ואפלה לא אור נר אך קול רחים מתחת לארץ ונפתח חלון קטון ובית הכנסת נמלא עשן מחצר התחתון אשר יטחנו שם ואשר יבערו שם גללי בהמה וקוצים לאפות ולבשל. הבית הכנסת ערומה מכל כאחת החורבות השוממות גם ס"ת אין שם וההיכל ריקם מפחד שודדי לילה והס"ת שמורה בבית המורה. וביום הס"ת יביאוה לביהכ"נ ואחר התפילה יחזירוה. וביום ילמדו בה ילדי בית הספר. על ערימת עפר האדמה שכבתי ואין מחריד. ומפני גיאות עשן לעיני הרכות והשזופות מני חורב הלטתי פני באדרתי אשר היתה לי לפליטה ובכיתי לקשה יומי. הפרעושים מאדמת עפר הקיצו לקראתי ומיהרו לבקרני ולחבקני. סבוני גם סבבוני. וכדבורים עקצוני כי לא טעמו מימיהם בשר ודם איש איירופי ודמי אף כי רותחו וקדחו היה לברות למו. אבל מהמונם לא חתתי. כמעט שנרדמתי והנה סעיד נוגע בי ועמו בחור מבני העיר ויאמר לי, „קום נא חכם! האיש הנכבד ר' אברהם אל חאראזי עתה בא מן השוק והנהו קורא לך לסעוד עמו." לא אביתי לקום בחרתי הסתופף בבית אלקים כי פללתי בא הקץ לסגור יומי. ובכל כחם הקימוני והציגוני על רגלי ולא יכולתי עמוד. ויוליכוני תחת אצילי ידי באישון לילה ואפלה בדרך אשר נדמה לי כי הוא האורח המוליך לחצר-מות או לעמק רפאים ח"ו אשר שם אחדול רוגז או אקום למשפט נורא. בית האיש ברחוב העליון — עוד מעט הנני בית האיש הנכבד הנותן לי ברית שלום ומקבלני באור פנים ולב שמח ויושיבני לימינו: „אל השת עלינו חטאת אמר האיש היקר אברהם חאראזי כי עתה עלינו מהשוק. הסר כעס מלבך וה' יהי' בכסלך ונתאמץ בכל עוז לעזרך מאשר יהי' לאל ידינו בשכבר הוגד לנו טובה שמעך עתה סעד עמי ויטב לבך." ברוך אתה לה' כי נחמתני. „צר לי מאד עליך (הוסיף לאמר) כי באת אלינו בימים האלה אשר לא נוכל כבדך. הרעב כבד בארץ זה שנתים אין זרע וקציר כי לא המטיר ה' על הארץ וגם מים אין לשתות ונפשינו קצה מחמס המציק מושל עריץ האוכל בשר עמינו עד כי דלונו מאד ואין לנו על מי להשען כי אם על אבינו שבשמים. „ה' ירחם."

העיר הזאת יושביה כחמשים ושתים בתים יהודים ולהם שתי

בתי

על שקר פי רק את כלי לקחו והשאר שלם. לא נשאר אתי בלתי אם גויתי כותנתי לאדרתי אשר כסיתי בה והיא שמלתי לבדי. לשוא התחננתי אליו לבקש ולמצוא ויחפש ולא מצא וקנס טמונים בתוך ביתו. היהודים ירדו להשוק ועמלו גם הם לחקור ולבקש ויבטיחוהו מתן ואני המרתי לתת לו המתנה. וללא הועיל אחרי אשר היתה לו כולו למנה ואני נשארתי עירום גר בארץ נכריה ואין לי מכיר ואף מכתב תעודה לא נשאר לי ומאומה אין בידי כי גם צרור הכסף עם כל אשר היה לי הכל הניח שעיד תוך האמתחת בשמירה מעולה הזאת כי פחד להניח אצלו. עתה נשיתי תלאותי אשר קדמוני וברכתי לה' אשר נתן לי נפשי לשלל כי עודני חי. לשוא עמלנו עד חצי היום למצוא פשר דבר יגענו ולא פעלנו. היהודים הנמצאו בשוק סעדוני בפתיתי להם דוחן מן הבא בידם ויעצוני להמלט ההרה אל אחת מערי ישראל יאפיד.

אחר הצהרים (בראותי כי אין תקוה) נשאתי את רגלי ושעיד עמי לעלות גבעות עולם. עתה לא נשאתי את עיני אל ההרים לתארם בשרד התרים ולתור אחריהם אם הם עקרים או רבים ופרים ואם המים מתוקים או מרים. עיני צופיות מטה לשמור רגלי היחפות מאבני נגף הנוקפים אצבעותי בכל שעל. אך חצי השמש המורים על ראשי בשנת מדקרותם המה רדפוני כצבי מודח לעלות ולרדת בין חרול כסוח למצוא מנוח.

לג.

חימא, — יאפיד. — השופט.

כי רד היום נכנסנו בעיר בצורה וגדולה במבנה ומגדלים רבים הוא אל חימא (Chema)*) העומדת בראש ההרים חומה בצורה ודלתים היא עיר מושב הגוים ולראש מדינה תחשב. עברנו בה משער לשער (כי אין דרך לסבב אותה כאשר עמקי מורד וסלעי מצוק גם גנות ופרדסים יסובבוה סביב) וירדנו במשעול צר בעמק על בריכות ומעינות מים אשר כמעט יבשו. עוד עלינו בדרך צר ומצוק ופתלתל. ברמה הזאת פגשנו לעת ערב נשי היהודים נערים ונערות יוצאות לשאוב מים בכדן על ראשן מן המעינות הנוטפות אך כפי צר בהעצר

עליהם

---

*) אולי זאת היא תימא שכתב ר"ב בעל המסעות לראש ממשלה להיהודים שבתימן (שבא) ור' חנן הנשיא המושל עליהם. ועיר טילימאס שכתב שם היא"כ אולי היא עיר תילי אשר עוד תראה הלאה וראש המדינה תנאי היא עיר היגאים שתראה עוד. ובכלל כל דבריו שם מתמיהים ומפליאים וכנגד המציאות. כי לא כתב רק מפי השמועה או מה שהי' לפני ת"ר שנה לפניו. כי כן שמעתי שם גם אני שלפני נביא הישמעאלים היה להם כן וכן. תראו עוד הלאה באורך. אבל בזמן הר"ב הנז' שהי' בשנות ד"א תתק"ל בזמן הרמב"ם ז"ל כבר היו מועטים ובשפל המצב כאשר היום. ור"ב הנז' עוד הרחיק את הערים ובלבל האומות וערבב את המדינות והדרכים והגוים מאד בדברים שאין להם שחר. שארי לי' מארי.

והנה שמים ואין יושב בהם זולת יום השוק. ושלשה ארבעה בתים כדמותם בגלע ההר מערות ונקרות צורים שדרות אבנים בלי חומר וטיח ומקורות בקנים פתחיהם בגובה חצי קומת איש גם ארובה אין ואנשים בה מעט רק מלון אורחים ומבשל קאהוא. פה עמד החמור ויורידוני אל מערת המלון תחת גדר הדחוים.

מפה עולים במעלות הר הרים גבוהים ועצומים מהלך שלש ארבע שעות עד עיר יאפיד שם בית האנשים אשר עמדי. המה הבטיחוני כי אין עוד פחד לעיני להשאר ללון פה עם סעיד משרתי וכי לא אוכל לעלות עמהם בלילה ולמחר ירדו יהודים מכל הסביבה להשוק ואשתעשע עמהם וישלחוני לאחת מהערים הקרובות. אף רגזו וכעסו עלי כי לולא התמהמהו עבורי כי עתה כבר קרבו לביתם. ועתה נחוצים הם ללכת לילה. ומי יודע אם יפתחו להם שערי עיר חומה לעבור דרך עליהם לעיר היהודים אם לא ישחדו השוערים ובתחנונים גדולים ולא יכולתי לעקבם. ובקשו מבעל המלון לשום עלי עין לחומלה כי גר אנכי וגם אשלם במיטב (וזאת היה לתבוסה) ופנו עורף ויברחו מעלי ואינם. אני וסעיד נשארנו לבדנו והוא אף כי מילדי הארץ הוא אבל לא בא עוד בדרך הזה כי עודנו נער גם עיף ויגע וירא. בין כה וכה ויהי ערב. פרשו לנו יריעות קש בחוץ ונאכל (בלא אור נר) מאשר הצטידנו ובשל לנו קאהוא ומשח רגלי בחמאה מבושלת אבל לא יכולתי עמוד. אנשי המקום והאורחים נאספו עלי בראותם גר מארץ אחרת אשר לא ראו מימיהם כי לא עבר זר בתוכם. השק של עור עם כלי אשר הי' על שכם משרתי שמתי בין גדי שנינו מפחד בלילות והנאספים מביטים עלי ועל כלי בעינים לטושות. כבדנו אותם בקאהוא ותמרים קבלו בשמחה והלכו להם. אך זה יוצא וזה בא וכמרגלים נדמו לי. ואמרתי לסעיד עת לפקוח עין. טרם שכבנו בא בעל המלון ואמר לנו „השמרו בנפשיכם ואל תניחו כליכם אצליכם בחוץ פן גם ראשכם תחייבו ובתוך הבית אין לנו מקום ללון רק לי ולאשתי ולבני. אך בצד ביתי עוד מערה אשר שם מונח גם כלי שאר אורחים וסוחרים. על כן עצתי אמונה לתת גם כליכם על ידי תוך החדר הזה ואתם תשנו אצל הפתח מבחוץ". ותיטב עצתו בעיני סעיד ויעש כן.

אנכי באין איל נפלתי כשדוד ושנתי ערבה לי תחת רקיע השמים באויר חפשי. מתוקה היתה שנתי אחר עבודת היום הזה. ומשרתי גם הוא עיפה נפשו ותרדמת אלקים נפלה עליו שכב וירדם. אחר חצות לילה שמעתי קול מתהלך סביב להמערה וקראתי לסעיד ואין מקיץ והמהלכים דמו. ואנכי פחדתי גם לא יכולתי לקום ושכבתי. כאור בוקר הקימותי למשרתי להביא לי הטלית ותפילין להתפלל בטרם יקומו אנשי המקום. ויהי הוא קם וקרא לבעל המלון לפתוח דלת המערה שהי' המנעול אתו ונכנס לפנים לקחת השק עם כלינו ואינם! ויחפשו כה וכה ופתאום התפחד בעל המלון וצעק הה! הנה חור בקיר ושודדי לילה באו במחתרת וגנבו הכלים וגם כלי סוחרים אחרים) צעק ובכה

על

לבי ופחד נפשי לא הרגשתי עד כה בכאב רגלי ועלף ארכובותי ולא הורדתי עיני על דם נגפת אצבעותי הנוזלים מבין הבהונות תחת מותריהם. פה דמיתי לנוח תחת אחד השיחים ולחתול רגלי. כמעט שנפלתי וחברי אלצוני לקום באמרם פן יקראנו אסון במקום לא אימון הזה. והצהרים קרובה ועוד לא הגענו לחצי דרכנו ואיפה נלון. עוד כברת ארץ לפנינו מקום מועד לכל הולכי דרך לסעוד שם ארוחת הצהרים ושם נפושה. לשוא התחננתי להם הניחוני עדי רגע והם עברו לפני עם הכבודה. גם משרתי הפחידני ואירא ואקום לרדוף אחריהם. בשל כחי ועיני נוטפות אגלי דמע ודם וברכי כשלו. שבע נפלתי וקמתי. רגזתי ושחקתי ואין נחת. והלכתי בחמת רוחי קודר. מורשי לבבי נתקו מהתבונן עוד על צדי הדרכים ואנה אני בא לפי שאול או לפי פחת. השמש בחצי השמים ועוד לא הגיעו למקום המועדה להם (בסבתי) ורגזו עלי. עוד פסקו רגליהם לרדוף גם החמור לא עצר כח לרדוף אחריהם ושמחתי. השמש מעלה אחת והננו אצל חורבה בצלע הר על שן סלע. שני גמלים רועים סביב לה ואשה ערביאית צועקת לרעותה להשקות הגמלים. „לא זה המקום למרגוע" אמרו חברי „נטה מן הדרך במורד שם בית מנוח לנו ממכירנו". סבבנו גדר קוצים בין חרולים כסוחים ובאנו אצל מערה מכפלה המלאה עשן וחלאה ואשה ערביאית מלקטת עצים וגללים לבער האש לעשות צליל לחם דוחן ולבשל קהואה. שאלוה לפרוש מחצלת ורבצתי עליה. לא ידעתי נפשי איפו אנכי וארכובותי נכפו ואין פושט דומו כאבן. סעיד הביא חמאה וימשחם בכח עדי נרדמתי ואישן. והמה מיהרו ויורידו מן החמור ובכליהם אשר הביאו בשלו קהואה סעדו לבם גם החמור ויעירוני לסעוד לבבי בהנמצא אתי רקיקי דוחן ודבש ולמהר מהלכי. נסיתי רגלי לקום ואין איל גם לעמוד. בקשתים לשכור לי חמור לרכוב ויהי מה. ונפוצו הנה והנה ומצאו אחד ואין משכיר ליהודי לרכוב פתוני ויאלצוני לקום ללכת אחריהם לאט אולי נמצא חמור בדרך מהלכנו מאנשים הבאים מהשוק הקרוב וישכרו מהם בכסף ובתחנונים. בכל כחי קמתי ומשרתי מנהלני אט וחברי אנים ללכת. אחרי עלינו הר קטון וירדנו בקעה מצאו גוי (לא אימון בו) אשר נאות לבקשתם (שלא כדת) להרכיבני על חמורו אשר רכב עליו במחצית השקל (שכרו ליום תמים) עבור שלש שעות. הרכיבוני ובעלו מאחור אחרי בבושת פנים למטה. פגענו עוברים ושבים וגערו בו על הנבלה שעשה. אך משרתי עובר לפני ומתחנן לפניהם כי חולה אנכי ואומר בקול קורא לפני „עללא ראייאק" ברשותך. אם כה יאמר וירחמו ועברו להם. פה מישור נחמד ארץ פוריה וענפה עצי קהואה לרוב שתולים על פלגים יבלי מים שוטפים נוזלים מירכתי ההרים ונאספים ליאורים תחת רגלינו.

כי פנה היום הננו עוד בין הרים גבוהים אשר ראשם מגיע השמימה והשמש נטה לערוב. פה מקום שוק גדול ליום הרביעי ומתאספים מערי וכפרי ההרים וסביבותיהם. שלשה וארבעה טורי חנויות (כתבנית אשר הראיתיכם למעלה) מאבנים עצים וקוצים אחת הנה ואחת הנה

והנם

לב.

עלית הרי חימא. — לינת הדרך והגניבה.

יום השלישי בבוקר קמנו השכם כי נקרו ויאתיו לרגלינו שני יהודים ואשה אחת הולכים עיר יאפיד (Jafid) בהרי חימא אשר להם הוא מהלך יום מעלות השחר עד שתי שעות בלילה. אני אמרתי לבעל ביתי הנז' רב ממני הדרך ללכת ברגלי ואשכור לי חמור לרכוב עליה והוא ומשרתי אמרו אך למותר הוא כי רוב מהדרך הזאת הרים תלולים גבעות עולם וחתחתים בל אוכל לרכוב ואיגע עוד לחמור אחר החמור ובארץ המישור אהיה אך ברגלי כמוהם. גם פחדו פחד ולא גילו אזני שאין מניחים עוד ליהודי לרכוב שם כי עוד מעט מזה תמשול יד מלך קשה אשר תכבד ידו על היהודים. והגוים עזים ואכזרים. ואֹפת להם ללכת ברגלי כי גם השקל יקר הי' עמדי וסעדתי לבי היטיב בארוחת הבוקר וצדה לדרך נתנו ביד משרתי סעיד עם אשר קניתי אני מהשוק מעט תמרים ודבש. והאורחים אשר עמדי להם משא חמור קטון כמראה עז טעון סחורתם ומשא שני חמורים על שכמם. גם האשה סל גדול משא לעיפה על ראשה ורגליה יחפות בלי נעל. המה השכימו ועברו לפנינו כי מיהרו ואני וסעיד התמהמהנו בין כה וכה והשמש עלתה כחצי מעלה. מיהרנו לרדוף אחריהם והמה ממהרים עלינו כי אחרו פעמיהם להוחיל עלי בלי יוכלו להגיע לביתם עד הלילה.

מנעלי אשר הבאתי עמי כבר בלו ואינם. ולהליכה כזאת יעצוני לקנות נעלים כמנהג הארץ. משרתי אשר זאת מלאכתו הכין לי למדת רגלי עור מרובע כמדת כף הרגל וממנה לפניה שתי מיתרי עור העולות ונכנסות בין בוהן לאצבע ומשם יפרד ומקיפים הרגל ונדבקות לעור העקב מאחוריה. רגלי אשר לא נסו באלה ובשגם בלא בתי רגלים ולא נסכנו גלדי עורי לשחיקות מיתרי העור המדאיבות עד שפך דם הובאו כבסד תוך מנעלים האלה. עזבנו העיר ונרד בסתר ההר סביב הצורים והתלולים בעקלתון כי ההר מוצב כחומה דרך עוד לא עברתי וקרני השמש ביפעת עוזה יורו חציהם על פני ועיני נגד דרכינו מזרחה. כחצים שנונים דקרו עיני הרכות אף כי משחתים ומלאתים בפוך ויחרכו גם ראשי ידי ורגלי. שלש שעות ארכו לנו עד ירדנו העמק. ומשם השתרע עוד גבעה רמה והלכנו בצלע ההר עולים ויורדים בו. שממות עולם וחרדת אלקים רובצת על הגבעות והעמקים אשר עברנו עליהם ערומים מכל צמח ועשבות הרים. אין קול אדם גם קול כנף לא נשמע רק קופים גדולים וקטנים רוקדים על רוכסי ההרים ועולים על עצי הטלח הבודדים אחת הנה והנה לאכול מפרים ולהחסות בצלם. לא נגענום ולא נגעו בנו. וחברי הזהירנו לבלתי גער בם לבל יעמדו להלחם נגדינו.

עדי הגענו אל ארץ מישור ארץ זרועה ודמות כפרים ומרעה צאן ועדרי עזים מהעברים על ראשי גבעות גבנונים. ונעבור בין גדרות צאן וקני דוחן המבשלים פרימו ועל מבועי מים ותחת צאלים שדי חמד ועצי טאס (הם תפוחי יער קטנים וגרעין אבן גדול בתוכו). משמון

לבבי

כולם באו לבקרו ולהשתעשע בספורים ושמועות ממנו וממני ומלאו את הבית ואנשי חסד נאספים ואיש כלי מקטרת הטובאק בידו עם בקבוקי קאהוואה כמנהגם והבית מלא עשן ושיחות שונות. רגלי הרב אשר בצקו במהלכו זה שלשה ימים משחו וסכו בחמאה מבושלת (סימנה) בכח יד זמן רב לחזק עורקיו ובשרו. וכל אחד זוכה במצוה. עד קרוב לחצות לילה פנו איש לביתו. אני והוא הלכנו לחדר משכבנו לבדנו משתעשעים על ד"ת וספורים עד קרוב לעמוד השחר. כן עבר גם הש"ק יחדיו היינו כתאומי בטן אחים מלידה ומהריון.

יום ראשון בבוקר הוא חבש כתפו וישא את רגליו לדרכו אל העיר גירואה בעלי בריתו ומכבדיו ואגרת מליצה יקרה נתן בידי לבד"ל דק"ק צנעא. ויעצני לבלתי אכנוס כעת לצנעא כי כבד הרעב וגם כי קם מלך חדש אשר עוד עומדים מפניו בין פחד לתקוה ואמר לי צר לי עליך אחי כי באת בימים אלו אשר אין בהם חפץ כי לא נוכל לכבדך. ונפרדנו בעצבון רוח. ואני ומשרתי הלכנו לשבת בפתח עינים על דרך עיר מאנאכה לפגוש שמה ידי"נ ר' יחיא עוומיסי נ"י אשר בא יבוא שמה לשוק יום ראשון. בפגשי האיש ובניו הולכים ברגלם אחר משא צמד חמורים מסחורות ידם עליתי עמהם לעיר היהודים (אצל העיר הגדולה מאנאכה (Manache) אל ביהכ"נ קטנה אצל איש נכבד מארי יחיא אל חמדי נ"י והוא עלה לחנותו אשר בעיר הגוים היושבת בראש מרום הר הרים הר גדולה ובצורה ושם בית ממלכה כעיר הבירה.

פה כארבעים וחמשה בתי אבות יהודים שוכנים בטח בדד מחוץ לחומת עיר הבצורה ושתי בתי כנסיות קטנות (מפני המחלוקות) והשני' בבית מארי נאליא יהודה נ"י. יושבי הערים הזאת מתפרנסים בכבוד ממלאכתם וסחר ידם כי יום שוק גדול פה לכל הסביבות בכל יום ראשון וכפרים רבים סביב לה.

ברדת היום וההמון מעטו עליתי לראות בהשוק את אחינו יושבי העיר והבאים ממקומות אחרים קרובים ורחוקים. דמות אחד להמה ומעשיהם התאומים יתלכדו והם שבים ללכת איש לעירו ולביתו. זה משאו על כתפו נעלים ונאדות וכל מעשי עור זה מרכולתו פלפל קנה בשם ומחטים כו' וזה אתו מחרשתו וקרדומו מפעל ידיו חרש ברזל הוא או טבעת כסף סגים משובץ באבני המקום (יאקיק יאמאן) אצעדה וצמיד צורף בכסף הוא. שם איש עשיר וחמורו טעון משאו סחורות בגדים שמלות חריטים ומעטפות וכל אורגת צמר גפן או חמור נושא כלי חרש פועל כפי בעליו אשר פי שנים במשאו על כתפו. הכרתים והכירוני. שם בקרתי בחנותו האיש הזקן שקנה חכמה ונשוא פנים זקנו יורד על פי מדותיו אשר לא רבים כדמותו ראיתי בארץ הזאת מארי יחיא אל חמדי נ"י גדול העיר. וכולם בוכים מפני אני הרעב זה שנתים ומודים לה' כי לא כבדה אנחתם מתוקף הגלות אשר לאחיהם בצנעא וסביבותיה. אך המה נמלטים אליהם לעזרה ויצר להם. פה ישבתי בבית כלאים שני ימים כי לא היה לי אורחה וחברת יהודים ללכת עמהם צנעא לדרכי. יום

לא.

עיר מוצמאר (Meudmar). — מאנאכה. — ראיית פני הרב מארי יחיא אל קארא נ"י.

גם אחר השבת לא יכולתי לנסוע מפה והלאה עד יום הרביעי הלכתי לעיר מוצמאר הקרובה כשתי שעות. שם בערי היהודים כשלשים וחמשה בתים וביהכ"נ. להם מורה ושו"ב איש ירא ה' מארי יוסף יהושע נ"י תופר נעלים ואשתו מעבדת העורות כמנהגם. והנשיא איש יקר לוי אל חמדי. לו חנות בעיר הגוים מרכולת בשמים כו'. למחרת בנטות היום יצאנו לקבל פני הרב הגדול חסיד ועניו מארי יחיא אל קארה אחיו ומשנהו של הרב הגדול האב"ד דק"ק צנעא הבירה וכל ארץ התימן. האדם הגדול הזה מגדולי היהודים בכל ארץ התימן איש מלא תורה וחכמה ויראת ה' וענותנותו הגדולה עולה על כולנה. ומפני חמת המציק וכובד העתים הוכרח לנוד ולנוע ממקומו אל הנופהזה בין מכיריו ומיודעיו וביחוד מכון שבתו ועזרתו בגלותו בבית האיש היקר והנכבד אשר שמעת תהלתו ר' יחיא עומיסי נ"י בק"ק גירואה הנז' המלמד שם תורה ויראת ה' לבניו האהובים יחיו. וכי נכבד הרב הזה ואהוב לכל יצאו נכבדי העיר הזאת והעיר מאנאכה לקדם פני כבודו בעברו דרך הנה. ויצאתי גם אנכי עם הנשיא לוי חמדי הנז' בתוך היוצאים.

גם העיר הזאת יושבת בראש ההרים וירדנו בסתר ההר מזרחה על דרך המלך (חשבת דרכי המלך בארצות הקדם כבר ידועים לכם ודרכי מדינה הפרואה ופרועה הלזו עוד חושך ואפלה על כולנה) על יד דרך ישבנו על שני הצורים מצפים לביאתו ויודעי דרך בואו ועיניהם למו לראות מרחוק כחיתו יער התקוממו כל רגע לראות הבאים מרחוק עד עת והנה אומרים דמות אורחים יהודים חמשה אנחנו רואים יורדים ברגלם מצלע ההר אשר ממולינו ומארי יחיא ביניהם. המה ירדו מההר לנגדינו ואנחנו התנהלנו לאט לעומתם עדי נפגשנו יחד. הרב נ"י איש קומה ובעל צורה. זקנו החלה להתהפך לבן (אף כי צעיר לימים הוא כבן ארבעים וחמש שנה) ואשר לא נסה רגליו מנעוריו לדלג על ההרים אך עתה מצוקת הזמן הציקתהו לעזוב את ביתו לנוד ולנוע. ויהי גם הוא אך ברגליו כאחד מהאורחה. רק משאו הניחו על חמור אחד מהם (כי חמורו אשר היה לו לרכוב או למשא עת ישוב על ערי וכפרי צנעא לשופטם שם כמנהגם זה מקרוב מת או נגנב) ומקלו בידו והמה גם משאם על כתפם.

בהודענו איש את אחיהו כאמנים היו נשיקות פינו וחבוקינו. גם לבבינו התאגדו והיו לאחדים. ונצעד לאט במעלה ההר הלוך ודבר בלי הרגשנו אבני נגף אשר נגפו רגלנו והיום רד מאד ולא הגענו עוד לעירנו. וסרנו מן המסילה להתפלל מנחה במנין עשרה שהיו אתנו והלכנו לדרכנו אל מקום האיש היקר לוי אל חמדי הנשיא אשר נתכבד להביא קורות ביתו והכין לנו ארוחה כמסת ידו. בלילה בני העיר

כולם

וימלוך בן אמתי
ולעולם מעבידי בבלי אזן רצועה
פעם שרתי ועשר פרעות פרועה
רחק דודי ונעוה —
לב השכון בחצרו
ואני גולה במדוה —
הנפש בעבורו
לא אשאל אך אקוה
עד עת בא דברו
ישיב שבות נדודי ישית גפני נטועה —
מטע קדש והסר היתר התקועה
מחמדי צר ישדם
ועדי מחלצותי —
מני יעדם ויעדם*)
וארבה צעקותי —
אל אל ושמו אקדם
אך באמונת אבותי
את מיעודי ועדי באת בברית ידועה
את בנך עת תיסר תזכור לו השבועה.

עוד אחת אציגה לפניך כי ישרה היא בעיני ושמתי לה מקום בזה.

לדוד נדד שנה ידד מבת עיני
חמק עבר והתעבר כי נשני
ישב עמי באולמי אבל עתה
שכן רומה ושוממה — עזבני
שיחי ארים לנס שומרים הראיתם
אנה פנה ידיד תנה — תוך משכני
רק בקשתיו לא מצאתיו להפציר בו
אולי יבא אל מסבו — יזבלני
אתם ראו אם תמצאו לו אמרו
כי חולת אהבה אני יושבה עד ירצני
אם יתמהמה דוד רב עצמה לו אצפה
עד קץ ימים הלעולם — יזניחני
לו אתחונן עד יכונן בית מקדשי
קול יקשיב ולי ישיב — אל מכוני
הוא יפרה צאן מאיש לצון
יחיש עלצון גם רצון יעטרני.

---

*) ממני יפשיטו התכשיטים וילבשם.

קדשתו ויהי מבדיל
בין ישראל לגוים
הָאומרים אך דבר לשון
לדמות ימיהם ליום קדשי
אדום מקדים ליום ראשון
עֲרָב מאחר ליום ששי
תעתוע קדר ודשון
איך בעלי האמת ישיא
ידמו עדים לעדיים והמתים אל החיים
וּמה לשכניו המבקשים
לעלות לכסא ממלכה
מנוחת אלהים ואנשים
ושם צוה את הברכה
תחלה למקראי קדושים
מימי בראשית נמשכה
פרי מצותו עץ חיים בצלו נחית בגוים
דגולה בשמך מנהגת
ושמך בידה למשענת
היתה בחיקה מקננת
ועל שולחנך מרננת
שבעה במן מעדנת
נעוד הותירה צנצנת
מודעת זאת באיים ויצא לה שם בגוים
הָוסיף את ידך שנית
לחדש מלוכה קדמונית
להולכת קדורנית
פזורה שמאלית וימנית
והשיב כהונה אחרונית
ובושה ערבית ויונית
ונקדש במחנה ה'ויִם שמך המחולל בגוים.

וזאת למוצאי ש"ק וראשי בתיו סימן אברם (ואולי הוא לראב"ע כי גם לו יאתה).

אָם דרך מעמדי אתבונן קול שמועה
אולי בא לי מבשר טוב משמיע ישועה
בְּשביה אעבורה
קול מגיד מחלתי
איך באה הצפירה
שהחריבה נותי
הוסרתי מגבירה

נכלם דך נכלם[4]
אעמוד לפני אויבי
נאלם גם נאלם[5]
עד אן צור משגבי
יושלם צר יושלם
שוב ושכון בקרבי
און לבב נדכאים בשמך נקראים[6]
ראה כי צר הכביד
עולם עד עולם[7]
ובפרך העביד
כולם עד כלם[8]
נתש והאביד
אולם סוף אולם[9]
אנה העלה רביד
על צואר נשיאים.

פה נמצא משפחת כהנים וגם הם מפליטה נגעא נקראים בית אל פינחס המתיחסים עצמם לזרע פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן. המנהג בכל הארץ הזאת אשר בעש"ק ועל סעודת מצוה יפרשו שתי חלות מעיסתם. האחת ישרפו באור והאחת יתנום לכהן ויאכלם בטהרתו ומברך אקב"ו על אכילת חלה. וכן ראיתי על סעודת הברית הניחו לפני הכהן שתי ככרות על החלה שלו בירך על אכילת חלה ועל השנית של חולין המוציא וחלק ממנו להמסובין היוצאים בברכתו כי המסובין לא יברכו המוציא לעצמם (כדין התלמוד) ומהחלה יאכל הוא והכהנים המסובים עמו.

בבית הכהן פינחס ממשפחה המיוחשת הזאת נתכבדתי ביום השבת איש זקן עשיר ונכבד עם שלשה בנים זרע ברך ה'. לעונג ולנחת הי' לי יום השבת. וראיתי לכתוב גם פה איזה זמר לשבת ולמוצאי שבת ששמעתי פה יקר ונעים מאד.

השיר הזה ראשי בתיו סימן יהודה ואולי הוא ר' יהודה הלוי כי לו יאתה השיר הנפלא הזה.

יקר יום השבת תגדיל
בברית שלום וחיים

וקדשתו

---

[4]) הראשון מלשון מחסר ובית כלא והשני מלשון בושה כבקרא תהלים.

[5]) הראשון מלש' אלם ושתיקה כאלמתי דומיה והשני מלשון אסור ונאגד כמו מאלמים אלומים או מלשון שכול ואלמון ישעי' מ"ע כי לא אלמן ישראל (ירמי' כ"א).

[6]) מלשון אונים ועצמה.

[7]) הכבידו עול עליהם עד עולם.

[8]) העבידו עם כולם עד לכלותם.

[9]) הראשון מלשון חוזק כמו גבר אלם בתלמוד [ולדעתי גם במקרא פלוני אלמוני גבר אלם מקום פלוני אלמוני מקום חזק להסתר שמה] והשני מלשון אולם השער ואולי מבורם אחד יצאו.

וערבי מעוררים. ורוב שיריהם מאיש אלקים קדוש מאחרי שאלים אל שיבזי מעיר טעיז ועל דרך הסוד. כאשר עוד תראנו הלאה ושיריו. ואכתוב גם בזה איזה משיריהם בלה"ק אשר ישוררו בהכנסת בר"ק כי ערבים לי ולא שמעתים עד כה. אך לכם לדעת כי לכל שיר וזמר יש להם ניגון מיוחד אשר ידעוהו מעת שחברה לה יחד ואז ינעמו יותר לאזן שומעת:

מר לי מיקשן, מר לי מרישן, הם ובני כושן, עולה תוך שושן, העשן מבשן
מר לי מיקשן.

יום אחשוב קצי לביאת גואלי, יתר לבבי לרוע מזלי, כמה איחל לצור פועלי
ימחל עונותי וירפא מחלי, יגער בשטן ידין משפטן, גדול עם קטן מבטן בן יקטן.
מר לי מיקשן.

חתום צרור פשעי בחסדך סלח, הן שערי דמעה לפניך פתח, ופדה אסיר תקוה
ועין לו פקח, ובנה לעיר קדשך ואליה שלח, משפט ארמונן שירת דוכנן מצב מעמדן
קרבנן בענן. מר לי מיקשן.

יציץ מרי שיחי פרי טעמו כמן, ריחו כריח מור וריח קנמון, יטב כשור ומריא
בשיח נאמן, דולה כל מעין יום בא אל מדין, מבין כל ענין בין קנין סוד מנין.
מר לי מיקשן.

אדון שלח אורך לנפש רחבה, ולעם אשר עובדים לך מאהבה, משתחוים נגדך
בשירה ערבה, תכניע מוקשן נחש הכישן, עם עמקי לישן מקרשן הלבישן.
מר לי מיקשן.

לך נכספה נפשי לשחר ביתך, אראה הדר קדשך ואשיר עוזך, לראות שכינתך
בקרב חיקך, בנין דבירך וגם היכלך מעשי ידי אומן, אל חי מתימן בין עם לא
אלמן, חן סימן עת וזמן מר לי מיקשן.

השיר הבא הזה מצאתי ראשי הבתים סימן ישר וסיגנונו להרב ר' ישראל נאג'אר. ומצאתיו אלם הבתים מהופכים ואני עשיתיו ישר לסימן ישראל וברוך היודע. גם ביאורו בצדו שמתי.

יחרק של צד דולק[1])
הלום לב הולם
יום יום מעי דולק[2])
קלם צר קלם[3])
עמון ועמלק
עילם גם יעלם
יאבלוני בילק
ירדתי פלאים בבית כלאים
שומם אשב שבי נכלם

---

[1]) מלשון רדיפה כי דלקת אחרי.
[2]) מלשון שריפה והדלקה.
[3]) הראשון מלשון שריפה אשר קלם מלך בבל באש (ירמי' כט) והשני מלשון חרפה ובוז מקלה אביו ואמו (כי תבא).

ובקש סליחתי בלי יוכל להאריך עמדי כי נחוץ הוא למלאכתו בחנותו הסמוכה לביהכ"נ. ירדתי לראות מעשהו והחנות מלאה גוים איכרים עומדים עליו למסור כלות מלאכתו קרדומות ומחרשתות ומבהלים אותו. גם החנות הזאת לא נופלת היא מהחנות אשר ראיתי להרב הקודם וכמעשהו עת מנחת ערב התאספו כל העדה הק' הנמצאו בעיר לביהכ"נ לתפלת מנחה וערבית גם יחד. אחר התפלה והלמוד אספני מארי יחיא אל ביתו ולשעיר המשרת הביאו לבית נדיב אחר. סעדתי עמו גם שנתי ערבה לי בחדר העליון אשר הכין לי מצע וכסוי אחרי עיפות הדרך. למחרת בקשוני ללכת אתם לנחם אבלים בעיר קרובה אליהם. כי כטיול נחשב להם מהלך שעות אחדים מעיר לעיר כמרחוב לרחוב. כן נאספו כמה אנשים נשים גם טף ממיודעי האבלים ונלכה לקרית אל עמיר על דרך עיר קטנה חירבה (Chirba) אשר גם בה מעט היהודים ונלוו אלינו. בקרבנו לעיר האבלים ומרחוק ראו את המנחמים יצאו נשים לקראת נשים וקול יללות ותופפות על לבביהן נשמעו משתי החוברות אשה אל אחותה קינים ונהי על אשה זקנה שהלכה בדרך כל הארץ. אחרי ישבנו שקטה היללה. הביאו הקאהוא וכלי עשן המקטרת דרך בקבוק מים. ואחר אכלנו שם בצהרים וברכנו בזימון וברכת האבל והרחמן כדין התלמוד. שם ראיתי ספר ישן נושן כ"י פירוש על התורה בלשון ערבי ועברי מעורב בו מחכם קדמון ר' ישעיה שמו. כך אמרו לי ואני לא ראיתיו כי חסר תחלתו וסופו ולא יכולתי לעמוד על זמן התחברו ומחברו. שם הספר בערבי „אל נור ואל צולם" (ר"ל האור והחושך) ובחפשי בו בהחפזי הנה והנה למצוא מה חדש מצאתיו מרמז בפסוק „והרביתי אתו במאד מאד" (בראשית י"ז כ') גימט' מחמד אשר הרמב"ם ז"ל באגרת תימן מזכר ודוחג על הרמז הנבער הזה ומרחיקו ומבטלו. והספר הזה נחשב אצלם טהור וקדוש אשר לא יכולתי להשיגו. היום חזרו לעירם טרם בא החרסה ואני כשלון ברכי לא נתנוני לקום ולכתי שמה. משחו ארכובותי בחמאה ורחצתי רגלי העיפות ולמחרתו שבתי הגארה.

פה ראיתי מנהג הכנסת בן שמונה לברית קדש. לא יקדימו קודם הצהרים עד אשר יאספו קרוביהם ומיודעיהם מעירות וכפרים הסמוכות. וכאשר טענתי להם מושכם אברהם בבקר מלמד שזריזים מקדימין למצות השיבוני מבעצם היום הזה נמול אברהם וגו' ופשוטו של מקרא ומדרש חז"ל בעצומו של יום. בצהרים הובא הילד מחתל בשמיכה על אגן מקלעת תבן והניחוהו על המחצלת בארץ (בבית אבי הילד) והסנדק לקחו אחרי הניחיהו על כסא קטון לאליהו הנביא זכור לטוב על ברכיו כפילות בשבתו לארץ והמוהל היושב מולו פסק רגלי הילד ובמסירות מעשי ידי אומן מל פרע ומצץ ומפזר אבק מרפא ורטיה והכל בישיבה למטה לארץ. יקום ויברך על ההדס ועל היין. כורת הברית והברכה לילד ולמולידיו בלשון ארמית כמנהגם. ומזמרים שירי ברית שחוברו להם מאז. כל נעימות שירי זמירותיהם לשבת ויו"ט לברית קדש לחתונה הם עברי

וערבי

נא בזה. הוחילו עד אשר נשוב אליכם לשלום בעזה"י מקצה תשעה ירחים.

יום ט"ו בשבט קמנו השכם כשתי שעות קודם אור בוקר וסעדנו לבבינו (אני והמשרת הנז') לחם חטה חמה בחמאה ומבושלת אשר הכינו לנו עם שתיה משקה הקאהוואה לרויה. ובעל הבית איש חסיד ר' יחיא עומיסי עומד עלי מצוה לאמר „סעוד לבך חכם! כי רב ממך הדרך" גם צדה נתן ביד סעיד המשרת. אחר אכלנו ושתינו סעיד לקח על כתיפו ילקוט עור אשר מלאתיה ספרים בגדים טלית ותפלין וצרכי נסיעתי גם צרור כספי נתתי בחיקו ואני אך מקלי בידי ונעלי והלכנו. אור הירח לנוגה לנו ממולינו ובעל הבית יחי' ובניו ואהובים נכבדים הולכים עמי ללויני עד רגלי ההר ולתמוך בידי בל ימוטו פעמי בארחות עקלקלות בסתר ההר בין אבני נגף וצורי מכשול תרולים ודרדרים אשר מאז לא דרכה רגלי נתיבות כאלה. בכל צעד ושעל דמיתי נופל לשוחה עמוקה. אז זכרתי דרכי ציון האבלות לדרך המלך ואורח מישור. סעיד ממהר לפני עם משא חמור על כתיפו באין כושל בלי ליאות כהולך על רצפת בהט ושש. ברגלי ההר ברכוני המלוים כי מלאכיו יצוה לך וגומר כו' ויצוו עלי את המשרת וישובו לביתם כי קרבה זמן התפלה. ירדנו אל העמק אין מישור לפנינו אך גבעה רמה מתנשאת לעומתינו ועלינו במשעולים מפולתלים עד האיר לנו פני המזרח. עמדנו בצד הדרך להניח תפילין וסעיד ירט בדרך להתפלל בהליכה כהרגלו עד נבוא עד הראש ושם נפוש עד מעט. בהגיע עד הראש אשר פללתי כי בשמים היא ועוד ראש אחר רם ונשא וגבה מאד ורגלי כבר בצקו. תום היום החלה להכות על קדקדי התחננתי לפניו לסור מן המסילה תחת צל סלע כבד לנוח. ישבנו וסעדנו לבבינו ועיני משוטטות על ההרים סביבותי ובקעי העמקים כולו מדבר שמם צחיח סלע. אך בראשי ההרים למרחוק נראים ערי מבצר גדולים ועצומים גם כפרים ופרזים וירק דשא אלונים וזרעונים ושדי תבואות סביבותם. אחרי הרגעי שמנו פעמינו לדרכנו. שבעה הרים סבבנו עולים ויורדים עד הגיענו אחר הצהרים להר חַרַ֫ז (Charas). שם מבנה עיר גדולה ובצורה בראש מרום הר הרים הַגְּאַרַ֫ז שמה וחומה לה ברחוק כשלש מאות רגל בסולם ההר עיר היהודים. דלתי הבנינים דחוקים אחת אל אחת כנקרי צורים והמשעולים צרים מפולתלים ובחשכה יתהלכו. צבורי אשפתות מלאה חלאה אך רוח נח מעל כל שפאים ההרים והעמקים עטופי בר ישיב עלימו להפיח רוח חיים. פה כששים בתי אבות יהודים וביהכ"נ קטנה אשר לא תכיל מספר מעט האנשים. פתחוה לפני לסור אליה ונסור. רבצתי על יריעות קש ועורות עזים הפרושות על הארץ במושב הזקנים. אחר שעה הביאו לנו מי קליפת הקאהוואה עם רקיקי פת דוחן להשיב רוחינו ותחי נפשי.

מארי יחיא הֶבֶה נ"י חרש ברזל הוא המורה והשו"ב איש חכם בתורה וירא ה'. ואיש יקר וחכם ר' אהרן איש תם נ"י צורף בכסף הוא הנשיא. אחרי נוחי בא אלי מארי יחיא הנז' לביהכ"נ וברכני בשלום

ובקש

הבית בשנת ת"כ לבנינו וצריך לחשוב מג"א תתכ"ט אבל זה לחשבון התלמוד למולד וי"ד ולחשבוננו שהוא מברה"ד אנו צריכין להוסיף שנה כנז' ולפי זה היתה שנת ה"א שכ"ב ליצירה שנת אלף תתק"ג לשטרות (לא תתק"ד כהרב נ"ד) ושנת אלף ותקכ"ג לחורבן הבית ת"ו. והשנה הזאת ה' אלפים תרכ"ה ליצירה היא שנת שני אלפים ומאה וששה ושבעים לשטרות (כמו שמונין היום בתימן) ואלף ושבע מאות וששה ותשעים לחורבן בית שני דחמיר לן. תתכונן ותבנה ועינינו תראינה בשוב אליה כבוד השכינה בב"א

הנה הלאיתיך אחי! לבקש לך חשבונות רבות למען תתי לך רוח בין עדר לעדר שתשכח מעט מאת כל התלאות אשר קראת עד כה ותחלוף כח לראות ולשמוע עוד את אשר לא פללת. ואחרי תראני שבתי לשלום בריא אולם תברך שהחיינו ומחיה המתים.

ל.

נסיעה על הרי חאראז. — מחזה עיר האגרה (Hagara)

עתה נשובה לדרכנו הלאה. הפלך הזה שהיא כמהלך שלשה ימים הרים גבנונים ותלתלים. הענן יכסם תמיד כלבוש וערפל חתולתם. עליהם ובניהם ערים וכפרים רבים ולממשלת חסד ורחמים יחשב. גם גויי הארץ לא ירעו ולא ישחיתו היהודים בחוזק יד בגלוי ועלילות ברשע כי צריכים המה להם למלאכתם ופועל כפיהם והיהודים נעתרים להם ינוחים לסבול משאם וטרחם ועבודתם. גם יראת המלך אל מוקרימי עליהם בפקודתו בלי לחמוס ולגזול היהודים היושבים לבטח אתם ונושאים בעול עבודת המלך מארץ מגוריהם. ובכל זאת ספרו לי שזה ימים אחדים נאבדו שם שני יהודים רוכלים שסבבו על הכפרים והרגישו בהם שיש להם מעות בחיקם והרגום והחביאום ולא נודע עד היום כי מה שנעשה בסתר אין דורש ואין מבקש. השנה הזאת הרעב חזק בכל הארץ כי לא היה גשם. גם שתי שנים מקודם אך מעט מזעיר מטר היה עד כי גם מעיני מים יבשו. על כן אל תתמהו אם באיזה עירות נשאתי חרפת רעב ובמאון מים. ועל כולם גברה עתה העניות גם מעול משא מלך ושרים ושואלים לחם הולכים מגבול לגבול את אשר לא היה לפנים ביהודים בארץ הזאת. ה' ירחם.

מליצי רעי! אחת אשאלכם מי האיש הירא ורך הלבב? אל יעבור עמדי מפה והלאה בתלאות העצומות והנוראות פן ירך לבבכם ופן בדמעי עיניכם תמסו את לבבי גם את ספרי. רק האיש אשר לבבו כלב הארי ועיניו כנחושה לא יחת ולא יחוש מפני כל הות ילך עמי. נעלה ונרד על ההרים בין המצרים ועד השברים ונשרט את עורינו ובשרינו באבני המעמסה אשר על דרכנו זאת ואשר התפגרו ללכת שבו

יהיה שנת ה' אלפים כת"ר (1792 לחורבן בית שני) וכולנו טעינו בשנה אחת?

ואחרי ראותך כל זה התחזק לבבך והט אזניך עוד לדבר הזה ופקח נא עיניך וראה בתוס' ע"ז ט' ב' ד"ה האי מאן כו' דבשנת תכ"א לבנינו חרב הבית כדמוכח הסוגיא בהדיא בערוכין י"ב כו' וגם רש"י פי' שם כן וגם הרשב"ם אומר דבודאי בשנת תכ"א חרב הבית כו' והתנא מונה אותם בהדי שני דקם ביתא ולא עם שנות החורבן כו' ע"ש. וכן כתב הרמב"ן ז"ל בדרשותיו „בשנת תכ"א גלו" ולפי זה נחרב הבית בשנת ג' אלפים תתכ"ט ליצירה והתחילו למנות שנה ראשונה לחורבן משנה שאחריה שהיא ג"א תת"ל ליצירה (כמשפט) הוסיף עליהם אלף תש"נ יוצא לך ה"א כת"ר ליצירה היא השנה הזאת ככתוב בכל הלוחות וכמו שהכריזו בליל תשעה באב.

אבל מה יושיענו זאת להרמב"ם ז"ל שהוא כתב בפירוש בפרק ו' דשבועות ות"כ שנה עמד הבית (והיה זה ג"א תתכ"ח ליצירה) ואף עפי"כ חשב שנת ד"א תתקל"ו ליצירה היא שנת אלף וק"ז לחורבן וצ"ל לחשבון הנז' אלף וק"ח לחורבן (וגם לא יהיה מספר היחידית שוה לשטרות שהיתה אלף תפ"ז לדעתו כמ"ש שם). ועוד לבי נוקפי שגם התוס' שם אח"כ מגמגמים בדבר זה שבתכ"א חרב הבית ושדו בה נרגא שהוא נגד הסוגיא דע"ז שם (ובסוגיא דערוכין הגיהו גרסה אחרת ע"ש) וגם הרא"ש שם אחרי הוכיח מתחילה שבתכ"א חרב הבית חזר בו לגמרי ופסק להלכה שבתכ"א חרב ע"ש ומה נענה אבתרייהו? ואולם! אתה תחזה שכבר עמד על זה הרב בדרישה חו"מ סי' ס"ז עיין שם. והעולה מדבריו שחשבון התלמוד הוא ליצירת אדם הראשון (שהוא מולד וי"ד וכמש"כ הרמב"ם מפורש שם מקודם ומאימתי התחילו למנות כו' כמצאת אומר בשנת שלש ות"ק ואלפים ליצירה מר"ה מאחר מולד אדה"ר שהיא שנה שניה ליצירה כו') והם כלים ד"א תתקל"ה ומ"ש אח"כ תתקל"ו הוא לחשבון היצירה שאנו רגילין לחשוב ממולד בהר"ד שמקדימין שנה אחת (והעולה מתוך פלפולו הגדול של הגאון בתומים שם שחשבון הבית הוא מניסן כמו מיציאת מצרים ומלכי ישראל (ככתוב מפורש במקרא מלכים) ומנין השמיטין והיובלות ובריאת העולם הוא מתשרי ולפעמים שנה אחת חשבינן לכאן ולכאן). והגר"א מווילנא ז"ל אסברא לן שגם חשבוננו הוא מיצירת אדה"ר שהוא מולד וי"ד ומה שאנו חושבים מבהר"ד לא מפני הד' ימים שנתלו המאורות קודם בריאתו (שזה דוחק באמת) אבל מפני שבשנת המבול לא שמשו המאורות וצריך להוסיף ד"א תתע"ו לענין המולדות שנה אחת כמשפט אבל למנין השנים עולה יפה. עכ"פ דברי הרמב"ם וחשבונו נדקו גם יחד שנות היצירה והשטרות והחורבן כאשר כתב מפורש בשתי המקומות. ומדבריו למדנו שתחילת מנין השטרות הוא משנת ג' אלפים ת"ן ליצירה. ותחלת מנין החורבן הוא משנת ג' אלפים תת"ל ליצירה לחשבונינו ואז יתקיים בידינו כללא דרב פפא. ואף שבאמת (לדעת הרמב"ם והרא"ש) נחרב

הבית

נ"ל אלף תתק"ה. ואם לפי חשבון הרמב"ם הנז' היה נ"ל אלף תתק"ג אבל התק"ד לא שמענו רק לפי החשבון של הראב"ד והכפתור ופרח שמתחיל מתמ"ט.

אבל מעט זכות יש לי ללמוד וללמד על הרב נ"ד שחשב א' התק"ד (ולא אתתק"ג) בהרמב"ם ולא אהתק"ה לפי חשבונו והוא מאמר רב פפא (ע"ז ט' א') אי טעי תנא ולא ידע פרטי כמה הוי (היחידות שאחר חורבן בית שני) לשיילי' לספרא כמה כתב (למנין השטרות) ונטפי עלייהו עשרין שנין (מחשבין ש"פ עד ה' שלפני החורבן) ומשכח לי' לחומרייהו כו'. ואי טעי ספרא לישיילי' לתנא כמה חשיב ונבצר מנייהו עשרין שנין כו'. וכן עוד שם לענין שני אלפים תורה שנחסר מנין עקב מהחורבן עד סוף ד"א ע"ש. אשר הכלל היוצא ממאמר הגלוי הזה שלעולם צריך שיהיו מספר היחידות (הנוסף על המאות והאלפים שבמנין השטרות ובמנין החורבן) שוין ואם יש ביחידות שלאחר החורבן מספר ד' יחידות צריך לחשוב כן גם במנין השטרות וכן חמש חמש מאחד עד עשר וכן להיפך. והנה שנת ה' אלפים שנ"ב ליצירה (שכתב הנ"ד) היתה אלף ותקכ"ד לחורבן שבית שני שנחרב שנת ג"א התכ"ח תחבר אלף תתקכ"ד עם ג"א תתכ"ח יוצא לך ה' אלפים שנ"ב אבל אם יחשוב התחלת מנין השטרות מג"א תמ"ח יהי' שנת השנ"ב אלף ותתק"ה כאשר כבר חשבנו למעלה ויהי' זה ד' וזה ה' וכן אם יחשוב מג"א תן יוצא שנת השנ"ב ליצירה אלף ותתק"ג לשטרי ויהי' זה ג' וזה ד' ולא בא לעמק השוה עד שאתה חשבונו אלף ותתק"ד שיהיה שוה לשנות החורבן אלף תקכ"ד משנת ג"א תתכ"ח כנז' וזה מנגד לחשבוני יעמוד.

אולם לא עלי תלונתך כי אם על הרמב"ם ז"ל שחשב שנת ד' אלפים תתקל"ו ליצירה היא אלף וק"ז לחורבן שהוא אלף ותפ"ז לשטרות (פ"י משביעית) (וכן בפי"א מקדה"ח ד"א תתקל"ח ליצירה היא אלף תפ"ט לשטרות ואלף ק"ט לחורבן). ולפי החשבון שהחורבן הי' בשנת ג"א תתכ"ח היה ד' אלפים תתקל"ו ליצירה שנת אלף וק"ח לחורבן ואלף תפ"ז לשטרות שלא כפי הכלל של ר"פ. ונאמר לו משה טעית? או מה נעשה לאחינו בני תימן אשר שמעתי אצלם בביהכ"נ בעיר הבירה צנעא (Zanah) (היא אוזל) שהחזן הכריז בקול בכי ונהי אחרי כבה הנרות בליל תשעה באב שנת התרי"ט ליצירה שהם מנו שנה זו בק"ע לשטרות שני אלפים ומאה ושבעים כנז' „הלילה הזאת היא שני אלפים ושני מאות ותשעים לחורבן בית ראשון ואלף ושבע מאות ותשעים לחורבן ב"ש"! (ראה שמה בצנעא) ולפי חשבון הנז' היה שנת התרי"ט ליצירה שנת אלף ושבעה מאות ואחד ותשעים לחורבן בית שני אבל לא על הרמב"ם ובני תימן בלבד עותה החשבון הזה כי אם על כל הלוחות הנפוצות בישראל אשר בראשיתם דברי הימים (קראניק) מאת כל פרשת העבר. וראו שמה משנת ה' אלפים כת"ר ליצירה נרשם „1791 לחורבן בית שני תובב"א". וע"ז הדרך כל השנים לפניו ולאחריו עד השנה הזאת ה"א תרכ"ה). ולחשבון הנז' שהחורבן היה בשנת ג"א תתכ"ח ליצירה

ועתה לך עמי אל מקום אחר וראה שהרמב"ם ז"ל מתחיל חשבון השטרות משנת ג"א ת"ן ליצירה (ולא כאשר העיד עליו הרב בנ"ד מתמ"ח) כי בפ"ו דשביעית אומר נמצאת למד שהשנה שחרב בה הבית באחרונה שתחילתה משנה שאחר החורבן כשני חדשים שהרי מתשרי הוא המנין לשמיטין וליובלות אותה השנה מוצאי שביעית היתה כו'. ולפי חשבון זה שנה זו שהיא אלף ומאה ושבע לחורבן שהיא פ"ז ואלף וד' מאות למנין שטרות שהיא ל"ו והה'ק וד' אלפים ליצירה היא שנת השמיטה וכו'„. לא וחשוב מזה שהרמב"ם מתחיל מנין השטרות מג"א ת"ן כי אם נסיר אלף תפ"ז לשטרי מד"א התקל"ו ליצירה ישאר לנו ג"א תמ"ט שהם השנים העברו מיצירה עד מנין השטרות והמנין לשטרות התחיל מת"ן שנה שאחריה. וכן כ' בסו' פ י"א מקדה"ח„ ליל חמישי שיומו יום שלישי לחדש ניסן משנה זו שהיא שנת י"ז ממחזור ר"ם שהיא התקל"ח וד"א ליצירה שהיא שנת תפ"ט ואלף לשטרות שהיא שנת ק"ט ואלף לחורבן בית שני וזו היא שאנו קורין אותה שנת העיקור בחשבון זה עכ"ל*) וזה כמנהג אחינו בני תימן עד היום וברור שהרמב"ם ובני תימן מנו שנותיהם כאחת כי הריצו אגרותיהם זה לזה והם כותבים בראש אגרותיהם זמן השטרות ובודאי עמדו למנין על הדין ועל האמת. ולפי זה היתה שנת הנכ"ב (של הרב נ"ד) אלף תתק"ג לשטרות.

ואשוב אתפלא על הנ"ד איך אמר שלהרמב"ם היא אלף תתק"ד? מאחרי דאברהם כלפי לאי אם לפי חשבונו שהמנין מתחיל מתמ"ח הי' נ"ל

---

*) והאמנם אל תטעה אם ראית בפי' ר"ה להרמב"ם ז"ל אשר יצא לאור זה מקרוב במ"ע הלבנון בקמ"ר פאריז ושם כתוב בזה"ל העתק מכתיבת אדוננו הנגיד רבינו דוד נין רבינו משה .... רבינו משה נולד לאביו רבינו מיימון ז"ל בחדש ניסן יום י"ד שנת א' ת' מ' ו' לשטרות והיה ליצירה ארבעת אלפים ושמונה מאות ותשעים ושלש ונפטר מן העוה"ז וזכה לחיי העוה"ב בשנה אתקי"ו לשטרות בליל שני בשבת עשרים לחדש טבת ואבי קן' אשר לפי זה יהי' תחלת מנין השטרות מג"א תמ"ח כהנ"ד דהא ודאי בדותא או טעותא. כי אותה השנה אתמ"ו שנולד בה הי' ד' אלפים תתנ"ה ליצירה. אבל באמת הוא תוספת מאיזה מעתיק אחרון שהרי החכם האדומי המדקדק ה"ק היטיב במ"ע פכ"ה מביא ג"כ דברים אלה בראש בספרי הרמ"ע מפאנו ז"ל ובדיוק יותר בזה"ל. „רבינו משה ע"ה בעל ספר זה נולד לאביו בחדש ניסן יום י"ד שנת אלף תמ"ו לשטרות בקורטובא מתא ונפטר שנת אתקי"ו לשטרות יום שני כ' טבת נמצא שהאיר עיני הגולה שבעים שנה פחות פ"ג ימים ואבא מרי בנו נולד אתנ"ו לשטרות ונפטר אתקס"ו לשטרות ואני דוד בן בנו של הרב זקני ר"מ נולדתי לאבי במזל יש אתקל"ד, עכ"ד הנה עיניכם הרואות שלא נזכר כאן שנות היצירה כלל ובנו ונכדו עדים שגם אלם לא נזכר שנות הבריאה ועד נאמן יותר ממהם עדים שטעות הוא כי אם תוסיף שני חייו שבעים שנה על ד' אלפים תתנ"ג שכתב המעתיק יהיה פטירתו שנת ד"א התקס"ג ליצירה ובאותו שנה לא היה כ' טבת יום פטירתו ביום שני בשבת ככתוב מפורש כי הקביעות של ד"א התקס"ג היה סימן בש"ה ור"ח טבת הי' יום ז' א' והיה כ"ט טבת ביום השבת אבל שנת ד"א תתקס"ה היה הקביעות סי' הש"א והיה ר"ח טבת יום ג' ד' והיה עשרים בטבת יום ב' בשבוע ככתוב נמצינו למדים באמת ברור בעליל שהרמב"ם ז"ל נולד ד"א תתנ"ה ליצירה והי' לשטרות אלף תמ"ו לא וחשוב ותמצא נכון ובודאי אחד מעתיק מאוחר רצה לפרש ולהודיע מתי נולד הרמב"ם ז"ל לחשבון שנות היצירה הרגיל בזמנו שמנין השטרות כבר נשכח וחשב לאחור משנת ג"א תמ"ה כהרב בנ"ד וטעה בשתי שנים ואדרבה מכאן ראיה שגם רבינו דוד הנגיד התחיל מנין השטרות מג"א ת"ן כזקנו הר"מ ז"ל.

לבריאת עולם ומשנת בואו לירושלם הבטיחוהו לו לזכרון עולם לחשוב לשמו. ועתה עוד מי יש לו פה לאמר כמש"כ שם „והראב"ד והרדי"א כו' ואחרים זולתם שהכה"ג נדר למלך שמיום ההוא והלאה יתחילו למנות מספר השנים למנין שטרותיהם מביאתו שמה„ ואמר מ"ע בהלצתו„ והעבור והנה איננו לא בפ"ק דר"ה כו' ולא בפ"ק כו'. גם היוסיפון לרומיס כו' לא זכר מזה כל מאומה. ועתה ראו נא זרוע כח המאמר המאמר המפורסם לא ראינו אינו ראיה (אשר החכם הזה רגיל תמיד לבטל דעת חז"ל בלא ראינו) ואת אשר הרחיק בזרוע הנהו קרוב ונראה לעין כל רואה ביוסף בן מתתיהו הנז'. ולזה אמרו חז"ל שיתא שנין דמלכו בעילם לא קא חשיב„ אשר החכם הנז' בדא בה והודא והוא נכון מאד. יען כי לא הבטיחוהו כן רק בעת בואו וכבש ירושלם שאז עשו לו יום הזכרון הזה כנז' וזה היה אחר החמשה שנים למלכו בעילם וא"כמ"ל. ואתפלא אל הרב בנ"ד אשר נהירין לי' שבילי דרקיע ודארעא וכל ימות עולם נגלו לפניו ותושב חשבונות רבות ובמקום הזה קצרה ידו למשוך בשבט סופר ולדקדק בחשבונו? הוא אמר „מ"מ תדע כפי מה שהתבאר כו' ומדברי הרמב"ם ז"ל כו' ומקבלת הראב"ד כו' כולם יעידון יגידון לנו שתחילת מנין השטרות היא משנת ג' אלפים ת' מ' ח' שהוא אלף ליציאת מצרים ושנת ארבעים לתחילת בנין בית שני וש' פ' שנים קודם חורבנו באופן שהתברר לנו ששנה זו שהוא חמשת אלפים וש' כ' ב' היא שנת אלף ת' ת' ק' ד' לשטרות„ עכ"ל. הנה נתן לנו סימן בתוך סימן ועקבות חשבונו לא נודעו. כי אם נסיר ג' אלפים תמ"ז (אשר מבריאת העולם עד זמן ג"א תמ"ח שממנה התחילו למנות לשטרות לדעתו) משך ה' אלפים שכ"ב לבריאת עולם השנה שעמד בה ישאר לנו אלף תתק"ה למנין השטרות לחשבונו והוא אמר אלף תתק"ד.

אבל באמת אמרו בקבלת הראב"ד והרב כפתור ופרח שתחלת מנין השטרות הוא משנת ג"א תמ"ט. וכן נכון בחשבון כי חורבן הבית הי' (לדעת רבים) בשנת ג"א תתכ"ח חסר ע'ק' ב' לד' אלפים לב"ע הסר מהם ש"פ שנים לאחור כמ"ש חז"ל שהתפשטה מלכות יון על ישראל קודם החורבן (הוא השנה שבא אליכסנדר מוקדן לירושלם) ישאר ג"א תמ"ח קודם מנין השטרות והתחילו למנות מג"א תמ"ט ששנה הזאת תמ"ט מנו שנה ראשונה לשטרות. אבל הרב בנ"ד חשב לאחור ולא לפנים שהתחיל חשבונו משנת הארבעים לתחילת בנין בית שני (כמ"ש חז"ל ל"ד שנה בפני הבית מלכות פרס ושית שנין דמלכו יונים בעולם דלא קא חשיב) ובנין הבית היה בשנת ג"א ת"ח ונשלמו הארבעים תמ"ז שכן דקדק לומר „ושנת ארבעים לתחילת בנין בית שני" והתחילו מנין השטרות מתמ"ח אבל ארבנה אתרי רכשא כי הדר כתב תוך כדי דבור „וש"פ שנה קודם חורבנו" כו' ולפי חשבון זה יתחיל המנין מתמ"ט כאמור ובאמת כתבו התוס' ע"ז ט' ב' ד"ה האי „ובשנת ארבעים ואחד (לבנין הבית) התחילו למנות למלכות יון" ע"ש כי נכונים דבריהם.

ועתה

יהיו כל השטרות מעורבבים זה כה וזה כה ויתעותו הדינים ויתקלקלו הזמנים עפ"י דין הגז' שלמלכי אומ"ה מתשרי מנינן. ולפי"ז התחילו מנין השטרות (שהוא למלכות יונים) מתשרי שנת ג"א ת"ן לב"ע תחת אשר מתחלה מנו כל השנים מניסן בין ליציאת מצרים בין למלכי ישראל וכן מוכח מהכתובים (זכריה ט') יום הרביעי כו' ועי' בר"ה ד' בפלוגתא דר"י ור' עקיבא ופשוט. ולפי זה היתה שנת ה' אלפים שנ"ב לב"ע שנת אלף תתק"ג לשטרות לא תתק"ד כאשר חשב הרב בנ"ד. ומ"ש שם שקודם לזה היו מונים ליציאת מצרים ולשנות המלכים ולא מצינו שמנו לבריאת העולם (וגם למאמר חז"ל בפ"ק דע"ז במתניתא תנו אחר ד' אלפים ומאתים ושלשים ואחת שנה לבריאת עולם אם יאמר אדם כו'. לא שת לבו כי חלקת לשון האדומי משכהו לדעתו אם כי לא אבה שמוע לו שלא הי' ידוע בישראל מנין שנות הבריאה עד אחר זמן הגאונים?) ואם אמנם כן הוא שמעת התחילו למנות למלכות יונים שהוא מנין השטרות כמעט עזבו מנין שנות הבריאה ויציאת מצרים ולא ידעוהו רק הרבנים והסופרים וכמו שכ' שם ד' ט' א' מכאן ואילך צא וחשוב כמה שנים אחר חורבן הבית ופירש"י שם: והבא למנות סדר חכמים וחייהם כו' ימנה לחורבן ומעכשיו כך וכך שנים לחורבן הבית. וכן הי' מנהג הסופרים הקדמונים וכאשר הראיתיך למעלה (במצרים) מה שכתב על ספרי ר' משה בן אשר" נכתב לקץ שמונה מאות ועשרים ושבע שנים לחורבן הבית השני כו'. ושם בדף י' אמר נחמן בגולה אין מונין אלא למלכי יונים. וכן אנחנו רואים ומוצאים מטבעות כסף עתיקות ליהודים מפותחות אותיות שומרונית (ליבונאי) וראיתי כמה מהם מלך אחד אלעזר הכהן ומלד השני שמעון הכהן גם יהודה הכהן הגדול שנת ב' או ג' ד' (כי כמה מהם ראיתי באופנים שונים) „לחירות ציון או לגאולת ישראל או לחירות ישראל" או לגאולת ירושלם„ אשר לפי הנראה המה המכביים בעת פרקו מעליהם עול היונים (ובמ"א כתבתי באופן אחר) אבל לא ארכו ימי שלותם וחזרו לעבודתם. ובמנין ספירות השטרות נראה שלא פסקה המנהג שהחזיקו בה למנות למלכי יונים שיהיו כל השטרות עולים למנין אחד והיו כותבים כך וכך לשטרות (לא למלכות יון) כמו שמצאנו בספרי הקדמונים ובדברי חז"ל בכמה מקומות וכאשר הוא עוד היום בכל ארץ התימן כנז'. אבל מי הגיד להם שקודם לזה לא ידעו שנות הבריאה בזמן שלא היה להם מלכים מיהודה ומישראל (ואף בזמן המלכים וישראל יושבים על אדמתם היו צריכים לדעת שנות הבריאה למנין השמיטות והיובלות והמולדות לחגים ולמועדים) ואתה תחזה ליוסף בן מתתיהו בספרו הקטון קדמות היהודים נגד אפיון בפ"ב וז"ל„ ועד נאמן אליכסנדר מוקדן כשרצה לשום צלמו במקדש לזכרון בואו לירושלם ואנחנו מנענו אותו אבל אמרנו לו כו' נעשה לך שתי זכרונות האחת שנכיח חשבון בריאת העולם ונחשוב לזמנך והשנית שכל הכהנים הנולדים בשנה הזאת יקראו אליכסנדרוסים„ הלא דעת שפתיו ברור מללו שקודם לזה היו מונים

לבריאת

לא ראיתי ומצאתי שיכתבו המכונה או דמתקריא רק כפי השם שקוראים לו עתה בעיר לא שם העריסה ועלי' לש"ת למשל שם העריסה אברהם וקוראים אברהאהאם (כבערבי) וכן כותבים. שם העריסה זכריה קוראים לעולם „יחיא" וכן כותבים אהרן „הארון" משה „מוסה" סעדיה „סעיד" וכן בשמות הנשים ורובן בלשון ערבי „נגמה" הוא כוכב המאור (נגמא) כוכב לולו מרגלית תאסינה יפה תאמאמא יונה. ורוב שמות האנשים המורגלים אצלם (ראה הלאה בצנעא).

והנה פה מקום אתי להעיר בקצרה על מנין השטרות הנודע בקרב עמינו אשר כבר קדמוני בזה ראשונים ואחרונים חכמים וחוקרים (כי הוא אבן פינה לכמה יסודי התורה בחקירות שונות) והמיוחדים שבהם החכם האדומי במ"ע ובא רעהו הרב בנ"ד וחקרו הלא בספרהם. ויסוד הדבר שתחלת המנין היה משנת שש למלכות אליכסנדר (עי' ע"ז דף ט' י') שהוא ארבעים שנה לבנין ב"ש וש"פ שנים קודם החורבן. זאת היא לדעת חז"ל בתלמוד ע"ש. ונחלקו בזה שלשה דיעות אצל חכמינו הראשונים. האחד ר' אברהם הנשיא המובא במ"ע פכ"ג מתחיל מנין השטרות משנת ג"א ת"ן לב"ע. הראב"ד (בקבלתו אומר ובאותו הזמן (ג"א תמ"ט) נפטר עזרא הסופר וחזמ' ונסתלקה נבואה מישראל ונעשה כו' הנם הגדול ע"י שמעון הצדיק והדברים מעורבבים) ור"י הישראלי והכפתור ופרח מתחילים מג"א תמ"ט ובעל הנ"ד ז"ל מתחילים למנות מג"א תמ"ח. והקראים והקאפטים שבמצרים מונים מג"א תמ"ז. והדברים עתיקים וארוכים. וכשאני לעצמי מה אני צריך להביא ממרחק עדים וראיה אחרי שעיני רואות ואזני שומעות פה בכל ארץ התימן עד היום הזה שמונים רק לשטרות אף בכתובות וגיטין וכל ספרי כתיבת יד ספריהם העתיקות (חדשים גם ישנים) ולא נפסק מהם המנין הזה מאז שהתחילו בו ושנת ה' אלפים תרי"ט לב"ע שהייתי פה מנאו הם שני אלפים ומאה ושבעים לשטרות סימן לדבר ב ק ע לגולגלת. וכן בלוח השנים שבידי מעיר העתיקה קוגין (במלבר הודו) משנת התרי"ח כתב בה התרי"ח לב"ע היא שנת בקס"ט לשטרות ר"ל ב'א ומאה וששים ותשע והם שני עדים נאמנים ויהי' לפ"ז היא התחלת המנין משנת ג"א ד' מאות וחמשים (ג"א ת"ן) לב"ע לא ותשוב וכן הדעה נותנת כי תחלת מלכות אליכסנדר היה בשנת ג"א תמ"ב ועפ"י הרוב לא מלך ביום ר"ה רק באמצע השנה ואותה השנה לא יעלה במנין כי מתחלה היינו מונין מניסן שהוא ר"ה לחדשים ולשנים שכן אמרו חז"ל (ר"ה ג') למלכי ישראל מניסן מנינן (וכן כשהיו מונין ליציאת מצרים היה כל ר"ה ניסן כמפורש בקרא וכידוע) ולמלכי אומה"ע מתשרי מנינן. והיה לפי"ז התחלת מנין מלכותו מג"א תמ"ג. ושית שנין דמלכו בעילם דלא קא חשיב כמ"ש שם ונשלמו בתמ"ט שאז בא לירושלם והבטיחוהו להתחיל מנין השנים מאותו השנה לזכרון בואו לירושלם לזכר עולם (ראה הלאה). ומשמאז לא התחילו רק בהגיע ר"ה שאז העבירו קול לכתוב בכל השטרות „שנה ראשונה" כי לא יתחילו באמצע השנה שאז

בבית הכנסת. אך סביב הביהכ"נ (שקוראים מאעלאמה ר"ל בית תלמוד) נשמע חצי הלילה וכל היום קול תורה ותפלה. ראיתי ושמח לבי שהם הרהיבוני. אשריכם ישראל.

כט.

הכתב ומנין השנים לשטרות.

הכתב שכותבים בה ס"ת הוא אשורית מרובע והכתב המהלך באגרות ודבר חול הוא הנקרא חצי קולמס מעורב במעשיטי. רוב אגרותיהם וחשבונותיהם בלשון ערבי ובעלי הלשון הכותבים מליצות ושטרות כתובות וגיטין ומעב"ד עפ"י הרוב בלשון ארמי שמורגלים בה יותר מאחות לה"ק ומאריכים בה הרבה. מנין השנים בכל כתביהם הוא לחשבון שטרות כבזמן התלמוד והגאונים. השנה (שהיא שנת התרי"ט לב"ע) מנו שני אלפים ומאה ושבעה לשטרות והסימן בק"ע ורובם אינם יודעים מנין שנות העולם שאנו מונים רק הרבנים והסופרים. וכשרואים על ספרים הנדפסים שנת הנדפסה לא ידעו לחשבם וגם בכתובות וגיטין כותבים לשטרות.

נוסח הגט כולו בלשון ארמית. וזה נוסח גט ישן שלקחתי עמי מצנעא והוא גט ארוסה:

„בתרי בשבא עשרין וחד יומא לירחא סיון שנת תרין אלפין ומאה ותלתין ותלתא לשטרא למנינא דאנן מנין כאן מאתא קעא ביר אל עזאב דיתבא על מי מעינות ומבירי דמיא ומספקא אנא אברהאם בן הארון וכל שום אחרא וחניכה דאית לי ולאבהתי ולאתרי לביתי ברעות נפשאי בדלא אניסנא ופטרית ושבקית ותרוכית יתיכי ליכי ארוסתי נגרה בת יחיא העומדת היום במאתא קעא ביר אל עזאב הנזכרת וכל שום אחרא וחניכה דאית ליכי ולאבהתיכי ולאתריכי דהוית ארוסתי מקדמת דנא וכדו פטרית ושבקית ותרוכית יתיכי ליכי דיתיהביין רשאה ושלטאה בנפשיכי למהך להתנסבא לכל גבר דיתיצביין ואנש לא ימחא בידיכי מן שמי מן יומא דנן ולעלם והרי את מותרת לכל אדם ודן די יהוי ליכי
מנאי ספר תרוכין ואגרת שבוקין וגט פטורין
כדת משה וישראל

סאלם בן יוסף עד.
סלימאן בן מוסה עד."

והיא כתובה אשורית על ניר קטון. ואינם מדקדקין בו כ"כ בסדורו ובכתיבתו כאצלינו ואף גם זאת ראיתי שיש להסופר (אחד מהדיינים) טופסי גיטין מוכנים וכשבאים איש ואשה להתגרש לוקח טופס מוכן וכותב בה התורף (הזמן והשמות) והעדים חותמים וניכר בהגט שינוי הכתב והדיו מן הטיפס להתורף כי יבואו אותיות התורף יותר גדולות וארוכות למלאות מקום הריקם שהניח חלק. גם אין שואלים מהאשה ולא מפירים מסירות מודעותיה ונדומה כי האשה מתגרשת בע"כ. גם

לא

הנדה ויוצאים וכבר עבר שליש היום והולכים לבתיהם אוכלים ושותים כמנהגם פירות זרעונים וחמין. אחרי שני מעט מתאספים כולם עוד לביהכ"נ מקטנם עד גדולם ולומדים בחבורה ואינו יודע שומע ושואל או ראש הכנסת מגיד ודורש בסדר היום. וסדר למודם כבר אמרתי. ויושבים בביהכ"נ עד נטות היום לערוב ומתפללים מנחה ויוצאים לסעודה שלישית ומתענגים בה כמנהגם. וקודם כל סעודה שתות יי"ש פירות וזרעונים ומתפללים ערבית בביתם.

פה בערי היהודים (היושבים לבדם) רואים הבת קול המכרזת: שבת היום לה'! שבו איש תחתיו אל יצא איש ממקומו כי יום השבת נכר פה לכל. שקט ושלאנן ברחובות. החנויות והבתים סגורות. אין איש בחוץ. הנשים והטף יושבים כלואות בבתיהם והגברים והנערים

בבית

מספרי רבינו משה ע"ה בענין הפתוחות והסתומות כולם היו מוטעים טעיות משונות זה מזה מפני דברי הספר שהיו משותשים והמעתיקים ממנו באו להכריע מדעתם והוסיף כל אחד וגרע כפי הכרע דעתו והשחיתו את הספרים בדברים אשר בדו מלבם ואשר הכריעו מדעתם ואני הוצרכתי לחקור ולדרוש כו' וכו' ושלחתי למארסילי' לחכם המובהק שמואל אבן תיבון הרופא ובקשתי ממנו לשלוח לי נוסח הפרשיות הסתומות והפתוחות מן הספר המועתק מספר הרב שבא עמו למארסילי' שהרב זכרונו לברכה חתם עליו בחתימת ידו וגם זה מן הספר שכתבתי אני שלא בפני אני משה בר' מיימון הספרדי וכן עשה ושלחם אלי בזריזות ומצאתי בפתשגן הכתב כו' את כל הדברים אשר הכרעת דעתי כי אתת הי' כו' ושארי הדברים המסותמים לא נתבררו לי מן הספר ההוא עד אשר הוצרכתי לשוב ולחקור ולדרוש כו' ונתגלו לי שאריתם בעזרת החונן לאדם דעת והנם כתובים בקונטירס הזה השלוח אליכם כו' פתוחות וסתומות לא פתוחה ולא סתומה אלא סדורה כ"י וכן כתבתי לכם צורת שירת האזינו בשני סימנים אחד בשמות התיבות שבראש כל שטה ואחד בשמות התיבות שבראש כל שטה האחרון [א"ם והם בששים ושבע שיטין כמו בהתנ"ך כ"י שלי וברמב"ם כ"י הראשונים והארכתי בזה במ"א] אך ענין ויבא משה לא יכולתי להכריע בו דבר ותמה אני אם אינו טעות סופר ואני בספרי לא כתבתי כן אלא כאשר נמצא בכל הספרים הישנים המדוייקים הנמצאים בארצות האלה שהם ויבא. העם. הדברים. לכותבם. אשר. התורה. כו' שירת הים כו' כו' מאת המיוסר בתוכחת מוסר לא בשוטים כי אם בעקרבים עד שהוצרך להודיע צערו לרבים אולי יבקשו עליו רחמים מאת בעל הרחמים כותב לידידיו ורעיו מאיר הלוי בר' טודרוס" וכותב עוד שם הרב המאירי ז"ל שבטוליטלא הי' ספר נקרא ספר עזרא וספר אחד שנעתק מספר הרמ"ה הנז' והוגה פעמים רבות בחריצות נפלא ע"י כמה סופרים וחכמים בעיר הנז' בטרחה והוצאה מרובה והגיע אח"כ לידו עם כל העדיות של המגיהים והסופרים ועל פיו כתב בספרו זה קרית ספר כל מלה חסרה ויתירה פתוחות וסתומות בשנת גלות צרפת היא שנת חמשת אלפים ושסים ושש לבריאת העולם עכ"ל והנה מצאתי ראיתי בזה הקרית ספר כפי הכתוב בספרי תימן (ראה למעלה במצרים שהארכתי בכל פרטיהם) ובאינם מחקתי ותקנתי ואם ראיתין קודם לא נגעתי בה יד והוא רחום יכפר עון. וכן הם רוב השינויים שמצא החכם מו"ה בת"ם שבקראקא אשר הבאתי למעלה ע"ש. ומה נענה על השינויים הרבים שנמצא בספרים קדמונים מאד ובפרט בספר הללויה הנז' אשר למוזר הם בעינינו. ואם נבא להגיה יהיה זה כותב וזה מוחק. ופליאה גדולה ראיתי בחומש כ"י ישן נושן מאד אצל הקראים באלקאהרא על הפסוק (כי תצא כ"ד ט') בנים אשר יולדו להם דור שלישי יבא להם בקהל ה' כתוב בצדו על הגליון בזה"ל בבבלי מתוקן יבא לכם ולפי הנראה שכן יותר נכון אל הפשט. וכן כתוב (יהושע כ"ג כ"ב) ובאתם בהם והם בכם. ומפורש יותר (איכה א' י') אשר צויתה לא יבאו בקהל לך ואם אנחנו נמצא ס"ת אשר נכתב בה לכם הלא נפסלוה בודאי וגנן להם. ומה יעשו הבבליים ההם בס"ת הכתובה להם ויתקנו לכם? ועל כן יפה אמרו קדמונים יד להגה' תקצץ אם אך נמצא כן בספרי קדמונים כי מאן ספין להכריע.

בכל הנועה וטעם. כבר הגדתי למעלה כי רבה בקיאותם במקרא ובתרגום עד שיודעים אותה כמעט בעל פה. ועתה אתן לכם עד נאמן על זה. הנער המשרת אשר שכרתי לי בזה (הראיתיך למעלה) והוא כבן ח"י שנה מלאכתו תופר נעלים ומסבב למוכרם בשוקים ובכפרים. ויהי ביום ש"ק פ' מקורע היינו בעיר קטנה תילא (Tilla) ובני העיר ברחו מפני נוגשי המלך החדש (ראה הלאה) ובדוחק היה לנו מנין להתפלל בביהכ"נ וקראו בס"ת והתרגום כמנהגם. ובהגיענו להפטרה לא היה התרגום (כי בהחומשים הנדפסים אין תרגום להפטרה ואגלם כל התרגומים בכ"י ועל תרגום התורה אמרו מחומש הנדפס) כי הנשיא החביא כל הספרים מביהכ"נ מפני חמת המציק. ואך ס"ת אחת הביאו ביום השבת ועמדו מתעצבים לדעת מה יעשו. אז עמד הנער משרתי סעדי' תופר נעלים (ראה למעלה) ואמר קראו לפני ואני אתרגם על פה. וכן היה. המפטיר קרא המקרא מהחומש והוא תרגם כל פסוק ופסוק על פה כמתכונתו בניגונו ודקדוקו ועוד יותר מזה שזאת ההפטרה „וארבעה אנשים" כי רבה היא יש לה עוד פתיחה גדולה בתרגום שלהם כמו דרוש מי היו הארבעה אנשים כו' ועל מה כו' והכל קרא בעל פה על הסדר. לולא ראיתי לא האמנתי. גם זאת מצאתי שכח זכרונם רב מאד ככח מראית עיניהם אשר לא ראיתי כמוהם בשאר ארצות. וכן ראיתי כמה מהשוחטים יודעים הלכות שחיטה וטריפות מהרמב"ם ז"ל על פה ממש.

והנה בס"ת שלהם נמצא כמה שנויים בחסר ויתר כמו מכשא ח"ו מעינות (שתיהם) ח"ו ויהיו כל ימי נח (נח ט' כ"ח) דואו לאחרונה תעשה (תרומה כ"ה ל"א) ח"י חדשיכם (בהעלותך י' י') מ"י וכן בצורת שירת הים ובאיזה סתומות*) וראיתי שכל ספריהם הקודמים כן הוא. אחר תפלת מוסף ראש הכנסת מגיד לפניהם שיעור בהלכה או הגדה

---

*) את חטאי אני מזכיר היום כי הבאתי עמי ס"ת מכתיבת סופרי תימן וכאשר הגהתיה מצאתי בה השנוים הנז' ועוד (לבד איזה טעות סופר) ותיקנתיה עפ"י ספרים שלנו. ובהיותי אח"כ תשרי תרכ"ה בפאריז ראיתי בבית עקד הספרים של הגביר האדיר החכם הנכבד מו"ה הירץ גינצבורג נ"י העומדת תחת יד ידי"נ הרב החכם המפואר מוהר"ש זאקש נ"י ספר כ"י יקר להרב המאירי ז"ל קרית ספר: שמו על כל דיני ס"ת כתיבתו וקריאתו ומצויין בו כל החסרות ויתרות ופתוחות וסתומות לא הניח דבר קטון וגדול שלא העלה בספר הזה והוא מפליא לעשות מכל הספר לפניו ולאחריו. ואעתיק בזה בקיצור ריש מילין מפרק אחד הנצרך לענינינו וז"ל „והריני כותב כאן כתב שלחו הרב הנזכר (הרמ"ה ז"ל) לחכמי בורגים שטרחו על זה (בהגהת ס"ת) עם ספר הידוע להלל הזקן שנקרא ביניהם הללויה [היוחסין כ' וז"ל „ובשנה ד"א תתקנ"ו בח' למנחם הי' שמד גדול במלכות ליאון ואז הוציאו משם ספר הארבע ועשרים נקרא הבבלית שכתב אותם ר' הלל וממש היו מגיהים כל הספרים ואני ראיתי חלק מהם שנמכרו באפריקא ובזמני הי' תשעה מאות שנה שנכתבו (והיוחסין ה"א ר"נ) והקמחי אמר בחלק הדקדוק בפ' למען תזכרו שהחומש היה בטוליטולא] ובספרים ישנים לגאונים הראשונים של רב שרירא ורבינו האיי וכשבאו ספרי רבינו משה (הרמב"ם ז"ל) אצלם וראו סדריו בענין זה שלחו לו (להרמ"ה) והשיב להם אחרי המליצות והשבחים כו' כו' וז"ל ועתה אמת אגיד לכם כי כל הספרים אשר הגיעו לידינו מספרי

להתפלל מנחה גדולה והולכים לבתיהם. אוכלים מעט ולובשים בגדי לבן של שבת (כי אז אין עוד נכרי ביניהם) בגדי שבת כבגדי חול רק כולו הפך לבן*) זולת הטלית העליון (השמלה) אשר בו הציצית כל השחור ועב ה"ז משובח. ולא ילבשו טליתות לבנים ושפה תכלת כשלנו כי היא כסותם כל היום וכל הלילה. רק אחד ראיתי בביהכ"נ אחת בצנעא אשר אחד חכם מא"י זה ימים רבים הניחה שם ושומרים אותה למשמרת לחופת חתנים. וכבר אבלוה סב ועש והיא אצלם לסגולה. ומתאספים לביהכ"נ ועוד היום גדול מזמרים שיר השירים בנעימה בקול יחד ואומרים בזוהר בנעימה קדושה כאחד עד זמן קבלת שבת ואומרים (רק) לכו נרננה ומזמור לדוד הבו לכה דודי מ"ש ליום השבת. וזה מקרוב באו הנה סדור נוסח ספרד החדשים ושם השירה החדשה בר יוחאי. ופה כי ספרי יקר אין נפרץ בימים לפנים יחשבו כל דבר אשר הועלה בדפוס קדוש אמת ונכון שאין להרהר אחריו כהלכה למ"מ [ואף דברי מינות ח"ו אם בדפוס הוא לא יבקרו אחריהם ובשגם בקבלה כאשר ראיתי פה ספרי נחמי' חיא חיון בקבלה ודרוש אשר ביערום מן הארץ במדינתינו ואצלם קדוש וברוך יאמרו] גם כי רוב עסקם בזוהר וקבלה יחשבו שזה השיר נתחבר גם כן מהרשב"י ז"ל או מתלמידיו. על כן השיר הזה בליל התקדש שבת קדש קדוש יאמר לו עד כי נקל להם למצוא בו תילי תילים רמזים וסודות תעלומות חכמה. ולכן זקן חכמת הקבלה יקום ויעמוד מעוטף בשחרות טליתו ברגש קדש ובמורא איומה והתלהבות עצומה ומזמר זה השיר בגודל שלהבתיה וכל הקהל עונים: בר יוחאי! אחר כל חרוז בנעימה רבה ומתפללים ערבית עם צאת הכוכבים ויוצאים. הקידוש והסעודה כמנהג.

כשלש שעות קודם אור היום (הייתי בחורף) יקומו כולם עפ"י קריאת השמש ומתאספים לביהכנ"ס לאמר זוהר ותיקון רחל ושירים מיוחדים להם. כל אחד מביא עמו בקבוק חרש עם קאהווא חמה הנטמן בשכירה מאתמול. שותים ומכבדים זה לזה ואומרים ומזמרים עד עלות השחר ומתפללים שחרית ועוד לא יצא השמש. אחר קדושת שחרית נשמטים אחד אחד לבתיהם (אשר לא רחוק מביהכ"נ) לסעוד לבבם אחר קדוש במאפה מרחשת הטמונה בתמין והש"ץ גומר תפלתו בחזרה וחוזרים לביהכ"נ לשמוע קריאת התורה. ובקה"ת מאריכים יותר משתי שעות שכל אחד מהקרואים קורא הפרשה בעצמו וממשיכים מאד בקריאתם ונעימותם. ונער קטון כבן תשע (חליפות בכל שבת) עומד אצל הבימה ומתרגם כל פסוק ומאריך ג"כ כמשפטו. המתרגם ממתין עד תום כל הברת המשכת הקורא והוא ממתין כן על המתרגם. וכן סדר ההפטרה עפ"י תרגום כ"י שיש להם והוא מעורב גם בדרוש. וגם תרגם המקרא בכ"י. ומדקדקים מאד על הקורא ועל המתרגם בכל

---

*) שבת פ"ב ר' יהודה בר' אלעאי ערב שבת כו' ורוחץ כו' ומתעטף ויושב בסדינין המצויצין כו'.

ומזה קשוטין לבתו הכלה ויהיו נערכים עם כסף כתובתה. אבל חרפה היא לבתולה שתנשא בלי מוהר ומתן לאביה. כי נראה שאינה יפה וכשרה ואין לה ערך דמים. כן עוד המנהג אצלם (עפ"י הרוב) לקדש ארוסותיהם בעת השידוכין. והנשואים ירחיבו עד עת וזמן שיעריכו שניהם כל צרכיהם. ואם קודם הנשואים לא תמצא חן בעיניו יפטרנה בספר כריתות גט ארוסה (ראה הלאה) כדת. והכל ביד האב לעשות עם בתו כרצונו. ימכרה יקדשנה גם בעודה קטנה גם יקבל גיטה או תמאן באין לה אב ואם יתומה היא בלי גם אם היא ברשות אחיה יורש הנחלה. וכמה פעמים יצא מזה ריב ומצה כאשר ראיתי בעיני עד הגיע עד השופטים. כי גם מנהג הישמעאלים כן והם ישפטו גם בדברים כאלה והכסף יענה. הבחורים יקחו נשים בעת אשר יגדלו ויהיה כח בידם לשלם מוהר הבתולה כמשפט ולהביא טרף לביתו. ואשר לא תשיג ידו לא במהרה ישא אשה ההוגנת לו כי (ע"פ הרוב) האבות לא יתנו מוהר ומתן לבניהם כדי להשיאם ומעמל נפשו יראה חיים עם האשה אשר ישרה בעיניו. אבל הבנות יתארסו גם בקטנותן ואף בפחות מעונת הפעוטות פן יקדמנה אחר ואביה מקבל כסף קדושיה (גם ספר כריתותיה) כדת והארוס ממתין לה עד שתהיה ראויה לאיש (בת י"ב שנה) ואז עושים החתונה. האיש אשר אשתו לא תמצא חן בעיניו או כי לא ילדה לו או כי זקנה אשת נעוריו ורוצה לקחת לו אחרת עליה צריך לרצותה בדברים וברצי כסף. ואם לא תתרצה נושא בלי רשותה או יגרשנה בעל כרחה (והדיינים והגיטין מוכנים בנקל ובזול) ויקח אחרת. על כן טוב לה לשבת יחדיו שתיהן ואף כי לא רבים וטובים עושים כן ולא ישרים ונכבדים עוברים דרך המוסר אבל השער פתוח וקלים נבערים יבאו בו. ולכן אימה הגדולה נופלת על כל הנשים להוקיר בעליהן לעיניהם כי האמנה לא זו הדרך להביא אהבה מנוחה ונופש לאיש חפץ בחיי אושר על הארץ. שקר חן אדמו שפתים מאודם אם הלב שחור כעורב. מה לשפתים דולקים ולב רע? מה לעינים מפיקות אהבה ותוכה נחר לגחלי נקם? וכבר שומה מסורה זו בפי קדמונים „ולו שתי נשים ולו הכין כלי מות" כי לעולם לא ינוח ממרורות ולא ישקוט ממאורות. וסוף דבר תכלית שנאה שתיהן ישנאוהו. אשרי האיש אשר נפל חבלו בנעימים אשר הוכיח לו ה' אשה כלבבו ולא יוסיף שנית עמה עליה בחייה.

כח.

יום השבת וקה"ת. — תפלתם ומנחתם.

המה שומרים יום השבת כהלכתו. והיה ביום הששי אחר הצהרים יבואו איש ממלאכתו ויכינו עצמם לקבלת שבת. וילכו לטבול במקוה מים ויגלחו ראשם בכל ערב ש"ק וכולם יודעים זאת המלאכה. ולפני הטבילה (אצל המקוה) יגלחו איש את רעהו. אח"כ ילכו לביהכנ"ס להתפלל

בשר או בעמק וממלאות מים מביאות על ראשיהן או על שכמן ולשות
בצקן טרם יחמץ עושות עוגות דקות ורכות נאפות על הגחלים ובצדי
התנור אשר הוא כמו קדרה גדולה נחפרת בארץ. ורקיקי דוחן הנשפכות
על המחבת יבשה או משוחה בחמאה (שימנה) אח"כ מבשלות שם
בבקבוקי חרש (אשר הראיתיך למעלה) את קליפת הקאהווא (יאמאני)
הטוב והמובחר שבכל הארצות. והקליפה בהתחדש יש בה לחות ומתיקות
ויפה ללב ולאזור לראש ולמוח מזכך הדם ומיטב ראות העין אבל מצוקער
לבן לא ידעו מה הוא אף שיש להם יערות דבש (קנה צוקער) וכל
זאת יכינו בבוקר השכם בטרם יבואו אנשיהם מביהכ"נ ימצאו סעודת
הבוקר מוכן. אוכלים פתם חמה בחמאה אם רותח ושותים הקאהווא
לרויה ויוצאים למלאכתם עדי ערב. העושים מלאכתם בבתיהם אוכלים
גם בצהרים איש לפי יכלו אכלו והיוצאים למלאכתם בעיר הגוים
בכפרים ובשוקים איש משאו וכליו על כתפו ובילקוטו יכין לו צלילי לחם
ועוגות מאלה עם קליפת הקאהווא גם הבקבוק לבשל והפך לשתות כי
הגוים לא יניחום לבשל ולשתות בכליהם ומורגלים אחד בהקאהווא לא
ינוחו ממנו גם רגילים אחד במעלה עשן הטובאק משפופרת ארוכה
המעברת העשן דרך בקבוק מים המחובר לשפופרת.

הנשים כל היום כבודן בבית פנימה. עוסקות במלאכת ידיהן
וטרף בתיהן לא ינוחו מעבודתן והנה צנועות במלבושיהן. שערות ראשן
לא יראו החוצה. צעופות בצעיפים ורדידים עד פדחתן ותחת צואריהן
וסרח העודף על לבביהן לכסות דדיהן ובגד שחור או תכלת ארוכה
עם בתי ידים ארוכות ורחבות לכסות את גויותיהנה עד למטה לארץ.
גם הבתולות כן תכסינה שערותן*) וכל גופן והולכות יחפות רגל גם
(אחרות) בלי נעלים כשאנשים אך מכנסים להנה המכסות עד העקב
ולמטה ומעשי רקמה או מוזהב שזאת להם לתכשיט גדול. הנשים אם
כי לא מלומדות הנה להתפלל ולקרות מתוך הספר בכל זאת (ואולי
זאת תועיל) יראת ה' חופפת עליהן בכל דרכיהן ורעה לא תמצא בהן
ורגיל על לשונן כמה מלות לשון הק' ומבינות הרבה. נושאות עבודת
הבית בעול כבד ונאמנות לבעליהן אמונת אימון. ואמנה גם קנאת ירך
חברתן וצר צרתן תביא רקב בעצמותן כי הרבה להנה צרתן בצדן לאיש
שתים גם שלש נשים ומקנת כסף הנה לבעליהן כי כן מנהג הארץ
אשר נשותיהם בכסף יקחו (כמוהר הבתולות) מאביהן לפי משפט הבנות
הטובה היא אם יפת תואר אם מיוחסות לפיהן יתן הארוס הנדה
לאביה או לאמה ואחיה הגדולים אם יתומה היא (כאשר לפנים בימים
קדומים) ואביה כטוב בעיניו יעשה מהנדה אם לתתם בחיקו (כאכזר)
ויאמר ברוך ה' אשר נתן לי בנות ואעשיר. ואם כאב רחמן הוא יעשה
מזה

*) שאלוני על מנהגינו בזה אמרתי הנשואות יכסו ראשיהן והבתולות מגולות. תמהו הלא שער באשה ערוה גם להבתולות (אף שזה רק לתורה ולתפלה) ואמרתי להם משנה ערוכה (כתובות פ"ב) סימן לבתולה יוצאת בהינומא וראשה פרוע אמרו אדרבה משם ראיה שרק ביום חתונתן פרעו ראשן להגיד כי בתולות הנה ולא זולת ואינו מוכרח.

ימי. עוד הייתי בעיר גדולה של חכמים וסופרים. ושמעתי שם אחד קדוש פועל ישועות ושמו נודע בגוים לנפלאות. לפניו נגלו כל העלומות והוא איש מזמות ונודעתי גם אליו. חלק לי מכבודו וסמכני בחזקת ידו הרבה ממנו למדתי סגולות רבות וצרופי שמות עלומות ומספריו העתקתי. כל נתח טוב וירק שמן העביר לפני וכתב לי עבור מזומן. הפעם נכנסתי לבית גנזיהו החדר אשר שם יתבודד לעשות זר מעשהו. ובו יבואו כל איש אשר לו רוח וכשוף מעונה ומדוכא כהות וכשוף וברות שפתיו יגרש לך ויוציא רוחות. בקמעותיו יטהר כל טומאה ויזרה אנחות גם ימלא משאלות חושקים לאהבה או ירחיק דבקים ויטיל ביניהם איבה. וכולם שמחים בצאתם כי נמלא משאלותם. בעל השם הזה אך יצא לדרך את היונא מביתו בשמחה והניח ספרו פתוחה כי לא נשמר ממני. ואני נשארתי לבדי מהרתי לעבור בין בתרי הספר ומצאתי בו השבעה אחת בלשון ערבי גדולה ונוראה. תסמר שערות בשרי. שמות מלאכים אשר עוד לא ראיתי וביניהם שם ישוע בן מרים. כי ראיתיו אחזתני השבץ ונשמה לא נותרה בי. הוא חזר אלי ורצתי אליו בחמת רוחי „מי הגיד לך מארי אלה השמות?" שאלתיו „הם אצלי בקבלה„ ענני". ומי הוא זה פב"פ? עמד מחריש משתאה אמרתי לו„ הלא זה הוא" „לא ידעתי אדוני". ענני „כי אין אנחנו פה יודעים מזאת האמונה שאינה בכל גבולינו וכל הכתוב בזה העתקתיו מספר כ"י ישמעאל כתוב בערבי כמו שהוא ולא בדקתי אחריו." אז אמרתי לו„ שמעני מארי! עד כאן תחוס שבת חזור בך ואני ואתה נספוק כף על ירך ונכה באגרוף על לבבינו חטאנו העוינו והרשענו„. ומני אז שלחתי את הספרים השעירים מעל פני ואת המלאכה הנמבזה השלכתי לעזאזל. נאי טמאה אשה הזמה וקברתיה תחת האלה מימין בית און אשר משמאל קברות התאוה הלא היא בקצה ארץ התימן קדמה מזרחה. ולא יספתי עוד לדעתה. ברוך המקום שהאיר עיני ואלך תמים בטח עין יעקב כי לא קסם ולא נחש ביעקב.

כז.

מלאכת הנשים הליכתן והנהגתם.

גם הנשים משכימות קום קודם אור הבקר בקיץ ובחורף וזאת מלאכתן. מנהג המדינה כל איש יש לו בביתו רחיים ורכב תנור וכירים לטחון לאפות ולבשל. והנשים מלקטות עצים מן השדות ומן היערים מביאות משא לעיפה על ראשיהן גם מצפיעי הבקר וחמורים עושות גללים עוגות ומיבשות בחמה בשדה או דבוקים בקירות הבתים מבחוץ והמה להסיק ולהבעיר. תחלת עבודתן בקומן השכם לטחון ברחים חטים שעורים פול וכוסמין לעשות לחם חם ודוחן טחון בלול במים למעשי מחבת. אח"כ נושאות כדן ויורדות אל המעין ואם רב הדרך

בהר

על צואריהם אנעדה עגיל של ברזל עב יורד עד החזה והעגיל הזה נעשה מתשעה מיני ברזל שמקבלים מסמרות מתשעה בתים ועושים אותה בשעה ידועה על סדר המזלות ובלחשים ידועים אומרים שמועיל לעה"ר ולכשוף והעיגול הזה ישאו הזכרים והנקבות עד יום חתונתם ואחר ימי המשתה יסירום מעליהם.

רופא אין בכל הארץ. ואם יחלה איש באיזה מחלה וכאב או נגע ונרעת לא ידרשו ברופאים ורפואות תעלה אין להם מהקזת דם הזרוע לא ידעו. עלוקות המוצצות דם ותחבושת זבוב הודי (ספאנים פליג) לא שמעו. אך יודעים להוציא דם מהעורף בקרן הפרה כאשר אנו עושים בכוס זכוכית והכאב בזה רבה מאד. ואיזה סגולות מעשבים וראש לכל מרעין ומדוה יאמרו כי הוא זה כשוף שניזוק ממעשי שדים וכשפים אשר שונאים הניקוהו או מקרה רעה ועל כן ידרשו להסיר המחלה על ידי מכשפים ומכשפות בסגולות ולחשים וקמיעות.... (גם בהענר השמים ולא יהיה מטר אומרים שמכשפים עצרוהו ויש להם על זה נוסח היתר כשפים והשבעות ותפלות ראה לנגא) וביותר מלומדים בזה חכמי היהודים ולהם יד ושם בכל אלה עשר ידות עד שגם הגוים יבואו לדרוש מאתם. וחכמתם (או תרמיתם) תעמוד להם להטות לב פתאים להאמין בשוא נתעה ויש להם בזה ספרים הרבה אין קץ. וסיפרו לי שיש מהם גם מקטרים ומזבחים לשעירים (ה' יכפר בעד אמונתם והבטחתם באלה הדברים יותר מהמדה הדרושה לאמונתינו הקדושה) גם ספורי מעשיות להם מקדמוניהם אשר פעלו ועשו ע"י שמות וקבלה מעשיות ענינים גדולים ונוראים אספרם מחול ימים ירבה ויכבד. ובעת הזאת המשכיל ידום מלהשתעות בכאלה כי לא ימלט מהקרא פתי או כופר והשנים אין עמדי בעזה"י אך אחת אמרתי אספרה ואת חטאי אזכיר אולי אכפרה. בבואי לארץ הזאת כאשר שמעתי את כל הגדולות וגבוהות בעלי השמות ופעילותיהם נתתי את לבי היות כאחד מהם (כי טבע יצר לב האדם חושק משתוקק וחומד לדבריהם כאלה) אספתי לי ספרים רבים מאלה הנמצאים בארץ הזאת בכ"י כל מחיר לא יקר לי וכל עמל לא כבד עלי לקנות ולהעתיק ללמוד ספרים ולשמש חכמיהם גם ספרי גורלות למיניהם גורל החול וגורל הקדש. וכל מעיני בהם שבת וחודש וכל אשר שאלו עיני לא אצלתי מהם ובכל אשר התהלכתי דרשתי וחקרתי אחריהם עדי יגעתי ומצאתי את שאהבה לבי. שמח לבי אף רוחי בקרבי דמותי אז בנפשי אני קהלת הייתי מלך מולך בכפה על העליונים ותחתונים ובידי כלי נשק כלים מכלים שונים. כל המלאכי מעלה אגודים במופי וכל הרוחות צרורות בכנפי אקרא בשמותם והם יענו. אגזור אומר ואחרי דברי לא ישנו. תחת האבנים יביאו זהב ומתוך המים יוציאו להב. ארחה ואין רואני ארכב על עב קל ורוח ישאני. היום בתימן ומחר בירושלם. אפקוד על המתים ואפח בהם נשמת חיים. העוברות על כל בשר יגלו לפני גם את העתידות לא יכחד ממני. אף בכור מות לא יגע חרבו בדמי ואהי גבר אצלח כל

ימי

הקאהווא ועשן טובאק בשופפרת ארוכה היועלה עשן דרך מים אשר בכד או בדלעת. איש לא נעדר מזה.

מלבושיהם שונות מכל עם. האנשים לא ילבשו מכנסים (כי לא יניחום הגוים ולא מנהגם) ולא בתי שוקים רק יחתלו בסדין (פוטא) ממתנים עד למטה מהארכובה ועליה יחגרו אזור בגד או עור ברוחב טפח ועל גויותיהם מלמעלה כתונת מראה תכלת מן הניאר עד למטה מהירכים ועליה עוד אחרת כדמותה רק פתוחה מלפניה כולה. ויראי ה' השמרי ילבשו עוד בגד ארבע כנפות מצוינת תחת הכתונת העליונה ועל גביהם מלמעלה שמלה (כן יקרא גם בערבי) שחורה או קוי שחור ולבן מגמר עב רבוע בארבע קצות אשר תכסה ראשם וגויתם עד למטה ובארבע הכנפות יתלו הציצית כדת ומתכסים בה כל היום והציצית נגררת ארצה (בן ציצית הכסת) גם בלילה יתכסו בה או מציעה תחתיו. ויעשה לכל מלאכה להביא בה ממכרו ומקנתו מהשוק גם משא ועצים*). וכחום היום יכפלו השלמה לארכה וינשאה על כתפו האחת. בחורף ויום סגריר ילבשו גם אדרת עור כבשים ועזים (ובחום היום ילבשוהו מהופך השער למעלה) הזול ונמצא לרוב בארץ וכל מנעיהם וכסוייהם מעורות כבשים ועזים וישנים על הארץ באין להם מטות. ובשכבם בלילה יפשטו את בגדיהם אלה עד עור בשרם ויעלו עליהם שק גדול לבן העולה עד ממעל לראשם וגם פי השק יקשרו בתקות חוט הנמשך בכפל שפת פיה מבפנים עד שנמצא כולו מכף רגל עד למעלה משערות ראשו בתוך השק פנימה. ואם השק גדול מכניס עמו לתוכו גם מי מילדיו ויהיו שנים בכיס אחד (כן יקרא לה גם בערבי) וזה להגן מהפרעושים והזבובי' וגם מחמם. ובעת קור יתכסו גם בשמלה ועור שער. וכן בלכתם בדרך יביאו עמהם הכים כי לא ישנו בלעדו. בבוקר יצא מהכים ויסגור מתניו בסדינו וילבש חלוקו והשק יעלה עליו כפול להתחמם ולהתכאות בו ויצא עמו גם לשוק ולביהכ"נ והוא אצלם מלבוש נכבד ולא ישימו בו ציצית כי הוא מיוחד לכסות לילה.

הם רגילים בסיכה ומושחים ידיהם ורגליהם וכל גופם בחמאה מבושלה (סימנה) וביותר הולכי דרכים ורגליהם עיפות יסוכו וימשחו בחזקה לחזק הרגלים והירכים גם פניהם וקדקדם ופאתי ראשיהם (הקוראים סימנים) הארוכות וזקנם עד שמראה פניהם השחרחורת מבהיק כנחושת ועיניהם קורעים בפוך בכל יום ובכל שעה. וכל אחד בחיקו ישא השופפרת והמכחול שזה מגין ומועיל מחום היום ומשרב השמש שלא יזיקום בהיותם כל הימים על פני חוצות. רובם ככולם נושאים על זרועותיהם אצעדה של ברזל גם טבעת ברזל על גודלי רגליהם באמרם שמועיל לאמץ כח הזרוע והרגל. והקטנים נושאים

על

*) תענית כ"ג ע"ב דרי ציבא ומרא אחד כתפא וגלימא אחד כתפא אמר להו טלית שאולה היתה להכי שאלי ולהכי לא שאלי.

הכבוד ונחת תענוגים*) לעת ערב יבאו איש איש ממלאכתו נכנסים לביהכ"נ מתפללים מנחה וערבית יחד אחר בא החרסה גם אחר תפלת ערבית לא ימהרו לצאת עד שלומדים שיעור בהלכה או אגדה אשר ראש הכנסת מגיד בראש והולכים לבתיהם וסועדים בערב כמנהגם.

כו.

אכילתם, שתיתם, שנתם, רפואתם, ומלבושיהם.

קודם האכילה מביאים שולחן קטון ועליו אגן עגול מקלעת-קש ועליה מיני פירות וזרעונים ובקבוק חרש עם יין שרף לפתוח מאכל תאוה. שותים מהי"ש כוס קטנים ואוכלים מהפירות והזרעונים מספרים ומשתעים איש איש לפי ענינו בתורה או בדרך ארץ עד אשר תכלה בקבוק הי"ש והפירות והזרעונים אז יסירו מהם הריקים ויביאו לחם וסעודת הערב**) נוטלים לידיהם ויבצעו. הלחם נאפה בכל יום לכל סעודה פת חמה רקיקים דקים לחים מחיטים או כוסמים ושעורים גם מעורב בפולין ודוחן והלחם הנאכל עם התבשיל הוא מקמח דוחן שנטחן בלול במים וספוגי נאפה על המחבת ולטיבול עושים תלתן (בערבי חילבה) והוא מר מאד מבושם בפלפל חד ובשמים עד ששורף השפתים והלשון וזאת להם המובחר בטעמים עד שלא יטעם להם כל מאכל אם אינם בטיבול החריף הזה. מאכלם ותבשילם אינם כלאים ומורכבים כמאכלי הבבליים והתוגרמים רק מין אחד לבד כמו שהוא בשר או מיני פרי אדמה קשואים אבטיחים עם מרק אבל מבושם וחד מאד בבשמים שיש להם לרוב ונאכל עם הלחם חם רך ודק. כף ומזלג אין בכל הארץ רק עץ פארור מעץ להפוך התבשיל בהדוד. הלחם והבשר אוכלים באצבעות ידיהם (המזלג אשר חנן להם היוצר) וטובלים בהמרק כולם בקערת חרש אחת והנשאר בהמרק ישימו בכפות גדולות עשויות מדלעת יבשה (אשר יש להם בית יד מגידולם מעשי יוצר) שמניחים אותם ליבש ונעשה קשה כעץ ונוקבים מלמעלה ומנקים התוכיית ונשאר ריקם כבקבוק ובזה ישימו מים גם יין ושמן וכל משקה ושארי התשמישים***) גם חותכים לשנים באורכם והיו להם לשאוב מים מהחבית ולשתו' ולכפות לשתות בהם המרק הנותר. ואחר כל אכילה בקבוק מי קליפת

הקאהווא

---

*) לדעתי הוא בישתרקא הנאמר בב"ק פ"ו ובערבי נקרא מדכא שם הנגזר מהפעולה "עכה„ שהוא השיבה בערבי ואולי אוטכי כי הערבי עושה מהפעולה שם ומהשם פעולה וחז"ל מזה מה מה שאמרו (יבמות פ"ק) „על מדוכה זו ישב חגי הנביא„ ומה ענין מדוכה זו לכאן? ואפ"ל שצ"ל מדכה זו והיא הכר שהיו מסובים עליה בישיבתם וגם היא תעמוד ימים רבים.

**) עפי' הסדר הזה יובן כל מעשי הסדר בליל שמורים.

***) האבן שבדלויה (שבת ק)

הביהכ"נ. ומפחד הגנבים יש בכותלי ביהכ"נ מבחוץ חורים בקיר עם דלתות נעולים. והנכבדים אשר נעליהם ברגליהם יניחום שמה על מסגר בבואם ובצאתם יוציאום. ישיבתם בביהכ"נ כבבתיהם הוא על הארץ ורגליהם כפופות תחת ירכותיהם. ראשי העדה ואציליה יושבים סביב סביב אצל הקירות על יריעות קשים או עורות כבשים ועזים והאחרים יושבים שורות שורות לרגליהם. וכל הרוצה לשבת על יריעה מביא עמו עור כבש או עז תחת אצילי ידיו וישב עליה ומחזירה עמו בצאתו. המכובדים יביאו בידם גם בקבוק נחושת קטון שפיה רחב ומוארה גר לרוק בה כי אין לרוק בשבתם על הארץ.

הבימה (אשר בערך הביהכ"נ) עומדת באמצע אשר עליה יקראו בתורה והש"ץ מתפלל אצל הכותל והמה מתפללים לפונה נגד ירושלם כי הם בדרומה. מעט במספר ספסלים קטנים כמדת חצי אמה ימצאון בבהכ"נ אצל מושב הגדולים אשר עליהם יניחו ספר התפלה והלמוד. מספר קטון המונח על ספסל קטן*) הזה ילמדו כמה אנשים יחד ועד עשרה בני אדם היושבים מרחוק סביב הספסל מלפניו ומלאחריו ומהצדדים ומביטים בו מחרוק עד ארבע אמות ואין יד אדם נוגע בהספר רק בעת יהפוך העלה וכולם קוראים פה אחד בקול ובנעימה אחת. ורגילים לקרות מהספר גם כשהוא מהופך כי הנער מקטנותו ילמדנו לקרות בספר מהופך עד שאין להם הפרש אם הספר מונח לפניו ישר או הפוך. וזאת מגד שהספרים יקרים וחביבים להם מאד בין מיוקר מחירם והמצאם ובין מיקר ערך עצמם שמכבדים את התורה וכל ספר לוטה בכים נאה לבדו ובשמירה יפה. והם אינם מעמידים הספרים בעמידה כמנהגינו רק מניחים אותה שוכבים**) דוקא. הבטת עיניהם בהיר מאד לראות מרחוק הלאה עד מהלך יום בהרים כי קורעים בפוך עיניהם הוא כחול תכליי***) בכל יום בבוקר ובערב אנשים ונשים וטף אחר שמושחים כל פניהם ועיניהם בחמאה מבושלת (סימנה) שלא יזיק להם חום השמש וזה מועיל הרבה מאד לחידוד הראות.

רוב ישיבתם בביהכ"נ ובבתיהם בלמודם אכילתם ושתיתם הוא בהסיבה על שמאל ולהם כרים קטנים מרובעים ממולאים צמר או בלאות קשה ומניחים שנים או שלשה זה על זה ונשענים עליהם וזה דרך הכבוד

---

*) וכ"ל מה שאמרו (ברכות פ"ה) „ההוא יומא אתוספו כמה ספסלי בביהמ"ד" אין הכונה לישיבה כי לא היו יושבים על הכסאות רק על הארץ כידוע בכמה מקומות בש"ס גם אין אנו יודעים כמה תלמידים ישבו על ספסל אחד אבל הכונה על אלו הספסלים הקטנים שמניחים עליהם הספרים שנתוספו בביהמ"ד בעבור שנתרבו התלמידים וספריהם והיו ידוע להם כמה תלמידים יקראו בספר אחד סביב הספסל.

**) וכן היה מנהג התלמוד שאמרו (ב"ב פ"א) לא יניח נביאים ע"ג תורה וכתובים על נביאים כו' דמשמע שהיו מנהגם להניח הספרים זה על זה.

***) וכן אמרו בב"ר פ' נ"ה „בני דרום עיניהם כחולות וכוחם יפה לתלמוד תורה ואין להם משום לא תלבש גבר וגו' שכן מנהג המדינה גם בגברים וגם הנשים."

כח.

סדר תפלתם.

נוסח התפלה לחול לשבת ויו"ט הוא עפ"י סדוריהם כתבי יד ישנים מעורב ספרדית ואשכנזית. הודו קודם ברוך שאמר ברכת השחר כסדר הרמב"ם ז"ל. בקדיש ויצמח פורקני' ויקרב משיחי' ויפרוק עמי'. גם בקדושה דחול אומרים ממקומך מלכנו תופיע כו' כאשכנזים בשבת ויו"ט גם לדור ודור נגיד גדלך. ובמנחה שלום רב. נופלים על פניהם כל יום אחר תפלת ח"י בפישוט ידים ורגלים בישיבתם על הארץ כמו ביום הכפורים. ונוסח התחינה הם פסוקי רחמים מלוקטים הכתובים בס' התפלה להרמב"ם ז"ל. במעריב אומרים הח"י פסוקים ברוך ה' לעולם או"א עם הברכה על כל מעשיו כאשכנזים. סליחות ופיוטים הובאו להם ממחזורי ספרדים גם יש להם קדמוניות בסידוריהם. ומ' הושענות פיוטים יפים מאד קדמונים שלא ראיתים בשום מחזור ספרד ואשכנז והמה להם בכתובים מאז. קריאתם בהלל מתוק לחיך ונעים לאזן. החזן קורא בנעימה חצי פסוק והקהל משלימים אחריו ועונים פה אחד קול אחד „הללויה". וכן אחר כל חצי פסוק בשפה ברורה ובנעימה קדושה קטון וגדול מצלצל אזנים. ועונים קמ"ז פעמים הללויה כנגד שנותיו של יעקב ואינם כופלים פסוקי אודך כו' אנא כו'. ומנהג זה כבר נזכר בתלמוד (סוכה פ"ד) מקום שנהגו לכפול כו' עונים אחריו כו'.

כולם משכימי קום לביהכ"נ בטרם עלות השחר בקיץ ובחורף וכל אחד מביא עמו נפחת מי קליפת קאהואה חמה המוכן להם מבעוד לילה (כאשר הראיתיך תמונתה למעלה) עם צלוחית קטנה שותים וקוראים ומזמרים ומכבדים זה לזה בצלוחית קאהואה. וכשהאיר מעט פני המזרח ממהרים להתפלל ועוד לא נגה החמה גמרו תפלתם מפני שממהרים לצאת למלאכתם שעל הרוב מלאכתם בחוץ בכפרים בין הגוים או בשוקים הרחוקות (כדי שיוכלון לשוב לבתיהם בערב) אבל התפלה איננה בחפזון ובמרוצה רק בהמשכה ובנעימה. ש"ץ קבוע אין להם וכל החפץ ימלא ידו כי כולם יודעים להתפלל ולקרות. רובם ככולם מתפללים על פה ובלחש רק הש"ץ משמיע קולו מראש עד סוף וכל הקהל שומעים באזן קשבת (גם שותים הקאהואה) או מהגים אחריו בלחש רק בקריאת שמע עונים ואומרים כולם יחד בקול. אחר התפלה קודם עלינו לא יצאו מביהכ"נ עד שלומדים מעט בנביאים בכתובים בהלכה או אגדה אשר ראש הכנסת מגיד לפניהם ולזה קוראים שילום. ובעש"ק יקראו שנים מקרא ואחד תרגום. ואח"כ אומרים עלינו ויוצאים. אינם נכנסים לביהכ"נ במנעליהם רק יחפים (כי בתי רגלים אין להם) וחולצים נעליהם אצל הפתח מבחוץ (הם קוראים למנעלים „חוץ" דרך כבוד שמנהגם לחולצם בחוץ גם בכניסתם לכל בית גדול כמנהג כל ארצות הקדם תחת אשר בארצות איירופי יסירו הכובע מעל ראשם ולהם בזיון גדול להסיר המצנפת ולעמוד בראש מגולה לפני הגדולים אשר יחשב לקלות ראש ועזות). לעון פלילה יחשב אם ישכח איש לבא במנעליו תוך

השבועה אשר לא כדת גם המבטא דָת בקמץ שהרגל לנו לומר דַת משה וישראל בפתח אבל מה לא יאמרו כְּדָת אם בכל המקרא נכתב ונקרא בקמץ גם במוכרת ובלתי נסמך. בתרגום המקרא ובתלמוד אומרים גְברא בקובץ הגימל ולא בפתח כהרגלנו וכן הוא בכל דניאל ועזרא וכמוהו הרבה בתרגום ובתלמוד.

הם מורגלים מאד כאשר יספר איש לרעהו צערו או תקותו לאמר לו בנחמה „אהיה אשר אהיה" או „אל שדי" וזאת לא תמוש מפיהם (ושמעתי מהם על ספור ארוך מבני משה ואין כאן מקומו) על כל דבור ואמירה אומרים ברוך תהיה או ברוך אתה לה' ואינם מקפידים על לא תשא. המה קורים לאיש כילי עני נפש. (לא ידעתי מקום המליצה) כשמזכירים איש חי לשבח אומרים „עליו השלום" אשר הי' נדמה לי בתחלה לקְללה ולא לברכה כי אנחנו אומרים כן על המת ועל המת הם אומרים „זכרו לברכה" או לתחִיָה ולכן אין להביא ראיה אם אנו מוצאים בספר קדמון אם יזכיר איזה חכם וכותב עליו „עליו השלום" שכבר היה נפטר בימיו שאולי הוא ברכת החיים כמנהגם ולא ברכת המתים כמנהגינו. גם זאת ראיתי ובחנתי שכות זכרונם גדול מאד יותר מבשאר ארצות ואם יראה דבר פעם ושתים יזכרנה על פה לימים רבים.

המלמדים כשמלמדים התינוקות סימני הטעמים בהמשכתם בנגונים מראים להם באצבע היד פשוטה לפניה או לאחריה שיעור ההמשכה העליה והירידה ומבינים ברמז הזה וקול המלמד לא ישמע ומורגלים בזה המלמדים ותלמידיהם כאשר הורגלו היום באירופי בסימני קוי ונקודי המוזיקא המצוירים בספר הנאטען. והבנתי בזה מה שאמרו ז"ל (ברכות ס"ב ע"א) אין מקנחין בימין מפני שמראה בה טעמי תורה אשר הי' לי מאמר סתום עד ראיתי פה המנהג הזה בעיני ורש"י ז"ל פירוש שם גם כן כזה וכו' ראיתי בקוראים הבאים מארץ ישראל אשר כן כמה מליצות בספרי הקדש ובתלמוד ומדרשים אשר הם כחדות סתומות בעינינו מפני שלא נדע המליצות והמנהגים שהי' בימיהם אשר לפיהם נאמרו ונכתבו.

הדור ובשבת ק"א וחולין נ"ג פי' כלומר רבינו בדורו כמשה בדורו ובגילה ל"ה פירש"י ביקרא דמשה קא משתבע ע"כ וכן מצינו בירושלמי דמגלה ע"כ בפסקא מתקינן כהן אחר תחתיו כו' אמר ר' חגיי משה! דאינון מיהדין ליה. וכ"ה ביומא ובהוריות וע"ש במפרש שפי' בשבועה וזה כב' הרמב"ם ז"ל בספר המצוות מ"ע ז' וז"ל וע"ז הגד השבע אומתנו בשם משה רבינו זה נכבד שמו כאלו הנשבע נשבע באדון משה או במי שבאלהו עיי"ש הנה גם הרמב"ם ז"ל דבר בהוה ורגיל בימיו לשבע במשה ועל הדרך שנשבעים עוד היום בתימן כנז"ל אבל המכון בדת משה וכ"ל עיד מ"ש בנדרים במשנה נודר במוהי וגירסת הרמב"ם שם במשנה במותא וכן הגי' במשניות וע"ש במפרש והר"ן ז"ל מביא מהירושלמי שהוא בנדר משה, ואפל' בנ"ל במוסא שכן בערבי וסורא קורין וכותבין למשה מוסא (כידוע) או מוהי הוא כנוי למשה כמו שמואל שבואל וכו' עיי"ש במשנה.

על כל דרכי ונסיעתי. והנה שמעו שסיימתי ברוך חַי העולמים בצרי כרגיל אצל האשכנזים ואמרו לי „מחילה מכבודך חכם! הרי זה כמחרף כו' ח"ו כי חַי הוא לשון רבים וצריך לומר חַי בפתח שהוא אחדות גמור. וסיימו לדבר מקרא אחד: חַי ה' וחֵי נפשך (מלכים ב' כ"ב) וכן בכל המקרא אצל ה' נאמר חַי ואצל ב"א חֵי. ואנכי התאמצתי בכל עוז ולא נתתי כבודי לכלימה למען הגל כל סדורי תפלות האשכנזים הכתובים בחֵי גם בברכת ישתבח. וזכרתי מ"ש המ"א סי' ר"י „חי העולמים בצרי שהוא דבוק (פי' כי הנפרד הוא חיים כמו מים וכמו שנאמר מן מים בסמיכות מֵי יס סוף כן מן חיים בסמיכות חי ומים אינו לשון רבים וכן חיים) וכ"כ בתוי"ט סוף תמיד ע"ש והראתי להם מקרא מלא (דניאל י"ב ז') וישבע בחֵי העולם. ואולם כל זאת לא הי' לי רק כסות עינים בפניהם אבל פשטיות לשון הרמב"ם ז"ל בה' יסודי התורה פ"ב הוא אומר חַי ה' בפתח לפי שאין הבורא וחייו שוין כחיי הגופים החיים כו' ולפיכך אומר חֵי פרעה חֵי נפשך עכ"ל מבואר שאין שייך לתאר להקב"ה רק חַי בפתח כמו שמצאנו בכל המקרא [ולענ"ד שחיים בנפרד הוא לשון רבים ואינו דומה למים והשני יודי"ן יוכיחו והראוי בנפרד חיי כמו חיי שרה ולפעמים יפול יוד השורש. גם כונת וישבע בחי העולם אינו כנוי להקב"ה בורא העולם רק בחיי העולם ממש שהם הנבראים או במי שנותן חיים לעולם והוא פעל כמו וחי אחיך עמך שפי' תן לו חיים אבל ברוך חי העולמים הוא שם תוארו ית"ש ולא יתכן לומר חי בצרי שהוא ריבוי] והם הקיפוני בחבילות ראיות ע"ד הסור אשר לא יכולתי עמוד. ובכל הסידורים שלהם חדשים גם ישנים בכ"י ונוסח הספרדים כולם כתוב חי בפתח. וכן נר' שהי' ג"כ נוסחת האשכנזים מלפנים. והנוסח של חי בצרי מקרוב אלינו מהגאון בעל תוי"ט ז"ל וכבר כתב בא"ר ששמע שהגאון בעל תוי"ט חזר בו בסוף ימיו. ומאז והלאה למדתי לשוני לומר חַי כי לא כל השומע ישאלני טעם ואתוכח ואהיה בעיניהם כע"ה. כן שמעתי הם אומרים תְחִיַת המתים החית קמוצה. ותשבתי בראשונה שטעות הוא בידם ואחרי שובי דרשתי והנכון אתם יען הוא שם מבנין הקל שורש חָיָה בתוספת תיו האמנתיו. ואף שנמצא ג"כ ונפשו לא חִיָה (תהלים כ"ב) שם הוא מהכבד ליוצא ואין ענינו לעומד בקל ותחִיַת המתים בחריק משמע שהמתים הם מחיים אחרים אבל תְחָיַת בקמץ משמע שהמתים יחיו בעצמם. ובעל אוה"ש אמר שהוא ע"מ תפלה ואינו כי תפלה שרשו פלל מהכבד ואם ראה או שמע שבתימן אומרים תחָיַת המתים לא כתב כן וכמוהו הרבה שבושים הורגלנו בהם (בפרט בלמוד התלמוד וספרים שאינם מנוקדים) עד כי שבה בעינינו ליושר והמעקשים למישור ואם נשמע מאחרים בשפה ברורה ידמה לנו מכוערה.

הם מורגלים מאד בשבועות בטוי על כל דבר קטון וגדול ומיד קופצים ונשבעים דָת משה או דָת ישראל*) והיה בעיני לזרא גם עצם השבועה

*) מרגלא בפומא דרב ספרא משה שפיר קאמרת (סוכה ל"ט) ושם פירש"י ז"ל גדול הדור

שהיא. למשל אות זה אָ קורים כן וזה אַ קורים כן וע"ז הדרך כל
האותיות והנקודות והטעמים וכן במלות שלימות למשל בְּרֵאשִׁית זאת
המלה נקראת ונמשכת כן וכן כל סדר המקרא. ומה נקל להנער לדעת
אחר כך שמות האותיות הנקודות והטעמים בפעם אחת מהרה ועד
הנסיון. ולפיכך כאשר איש מהם צריך להגיד לחבירו או לתלמידו מקרא
מתנ"ך בעל פה דרך הגדה או הבנה אומר אותו בניגונו וטעמו בלי
עמל וטורח כאשר ידבר איש אל רעהו בלשון עמו. כי כן הוא מורגל
בה ולא ידע לאומרו בלי ניגונו ורובם ככולם בקיאים בזה למקטנם
ועד גדולם. וכמו כן רבה בקיאותם והרגלם בתרגום על כל תנועה
וקוץ. ורבים מהם מורגלים לדבר בלשון ארמית כאשר ידבר הבקי
ומורגל בלה"ק.

ואולם בכל בקיאותם במקרא לא מצאתי בהם חכם בחכמת הדקדוק
ובכללותיה הרבים והעצומים כי יספיקו רק בקבלתם בקריאה ולא יבינו
בטעמי הדברים. וכי גם ספרי הדקדוק מעטים אצלם. ואם אמרתי
להם כלל וטעם בדקדוק חשבו כתורה חדשה. ובספרי תנ"ך כ"י (תאג)
שלהם יש ספר דקדוק קצר כמו הקדמה לתנ"ך ונקרא מחברת התיגאן
(ראה מ"ש למעלה במצרים) שם מחברו לא נדע. אך ישן נושן הוא
והעתקתיו אלי ומצאתיו ישן מלא חדש מועט מחזיק את המרובה. רוב
כללי הדקדוק וחילופי המלות והאותיות והתנועות זה בזה ובינת המקרא
על עומק הפשט כדרך הראשונים. ובאיזה דברים צריך ביאור רחב.
ואחרי בנותי בו ידעתי בעדים נאמנים שהוא מהרס"ג. ואם יגזור ה'
בחיים אוציאנו לאור עיני כל ישראל ואור חדש על הדקדוק יהיל גם
בכל קריאתם ובקיאותם בתנ"ך לא ידעו דרך הפשט ורודפים רק אחר
הדרוש וביותר הרמז והגימטריא. ועוד יותר כל מעינם בדרך הסוד
וכל עתותיהם הטפוחות ומדודות ללמוד התורה הוא בזוהר וקבלה.
ואנכי אשר עוד לא מלאתי כרסי בש"ס ופוסקים ועל סף בית חכמת
הקבלה והסוד לא נסיתי הצג כף רגלי (ואם אמרתי לפעמים בזוהר
הי' רק לצאת ידי חובת הקריאה) והיה בבואי הנה באו לשאלני או
לנסותני בחדות סתומות וסודות חתומות בזוהר במקדש מלך ובכתבי
האריז"ל (אשר בא להם זה מקרוב) וכאשר לא פתרתי להם כי לא
ידעתי לא חשדוני ללא יודע. היתכן חכם מירושלם לא ידע בעליל כל
הזוהר וכתבי האר"י גם בתנומות עלי משכב? אבל חשבוני למונע בר
או שאינם ראוים בעיני לגלותם סודות נסתרות. ואחרי ימים ושקידה
נטפלתי עמהם כי נפלתי עם יודעי חן (במעט הכללים אשר אספתי
לי) והראיתים לדעת כי מי שלא עמל ויגע על הנגלות לנו גם בנסתרות
ימשש כעור וילאה למצוא הפתח. כי רק השכל הישר יפתח כל סגור
אמנם זאת תקנהם לבלי יעבטו אורחותם.

לולא ידיעתי (המעט היא אם רב) במקרא ובהלכה לא מצאתי
ידי ורגלי ביניהם. הפעם ברכתי ברכה אחרונה של בורא נפשות והמה
מטים אוזן קשבת על כל דבור ומלה היוצא מפי ומביטים בעין לטושה

על

המה. הראשון בקמיצות השפה והשני בהפתחו. גם החולם כאשכנזים (פלאנים) להבדילו מקמץ קטון תולדתו והגרי כהספרדים הדומה לסגול אבל הסגול כפתח גר להבדילו מאביו. וכן נקרא אצל המדקדקים הראשונים פתח קטון ומלאפום שרוק קובץ חיריק כמונו.

השבא נע יניעו באופנים שונים א) אם השבא לפני אותיות הגרון (אחה"ע) יקראוהו כמו הנקודה שתחת אות הגרון שאחריו אם קמץ חולם חיריק: למשל וְאָמְרוּ כמו וָאָמְרוּ, רְחוֹקָה כמו רוֹחוֹקָה, וְאִם כמו וִאִם וכן על זה הדרך בכל הנקודות. ב) אם השבא לפני יוד יצא לעולם בחיריק כמו בְּיַד בִּיַד. ג) שאר שבאין הנעים כפתח קל לעולם. ואולם גם ביניהם יש שלא שמשו כל צרכם ומעקשים הקריאה הישרה וקורים הסגול דומה לפתח רחב באין הבדל למשל מֶלֶךְ כמו מַלַךְ עד שנולד מזה עותות רבות לאיזה סופרים דלא דייקא להמיר בנקדם ספרי כתיבות ידיהם (חומשים ותפלות). הסגול בפתח והפתח בסגול כי נדמה להם בהברתם [שים זאת על לבך וזכרהו] וכן ירחבו קריאת השבאים נעים יותר מהמדה עד שנשמע כתנועת מלך. ועל כן קשה להבין קריאתם לשאינו רגיל עמהם.

ניגוני הטעמים משונה מאד גם מספרדים גם מאשכנזים. ודרך אחרת להם בהמשך טעמי המפסיקים לפי ערך מעלתם זה למעלה מזה ולקצר בהמשרתים כפי סדר יחוסם זה לזה. והמשכות האלה במדה במשקל ובנעימות עריבות אשר אך אם יודע איש פירוש המלות במקרא יוכל להתבונן מתוך ניגון המשך הקריאה גם ביאור חבור המקרא והבנתו ומראה באצבע כי זה הוא כפי יסוד הנחת בעל הטעמים להבין במקרא. ויש להם לקריאת התורה ניגון לבד לנביאים לבד וכתובים לבד וטעמי אמ"ת (שנשכחו מהאשכנזים) לבד. וכן ניגון מיוחד לתרגום לתפסיר ערבי להלכה*) לאגדה לזוהר וספרי מוסר והכל בהמשכה וקול ערב לעורר הכונה. והנה מראש כאשר שמעתי קריאתם בתורה אמרתי אך נעדרי הטעמים המה כי שכחו הניגונים בלי יודעים להרים קול תרועה בפזר ושלשלת הפונה למעלה ולעשות עגלה שלישיה בזרקא. לפנות אחור וקדם בקדמא ואזלא. ולגפנף כאוב ברביע ודומיהם. אשר אצלינו כל המרבה לגלגל בגרון הרי זה משובח. ואלה לא כן אתם. אמנה אחרי נתתי את לבי ללמוד ולהבין ראיתי כי לזאת יקרא קריאה נכונה ועל אדני הבנת המקרא הטבעו. אבל מה קשה למי משלנו להתלמד בניגוניהם אלה בטעמיהם. וכל יגיעי לא עמדה לי לקרות כמותם. כי אך הנער מבן ארבע או חמש שנים יתחיל להתלמד ולהתרגל על כל מלה בתורה נגינתה ונטיתה ערכו וארכו עד כי תשוב לו כלשונו המדבר והוא עודינו לא ידע שמות התנועות והטעמים כי לא יתחילו ללמוד הנער שמות האותיות או התנועות והטעמים רק הקריאה כמו שהיא

---

*) תוס' (מגלה ל"ב) „והשונה בלא זמרה" שהיה רגילין לשנות המשניות בזמרה לפי שהיו שונין אותו על פה ועי"כ הי' נזכרין יותר.

מנעוריהם על המבטא העברי והדקדוק והטעמים עד אשר תשוב לו כלשון אמו. על כן עומד טעם הלשון בם וריח השפה הנאמנה לא נמר מאתם. אנכי אשר עד כה דמיתי הייתי קורא מדקדק ודובר צחות והרבה עמלתי מני אז על מבטא האותיות והתנועות והיה בראשית בואי הנה חשבתי לאחינו אלה עלגי לשון. והם צחקו עלי ואמרו „אתם עלגים ואנחנו הצחים ולנו לשון העברי למורשה." וכמעט לא הבינו דברי בדברי אתם בלה"ק. רק אחרי עמל והטות אזן קשבת ולאשר (תה"ל) קראתי לאמת אהובה אגידה ואספרה שאחרי בנתי היטיב הודיתי להם שהם בעלי הצחות ולא נבלה שפתם וקריאתם נכונה בכל. הסכת ושמע.

אותיות ב ג ד כ פ ת כולם מרפים ומחזיקים בדרך ישרה. גם הגימל והדאל (כך הם קוראים לו) אשר כבר נשכח מאתנו במה יבדל חזוקם ורפיונם המה עוד מורשה למו. גימל החזק יבטאו כמו בערבי דזימל (בין סוף החיך והשנים). וכמה מוזר היה לי בראשונה לשמוע אומרים „האל הדזדול הדזיבור" או „חכם דזדול" או כאשר נדברנו מהמחוקק של הישמעאלים והמה מפחדים ואינם רוצים להעלות את שמו על שפתם קוראים לו משודזע (משוגע כאשר כן הוא נקרא גם בפי הר"מ ז"ל באגרת תימן) והדא"ל הרפה ג"כ כבערבי שהוא כאני זיין מסוף הלשון כשמכה על השנים התחתונים. מפרידים בין אליף לעיין, בין חית לכ' רפה. הראשון מסוף הגרון והשני מאמצע החיך. ובין כ' חזק לקוף [כאשר גם אחינו הספרדים יושבי סוריא ובגדאת יודעים להפריד ביניהם. כי זה כלל גדול אשר היהודים האמונים על שפת ערבית צחים בעברית יותר מאלה הנתונים בלשונות המערביית] בין ב' רפה לואו בין תיו חזק לטית ובין תיו רפה לסמך אשר לא אוכל להבינכם כל אלה בכתב כי לא יבדלו רק לאוזן שומעת.

ואחרי ראיתי כל זאת הייתי בעיני כמתעתע שאף מלה אחת לא יכולתי לבטא בשפתי על נכון בלי חילוף מוצאיהם. ויהי כאשר שאלוני מה שמי אמרתי להם „יעקב". ראיתים מתלוצצים. אמרתי מה הצחוק? אמרו ישמע לאזנינו יאכו (בחלף כ' ואו) שאלתים אם זה המלך טוב לכם? הבינו המלח טוב. ואם אמרתי הנה צאת הכוכבים צחקו מאד כי נדמה להם הקואים. וכן בכל דברי הייתי לצחוק בעיניהם וזכרתי המקרא נלעג לשון אין בינה. על קצת מאלה יגעתי ומצאתי לקרות כמוהם. ועל קצתם עמלתי ולא עלתה בלשוני כי אך הלמוד עם הרגל מנוער מטביע הלשון בפה המדבר.

כב.

התנועות והנגינות.

קריאתם בהתנועות כן הוא: קמץ ופתח כאשכנזים, כי שני הפכים

הקריאה הנכונה. בין רפיון בג"ד כפ"ת לחזקן לא יבדילו. בין אלף לעין בין בי"ת לוא"ו בין חי"ת לכ"ף בין כ"ף לקו"ף בין טי"ת לתי"ו בין תי"ו לסמך לא יפרישו ותהי לנו מחלית האותיות כלשוא עשה עט סופרים חו'. כן עם התנועות איש לדרכו יפנו וינועו. אלה הקמץ יפתחו והצרי יסגלו והחולם יקמצו האבות והבנים יחדיו [כי הראשונים אבות והשניים תולדות] לא ישאו פנים לאבות ותולדותיהן כיוצא בהם ואלה ימירו חולם בצרי ושורק בחיריק קמץ בשורוק וחיריק בסגול. ובשבאין איש הישר בעיניו יעשה. יניאו ויניעו יחטפו וינודו ובכללים בלולים יעלו וירדו והיה התנועה קלה (של הרז"ה) להתפארת והחסון (של אהל משה) לנעורת. ובנגינות מהגים ומצפצפים בצלצלי שברים תרועה. תחת משרת כי ימלוך והשרים משרתים הנסמכים יכרתו והנפרדים ידובקו וכחוללים שרים זה ישפיל וזה ירים. ותחת כי סימני הנגינות טעמים יקראו כאמרם ז"ל ויבינו במקרא אלו פסקי טעמים (מגילה ג' נדרים ל"ז) להבין על ידם בשום שכל ביאורי המקראות והמאמרים ואנה המלות פונים לאחור או לפנים ותהי להיפך להפריד בין הדבקים ולקרב הרחוקים. גם מהפכים מלעיל ומלרע הזומרים לרע עלה ולעיל רדה ואולם שתים הנה קוראותינו אשר נבלה שפת קדשנו וכהו עיניה מזוקן. אחת היא פזורינו בארצות הלשונות החדשות הרחוקות מאד מלשון עברי ולא יתדמו אליה במבטא האותיות והתנועות. גם חסר להם כמה אותיות ותנועות שבעברי ואף אחר ההרכבה לא יוכלו להשוותן כידוע. וכ"כ הראב"ע ז"ל ביסוד מורא שער י"א על ה"ע וה"א „שהם כבדים על כן לא ימצאו במכתב הערלים ולא יוכל לבטא בהם מי שאינו רגיל מנעוריו." ואנחנו בלשון המדברת בינותינו קבלנו הלשון המהלכת בארץ מגורתינו . וזאת עמדה לנו לשטן לעזוב ולשכוח יסוד מבטא לשון יהודית. וזאת שנית מיעוט ההשגחה והחינוך מנעורינו בקריאתינו במקרא קדש. כי הנער בן ארבע וחמש שנים בטרם ידע לקרות המלה בשלימות יעמיסו עליו למודים שונים רמים ונשגבים ממנו ובהם ישימו כל מעינם משאם ומתנם. אלה בלימודי ה' ישרים בביאו' המקרא לחבר המלות ובביאוריהם ואחר כך לתלמוד ולעיונים. ואלה בלימודים זרים וילדי נכרים לשונות העמים הרבים. וישבעו משוד האמה הזרה עד אשר דדי אמנו הגבירה יהיה למו שדים צומקות ולזרא ובין כה וכה ישארו ערומים ויחפים מלקרות אף סדר התפלה על מכונה רק שפתימו נעות ואין בהם תבונה.

לא כן אחינו אלה יושבי תימן אשר שם תמשול לשון הערבי בת העברי ואחות הארמי (וכן כתב הרמב"ם ז"ל באגרתו לר' יהודה אבן תבון „ויהיה מהיר כמו כן בלשון ערבי שהיא ודאי לשון עברי שנשתבשה מעט' ומי נאמן כמשה בשתי אלה הלשונות) בכללותיה ובפרטותיה הנאהבים המדוקדק. והם יושבי הארץ מלפנים מאז גלו אליה בראשונה ולא הורקו מגולה אל גולה כנראה מהנהגותיהם עתה כבימים הקדמונים וכפי קבלתם (תראה הלאה). גם מגדלים בניהם

מנעוריהם

בקדיש ובחיי רבנא משה בר מיימון. ועד היום הזה רוב למודם רק בס' הי"ד ולכן אין להם יד ושם בתלמוד ופוסקים אחרים. כן אין אתם סדר העיון והפלפול לעומקא דדינא רק מקופיא רואים הלכה למעשה ודיו. הם מחזיקים מאד בתרגום הערבי של רבינו סעדי' גאון ז"ל ובפירושיו ואומרים שהי' אבלם או משלהם. והגם כי ידענו מסופרי קורות הדורות מראש שהרס"ג ז"ל היה ממצרים וכן נקרא אל פיומי היא העיר פיום הנודעת עד היום במצרים העליונה (ראה שם) אבל גם באגרת תימן להרמב"ם בראשיתו כתוב „לכבוד גדול וקדוש מר ורב יעקב כו' בן כבוד מר ורב נתנאל ז"ל בן אלפיומי". ויכול להיות שבעת הורד ע"י המחלוקת עם בן זכאי הלך מבבל לתימן או אחד מבניו הלך לשם כי נתפשט שם תפסיר ערבי שלו בכל בתי ספר וגדול שמו מאד בכל המדינה.

הישמעאלים פה אינם אוכלים משחיטת יהודי [אף לא יגעו בכליהם לשתות וכי יבא גוי אל בית יהודי וירצה לשתות קאהווא כי חוק הוא להם לאכול ולשתות מיהודי המתוק לחכם יש לכל אחד מוכן בילקוטו כלי שתיה ואכילה משלו] וכל בהמה אשר ישחט מיהודי אם יטרף לכלב ישליכו כי לא יומכר לנכרי. על כן המה מקילים מאד במיעוך הסרכות ושארי בדיקות פנים ושברים ומקלו יגיד לו. ואף כי הבשר בזול אבל הכסף ביוקר ועל המקום הזה יפה שיערו הפסד מרובה בכבד עוף. בעירות הקטנות יקחו כמה בתי אבות שה או עז וישחטו לכבוד שבת ואם יטרף לא יביאו עוד. על כן היהודים פה אינם מסובלים בבשר רק תבואות ותוצאות האדמה לרוב וכל פרי האדמה ופרי העץ כמו בא"י ובסוריא. גם הכוסמין מין חטים וטוב ממנו הרבה בארץ הזאת אשר לא ראיתי ממינו בשאר ארצות וכך שמו בערבי. דגים אין בכל הארץ כי אין נהרות ואגמים מגדלי דגים ורחוקה היא מהים סוף אשר בה דגים לרוב מאד. אבל מי יביא להם הדגים המלוחים אשר בהעירות על יד ים סוף חינם אין כסף.

כולם יודעים קריאת התורה בתנועותיה ונגינותיה בדקדוק היטיב. כי עוד פה המנהג הקדום שעפ"י דין הנכון שכל מי שעולה לתורה קורא בעצמו הפרשה ולא החזן. ומי שאינו יודע לקרות בעצמו לא יקראוהו לס"ת. על כן ילמדום מקטנותם ראשית כל למוד לדעת קריאת כל התורה על פה ממש. וכן אצלם עדיין המנהג הקדום הטוב לתרגם כל פסוק בצבור ונער קטון כבן תשע ועשר עומד אצל הבימה ומתרגם כל פסוק היוצא מפי הקורא בס"ת. וכן בהפטרה ובניגון יפה אף נעים. ומדקדקים מאד בקריאתם בין במקרא בין בתרגום בין בלמודם בשאר ספרים על כל תנועה ונגינה וקוץ ובנעימות שהיה לנו מימי קדם.

מבטאם בהאותיות ותנועות ונגינתם בהטעמים עפ"י יסודי הלשון ונחותה. אין בהם מעלגת לשון הספרדים ולא מאין-בינת שפת האשכנזים (ראה במג"ע להגאון יעב"ץ ז"ל בעלית הלשון) כי אלה ואלה שגו במבטא האותיות תעו בהגה התנועות פקו טעם הנגינות. אלה ואלה שיחתו

הקריאה

רק האומות אשר דיניהם שקוראים להם עמלק עמונים גאביל (יושבי הסהר) ודת מחייב לכולם ושונים בדיעותיהם ובמדותיהם שהם מאומות שונות. אבל המושלים והשופטים הם המכבידים עולם כנטל החול לשאוף כמים איל היהודים ולרדותם בפרך ועינם לא תשבע. ובכל שנה מתחלפים זה יורד וזה עולה וכולם עוללים ויונקים דמן של ישראל.

בכל עיר וכפר מיהודים יש להם אחרי הוא הרב הדיין והשו"ב גם מלמד תינוקות ונשיא אחד יבחרו מתוך העדה אשר יעמוד לפניהם אבל מושלי ושופטי העיר על המסים והעלילות החמס והגזילות ולשאת את עון העדה לכל דבר פשע אשר יעמיסו עליהם. ולכן ברוב המקומות לא יעמים עליו איש נכבד ועשיר את משא הנשיאות הזאת. רק אחד מדלת העם בעל דברים ינשאוהו לנשיא והוא חטאת הקהל ישא לשבת במאסר גם למכות ועונשים ושכרו מהקהל שאינו נושא בעול המסים וההערכות וגם בכפו ידבק מאום. ולעתים יחניף להמושל להכביד עולו על הקהל למען יקח חלק בהחמס. ועל כן תרבה פה המלשינות והשטנות (בעוה"ר) גם בין בני אחינו ועמינו והדג מראשו יתן באשו ותעל צחנתו. יתמו חטאים ויעלו לציון מושיעים.

טו.

תורתם. — מבטא שפתם.

היהודים בכל הארץ הזאת רובם ככולם אינם ערומים מתורה. מבינים במקרא ויודעים בהלכות ואגדות אומרים בזוהר ועוסקים בקבלה ונוטריקין וגימטריאות. אבל בתלמוד ועיון בפוסקים מעט מזעיר. אחד מני אלף יודע צורת התלמוד כי אינו נמצא בארץ (זולת ספרי עין יעקב אשר מקרוב באו) גם עתותיהם טפוחות באין להם עתים קבועות לעיין ולפלפל. ספרי הדפוס יקר בארץ הזאת כי לא יובאו רק לעתים רחוקות אבל מלאכת הכתיבה בזול. ויש ביניהם סופרים מהירים אבל לא נאים. ותנ"ך כ"י יקראו תאג (כתר) (ראה מ"ס ע"ז למעלה במצרים) הישנים מדויקים מאד ולא החדשים (ראה הלאה). פה ראיתי מוכרים תפילין עם רצועות בשמינית השקל (שפאנים טאהליר) אבל אינם מעשי אומן כי לא ידעו ובכלל יש כמה שאין להם תפילין מדלית איסר. עיקר למודם הוא בספר הי"ד להרמב"ם ז"ל ופוסקים דיניהם ומנהגיהם רק עפי"ד הרמב"ם ז"ל ולא יסורו ממנו בין לקולא בין לחומרא כי רק אותו קבלו עליהם למורה ודיין. הם אומרים שקודם הרמב"ם היו פוסקים דיניהם רק מהתלמוד ועפ"י קבלתם ואחרי ששלח להם הרמב"ם אגרת תימן הידוע עם ספרו הי"ד הלכו אנשים חכמים מהם למצרים לנסותו וראו ושמעו גודל חכמתו וחסידותו קבלוהו עליהם ועל זרעם לרב ומורה צדק לפסוק בכל מקום הלכה כמותו. וידוע שהיו אומרים

שחורה ולא מכנסים. וגם עשירי עם לא יעלו עליהם בגד טוב ונראה כי גדלה קנאתם בראותם יהודי נאה בבגדי כבוד ויתעוללו עליו עלילות ברשע עדי יניגוהו ערום מכל עמלו. ולזאת צריכים להשפיל עצמם ולהתראות אביוני אדם בכורי דלים נבזים ונכנעים כעבדים לאדוניהם. בעירות הגדולות יש להגוים מרחצאות אשר יחמו באש. ולא יניחו ליהודי לרחוץ בהם לבל יקדשו המקום והמים. אך זאת חובה על היהודים לעשות. המרחצאות יחמו בתבערת גללי צאה אדם מהבתי כסאות כי עצים וגללי בהמה יקר להם לאפות ולבשל וכי בזיון גדול הוא להם ללקוט צואת אדם מהבכ"ס ליבשם ולהסיק בהם על כן העמיסו הקיקלון הזה על היהודים וכמו מס תמידי נטל עליהם אשר הקהל מחוייבים לשכור אנשים יהודים מתוכם לעשות דבר התועבה הזאת ודבר לחוק לא יפדה ולא יגאל בכל מתן למען בושת פניהם. תסמר שערות בשרי לראות ולשמוע את כל העשוקים הנעשים בארץ הזאת. ותקצר עטי ועתי לספר לכם אפס קצתם. הן גם בארצינו הק' רב עמל והלאה ראיתי לפני שלשים שנה. אבל כתפשית ממלכה אחשבה נגד סבל התלאות והעבדות במדינה הזאת שהיהודי הוא משולח ונעזב כבהמות יער אשר לא אדונים לאלה וכל מוצאיהם יאכלום ויאמר ברוך. והעושק והחמס היא המטרה לחיצי משטמתם ושטנותם. ואולם גם זאת מדה טובה להם שכל יהודי המכניע עצמו תחת יד אדון ישמעאלי כפי נימוסיהם שמשים ידו תחת חגור הישמעאל ואומר לו עבדך אנכי ברשותך על אדמתך אז הוא שומרו ומצילו מכל עושקיו וחומסיו ויוצא בעבורו גם לקראת נשק. ולעומת זה אם האדון צריך איזה מלאכה ועבודה חובב היהודי לעשות לו בכל עת יקראנו ושכר פעולתו כטוב בעיניו וכלבבו יתן לו.

הגוים יושבי הארץ אינם יודעים לעשות מלאכה מחשבת ולא כל מלאכה גם עצלים ורפה ידים ויש להם שדות וכרמים גנות ופרדסים גם עושים מסחור וקנין או גוזלים וחומסים והיהודים רובם ככולם בכל הארץ בעלי אומניות במלאכת שונות צורפים חרשי ברזל ועץ ומעבדי עורות תופרי מנעלים חייטים (מלאכת החייטות פה עפ"י הרוב הוא רק בגדי נשים ומכנסיהם מעשי רוקם סביב בתי השוקים למטה אשר זאת כל תכשיטיהם אבל חייטים לבגדי אנשים אינם צריכים כי כתנות פשוטים המה ואינם צריכים למעשי אומן) תופרי לבוש מעורות כבשים ועיזים ועבודת קדרים לכל כלי חרש עושי אבק שריפה אבק שאיפת הטאבאק היוצא לרוב פה וכל מלאכה גם סוחרים ורוכלים ובעלי שדות וכרמים מעט מזעיר ואינם עושים בעצמם עבודת האדמה. ועל כן לכל דבר מלאכה אשר יצטרכו הגוים לכל צרכי האדם יבואו אל היהודים ולא יכונו להם בלעדם. וזאת היא המחזקת ישוב היהודים פה בין הפראים האלה. ועולה על כולנה יעוד הבטחת נותן התורה ית"ש אשר דבר בקדשו. וגם בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים וגו'.

והן דרך כלל רוב גויי הארץ אינם שונאים תכלית שנאה ליהודים.

אך דרך נס כי גם אם יגנב אין דורש ומבקש ואין אומר השב. אם יגנב מבית יהודי משודדי לילה ויתודע אל השופט יביא את בעל הבית הנגנב בפלילים ויגזור עליו להביא את הגנב או להגיד מי הוא למען יבער הרע מן הארץ ואם לא יגיד כי לא ראהו ולא ידעהו או יודע וירא להגיד פן בלילה השנית יגזול גם את נפשו אז יתנהו במאסר ואם לא ימצא הגנב כי אין דורש יתן עונש כסף על הנגנב יותר מאשר יוכל שאת נוסף על הגניבה ואף אם הוצג ככלי ריק עוד ישא עונו ונקה לא ינקה. כי גם המכות ישלימו תחת כסף ועל כן אם יקרה ליהודי גנבה או גזלה ישים מחסום לפיו וחלילה לו להשמיע בחוץ קולו ויבקש גם משכניו להסתיר ולהכחיד שלא יגיע לאזני השופטים. אך אין נסתר בארץ כי לפעמים הגנב בעצמו מודיע מפה אל פה וגם רבו המלשינים בארץ כבכל מקום אשר אין משפט וצדק. ואם יעלילו על יהודי ונקרב אל השופט אין מרחמים בדינו. על כל דבר פשע קטון וגדול יעמיסו עליו עונש כסף אשר לא יוכל שאת. וכאשר ימאן לתת או כי אין לו ברזל יבא נפשו ובכבל ידיו ורגליו ובכל יום מכות אכזריות. ובטרם יענש ידבר אליו הכומר (הקאהדי) ראש השופטים דברים טובים ויעודי תוכחת מוסר למען ימיר דתו ויהיו כל פשעיו מחולים לו בזה ובא וכבוד והדר יעטרוהו. וכאשר ימאן יוסיפו עוד עון על עונו כי חילל גם אמונתם. פה מבינים היטב מה שאמרו חז"ל (שבת פ"ב) העולה למטה כאילו עולה לגרדום כו'.

אין ליהודי דין ומשפט על המושלים אשר יגזלהו יחרפהו או יכהו כי דמי היהודי כספו ורכושו הותרה להם ואך לחסד ורחמים נחשב להם בהניחם לגור בארצם חיים ולאכול ולשתות. היהודי פסול לעדות ולשבועה ואין לו צדקה לזעוק אל השופט להצילו מעושקו בלתי אם ישלם המתת הנוסף על המס וכסף הגולגולת אשר אך אז יש לו רשות לסחור בארץ מהלך יום לבד סביב למגורו. ואם יגזל תוך מהלך יום זה יכול לקבול ולזעוק לפני השופט (אף כי לא להועיל) וגם זה הוא רק תחת ממשלת מלך החסיד הזה.

היהודי בפגוש ישמעאל אם נקלה אם נכבד חייב להקדים לו ברכת שלום בלשון אדוני והוא ברצותו יעננו בשפה רפה צפרך או ערבך טבא. והישמעאל לא יקדים שלום ואף לא ישיב שכן כתוב להם לא תדרוש שלום יהודי. ואם היהודי לא יקדים לו שלום בלשון אדוני יכהו בלי חמלה כאדון בעבדו מקנת כספו כי כן נשרש בלב כולם אשר היהודי עבד עולם הוא לכל אשר בשם מחמד יקרא. וכל כן לא יניחו ליהודי לרכוב על כל בהמה ואף על חמור בשגם על הגמל הקדוש להם. וצריכים להלוך כעבדים על הארץ גם אומרים שאין ליהודי לצער חיי הבהמה הטובה ממנו. כן לא יניחו ליהודי ללבוש בגדי לבן אדום וירוק שזה לבוש בני חורים. רק בשבת ויו"ט כשהם לבדם בעריהם ואין ישמעאל ביניהם לובשים לבנים. היהודי לא יוכל לעטר ראשו במטפחתו סביב למצנפתו כמנהג הישמעאלים שהוא עטרות אדונים רק מצנפת אחת

שחורה

בהר הזה יש עוד חמשה כפרים אשר שם יהודים נחיתים זעיר שם כעשר וכט"ו בכל כפר אבל לא יכולתי לסבב עליהם מעינוי הדרך בהרים הרמים אשר לא הסכנתי עוד. פה שכרתי משרת מורה דרך ונושא המשא לפני [כי ברוב המקומות אך במקלי עברתי כי אין לרכוב על ההרים אשר גם החמור לא יוכל לפנות לו דרכו מלבד שהגוים אינם מניחים לרכוב גם בארץ המישור] בחור בן תורה וירא שמים סעיד שמו אשר יסבב עמדי על ערי ישראל. מלאכתו תופר נעלים ומסבב למוכרם בכפרים ובשוקים. ואני נתתי שכרו בערך מלאכתו והיה לו זאת גם לכבוד לשרת את החכם הירושלמי ויאכל באשר אוכל וילין באשר אלין.

כג.

מצב היהודים דרך כלל.

טרם יעבור עין הקורא על פרטי ספורי הארץ הלזו אעתיק בפניכם בזה את המכתב אשר כתבתי אז מפה לירושלם ת"ו ואשר הוספתי עוד אחרי עברתי ותרתי ארכה ורחבה.

לישועתך קויתי ה'! פה ק"ק גירואה בהר נאפאן ארץ התימן ט"ו שבט ה"ר קדש"י לפ"ק עתרת שלום וברכה כו'... עמדו נא אחי! ואשמיעכם סדרי אחינו היהודים הנאנחים והנאנקים בארץ אויביהם הלזו, גלותם ושפלותם תורתם אמונתם מלאכתם ואומנתם מהלכם מנהגם וקורתם אשר אספתי במעט הימים שאני חוקר ומבקר רואה ושומע למען תבקשו עליהם רחמים.

היהודים יושבי הארץ הזאת (תימן בכלל) שנות מאות רבות אז אלפים (תראו עוד אי"ה בבואכם עמדי לעיר צנעא הגדולה כי שם תמצאו באר היטיב) כעת המה בשפל המצב ובסתר המדרגה נכבשים תחת אדונים קשים פרא האדם אכזרי ולא ירחמו הקוראים לעצמם גוי קדוש מתקדשים ומטהרים (כאשר ידעתם מעט מאלה שבארצינו ואלה עוד מתקדשים יותר הרבה) וליהודי סורו טמא קראו למו אל תיגש אלי ואל תיגע בי ואך את דמך אדרוש כי טהור הוא. כספך וזהבך לי הוא וכל יגיעך אלי תביא ואם לא ולקחתי בחזקה. על כן לא יניחו להיהודים לשבת עמהם יחד בערי מבצריהם ולהתערב עמהם שלא יטמאו מתניהם ולא יהיה עמל רכוש היהודי וחייו נשמר ונצור רק ירחיקום מקיר העיר וחוצה ויושבים בדד מחוץ למבצריהם פרזות על פני חוצות. כן בכל הארץ היהודים יושבים גלמוד בבתי אופל כבבתי כלאים מאבנים או לבנים כמערות ונקרי צורים פתחים וחלונות קטנות מפחד גוזלים ושודדי לילה. ומי שיש לו צרור כסף או חפץ סגולה יטמון בארץ במחבואות שיש להם בבתיהם ולא יראו החוצה. ובעלי הסחורה והרוכלים שוכרים חנוית בעיר מבצר הגוים בשכירות ומס וביום יושבים שמה בחנות ובלילה ישובו לבתיהם וכל יגיעם נשמר שם

אך

בפנות היום יקח כלי המלאכה בטנא על כתפו ויעלם אל ביתו הסמוכה כי אין משמר ונגור לייו תוך החנות הזאת. וילכו לביהכ"נ לתפלת המנחה וערבית והלימוד כמנהגם אחרי התפלה. גם בלילה בביתו לא ישכב לבו והיה לו הלילה למשמרת התורת והחכמה. ומעמל נפשו יראה טוב גם בחיי עוה"ז. הוא יושב בחומת ביתו עם כמה חדרים מוצעים תחתים ושנים מלאים כל טוב ספרים רבים ויקרים לאוכל הנפש ולכל צרכי הגוף חטים ושעורים כוסמין ודוחן פולים ועדשים צמוקים ויין דבש וחמאה (סימנה) קאהואה אגוזים ושקדים אין מחסור דבר לצרכי האדם. לו שלש נשים אבל בנים רבים אין לו זולת בן יחיד מאשתו השלישית ונקרא על שמו יוסף (זאת מנהגם לסגולה מי אשר לא יקיימו בניו רח"ל יקראו לבנו בחייו כשמו וזכור הדבר כי נצרך!) עושות בכל מלאכת הבית. טוחנות אופות מבשלות מביאות עצים מלקטות מהשדה וממלאות מים מהמעינות אשר למטה בבקעה או בהר השני כובסות רוחצות מנקות ומלבנות אף מחזקות בדקי הבית קירותיהם ורהיטיהם וכל צרכי חיי נפשות בטהרה נקיות וקדושה. לזאת קראתי טוב תורה עם דרך ארץ. אשריהם בעוה"ז ובעוה"ב.

הפעם נכנסתי לחנותו מן הבוקר. אביו ואחיו עוד לא באו כי דרים רחוק מהעיר בכפר ואיכר גוי אחד אץ עליו לכלות מלאכתו המחרשת לצאת השדה ואין איש אתו לעזור עמו במלאכתו וקרא שתים מנשיו לעזור עמו. ותהי האחת עומדת לנפוח על המפח והאחת מובלת הפחמים על הגם וילד הקטון על זרועותיה. והוא מכה במקבת על הסדן והאיכר נוגש עליו כלה מלאכתך. בבואי „צפרא דמארי טב טבא הוא וטבא ליהוי" ושפתיו מלאו שחוק בהבינו כי אשתאה על המראה. „הניחה לי מארי לקחת המקבת הגדולה ואכה גם אני" אמרתי לו. אף הוא ענני בהליצתו הנעימה „אם אדוני החכם לו ישמעני הניחה שליחותך והשתכר אצלי לפועל." מכאב לב ומשבר רוח עניתיו אשריך מארי יוסף שפחמי אתה ואוי... להמתנהגים ברבנות. לוא רציתי עשות כמוך כי עתה לא גליתי ממקומי בטלטלה גבר ולעזוב אם על בנים נוטשה. המה דואגים עלי לא ידעו אנה אני ולבי נוה וכמה אחריהם לא אדע העודם חיים — יחיו.

מארי סלימאן אל טעיזי גם הוא גבאי ומנכבדי העיר איש יקר חכם בתורה וירא אלקים והוא מגיד שיעור ברמב"ם בביהכ"נ אחר תפלת ערבית. הוא צורף בכסף ומתפרנס בכבוד מיגיע כפו. אברהם עדני מראשי העדה איש סוחר עשיר ונכבד ויר"א. הקהלה המצערה הזאת רובם ככולם יודעים את התורה ומתפרנסים בכבוד ושבעים ללחם. השבת קדש הנעים לי מאד וערבה התענוג בשמרם אותו כראוי (ראה נכאה) גם כבדוני לעבור לפני התיבה קבלת שבת ומוסף היום. ואף כי לא הסכנתי בנוסחתם והברת לשונם ומנגינתם ערבה להם סדר תפלתי כי ממקום קדוש ירושלם הנני. ששה ימים ישבתי בעיר הזאת ולבי שמח על ארחתי בחברת יקירי אחינו אלה. ונפשי מבוהלת ומשתומם על שפלות מצב אחינו תמימי דרך הנתונים בסתר המדרגה.

הולך למישרים בכל ארץ התימן. טוב עין הוא יבורך וחפץ ה' מצליח בידו ובכל דרכיו משכיל ואהוב מאד גם בעיני הגוים. כי באמונה כל מעשיו. לו שדי תבואות ופרדסי קאהוואַ גם סחורות בגדים ומרכולת בשמים אשר בהם יצא להשוקים פעמים ושלש בשבוע משא צמד חמורים והוא ושני בניו הגדולים משה ויוסף יצ"ו מחמרים אחריהם. והקטן הנחמד והאהוב פרי ישוה לו פרי עץ אבות המשכיל אהרן נ"י שוקד על לימודו ואין לו עוד עסק עמהם. ואם כי האיש עשיר וקנין עם לא יראה ממלבושיו ומנהגיו רק כאחד ממוציאי אשפתות בשערי מדינות. כן הוא כן כל העשירים (לפי דרכם אשר מי שיש לו אלף שקלי כסף (טאהליר) נחשב לאיש עשיר כי באמת לפי ערך צרכיהם בלי המותרות שבמדינתינו שנהיו לנו הכרחיות ולפי מצב הארץ והאנשים אשר שם עניות יהלוכון ומטבע זהב לא נראה בכל הארץ נחשבו אלף טהליר לעושר רב) היותר גדול יותר מתרושש ומתעני כי אך בזאת יאותו לשבת בארץ הזאת מקנאת גויי הארץ והממשלה.

העיר המצערה הזאת לה רב גדול (בארצות האלה יקראו להרב מארי) הוא המורה הוא הדיין והדורש הוא השוחט והבודק גם חזן ושמש ומכל אלה אין לו מחית נפשו לשליש ולרביע גם במצער צרכי חייהם ופרנסתם. על כן גם המארי מסובל תחת עול המלאכה והעבודה אם נקלה אם נכבד. הרב הזה מארי יוסף בן סעדי (סעדיה) יצ"ו מלא תורה יראה וחכמה ורוח דעת. בקי במקרא וביאוריו עד להפליא. בקי בתלמוד ברמב"ם ועד אחרונים כאחד המורים הגדולים בארצותינו וידיו רב לו בחכמת הקבלה בשנין גדול הזוהר וכתבי האריז"ל למודים על לשונו בעליל כל עלה ועמוד וכח זכרונו רב מאד וחובר חבורים בקבלה ומפליא לעשות גם בקבלה מעשיות ואצטגנינות כמעשה הראשונים ויד לו גם בסגולות ורפואות וקמיעות וגורלות עד כי הגוים באים לשאול בעצתו ולדרוש ממנו רפואות וסגולות וגורלות (כי יודע גם בכתב ערבי) ויצא שמו בכל הארץ וגדול גם בעיני השרים ועבדי המלך. ועל כל אלה גדלה ענותנותו ואהבת בני אדם. עם פנים שוחקות מדברותיו נאוה בחלק שפתיו ומליצות אמריו ודברי תורה וחכמה נוצצים בכל דבריו והוא כבן ארבעים שנה. מהלכו מנהגו ומלבושיו כמנהג המדינה וזר הרואהו יחשבנו לאיכר או רועה צאן. אבל מלאכתו תטה עליו חן ונזר כבוד תעטרהו. הוא חרש ברזל לעשות כלי נשק אתים מחרשתים ומקבות קרדומות מגרפות כל כלי האיכרים (מנעולי ברזל וחרושת המעשה אין בארץ) לו חנות אצל ביתו בחור ההר כמו מערה. לו שם פחם כרים ומפוח. אביו הזקן ר' סעיד נ"י ואחיו הקטן ממנו גם המה חכמים ויודעים את התורה וביחוד זוהר וקבלה עוזרים עמו במלאכתו. הוא יושב על האבנים מחזיק הברזל או העשת להבעיר באש ואביו עומד על המפוח (הוא נאד מעיר עז) ואחיו עומד להכות במקבת על הסדן. גם בעשותם בעבודה הקשה הזאת מנצחים נדברים יחד בדברי תורה חכמה ומוסר. ופה בחנות יורה ידין ויועץ בכל דברי הקבלה.

וכוחי כשל מאד אבל התחזקתי בהתקוה המרחפת על פני ופונה דרך לפני כמלאך הברית. כי רד היום הגענו קרוב עד הראש שם בית יהודי צורף בכסף יהודה שמו. סמוך לכפר אשר גנות ופרדסים סביבותיה גני הקאהווא נתנו אלי ריחם הטוב וכל הארץ ירוקה לפני כגן עדן. הנער הביאני אל בית האיש הוא וכל ביתו שמחו לקראתי והשיבו נפשי במי בישול קליפת הקאהווא החדשה וצליל לחם דוחן חמה והפציר ללון אצלו כי חשך הלילה ועוד עיר היהודיה רחוקה לפני וברכי כשלו. אבל הנער שמר פקודת משלחו וגם נפשו נקשרה בי ולא עזבני. גם אני אמרתי ויהי מה ארוצה עד העיר ושם אנוח. אחר שעה והלילה כסה אופל אך הירח נגהה בשפעת חצי אורה מעבר השני להר. הגענו אל בית האיש יחיא הנז'. הביא לי מים לרחוץ פני ידי ורגלי גם שמנה למשוח ארכובותי היעפות ופרשו לי יריעת עלי תמר ורבצתי עליה בחדר החיצון. העיר הומה חכם בא לעיר! בביהכ"נ אשר בחצרו עוד לא התפללו ערבית כי לא באו האנשים מהשוק ומנין אין. אחר שעה וחצי בא גם האיש ובנו אחרי תמוריהם מהשוק כי המה עזבו השוק בפנות היום לערוב וקבלוני כמלאך אלהים. ישלם ה' פעלם. מה נעמה לי הלילה הזאת. איה חרט אנוש יצייר על הגליון. איפה לשון מדברת יספר יביע נעימות ידידות הלילה הזאת.

כב.

עיר גירואת. — הרב המארי. — יושביה וקציניה.

העיר גירואת בהר צאפאן תחת ממשלת האימאם עלי אל מוקרימי הנז' מלך של חסד. עיר הגוים גדולה ומבצר חזק בראש ההר וחומה לה סביב. והיהודים כמשפטם יושבים בשפל הרחק מהעיר ובתיהם בנוית במעלות צד ההר מהעבר מזה זו למעלה מזו. רחוב העליון על גגות התחתון בלי סדרים אחת הנה ואחת הנה. קירות הבתים מאבני ההר וטיח טיט והגגות בדי עצים קנים ומחצלאות. פתחיהם קטנים עד השכם והחלונות צרות כחצי אמה מפחד רוצחי לילה ושודדי יום. בעיר הזאת כחמשים משפחות יהודים וביהכ"נ קטנה בחצר האיש היקר קצין עם ר' יחיא עומיסי הנז' והיא קטנה מהכיל כל בני העיר ואורחים הרבים הבאים פה פליטי חרב נמלטי מכות שרידי ערומים מחמס המציק בעיר צנעא. ויבואו להחסות בצל המלך הזה ולדפוק על פת לחם בבתי היהודים השקטים במקומות אלה והאיש הצדיק הזה לעולם יחיא עומיסי כ"י מפליטי צנעא גם הוא אשר הצליח במעשיו פה. וצדיק באמונתו יחיא. ביתו פתוח לרוחה לחמו יתן מימיו נאמנים. רוחו נדיבה ולבו מלאה חמלה. העניים בני ביתו אין מכלים דבר. כן הוא כן רעיתו החסידה למינו ובניו היקרים זרע ברך ה' ושמעם הטוב

הולך

היכה אשר ימשחו ראשם וכל גופם בחמאה מבושלת (בערבי סמנה)
גם מלבושיהם שחורות תכליית ושמן לא יחסר. טלית עבה כאדרת שחורה
מצוילת כפולה על כתפיהם ומתחת למשאם והציצית סרוחות על הארץ
כי היא כסותם ואדרתם. וכל רואיהם יכירום כי הם מבני אברהם
יצחק ויעקב.

בהכירנו איש את אחיהו שמחה וגיל עוררה מחדרי לבב כמשוש
חתן. ונשיקות שפתות ולבבות פתחה מקור בת עין להזיל דמעות
חדוה ממעיני אהבת עם סגולה. אות אמת ומופת נאמן הלא לנו הוא
כל זרע בית ישראל כי מצור אחד חוצבנו ואב אחד לכולנו. לא יעשה
כן בכל גוי ולאום להתאחד איש רגע שתי גויות אשר עד כה רחוקות
היו מקצה ארץ עד קצהו ולא ראו איש את אחיו ולפתע אך במחזה
יתאחדו והיו לבשר אחד. מי ישוה לנו זרע קדש מחצבינו ומצבתנו
ישראל גוי אחד בארץ.

עוד מעט והנה איש החסד ר' יחיא אל עומיסי נ׳ עמוס בתורה
ויראת ה' באמה ירד מירכתי ההר עם בנו היקר משה נ׳ מחמרים
אחרי חמוריהם וינוחו. נתן לי שלום בתום לבב ויחבקני „לבדך באת
אדון! ואין איש משרת אתך? שאלני" „אנכי המשרת לא אדון" אמרתי
האח! באתה אדוני בימים שאין בהם חפץ. לה' הישועה. קרבני בימין
צדקו האכילני מפת בגו ומשתה קאהואה ותחי רוח יעקב. הוא מיראתו
לעכבני פה ביום השוק בין המון עריצי גוים המביטים עלי זר בתוכם
בעינים לטושות מיהר לשלחני אל ביתו ואמר לי ברח לך אל מקומי
לביתי. תפנך וכליך הנח פה עמדי ואתה לבש בגדים כמוני. הרם המכנסים
הלבנים ותכסם בשמיכה שחורה לבל יראו החוצה. והנה הנער ילך עמך
להביאך אל ביתי בראש ההר ההוא ומרחוק הראני את המקום. גם
צידה לדרך נתן ביד הנער ששלח עמדי. תמהתי הלא מצער היא הדרך
דמיתי אך מהלך שעה ואלך בכח האכילה הזאת ונרגשת נפשי אשר
כָּמָה זה כמה בתיקף עוזה לעלות ולראות אחינו ועמינו אלה אשר
עוד לא הודיעו לנו דורשי רשומות מהם ומעניניהם.

אחר הצהרים נשאתי את רגלי ומקלי בידי ואמרתי ארוצה. כן
רצתי כמו שעה עדי הגעתי לרגלי ההר. כמעט נלאתי כי לא נסיתי.
אבל חשק רוחי נשאני על כנפיו כעב קל. על ידי ועל רגלי החילותי
לעלות בסולם ההר. שני סלעים וצורי גבעות נגפו רגלי עדי נפצעו
והנער לפני רוקד כאיל מהר לגבעה מסלע לצור יחף בלי נעל ומשא
כבד על כתפו אשר הביא מהשוק לא יעף ולא יגע. ואם נעלה הר
והנה הר ההר לעומתי וראשו לעב יגיע. איש לא פגענו גם רועה
ועדרי צאן לא השמיעונו שריקותם כי אין מרעה ולא יעלה בם כל
עשב וכי גם גשמי ברכה לא היה עליהם. כל עת אשאל הנער איה
המקום איפו אנוח? עוד שעה עוד רגע (הם קוראים לשעה זמנית
מעלה ולעת מה שעה) השיבני. לא פעם ושתים נפלתי לנוח בין
חרול וכסית והשמש מכה על ראשי בכסיל וכלפות. השמש קרבה לבא

וכחי

אחי הגידה נא לי כל בלבביך אולי אוכל הקל מעליך ונשאתי אתך חי הנביא! כה וכה „מה תושיעני אחי?" אמר הנער בשבר רוח ויליל. כל יגיע אבותי אבדתי בענין רע גם את נפשו מני שחת לא פדיתי גם כסא בג"ע אין לו והנהו נע ונד בארץ. ראה זה מצאתי טמון בתחתית הארגז כי נשיתי לתת תעודת האימאם בידו". רעו איש חכם להרע השאומם כמו רגע נהלו פניו ויאמר לו „אחי! אם אתה לו שמעני איעצך נא עצה אשר יטב לך. הן אביך הלך בדרך כל הארץ. מה נעשה לו שמה מי ירד משמי רום ויגד לנו? או מי חזר מחצר מות ויספר לנו מה היה לו? אל תדאג ליום אחרון. וזאת אשר בידך עוד פליטת ירושה לך אשר ממנה עוד תעשה חיל ברצות ה' קום ועלה אל האימאם. החזק לבך ואמור לו דבר לי אלהים אליך אדוני כהן ומלך! אבי בא אלי בחלום הלילה אך עפעפי סוגרו ולבי ער נבהלתי מראהו. פניו לבשו קדרות ותארו חשך משחור ויאמר לי (כאוב מארץ קולו) כי תעודתך אדוני לשר הגן (חי הנביא כי קשרתיה כחותם על יד ימינו בלי ינתק) לא אבה לקבלו ולג"ע לא הכניסו ומני אז נודד הוא בעולם התוהו ולא מצא מנוח והביא לי תעודתך עם חותמך ופתילך (כאשר עיניך הרואות) להחזירם לאדוני. ועתה השב נא את עשרת אלפים שקלי כסף אשר נתן אבי לאדוני למען אבקש לו מנוח אשר יטב לו. וגם אנכי לא אגלה הסוד יהיו לך מזולתי את אשר לך." הנער לא אחר לעשות עצת אוהבו האחי-תופל הטובה כי ישרה בעיניו ויחזק את לבבו וילך אל האימאם וידבר כן. והכסף השיב לו בבושת פנים גם הנער שמר אמונת הבטחתו ולא גילה הסוד אבל! הנעלם מיהודי דבר? וסוד ה' ליראיו. גם יושבי בישיבה של מטה בין תנור וכירים יגידו אשר קרה למלך בחדרי משכיתו ועל הרוב קסם אל שפתם כי לא יחטיאו. גם אתם מליצי רעי! שאו נא חטאתי הפעם אם לנתי מעט בטרם אכנס עמכם חדרי תימן בין אחינו אלה אשר אך אנחת לב תשמעו ואנקת רוח תאזינו. אל נא ירך לבבכם ואל תרפו ידי עד שובי לשלום בעזה"י.

כא.

מחזה היהודים ועלות ההר.

פה שיק אל רבוע הוחלתי כשעה וירדו מעט יהודים להשוק. ראיתי אותם מרחוק עומסים משאם הכרת פניהם ענתה בם כי יהודים המה. פאתי ראשיהם אשר יקראו להם סימנים (כי סימן טוב הוא לישראל) ארוכות עד החזה. זקניהם אם לא ארוכות המה ומגודלות כרוב יושבי הארץ הזאת אשר מראית חזותם שחרחורת שזופי שמש והדרת פנים בזקן מגודל אין להם אבל לא נגעה בם יד תער ומספרים. ראשם מגולח ומכוסה אך במצנפת שחורה בלי נגופה בעטרה טבולה בשמן

לא דלתים ובריח ומנעול ולא משמר ונצור. הסוחרים יביאו סחורתם על חמוריהם או בכתפיהם ויכניסום באלה החנויות וההמון שוטחים ממכר ידיהם מלאכתם ומרכולתם על פני הבקעה. ולעת ערב בכלות רגל השוק יטענו חמוריהם או ישאום על כתפיהם ויעלו ההרה לעריהם מהלך חמשה וששה שעות לרגל מהלכם במרוצה. ושמות השוקים על שמות הימים אשר ישוקו בהם נקראים.

השוק הראשון אשר פגשתי בו היום יום הרביעי נקרא "שוק אל רבוע„ עוד גבול קרוב מהשוק הזה תתחיל ממשלה חדשה תחת נסיך הנקרא בערבי אימאם (כהן ומלך) כממשלת הכהנים ברומי עלי אל מוקרימי שמו מלך של חסד להיהודים החוסים תחת ממשלתו. גם האימאם האלה מושלים על החיים והמתים לא בחיל ולא בכח כי אם ביד האמונה וזרוע הדת אשר לאיש קדוש נחשב להם ויראתו על פניהם. גם קוסם קסמים חוזה בכוכבים מעונן ומנחש בשמים ממעל ועל הארץ מתחת ויעבדוהו מאהבה ומיראה. הוא יקח המעשר מכל העזבונות של מתי אנשי דתו ועשירי העם עודם בחייהם יתפשרו עמו על חלקו להניח ברכה לבניהם ובעבור זאת נותן להם האימאם מכתב תעודה להשוער השומר בשער הגן עדן שיכניסוהו בכבוד ויתן לו מקום בראש הקרואים ולפי כבודו ומעשהו. ובלעדי תעודתו לא יובא אל הג"ע פנימה ויהיה נע ונד בארץ בלי מנוח. היהודים ספרו לי בהלצה את אשר קרה בימים עברו לאחד מבני העשירים. איש הי' בארץ הזאת שבע ימים ושבע עושר אשר למען העניק עזבון ברכתו עושר שמור לבנו יחידו אשר אהבו התפשר טרם מותו עם אדוני הארץ האימאם ושלם לו חלקו במוטב. וגם הוא כתב בספר וחתם לו תעודתו בחן וכבוד לתת לו מקום בראש (אל קיבלי) נוכח הקובה (בית אל) אשר במיכה. ויניחה בין סגולת גנזיו למשמרת לעת מצוא. גם קרא לבנו יחידו ויצוהו על ביתו ועל יקרת מכתב תעודתו אשר הוא סוף כל האדם. כי בא יומו וימות עשה לו בנו את כל הכבוד והוא משל בכל מכמני יגיעי אבותיו כרצונו. הבן יקיר עודינו נער לא הלך בדרכי אביו. גם ארח לחברת מרעים ופיזר לרוח ולתענוגי בני אדם כל אשר אגרו אבותיו. לא ארכו הימים ואבד כל הון אביו בענין רע עד הגיע לככר לחם. הפעם חפש בנרות ובדק בארגזי וגנזכי הבית הנשארו ריקם אולי עוד ימצא אבן יקרה או רבי כסף וזהב להשביע רעבונו. ויהי הוא מחפש ובודק במחבואי התיבות והנה מצא מכתב התעודה אשר קנה אביו בחייו מהאימאם בכסף מלא כי שכח לתתה ביד אביו עת קברוהו. ויהי כראותו מת לבו בקרבו מה עשה לו האלהים את כל הון אביו אבד וגם מנוחה בגן עדן לא היתה לו והוא נע ונד בארץ מדחי אל דחי בלי מרגוע. קרע בגדיו ולבבו ונוחם נסתר מעיניו איכה ישא פניו אל אביו ובמה יכפרנו. לא יועיל עוד כל הון. וילך אט סר וזעף במרירות נפשו. ויפגשהו רעהו אשר כנפשו והוא תועה בדרך כאיש נדהם ויאמר לו מדוע פניך רעים וזעפים מה לך רעי יום מיומים ועצבונך עברו תארך אל תכחד ממני

אחי

אי-כבוד רק לאהבה בין אנשים דומים. וגם בדברי חז"ל מצינו נשקו
על ראשו (שבת פ"א) כי הוה אתי מבי רב הוי מנשק להו כו' אבי
ידייהו שהוא יותר מנשיקות פה אל פה והישמעאלים לא ינשקו כ"א על
היד או על הכתף.

כ.

הנסיעה להיהודים בהררי תימן.

אחרי ישבתי פה ששה ימים ונואשתי מנסוע דרך ים לעדאן ולא
ביבשה כי רוצחים וגוזלים בדרך המדבר הזה. שמתי עצות בנפשי להכנס
בפנים במדינת התימן מדרך הזה אשר שם רבים מאחינו נפוצים על
ההרים ויהי מה אעבורה. הסוחר הזה בחסדו שכר לי גמל מאת מכיריו
אשר ילך עמדי עם האורחה הגדולה ההולכה ליום השוק (אל רבוע)
המועדה במהלך שלשה ימים מפה ברגלי ההר זאפאן (Zaffan) אשר
שמה יורדים גם יהודים מההרים סביב במלאכתם וסחורתם ושם יבא
גם איש סוחר עשיר ונכבד אשר יבא פעמים בשנה גם לחודידה ממכירי
הסוחר הנזכר הזה ובעל הגמל העמיד ערב נכבד מבני העיר אשר
יוליכני לשלום ויסגירני ביד הסוחר היהודי בלי אסון. ויען כי הדרכים
האלה דרכי חומס עושק וגזל ובשגם איש זר ולבן אשר בעודו מרחוק יכירוהו
ויבלעוהו כי לא יניחו איש גר לבא בגבולם מדרך כף רגל באמרם כי מרגל
הוא ושמתי עצות להתחפש ולבא. וכל אשר לי כלים חפצים ספרים
וכתבים חלקתים לשתים. האחת הנחתי בפקדון למשמרת אצל הסוחר
הזה והאחת לקחתי עמדי מצנפתי האדומה מעל ראשי הסירותי. הרימותי
העטרה הסובבת עליה ונעלי האיירופיים ובתי שוקים שלפתי פני משחור
חשבתי ולבשתי בגדים שחורים צואים ומטולאים כמנהג המדינה ביום
שני יצאתי מחודידא. פה הניחוני לרכוב על הגמל כי עד דרך יום
מפה תמשול יד התוגרמים בכפרים ועירות הסמוכות. שלשה ימים הלכנו
בארץ ציה ושממה עפרות חול עד הברכים ארץ לא זרועה והשמש קודר
כחום היום גם מים אין לשתות רק מאשר הבאנו בכלינו אצל רוב
מהלכנו היה בלילה אצל שוכנים בכפרים ובחום היום עמדנו תחת צאלים
אשר צללו כאהלים סביבות המחנה ובבוקר יום הרביעי באתי לשלום
למקום השוק ההוא.

תמונת השוקים והחנויות וסדריהם בארץ הזאת כן הוא. ארץ
התימן כולה היא הרים ובקעות גבעות עולם עד לב השמים הרי כסף
צורים סלעים גבוהים ורמים. ועל ראשי ההרים ערי מבצר חומות
גבוהות דלתים ובריח ומגדלים גבוהים עליהם ומגרשי עריהם שדי תבואות
כרמי חמד גנות ופרדסים סביב סביב עינות ותהומות יוצאים בבקעה
ובהר. ובכל שפלת בקעה אשר בין ההרים מקום מיועד ליום השוק בכל
שבוע. שמה יתקבצו איש איש ממלאכתו ומרכולתו. שם דמות חנויות
בנויות שיש אבן על אבן (לא גזית כפיסין) וספון במקלות עצים וקנים

לא

בבגדי ישמעאל ויחשבני מהם ושאל עלי מהסגן ולא אבה השר להוליכני. לסוף התחננתי אליו בשפתים אלמים כי מעט היתה ידיעתי בשפת ענגלים והוא נוח עלי לשוב העירה עם הספינה הקטנה אשר עודנה קשורה שם. אמרתי גם זו לטובה. לקחתי כלי וירדתי. לא הרחקנו ללכת ורוח סערה התנשאה ותרומם עלינו גלי הים אז היינו בחסון גדול מכל אשר עבר עלי עד כה. ועד הנהרים יגענו ובאנו אל החוף מכוסים במים עזים. הסוחר ואנשיו הטובים הצטערו עלי מאד ורגזו על כובד לב השר אשר השיבני וינחמוני „שב אתנו חדש ושתים וכל מחסורך עלינו„ אבל נוחם יסתר מעיני ואיך אנחם? מה לי פה ומי לי פה אבל כבר נוסתי ומרגלא בפומי לאמר כל עבדה לטובה.

אחר הנהרים עת צאת המוסלמאנים מבית המסגד ביום הששי יצאתי לראות ולסבב בחוצות העיר והמון. ראיתי איש שיבה זקנו יורד על פי מדותיו וככבד מאד בבגדי כבוד לבנים ארוכים ורחבים ועטרת ירוקה בראשו והוא עובר לפניהם (שפיל ואזיל ועינוהי מטייפין) בהליכתם בנעימה וגאות לב עקב בצד גודל וכל המחנה סביבותיו. כל הקרוב אליו יאחז בכנף מעילו או בבית יד בגדו ומריח באפו. לא יגע בידו ובבשרו ולא ינשק במו פיו רק יתבשם מריח בגדיו אשר ברכו אבותיו*) הוא נקרא אללם סייעיד מזרע הנביא מחוקקם וכל כבוד לא ישוו לו. אני הלכתי סר וזעף ועברתי על פניו ולא חשתי להריח בכנף מעילו וחרה לו. שלח אחד מההולכים לפניו לקרוא לי כי ראני גר בארץ ואעמוד לפניו מדוע לא באתי אלי? שאלני ומי אדוני? שאלתיו אני האיש סייעיד אשר כולם יקומו מפני ומריחים בי. שלח נא אדוני יהודי אנכי בלעדיך [ר"ל הרחק ממך חוץ מכבודך כן צריך לאמר כל המזכיר שם יהודי בפני מיסלאמאני כמו על כל דבר טמא שמזכיר איש בפני חבירו וכן אמר יוסף לפרעה בלעדי] ואין לי חוש הריח. שחק מכאב לב ופטרני לשלום. המנהג הזה ראיתי אח"כ עוד אצל כל כומריהם הגדולים בארץ הזאת שלא יגעו העם רק בבגדו או בבית ידו ומריחים בה. אז אמרתי להבין מה שאמר אבינו הזקן יצחק ליעקב בנו עליהם השלום אחרי ויגש וישק לו. וירח את ריח בגדיו וגו' ראה ריח בני וגו' אשר ברכו ה' ויברכהו (בראש' כ"ז) וכן והריחו ביראת ה' (ישעי י"א) המובטח למשיח אלקי יעקב. כי מי אשר בו יראת ה' באמת נרדו יתן ריחו לאף המתנוסס ביראת ה' ולחן ולכבוד להאציל מריחו הטוב והטהור להדבקים באמונתו ולקבל ברכתו**) אבל נשיקת הפה הוא נחשב

אי

---

*) ככה יספר גם ר"ב מטילוטילא שהמלך הגדול אל עבאסי שהיה בבג־את ממשפחת הנביא ונחשב להם כנביא היה מניח כנף בגדו מן החלון ובאים התועים ונושקים בבגדו.

**) ואפש"ל לענ"ד בריוח יותר שיעקב הריח בגדי יצחק שהוא הנשיקה שאמר קודם וכך שיעורו ויגש וישק לו וירח (יעקב) ריח בגדיו (של יצחק) אז ויברכהו ויבא על נכון ויתן לך שהיא תחילת הברכה ואמר (יצחק) ראה! ריח! בני! שהוא צווי הדומה להמקור בגזרת נע"ו אף כי לא מצאנוהו בקל רק הריח בכבד אבל בערבי הצווי ריח בקל וראה הוא מקור כמו ראה דבריך טובים (שמואל ב' ט"ו).

נצולו בחיים וכל אשר באניה היה לשלל הים. השמה חזרו לעיר אל לאחיו והפחה ברחמיו וחסדיו שלחם ביבשה על דבשת גמלים עם שומרים מחיילותיו עד העיר הזאת חודידה מהלך שלשה ימים כי זאת היא עיר גדולה וסוחרת ויבואו אליה לפעמים גם אניות גדולות. גם היהודי הנז' נצל בעור שניו ובגפו שב למצרים על ידי רחמי הסוחר הנוצרי הזה אשר חמל עליו ושלחו בספינתו ערביית לסוויים עם המלחים של הספינה אשר נמלטו לחיים. ורב החובל עודינו יושב פה ומצפה לאניה גדולה בריטאנית המיועדת לבא הנה דרך מהלכה מגידה לעדאן. הרימותי ידי לה' ית"ש אשר מנעני הלוך בלילה ההוא ומקארה ופדה את נפשי מכל צרה. גם הלום ראיתי כל עכבה לטובה ברוך הפודה ומציל.

למחרת באה האניה ועמדה מרחוק הרחק מאד כי לא יוכלון האניות לגשת אל החוף (כי המים מעטים ואבני נגף רבים). רב החובל בחור כארזים וסגן האוצר עם חמשה מצבאות החיל ירדו ותהום העיר ומפחדם אשר נפלה עליהם וירדו אל הפחה אשר קבלם בכבוד גדול ומורא איומה (כי אנית גדולה עם אנשי צבא היתה) והזהירוהו לפקוח עין על הסוחרים הנוצרים ואנשי הינדי' היושבים בעיר הזאת שהם תחת ממשלת בריטאניא לבל יקרם האסון אשר קרה בגידא כי עוד לא שקטה המית הישמעאלים יושבי הערים האלה כי לא נחרץ עוד משפט גידא (ראה למעלה) ולעת ערב עלו לאניה. הסער מתחולל מאד ולא יכלו לנסוע הלאה. גם גאלי-אבן לא היה להם לימרבה להלוך נגד הרוח יעמדו על מצפה עד יעמוד הים מזעפו. למחרת ירד הסגן לקנות אוכל לחם ובשר ומים כי הרבה אנשי חיל היו באניה והכין להם מאשר מצא בעיר שורים וכבשים עופות ובצים ויגללו את העיר וישב כל היום בבית הסוחר הזה אשר הכין להם כל אלה. הסוחר הבטיחני לבקש מהסגן שיוליכני עמו באניה עד עדאן כי אמר לי שאם לא אלך בזה לא אוכל עוד ללכת עד עבור עוד שני חדשים כי עתה סערות הים תמיד ואין לעבור באבאל מינדיב שער הים אשר בין מוכא לעדאן שמשם מתלכד הים סוף (ים האדום) עם ים הודו בין רוכסי הרים והדרך צר אשר אין לעבור שם רק ברוח צפונית מרישית וכל ימות החורף עד עבור חצי ניסן לא תלך אניה גדולה או קטנה מפה והלאה רק יבאו ולא יחזרו זולת אנית הקטור ההולכת גם נגד הרוח ולא יבאו הנה כי דרך אחרת להם. הסגן לא היה יכול לעלות לאניה בערב ההוא ולן שמה ודבר עמו הסוחר על אודותי. בעלי האניה לא יכלו לדבר זולת שפת ענגלים אשר הסוחר לא ידע והמליץ בינותם איש הינדי' (ביניאן) אשר גם הוא לא יכין לדבר והיה דבריהם אך במחוג והבטיחוהו הסגן לדבר עם השר רב האניה. למחרת יום הששי בבוקר והסערה דוממה מעט ומיהר לקחת עמו כל הכבודה אשר הכין בספינה קטנה מהעיר וגם אותי לקח עמו ועלינו אל האניה בשמחה ואנשי הצבא קבלו פני הסגן בכלי שיר וזמר כמנהג ואני ישבתי עם כלי שני ארגזים קטנים בירכתי הספינה. עוד מעט והשר רב האניה ראני

בבגדי

רבות ומעשי איש ופקודתו. פה שירים ומליצות זמירות והוללות. פה נבלות קללות נמרצות גם מריבות ונאצות אף מהלומות והכות אגרוף. אך אחרי הפרוץ המריבה והמכות כנחל שוטף יבא בעל הבית עם עוד רודפי שלום וישביעום בחיי הנביא למחול איש לרעהו. וכאשר ינוחו מרוגזם ויתעשתו על הריב או המכות יקללו השטן והיצר הרע אשר הסיתם לזה. כה עד שעה רביעית בלילה (לחשבונם שהלילה מתחיל לעולם שעה י"ב). הבתים אלו מלאים אנשים ועשן וקול ענות ופה הוא גם מלון אורחים הישנים על המתגלגלות בלואות אשר יפרשו להם על הארץ או על הכסאות ואחרי ילכו האנשים איש לביתו. יקדמו פני האורחים בנשיקות אהבה הכנים והפרעושים הרבים אשר פה משכנם ועקיצתן עקיצת עקרב. גם אנכי בכל העירות האלה אשר ירדתי אליהם עת עמדה הספינה ולעתים כמה ימים היה משכני ומלוני בבתי הקאהוואה ודבר מכלי ומכל אשר לי לא נחסר גם כבוד ויקר נתנו לי כדרכם הטוב לכל אורח וגר בארץ והכסף יענה את הכל. אבל חלילה להתראות כעשיר עם צרור כסף כי אז לא ינקה וגם את ראשו יסכן.

פה מצאתי סוחר נוצרי אחיו של הסוחר הגדול ציר צרפתי המוכה בגידא ביום הרג רב (למעלה) ועמו שני סוחרים נוצרים ואחד מהם איש דמשק אשר ראני בירושלם והכירני פה (זולתם אין בכל ערי החוף לא נוצרי ולא יהודי) אנשים נכבדים וישרים מקרבים לכל עובר אורח גר בארץ ובראותם אותי קרבוני בטובם וגמלוני רב חסד. אספוני אל ביתם ודברו אתי טובות. בביתם ראיתי איש בריטאני מתגורר אצלם. הכרת פניו ענתה בו לאיש נכבד ומלומד אחרי נודעתי הכרתיו. הוא רב החובל מאניה גדולה בריטאנית אשר ראיתיו לפני מאה יום בקאהרא מצרים ועשיתי עמו חוזה לעשות אתי באניתו ההולכת עדאנה. ובין לילה אחרתי מהלכי לסויים (ראה מצרים) והוא הקדימני ועבר ונסע. גם יהודי א' אשר ארח אז לחברתי מיהר לפני והדביקהו ונסע עמו. ואני נשארתי לבדי במצרים בכעס ורוגז לב. הוא נסע באניתו מסויים לפני כחדש ימים ושבעים יום הלכו בלב ים סוף כי לא היה להם הרוח עד אשר כלה מהם הלחם והמים שהכינו לדרכם עד עדאן ועשרה ימים שתו ממי הים המלוחים ומרים לצמאם עד אשר נלאה לרב החובל להביאם לחוף עיר אלחאיי הנז'. שמה עמדו וינוחו וימלאו כליהם מים חיים ויכינו להם צדה לדרך. הפחה התוגרמי מושל העיר יעץ להם אל נכון לבלתי יסע מזה לבדו מבלי יקח לו מורה דרך הים (פילאט) מחובלי הערביאים בערים האל היודעים להשמר מאיי וצורי מכשול אשר סביבות החוף במקומות האלה. אבל גאות לב הבריטאני לא נתנוהו לשמוע עצת הפחה הטובה (או חפץ במזיד להביא אסון על ספינתו שהיתה ישנה ומובטחת בחברת הבוטחים) (סיגורטא) ויסע לבדו. לא הרחיק ללכת עד הביא האניה על הצור שם עמדה ונקב חור בבדה והמים עלו על גדותיה. הנוסעים מיהרו וירדו אל הספינה הקטנה העומדת הכן אחריה וקראה לעזרה מרחוק אל ספינות העוברות עדי

אבל לא יארכו להם הימים עד יבואו תושבי הארץ ויגרשום וירידום למטה כשעירי עזאזל. זה חמשה עשר שנה מאז הניבו להם התוגרמים יד ושם בהערים האל אשר על שפת ים סוף וארץ התימן פניימה עודינה פרועה יפרואה עזובה ונטושה באין מלך שר ושופט. וכל הר ובקעה לבדה תמשול להתוגרמים לא יוכלון להם זה ג' שנים נלחמים על הר מילחון ולא יכלו לה והשנה שלמו עמהם לתת להם מס מעשר בכל שנה אבל לא זכו להניב להם שר ושופט מהתוגרמים. והיהודים שמה בכלות עינים מיחלים להושע על ידי חסדי ממשלת הסולטאן ונעשה להם תוחלת ממושכה. ורק שני כפרים קטנים אצל חודידה מהלך יום אשר שם מעט יהודים כבשו ורוח להם.

כל יושבי הערים אשר על יד ים סוף דרום בבתי צריפים קנים ותבן הדוחן העב כקנה מרוב החום ומגודל העניות פרזות ישבו על פני הבקעה זולת הסוחרים העשירים (כפי עושר המדינה) והחנויות הם בעיר החומה פנימה אבל מחוץ לחומה אין מניח הפחה לבנות בית חומה אבן או לבנה מפחד הערביאים ויושבי ההרים אשר יבואו עליהם למלחמה ולא יהיה להם גגות הבתים למגדלים לירות עליהם בקנה שרפה תוך העיר והמבצר. אין בכל הערים האל בית מלון אורחים כבשאר ארצות (כי לא יבואו אורחים עוברים ושבים) ואם במקרה יבא מי מיושבי הארץ יתארח בבית הקאהוואה אשר לא אוכל לתאר בחרט אנוש תארה דמותה ותמונתה כי לא ראיתי כהנה בכל הארצות אשר עברתי. סוכה גדולה קירותיה קורות עצים וקנים משולבים ותפור במחצלאות ומקורה בסכך תבן ומחצלאות. סביב הקירות עומדות ספסלים ארוכים מכותל לכותל (מעשה ידי אומן)? אשר בהשען עליהם ימוטו לארץ. גם כסאות קטנות בעלי שלש רגלים עומדות בתוך, הקרקע מרוצפת בטיט ואשפה. הכירים עומדות למעלה ושם יבשלו הקאהוואה. והבית מלא עשן וריח גללי אדם ובהמה אשר יבערו בהם (באין להם עצים לשרפה) וקול הסירים אשר ידליקו בהם תצללנה אזנים ואור נר שמן בפתילה דקה בכלי חרש קטנה עומדת בקרן אחת אבל הכרה המאירה לכל כבודת הבית. הקאהוואה אשר ישתו בכל הארץ הזאת הוא מי הקליפה בעוד הקליפה רכה יש בה ליחות ומתיקות וככה יבשלום (קלוי ובלתי קלוי) ומימיהם אדום וקל ויפה לבריאות מהקאהוואה עצמה ומתבשלת בפך חרש ארוכת הצואר מחזקת כשלש מאות דרהם ופיה סתום בצמרת התמר אשר מתוכה יזלל הזך והיא למשתה איש אחד יביאוה לפניו על הכסא בת שלש רגלים עם שני כוסות חרש קטנים והאיש מיסב על הקיר נטוי וממלא שתי הכוסות ישתה אחת ועד יתקרר השנית ימלא הראשונה או יכבד בה גם למרעהו אשר בשכנתו עד יתום הכל. לעת ערב אחר תפלת אל מוגריב (מעריב) יתאספו הכל אל בתי קאהוואה אלה איש כלי מקטרת הטובאק ארוכה כקומת איש בידו ומעלה עשן כקטור הכבשן ופך הקאהוואה לפניו. שם יתנו צדקות נביאם ומעשים רבים נסים ונפלאות. שם יוצא חשבונות

לנקבים ולחרשים וסוחרי הודו הבניאנים יושבים בה ויסחרו לבאמביי בהודו אשר שם יתקנום. גם עיר הפיות תחת ממשלת הסולטאן התוגרמי ובה פחה עם מעט אנשי חיל יושבים במגדל אשר בנאו למגן ומחסה מפני הערביאים יושבי ההרים המתנפלים עליהם תמיד. גם חומה קטנה מלבנים ועפר סביב העיר ודלתותיה נעולות בלילה אשר הוא אך לחומה נגד קנה רובה וקשת של הערביאים ולא תעמוד בפני פי התותח (קאנאן) ואם יעלה שועל ויפרוץ בחומה אשר גם הגשם הרבים יפילה תחתיה תמיד. כשלשה ימים מפה על ההרים לצד מזרח עירות גדולות ובצורות וביניהם גם יהודים נפוצים על ההרים. והאחת הגדולה אל חאגי (תראנה בחדרי תימן) ולא יכולתי לבא אליהם מדרך הזה כי רבה הסכנה. אחר חמשה ימים בא הרוח מהצד מעט ומהרנו לנסוע ואחרי יומים ער"ח שבט באנו לעיר הגדולה חודידה.

יט.

העיר חודידה ומעשה נסים.

העיר חודידה גדולה וראש לכל ערי החוף ים סוף כי רב מסחרה לכל ערי התימן ומאז תקע בה יתד תקוע סולטאן התוגרמים והציב בה פחה גדול עם אנשי צבא תמיד ורוב הקאהווא הטוב יבא אליה מכל ארץ התימן המבורכת הזאת הנקראת עדן תימן גם עלי סינעם אשר לרפואות ומיני בשמים ופרי עץ שקדים ואגוזים וצמוקים ודוחן וכל תוצאות הארץ וירדו בספינות לשאר ארצות. ואולם הערים אשר על יד החוף אין ברכה בהם ארץ מלחה לא תזרע ולא תצמיח רק דקלים בודדים או אגוזים יתראו הנה והנה ולחם אין להם רק מדוחן אדום אשר יובא מפנים המדינה. גם מים טובים אין לשתות ומרחוק יובא על הגמלים בנאדות וימכר במלא פי פך ויושבי הארץ פנימה ישאבו סחורתם למלבושיהם וכלי נשק ושאר צרכי בני האדם אשר אין להם בתוכם ויובא להם ממדינת הים דרך העיר הזאת. ואין בתי מלאכות גדולות לבגדים בהמדינה רק בעיר זאביד (Sebid)*) מהלך יום מפה ביבשה דרך תימן שם בתי מלאכה רבים לאריגות בגדי צמר גפן בצבע תכלת (אינדית) הנמצא גם בארץ הזאת.

הפחה הגדול עם אלפים אנשי צבאותיו אשר פה נלחמים תמיד עם יושבי הערים כי אין לו ממשל רק עד מהלך יום מקיר העיר וחוצה והם הולכים לכבוש פנימה ועולים בהרים ומחזיקים איזה עיר ומבצר

אבל

---

*) ר"ב מסילסולא במסעותיו מזכירה שלא במקומה ואומר שהיו שם יהודים מעטים ומשם מהלך יומים להרי אנוש עירות וכפרים רבים ויהודים לא מעטים נפוצים שמה בכ-ל ארץ התימן ור"ב הגז' מזכירה ג"כ שלא במקומה שכתב וז"ל ושם (אלימן) חונים היהודים הנקראים בני ריכב (?) אנוש תימא ונ"ל תימא ראה הלאה בחדרי תימן.

ביום הרביעי ה' ניסן נסענו מזה והרוח לא נשבה לנו עוד כמוקודם גם בא מלפנינו והיינו בצער מסער הים גם בסכנות. בספינה הקטנה הזאת היו כשלש מאות וחמשים איש לכן הרבה מהם ירדו ביום השני אל כפר קטון ומשם הלכו ביבשה עד גידא ואני והנשארים באנו לגידא יום א' תשעה בניסן [ראה למעלה בגידא].

יום א' בבוקר נסענו מקונפידא ובאנו לעת ערב עיר קטנה גיזאן (Gisan) ולננו פה על הספינה. מפה מהלך יום תמים למזרח בהרים עיר אבו ערים (Abu Aris) (סיכות) ושם נמצאים מעט יהודים תימנים. ועוד משם להלאה עוד כפרים רבים עם מעט יהודים עד עיר הגדולה חיידאן ובה כמאה משפחות יהודים ולהם ארבעה בתי כנסיות (תראה בחדרי תימן) ולא עליתי עליהם כי אין לעבור בדרך הזה. בספינה הזאת לא היה לי צער ומועקה כי לא היו בה נוסעים זולתי ורב החובל הוא בעל הספינה והמלחים שהם עבדיו השחורים כבדוני בתקותם למתן כמנהג. אך צער וחולת הים הי' לי מרוח החזק אשר נשב תמיד לנגדינו והספינה ריקה וקלה על פני המים נדחפת לאחורה ולצדדים תעלה שמים ותרד. ואחרי טו"ב ימים לנסיעתינו מגידא באנו לעיר גדולה **אל לאחייה** אשר בעל הספינה הוא מתושבי העיר הזאת ובאליו גם הוא מטורח הדרך עמד להנפש בביתו וישבתי פה חמשה ימים תמימים.

העיר רב מסחרה לערי תימן פנימה ואנשי ההרים בקאהוות הטוב (אל יאמאני) ותבואות הארץ. פה מוצא הבדולח (פעריל ובערבי לולו) (Lulu)*) אשר נמצא לרוב בשפת ים סוף הזה והערביאים יצודום בסירות דוגה במכמורות כצידת הדגים. אבל אומנים אין להם לנקבם

---

*) הבדולח שבמקרא יאמרו המפר' שהוא המרגלית לבן שנוקבים אותם ותולים בחרוזות הנקרא באיירופית פעריל ובערבי לולו מהם תולדות הים כנודע וכאשר ראיתי פה בעיני שמוציאים ברשת דגים האם שלהם (פעריל מוטטר) כמו שתי ע־יצות ובתוכה נמצא שרץ מים ובתוכו המרגלית או בתוך האם עצמה יש מוציא ריקם ויש מעט ויש הרבה והמזל גורם והוא אינו מין אבן ועל כן לא כתיב **אבן** הבדולח כמו אבן השהם והוא אינו מאבני האפד כמתורגם בלועזית איירפאית ולא בתרגום הערבי להרס"ג שתרגם „יאקות אחמאר וזמרד ואלפד כחלי ומהא ובהדמאן גזעלי וסבג ופירוזג אזרק ובלור ויסף" והמרגלית (פעריל) (לולו) אינו מאחת מאלה לדברי הכל (אף שהראב"ע אמר על פי' הגאון כאלה שאינו דברי קבלה) ועי' ברבינו בחיי פ' תצוה ובתרגום שה"ש ע"פ ידיו גלילי זהב שהם קרובי' להרס"ג כי אינו מין אבן כו' וגם אינו מוכשר לפתח עליהם פתוחי חותם ובלי שום ספק כי המרגלית לא היה באבני האפוד. ולא אוכל להבין מ"ש חז"ל ב"ב דקל"ג יוסף בן יועזר היה לו בן כו' אזיל נסיב בת גדיל כלילא דינאי מלכא כו' זבין לה ביניתא קרעה אשכח בה מרגליתא כו' אמטי לגבי גזברי כו' שמוה בתליסרי עליתא דדינרי כו' ופי' רשב"ם ז"ל לגזבר של הקדש ויקחנה לאבני אפוד כו' ע"ש ובשבת קי"ט גבי יוסף מוקיר שבי כו' בלעי' לכוורא כו' זבני' קרעי' אשכח בי' מרגניתא זבני' בתליסר עליתא דדינרי דדהבא. ואולי הוא מעשה חדא. ואולם האמת שהמרגלית או מרגניתא הנזכר בכ"מ בתלמוד ומדרשים אינו דוקא שם עצם פרטי להמרגלית המורגל בפי העולם פעריל לולו אבל הוא גם שם המין לכל ומין אבן טובה ויקרה וכן תרגם יונתן על מלואת אבן דמרגלא טבאן והאבנים ומרגלייתא. בתרגום שה"ש פ' ידיו תרי עסר מרגליתא ובירושלמי תרגם על ישפה ומרגליתא ולא אבין כי שם הפרטי הוא כפי המורגל פעריל לולו וכמו עבד נוקב מרגלית וזה ודאי לא היה באפד.

להתענות שני ימים ומהם אמרו יום אחד וחשבו שיראו הלבנה החדשה ליל יום ו' כי הם מקדשים החדש ע"פ עדי (שקר) הראיה. המה מחזיקים את היהודים ליודעי בינה לעתים. ושאלוני מה דעתי. פתחתי את הלוח ואמרתי להם המולד יהיה ליל ו' ו' וא"כ לא יוכלו לראותה אולי עד ליל ז' והמה צריכים להתענות עוד שני ימים. היראים שבהם האמינו לי וחשבו גם הם כמוני. ואחרים שחקו איכה יסמכו על היהודי? ולמחרת יום ה' ירדו לעיר וישאלו ואמרו היום יודע שיגיעו להם השלוחים מעיר גידה להודיעם מתי יחוגו. ובאותו יום כן באו ובישרו להם שהלילה יחוגו. וקול נשמע מהתותח וקנה רובה אשר במבצר העיר כמנהגם לאות כי שלמו ימי הצום בלילה יחוגו. אבל בעלי המדע שהיו עמי בספינה לא שמעו להם כי חשבו שלשים יום מיום שהתחילו להתענות וצמו גם ביום ו' ועשו חג יום ז' כמשפט. בימי החג לא רצה רב החובל לנסוע והוא גם החמיר והתקדש לעשות החג חמשה ימים בביתו אצל אשתו ומשפחתו. ולולא הנוסעים המכובדים אשר היה להם זה כששים יום בספינה מאז עזבו עירם ומהרו גם לבא זה החדש למיכא לעשות שמה הקורבן היה מתעצל עוד לשבת בביתו. אבל הם העמידוהו למשפט ויאלצוהו לנסוע הלאה. אנכי אשר זה לי ד' שנים ואני מאז יצאתי מביתי ועתה אני שב ללכת לעשות הפסח בביתי בירושלם ת"ו הלא אך לי הדרך ויום לשנה נחשב כי ימי הפסח קרובים בכל זאת לא ארכו לי ימי שבתי פה אף כי בדד ישבתי באין ריע ומודע. אנכי היהודי היחידי לבדי הדורך בארץ הנשמה הלזו וערי הפראים האלה מזמן שנות מאות רבות מאד. בדד בספינה לא ישבתי להתענג על מחזה השמים והמים בשכבר שבעה עיני מהם. וישבתי כל הימים בעיר וחוצה תוך ההמון החוגגים. תמונת העיר הזאת ויושביה תראה הלאה בין כל ערי החוף אשר על שפת ים סוף היושבים בבתי צריפים פרזות על פני הבקעה חוץ לחומה הבצורה להם. בימי החג האלה יעשו מחוץ לעיר חנויות מכל מאכל ובתי משתה קאפווא ובמות משחק כמנהגם שתי עריסות תלויות על קורה גבוה המונחת על שני קרשים עומדים כמו שער ואנשים יושבים בתוכם ויעלו וירדו כמו במאזנים ומגלגלים אותם כגלגל זה עולה וזה יורד וכמוהו באופנים שונים. וכל אנשי הכפרים אשר סביבותם יתקבצו פה וגם ערב רב משכניהם. אבל העולה על המשחקים והתענוגים הוא הזמירות והניגונים והריקוד במחול. כולם לבושי חרב וחניתות וסכינים בחגורותיהם ושוטנים או עלי אלנות ירוקים תקועות במצנפת אשר בראשיהם. וכמו עשרים אנשים אחוזי יד ורגל יסבבו במחולות ושירי זמרה בפיהם ותוף וחליל מכה לפניהם. כה כל הבקעה מלאה צאן אדם ומשחקים ומחולות בכל עבר ופינה. פה ראיתי שמחה בלא בשר ויין. גם נשים לא יתראו בכל הככר רק אנשים וטף. אף כי הכירו בי כי עברי אנכי לא נגעו בי לרעה. כי פה כמלאו אנשי חיל ושרים מצבא התוגרמים עומדים שומרים מראה גזול וגנוב. ושמתי אני מושבי אצלם והייתי ביום ביבשה ובלילה בספינה.

עד נכנסים בקרוב לסירות דוגה עד הספינה. גם בכל החוף שפת ים סוף כן הוא בטבעו שמהבוקר עד אחר הצהרים מי ים סוף יתמעטו עד ת"ק ואלף אמה ויעברו שם ברגל ואחר הצהרים יעלו על כל גדותיו עד למעלה ראש. אבל פה יותר ויותר מכל חוף הערים אשר ירדתי בהם*) יום עש"ק הייתי בעיר לקנות מחסרי ולתור העיר וחונה לה ולערב יצאתי מן העיר לעלות ללון בספינה. לא יכולתי מפני השבת להוחיל על רב החובל והמלחים אשר יעלו גם הם בספינה קטנה שלהם עם חשכה ותפשתי אחר דוגה קטנה להעלות אותי לבדי ונכנסתי במים עד צואר ומצאתי דיג בדוגתו פורש מכמרת ושכרתיו להוליכני עד הספינה ובה אין מקום רק לאיש אחד כי המה עשויות מעץ אחד כעריבה שלשים בה לחם. הלילה פרשה כנפיה והרוח נשב בחוזק יד והדוגה נהפכה ונפלתי אל תוך הים. הדיג בידעו לשוט הציל אך את נפשו. ובהיותי סמוך להספינה המה ראו איש גולל ולא ידעו כי עברי אנכי ומיהרו להוציאני ממצולה אשר עוד רגע לא נותרה בי נשמה. בהכירוני כי יהודי אנכי אולי חרה להם אך המתן יכפה אף והביאוני אל ספינתי אך רוחי בקרבי. ברוך הגומל לחייבים טובות.

בשובי מדרכי אחר ארבעה שנים בראש חדש ניסן התרכ"ג באתי ג"כ למקום הזה וברכתי ברוך שעשה לי נס במקום הזה. בעת ההיא באתי מחודידא תימנית ג"כ בספינה קטנה שהיתה מלאה אנשים נשים וטף אשר באו ממיסקוט ומחצר-מות ללכת גידא ולחוג במיכא ואני ישבתי עתה למעלה עם הנכבדים בתואר איש סוחר כי הרבתי בשכרה והייתי גם נכבד להם. השנה הזאת היה החדש הצום (ראמאזאן) שלהם בחדש אדר שלנו וצמו גם בנסיעתם בספינה. רק איזה מהזקנים והנשים אשר פגרו איזה ימים מהצום כאשר היה רוח חזקה ונחלו חולי הים. ר"ח אדר היתה שנה הזאת יום ה' ו' ור"ח ניסן יום ז' ובאנו לעיר הזאת קונפידא יום ה' לעת ערב ורב החובל היה מתושבי העיר הזאת והם חשבו שלמחר יכלו ימי הצומות ובלילה יפטירו**) לאכול ויתחיל שלשת ימי החג שאחר הצום והם צמים שלשים יום תמימים והיו בהם חילוקי דעות כי שכחו מתי התחילו להתענות. מהם אמרו שצריכים עוד

להתענות

---

*) מה נעמו ונאמנו דברי הראב"ע (פ' בשלח ט"ו כ"ז) שאמר כי בשגעון דבר חוי הכלבי י"ע שאמר כי משה ידע עת מיעוט (עבבע) היום ברדתו ועת רבותו (פלוט) בעלותו בהמשכו והוא העביר עמו במיעוט המים כמשפטו ופרעה לא ידע מנהג הים ע"ד טבע. וע"ם טעם הראב"ע המתוק. ואני אוסיף מעט דבש הנה עינינו הרואות טבע מי ים סוף אלה שבלילה מתגברים ועולים ובבוקר הם מתמעטים ויורדים ומשה העביר בני ישראל בלילה בתגבורת הים סוף ופרעה נטבע במים האלה לפנות בוקר עת יבש הים ויחרב והיה זה אם כן היפך הטבע ולשון הכלבי לא יחרץ משפט.

**) בערבי יקרא סעודת הבוקר או סעודה הראשונה שאחר הצום „פאטור" והציווי איפטר ויבא גם בפועל לזמניהם גם עוגות מצות כי לא חמץ יקראו פטיר וחג המצות איד אל פטיר בעבור המנהג לאכול בבוקר רקיקי מצות הנעשה חם מעיסה שנילושה בלי שאור. ומזה במשנתינו אין מפטירין אחר הפסח והבן.

ברעה גדולה. וביקשו לעזוב את מקומם ולבא לדור בירושלם ודברתי עם שני החשובים שבהם אם נמצאו עוד יהודי' בין הערביאים סביבותם ועל יהודיחיבר וגם המה אמרו באמת שיודעים מהערביאים המושלימאנים אשר סביבותם שהולכים בכל שנה לחוג במיכא ועוברים דרך מדינת אל חיבר וגם יש להם שם גנות וכרמים ועבדיהם וכולם פה אחד שאין שם יהודים בכל הדרך עד מיכא רק יודעים מפי השמועה שמלפנים בזמן נביאם ישבו הרבה יהודים בכל אלה המקומות אי מזה באו ואנה הלכו אינם יודעים. והרופא האונגארי הנז' ושר הרכב ושארי תוגרמים בגידא סיפרו לי כי עוד יש זכרון רחוב ובתים ובית הקברות בעיר מיכא ידוע להיהודים מלפנים ועל כן נפלאוה זאת בעיני כל הספורים אשר יגידו ויכזבו בעלי המסעות מעניני היהודים שבחיבר ובפרט ר' בנימין מטידולא אשר יספר גם הוא מה שלא ראה וז"ל „וכיבר עיר גדולה מאד ושם כמו חמשים אלף מישראל כו' וכו' וברור שגם בימיו (ד"ת תקלג) לא היו עוד יהודים בכיבר. ומי יודע איזה שמועה שמע אולי מזמן ששה מאות לפניו כמו כל הספורים מארץ התימן אשר יגיד שמה שהם גוזמאות ודברי הבאי שאינם אפי' כדברי חלומות כאשר עוד תראו בחדרי תימן אכן בימים ההם אשר היה ארץ צרפת (מקום ר"ב הנז') רחוקה מתימן וארצות הקדם מהלך שנים וירחים והיה כל המרבה לספר גדולות וגבוהות הרי זה משובח והיא שגרמה לאחרונים להוסיף שמועות על שמועות ומה לא יעשו אז שגם בימינו אשר כל הארץ ימים אחדים וגם היום אהבו כן. ואנכי אודה לה' אשר נתן אמת ליעקב בקהל מסקרים אל יחד כבודו ובסוד מגזמים אל יבא אשר חזיתי אספרה ואשר ידעתי ברור אדברה.

יד.

הנסיעה לחורידה והערים אשר בתוך.

יום עשרים בטבת עליתי בספינה הקטנה. ואחר שלשה ימים הרוח עבר מאחרינו ויבא מלפנינו (כן הוא ברוב עתותי השנה אשר עד כה יפה הנסיעה על הים סוף לדרום ורוח צפונית ישב כהלכתו ומפה והלאה הים יסוב מזרחה וגם רוח צפונית לא ישב עוד ויבא רוח מערב) ובאנו עיר גדולה קונפידה (Kunphide) גם בה מושל ואנשי חיל תוגרמים. פה עמדה הספינה כיום תמים מחכה על הרוח וירדתי אויר היבשת. העיר מוקפת חומה אשר שועלים יפילוה תחתיה והיא למגן אך מקנה שריפה ואני הערביאים אשר יבאו למלחמה. ורוב תושביה דרים מבחוץ בבתי צריפים. הספינה תעמוד הלאה מהחוף כשני מילים ובדוגה קטנה הולכים עוד מעט ותעמוד ויורדים אל המים עד הברכים והולכים במים וביבשה עד שער העיר. כן הוא עד הנהרים ואחר הנהרים יגברו המים ומשער העיר צריכים לעבור במים מי ברכים

המסעות. ודרשתי וחקרתי כאשר היה באפשרי כי עתה העיר הזאת יושבת שלוה ושקטה ותפשי. ונודעתי פה לאיש רופא אונגארי שהיה יהודי ונמלט במלחמות המרידה שנת 48 לקושטא ונכנס בצבא התוגרמים. והוא היה במיכא ובעיר מדינה ועבר בכל הארץ הזאת תאגאג עד קצה הישוב מזרחה וצפונה מהלך שנים עשר יום. וכן נודעתי לאיזה מאנשי הצבא ושר הרכב אשר סבבו בכל הארץ הזאת תימנה מזרחה וצפונה. וכמסיחי לפי תומם ספרו לי מכל תהלוכות הארצות האל ויושבי הערים וההרים והמדבר ומעיר מדינת אל חיבר וסביבותיה. והנה אמת נכון וברור בעליל שאין עתה יהודי גם אחד בכל הארץ הזאת הנקראת תאגאגא עד עיר נאגראן (Nagran) (ונקראת גם עיר התמרים בערבי*) שהיא מזרחית דרומית והעיר תַבו אַל ערים (סוכות) למערבית דרומית אשר משם ימלאון יהודים הנחשבים לתימנים (ראה הלאה) והעיר מדינת אל חיבר היום חרבה ושממה מאין יושב כי נביאם מחמאד החרימה וערה יסודה והרג וגירש כל היהודים מכל הארץ הזאת אשר לפנים ישבו בה רבים מהם. וסביבות חיבר גנות ופרדסים וכרמים טובים והם לנחלה ליושבי ההרים ומעבר המדבר מזה ולהיושבים על יד נהר פרת מעבר השני ועבדיהם הכושים יושבים שם שומרים השדות והכרמים ואך שם יהוד אל חיבר נשאר אל המושלימנים הערביאים פה לקללה ולכלימת עולם כאשר שמעתי בכל רגע בחרפם איש לרעהו יקראהו יהודי חיבר! שהוא סוף כל הבזיונות והגידופים כי ימים רבים עשו מלחמה עם נביאם והרעו לו מכל שאר האומות אשר נלחם עמהם כי גבורים היו ואנשי לחם ביום קרב ולא נכנעו תחת ידו לקבל עול מלכותו ודתו עד אשר הכריתם מן הארץ ככתוב בספר מלחמות מחאמאד בלשון ערבי. ואולם עוד יש הרבה יהודים ערביאים בין שאר שבטי הערביאים אשר למזרח תימן לפונה כאשר תראו הלאה ב ח ד ר י ת י מ ן. וכן סיפרו לי שני יהודים קראים מן אל היט הנקראים ערב אל היט אשר על יד נהר פרת שראיתים בירושלם עה"ק זה מקרוב בחורף התרכ"ד והם סמוכים ג"כ להיהודים הנקראים ערב אל ע נ ז י והם יהודים רבנים. מקומם ידוע לכל הנוסעים מארם צובא לבגדת דרך ארץ קורדיסטאן שעוברים על יד נהר פרת ויסורו גם אל היט אבל להיהודים אל ענזי לא יבואו כי רחוקים המה מהדרך כשלשה ימים והדרך מסוכן מאד ואנשי היט יגיעו אליהם. אלה ואלה יושבים תחת כובד משא מושלי המושלימאנים ואין להם מנוחה. יהודי ענזי הם כשבעים משפחות ושומעים בכל דיני התורה להרבנים אשר בבבל (בגדאת) ולא יסורו מכל אשר יורו להם ורחוקים מבבל כשמונה ימים. ובכל אשר יצטרכו שוחט ומורה יבאו ויעמדו לפני הרב ובד"צ שבבגדאת. ואלה הקראים שבהיט רחוקים המה מאחיהם הקראים שבירושלם וגם המה עניים ורק כשלשים משפחות רובם אורגים וחרשי עצים והמה

ברעה

---

*) ראה שופטים א׳ ע"ז ותבונת ארץ מדין לא רחוק ממקום הזה.

שרפו כל הספינות ערביאות אשר עמדו שם על החוף עם הון עתק אשר בתוכם גם חלק לפונית מהעיר החריבו עד אשר ברחו כל העיר לנפשם על ההרים ולמיכא. ובת הציר הענגלי ושלשה נוצרים והיהודי ואשתו אשר הומרו באונס הובאו אל האניות ונצלו. וזאת היה אך בנקמת חימה בטרם הובא המשפט לפני כסא השולטאן אשר בקושטאנ' והמלכים האדירים. אחרי כן גמולם הושב בראשם ושלמו גם בעד הנפשות נפש בנפש גם בעד הביזה אשר לא יוכלון נקיון עוד. בבואי שמה מצאתי רוב העיר ריקה ושממה אשר אנשיה ברחו ועוד לא נעשו סדרים. עשרה מגדוליהם נתפשו ע"י ערמה והנם במאסר כי עוד לא נחרץ משפטם. וחמשה ושלשים הלכו לקושטא' לעמוד להצטדק לפני כס השולטאן (ולא ינקו) והנשארים עוד חורקים שן ופערו פיהם לאסוף מחנות ערביאים ולעמוד על נפשם נגד מתקוממיהם. אבל אך דבר שפתים ולבם כבר נפל והרך ביודעם כי נכונים להם ימי חושך.

ברדתי אל החוף הכירני מוסלימאן אחד חלילי חברוני סוחר בעיר הזאת והביאני בצל קורתו. שמונה ימים ישבתי בביתו בפחד ורעדה עד שמצאתי ספינה קטנה ערביאית ללכת עמה עיר חודידה (Chudeda) תימנה. פה נודעתי לישמעאל זקן נכבד ועשיר אשר מסחרו להינדי' עם היהודים הגבורים בכלכתא וקרבני גם הוא ודבר אתי טובות. והוא ספר לי שהאורחות הבאות מתימן למיכא משלמים מס עובר לשבט ערביאים הנקראים יהוד אל חיבר*) ואם לא ישלמו להם המס לא יניחום לעבור כי הם גבורים מאד ואין עומד נגדם (וראה עוד בחדרי תימן).

טו.

אודת יהודי חיבר.

מנסיעה השנית. אחרי שובי מדרכי מקץ ארבעה שנים והייתי בעדאן כוננתי לנסוע עוד משם בדרך אשר באתי בה בראשונה בחשבי אולי אוכל לבקר עוד את אחינו בפנים ארץ התימן ובאתי לחודידה (ראה הלאה) ומצאתי שנתעוררו מלחמות בין פחה התוגרמי ליושבי ההרים ולא יכולתי ללכת פנימה בשום אופן. וירדתי בספינה ובאתי לעיר הזאת גידא עוד הפעם וישבתי בה שמונה ימים לדרוש ולחקור על יהודי חיבר והערב אשר הוגד לי מאז ואשר שמעתי וראיתי בספרי

המסעות

*) בס' מסעי ישראל החדש יספר בשם נוסע מפורס' כמוהו שיהוד חיבר ושבטי יהודים יושבים במרחק י"ב יום מעיר דשעדאה (גידא) על הדרך העולה למעקקא (מיכא) וכדרכו בכל הספר מגבב דברים לא ידע שחרם כי מגידא למיכא רק מהלך ח"י שעות והדרך לא תנוח מעובר ומשב כמיפו לירושלם וביותר עת האסיף האורחות הם כארבה לרוב. וברור בעליל שאין שם גם איש יהודי אחד בכל המחוז ההוא. ואולם אולי הנוסע הנז' אשר נבא עליהם הוא על האופן שאכתוב עוד אי"ה (הלאה בחדרי תימן) ראה שם.

את מתניהם עד שתותיהם. וראש השני יעלו על החזה והכף ויהיו הולכים כן ממתניהם ולמעלה ערומים בלתי החזה והכתף וזרועותיהם חשופות*) וראשיהם מגולות. כי גם העיר הזאת גידא מקודשת להם בעבור עצמות אחד קדש עאמאר אבן אל קטאף שנקבר בה אצל שער מיכא ועליו בית מסגד גדול בנין קדוש יפה ושם גם בית מבשלות לעניים ובית האסורים לנכבדים. וככה ילכו ערומים עד בואם לעיר מיכא ושמה יפשטו השמלה הזאת ויתעטפו באחרת. גם בעיר הזאת (פתח מיכא) יזבחו זבחי שלמים (קורבן) ומלפנים לא הניחו יהודי ונוצרי לרדת אליה ואחת דתו להמית או להמיר דתו ואך זה מקרוב ישבו בה (שלא מרצונם) שר ציר צרפתי ובריטאניא בעבור ספינות וסוחרי הודו אשר לענגלאנד וצרפת יבואו שמה בכל שנה ולרגליהם באו עיר סוחרים נוצרים לגור בה ופתחו גם בית משתה ולא ארכו להם הימים. ובא' אלול התרי"ח עת האסיף אורחות החוגגים מצאו עלילה על השר בריטאניא אשר הוריד ושבר דגל התוגרמי על ספינת בריטאני' ונקבצו עליו וסבבו ביתו והרגוהו אותו ואשתו וזרעם. ואח"כ הלכו בחימה שפוכה זאת ועשו כן להשר צרפתי ולכל הנוצרים הסוחרים כשלשים וחמשה איש ואשה ועשו בהם שפטים בשצף קצף שללום ובזזום בקנאת אף וחימה ויסחבום מתים בכל חוצות העיר ונתחום לנתחים לפני הכלבים ועוף השמים כטבעם המר והנמהר אשר לא יבינו לאחריתם כי מרה תהיה כאשר היה להם. גם הפחה התוגרמי ואנשי הצבא אשר היו בעיר לא יכלו להצילם ביום החרון (וכי גם נתעלמו ולא הוציאו חרבם מתערה) כי המון רב נמצאו אז שם מעם הארץ ויד השרים והכומרים היתה בהעלה ראשונה לעשות נקמה בנוצרים הבאו שעריהם. רק חמשה נוצרים נצולו לחיים בחכמתם אשר עמדה להם (עת באו עליהם בחרב ובחנית לקחת את נפשם) לזעוק לעזרת נביאם מחאמאד אשר זאת להם לאות מקבלת דת מוסלימאני אז הניחום חיים ויבואום אל הכומר הגדול הקאהדי ומל בשר ערלתם ויהיו מוסלימאנים. כן יהודי אחד ואשתו היו שם בימים ההם מדי עברם להינדי' וגם עליהם עבר הכוס ובעצת הנוצרים החיו את נפשם גם הם עד אשר נעשה שפטים בשופטיהם. וגם בת הציר הבריטאני' עלמה בת טו"ב שנים אשר חמל עליה נער בחור מוסלימאני שנכנס ויפול עליה בין עדת הרוצחים אשר פרצו בבית והוכה בעבורה מכת חרב עד צלחה לו להביאה אל ביתו ולהחביאה בצל קורות בית אמו אשר איש לא יבא שם. ואחרי ימים לא כבירים בהודע הדבר בעיר עדאן ממשלת ענגלאנד באו משם שתי אניות מלחמה בריטאנית וצרפתית. ובטרם חקור דבר ועשות משפט

שרפו

---

*) מנהג קדוש ויפשוט גם הוא בגדיו וגו' ויפול ערום וגו' (שמואל י"ט כ"ה) וזרועך חשופה וגומר (יחזקאל ד' ז') ואולם כבר ביאר הרמב"ם ז"ל באגרתו לבנו כי בא המשל בהם בתאוות כאמור הסירו הבגדים הצואים מעליו וגו' בכל עת יהיו בגדיך לבנים וגו' לא כן אלה ותהי להיפך.

טז.

עיר גידא והמהפכת והנסיעה לחודידה.

ביום השמונה עשר י״ב טבת באנו לעיר גידא (21 מעלותיו ברוחב 65 באורך) היא העיר הגדולה האוספת אליה כל מחנות ואורחות הישמעאלים ממצרים ואפריקא צפונית מכוש וכל גלילות הודו מטורקי' מסוריא מבאגדת מכל הממלכות אשר ימצאון שם מושלימאנים (זולת מושלימאני עגים (פרס) המאמינים בנביאם עלי לא יניחים לבא שמה) יתאספו לתוך גידא אל הקיץ ללכת בקול המון חוגג לחוג ולהתקדש בבית מדרש נביאם ומחוקקם הנקרא בית אללאה (בית אלהים) היא עיר מיכא ולהקריב הקורבן (Kurban) על ההר מחוץ לעיר ושמה יתבודדו אחר הקורבן שלשה ימים אח״כ קדש (חאג) יאמר לו. אנשים לרוב אשר לזקנותם או לעצלותם ישארו שמה להקדיש כל ימיהם במדרשם בעיר הזאת כי שמה יאכלו את חוקם לחם אנשים דבר יום ביומו מפת בג ההקדשות וההכנסות אשר יפלו למקום הזה בכל שנה למרבה ושמה בתי מבשלות לחם ונזיד לאיש חוקו ארוחת תמיד. מרוב אדם ובהמה ואויר החם ומאכלות הכבדות ומזוהמות ושארי סבות אשר לא טהורות ישלוט בהם דבר ומגפה להמעיטם וזאת יקרה לעתים קרובות תמיד אבל המת אצלם במגפה קדש הוא להם כי לא יראה עוד פני גיהינם ובשגם במקומות הקדשים האלה מיכא מדינה (Medine) אשר הנביא ישיבנו לימינו אשר הזוכה למות שם במגפה הזאת. ושמעתי אחד קדש מהם ספר לפי טומאו לעדת מרעיו שלפני שלש עשרה שנה בא עם אביו הזקן לחאג ואחרי חגגם גם בעיר מדינה היה בם מגפה גדולה עד אפס מקום לקוברם והיו משליכים כמה יחד בבור אחד. והעשירים והמיוחסים קונים להם מקום קבר בכסף מלא בבית הקברות הישן סביב מערות הנביאים שלהם. וגם אביו הזקן זכה ומת במגפה ההיא. גם איש עשיר נכבד אשר קנה לו מקום יקר אצל הנביא ובהחפזם להוליך ולקבור איש העשיר ההוא השליכוהו באחת הבורות וישובו אל המתים הנשארים והוא נשא גם את אביו לקברו באשר ימצא ובראותו את אשר עשו להעשיר נתן שכר אנשיו הנושאים את אביו א׳ שקל כסף לאיש והוליכו את אביו וקברוהו בקבר העשיר אשר כרה לו אצל הנביא ותהי למופת. בספרו המעשה צהלו פניו והשומעים התפלאו ואמרו כמה מאושר אביך ואשריך בן יקיר! בשנה הזאת באה את המלך השולטאן הגדול עבד אל מאגיד מקוסטא עם החאג. ואחרי חגגה במיכה הלכה משם על דבשת גמלים בשמונות ניה (עם כל הכבודה) לעיר מדינה ולא עצרה כחה הרכה וענוגה והמגפה הדביקתה ותמת שם בדרך והביאוה למדינה ותקבר שם וכבוד גדול עשו לה.

טרם ירדו הנוסעים ויציגו כפות רגלם על יבשת גידא ירחצו כל גופם במי מקוה אשר בכפר מחוץ לעיר ויפשטו את בגדיהם אשר לבשו בם (הקדש לעניים) ואך בשמלה לבנה ארוכה כשמיכת המטה יחגרו

את

פה ירדו כמה מהנוסעים ללכת שלשה ימים ביבשה עד עיר רבתי אל מדינה היא ספרה כאשר תרגם הרס"ג ממשא בואכה ספרה מן מכה אלי מדינה מקום שם קבר נביאם ומחוקק דתם הקוראן מחמד ומשכנו עמאר וחותנו אבובאכר [אומרים שהיה יהודי באגדאדי לפנים שמו בישראל בכור ומעלתו גדולה אצלם כידוע מספריהם] היא קרית מלך רב מושל החיים והמתים אשר בידו היה גם נפשות הראשון אדם חנוך נח והאבות יוסף ישי דוד ושלמה ומשיח אשר בעלותו חיים לשמי מרום הושיבם אצלו לכסא כבוד בג"ע להתעדן על כל טוב תענוגי בני האדם שהם בהמה שמה להם אלף נשים עלמות ופילגשים אין מספר כו' כו' כידוע מהבליהם. ואולם לא אכחד כי אמונתם אמונת אימון לא ישוגו מפני כל ויכוח וכל חקר לא ידיחום ממקום. ולא אכחד תחת לשוני כי כאשר בנתי על כל עניניהם ראיתי כי בכל שגעונותיו הועיל להם ספרתי הזה תועלת רבות ומדות נכבדות בתתו להם אמונת היחוד בשלימות (וכאשר העיד הרמב"ם ז"ל באגרותיו) גם נתן להם חוקים טובים ומשפטים ישרים אם ישמרום כראוי. אף גדר בעדם דרך החקירה והעיון ואסר בפניהם כל חכמה וכל למוד תבונה בתבנית העולם. על הקוראן ישענו ועל מפרשיו יסמכו. בו כל דעת וכל לקח בו כל מעינם וזולתו הכל הבל. הם יאמינו כי כל הקורא בהקוראן יהיה מאיזה דת ואומה ידבק ויתקדש באמונתם ודתם.] הפעם ספרתי להם דבר מהקוראן ואמרתי שקראתיו וידעתי כולו. לא האמינו היתכן אמרו איש יקרא הקוראן ולא יאמין בו אמונת אימון? גם בעיני יפלא איש יקרא הקוראן ולא יבין...? מהעיר מדינה לעיר מכא מהלך שנים עשר יום ביבשה. כל הארץ הזאת נקראת אל חאגג (מקודשת) פה גדול והצליח בכל מלחמותיו ונפלאותיו.

לעיר הזאת יאמבא לא הניחוני רב החובל לרדת לקנות אוכל להשיב נפש ולנוח בה מעט לשאוף רוח היבשת כי אמר פן יבלעני יושב הארץ בהכירני כי לא ידרוך בה כף רגל יהודי ונוצרי. וישבתי בספינה והוא הביא לי צרכי. מאנשי העיר הביאו אל הספינה למכור מאכל לחם דוחן דגים ובצים ורציתי לקנות גם אני. שאלתי על המחיר והשיבוני כמנהגם תן מה תתן. ואם אומר כך וכך יאמרו עוד תוסיף ואמרתי זה די אמר „צאלי עלי נבי" (שאל לשלום הנביא) והשומע צריך לענות עלוהי אסלאם (עליו השלום) וכאשר לא עניתיו בראשונה והוא נחש ינחש להגיד לי כזה עוד הפעם ולא עניתיו אלה המלות כעס עלי ויאמר לי למה לא תברך שלום הנביא. והמלח העומד אצלינו אמר לו הוא יהודי. כשמעו כעס עליו ויקללהו קללה נמרצת מדוע הביאני עמהם ותפש בסכין הארוכה התקועה בחגורתו לשלפה עלי. וימהר המלח וידחפני אל חדר רב החובל וסגר הדלת אחריו ולא יצאתי החוצה עד הלילה ועד הלכה הספינה למחרת הייתי נחבא אל הכלים.

ר"ח טבת אחר הצהרים נהיה רוח סועה וסער מתחולל ענן גדול וגשם ויחתרו להשיב אל היבשה לנוח בלילה כמנהגם ולא יכלו כי הים הולך וסוער ונתרחקנו נדוד אל רוחב הים תועים בדרך. אז היינו באסון נורא. ירכתי הספינה נשברו כן תרנה נעה ונדה כקנה והנס ומפרשי הספינה נקרעה לקרעים. הספינה מלאה מים מגלי הים מתחת אשר ישטפו יעברו ירוממו כמו נד וממעל לראשינו יריקו והגשם מן השמים דלף טורד מאין הפוגות. בית מנוס אין בספינות האלה ולא בתי אוצרות מטה רק ימלאוה משאות סחורות מלמטה עד למעלה ועליהם ישבו ישנו הנוסעים והמלחים באין מחסה מזרם מטר ומשרב חום היום זולת חדר אחד מאחריה למטה לרב החובל לכלי הספינה וליקירי נכבדי הנוסעים העשירים או לנשיה המרבים במחירה. וגם שמה איש את רעהו ידחקון. בלילה ההוא גדלה הצעקה לחרדת אלהים. המה צעקו וקראו בקול חיל „יא חי אללאה לא אללאה מחמד ראסול אללאה" (הנה אלהים חי אין כאל ומחמד השליח וכו') קול המולה מאין הפוגות. אני שכבתי גלמוד לוטה באדרתי וסביבותי מי ים סוף חבוש לראשי עוד מעט תהום יסובבני ח"ו. הלא תבינו ידידי רעי! מה היה אז עם לבבי מה היה מונא שפתי אנה פנו עשתנותי? לחרדת אלהים נרדמתי ותמונת האמ"ו הצדיק מוה' נתן זצ"ל פני חלף עבר. במחזה אשר חזיתיו כרחם אב על בנו יחידו אשר אהבתו נפלאה. ידעתי כי זכותו עומדה לי להציל חייתי ממצולות ים סוף [כאשר עוד ראיתיו בחלום כהקיץ עת צרות אחרות אשר היתה לי תקוה טובה אח"כ ואחרית שלום] ובבואי אל עיר גידא כתבתי לביתי לעשות ערך נר וצדקה לנשמת הצדיק האמ"ו זכרני לברכה הנראה אלי ביום צרתי. חצות לילה עבר גם הענן כלה וילך והגשם חלף הסער' קמה לדממה והים עמד מזעפו. כאור בוקר עמדו הנוסעים הקדשים ויריבו בחזקה עם רב החובל כי הדיח עליהם הרעה בהביאו אתם איש יהודי טמא לקדשם בנסיעתם זאת המתקדשת ומתטהרת. כזוללי בשר אדם לבשו אכזר לתפשני ולהשליכני מצולה בלבב ים. אך רב החובל אשר הפקדתי על ידו מאיש סוחר ונכבד בעיר סוויס אשר פקד עלי וגם ערב בעדי לשמרני לבל יאונה לי כל רע גם ידע כי איש איירופי אנכי ובידי תעודות קאנזול ונקה לא ינקה החזיק בי בכל עוז ולא נתנני טרף לשיניהם. אבל אימת מות נפלה עלי ופחדתי לנפשי כל רגע. מאז והלאה לא קרנו עוד אסון. אבל גם רוח צפונית הצריכה לנו לא נשבה להצלחת דרכנו רק בבוקר עד קרוב צהרים ולעת ערב ואז עומדה ללון. ככה עברנו על כמה עירים וכפרים וביום שנים העשר באנו לעיר גדולה של ערביאים הנקראת יאמבא (Jambo) ועמדה שם כיום תמים. פה הוריד כמה משאות של סחורות

פה

והנה אורז הוא רייז בל"א כפי' התוס' שם וכן שמו בערבי אל רוז (ריש שרוקה) ודוחן כך שמו דוחן (דאל' שרוקה) ואינו מיל בגלפת שהוא הירז בל"א ומין אחר הוא שאינו ידוע באיירופי.

כופר באחדות האל ויתנוהו לשמצה כי אך המה מנעו כל טוב העולם כי אז אם הביאו צוארים תחת עולו כי עהם כבר שבה אליו כל מלכות השמים?

אך למותר להאריך לשון למבינים איך הייתי לקוץ מכאיב בעיניהם בהכירוני כי עברי אנכי סורו טמא (כיגים) קראו לי אל תיגע בנו כי תקדשנו בלי יכולתי לגעת בכל אשר להם ולא לשתות מכליהם או לשאוב בכלי מים מבור הספינה וגם כי שלמתי חלקי בהמים אך עבד הכושי בטובו למען מתן (הבאקשיש) היה ממלא כל בוקר מעט מים בכליו ושופך מלמעלה הלאה לתוך כליי בלי לנגוע בקנהו. לא אחת ולא שתים אמרו להשליכני מצולה בלב ים ואני הייתי כשה נאלמה ונשמרתי לבלתי אפגשם ואנגעם. וישבתי תמיד לבדי בירכתי הספינה וספר קטון בידי ותפלתי זכה וקצרה בעלות השחר בטרם יכיר בעוד לא העירו משנתם. אם בא רוח חזק או נעדר הרוח כולם פה אחד לחטאת היהודי הקורא בספרו ומנעוני מהחזיק ספר בידי. ואמרתי להם מַזמֹר דאוד הוא (תהלים) ורעמו עוד יותר מה ליהודי חלק בדוד? לאן ולכבוד היה לי אם עבדי עולם הכושים היו מספרים עמדי למען השג להם מתן (באקשיש) או גליל לחם חטה מאשר עמדי אשר אכלום בהחבא. כל מאכל אדם בערים האל ועל הספינות הוא לחם דוחן אדום. פה ידעתי כי הדוחן אינו מה שקוראים באשכנז ורוסיא הירז כי הוא מין בפני עצמו כמו מין דורא שבארץ ישראל. ויש מזה שני מינים לבן ואדום והוא גדול על קנים ארוכים מאד בגובה שמונה או עשר אמות. וזה שמו בערבי דוחן ועושים ממנו לחם כמו מחטים ושעורין ומערבים גם בקמח חטים ושעורים ופולין*).

ר"ח

---

*) יחזקאל ד' ט' ואתה קח לך חטין ושעורים ופול ועדשים ודחן וכסמים ונתתה אותם בכלי אחד ועשית אותם לך ללחם ובברכות לז' ע"א פת אורז ופת דוחן כו' מברך עליו במ"מ ולבסוף כו' מעין שלש כו' ורמי שם מברייתא אחרת ומסיק ותני גבי אורז ולבסוף אינו מברך ולא כלום (רק בנ"ר) ע"ש וע"ש בתוס' ד"ה תיובתא ובהרא"ש בשם הרי"ף דרק על אורז מברך תחלה במ"מ ולא אדוחן וברכתו שהכל. ומפרש ר"י הטעם דר' יוחנן בן נורי לא אמר רק אורז מין דגן ואף דלית הלכתא כוותי' בזה אבל מינו מזה שיש מעלה לאורז על הדוחן וכן בברייתא דהכוסס את האורז כו' טחנו אפאו כו' במ"מ כי לא נזכר רק אורז ולא דוחן והרא"ש והגאון ז"ל ס"ל דדוחן שוה לאורז שגם הדוחן מיזן זיין כאורז ע"ש ומרן ב"י בשו"ע סי' ר"ח סעיף ז' ח' פסק (כדרכו) כהרי"ף והרמב"ם דעל אורז מברך תחלה במ"מ ועל דוחן שהכל והט"ז שם ס"ק י"א כ' הטעם דאין דרך לעשות פת מדוחן. והנה כאשר עינינו הרואות בכל הארצות האל ובתימן ממצרים עד הודו הגדולה עושים לחם מדוחן והוא להם פת מדינה יותר נאות לקרות מין דגן לדוחן מן האורז וע"כ נלענ"ד עיקר כדעת הגאון והרא"ש ז"ל דעל דוחן יש לברך במ"מ ור' יוחנן בן נורי דאמר אורז מין דגן וכ"ש דוחן דלא מיבעי קאמר (גם הטעם שאמרו דאורז מתבשל כמו שהוא והדוחן צריך טחינה לענ"ד היא הנותנת דעדיף לה כי הוא מין דגן) ומ"ש הר"י משום דריב"נ לא אמר רק אורז מין דגן ולא דוחן והנה בפסחים ל"ה ע"א מובא עוד ברייתא אחרת ר' יוחנן בן נורי אוסר באורז ודוחן מפני שקרוב להחמיץ הרי שלריב"נ שניהם מין דגן ומינה דלרבנן דהילכתא כוותיהו דאינם מין דגן ומברכים במ"מ שניהם שוים וכסברת הרא"ש שם דהא דמזכרי רק אורז לאפוקי מריב"נ והמקרא דיחזקאל הנז' מסייענו שמדוחן היו עושים לחם. והנה

ולכן סר לראות ולדעת סבת הפליאה הזאת אשר לא היה עושה כן אם ישרף יער צומח עצים. והנה אם יפלא בעיניכם שהרחקתי מלת מ ד ו ע לעצמו ועשיתי לו ביאור לבד ראו נא שגם הרדי"א בפירושו שמה בארוכה באופן אחר הרחיק מלת מדוע הרחק מאד. וכבר אמרו הקדמונים אין חכם ומבאר כבעל הטעמים הלכה למ"מ ואם הוא הרחיק גם אני רשאי לרחק. וידעתי אחי ורעי! שדברי אלה יהי' למוזר בעיני רובכם ולכן אבקשה נא מכם אל תמחו ביאורי זה מספרי אשר כתבתי אולי יבא יום או איש אשר יקבלנה ברצון והיה זה שכרי.

טו.

הנסיעה לגידא והערים אשר על שפת ים סוף.

באור בוקר למחרתו תורן הספינה פרשה נס וכזרות השמש הרימו אל המעגן ותקם ללכת. הספינה הקטנה הזאת מלאה כצאן אדם מוסלימאנים ועמהם גם נשים וטף ההולכים לחוג חג ומהם להקדיש כל ימי חייהם קדש בעיר מקדשה מכה מעקקא [ויהי מושבם ממשא באכה כפרה הר הקדם (בראשית י' ל') מתרגם הרס"ג מן מיכה אלי מדינה גיבל נאקום] אשר שם בית מדרש נביאם ומחוקקם···. ושם הבאר לחי רואי אשר חוק הוא להישמעאלים מימות עולם גם בטרם לדת חוק מחוקקם להתאסף שמה לחג וכ"כ הראב"ע בפ' לך לך כי בכל שנה היו חוגגים הישמעאלים אל הבאר הזאת גם היום יקרא באר זמזם אלה הנוסעים קדש יאמר להם עטרת ירוקה בראשיהם מתקדשים ומתטהרים וזכרון נביאם אשר יקראו לו מחמד ראסול אל אללאה (משרת האל) לא ימוש מפיהם. ומהגדת ספורי גדולת מעשיו ונפלאותיו נוראותיו וגבורותיו לא ידלו שפתותיהם ולא תמלא בטנם. בלילה שלמחרתו יום הששי יקראו בספר (מעז אבן גיבל) פ ט י ר ת ה נ ב י א זכרון יום מותו ואיך הלקחו השמימה בא אליו המלאך גבריאל והעלהו על כל השבעה רקיעים והראהו הגיהנם והגן עדן ומושב כל הצדיקים אבות העולם והנביאים אשר עמדו עוד בחוץ לשער הגן עדן ולא יכלו להכנס לשבת במקומם עד שהוא הפגיע והמליץ טוב בעדם ובאו אז על מקומם בשלום וכאלה דברים אין קץ ובעת יקראו בזה יתלהבו ברגש רוחם יחוגו וינועו*) עד תסור מהם כמעט ההתגשמות ויתנפלו כמשפטם ויפלו לארץ כמתנבאים. אף גם שם היהודי.... יקללו אז אשר עמד לשטן לו להספיק כל זממו ויחרפו גם הנוצרי שהוא כופר

---

*) לזאת נקראו אלה הקדשים אא"נ כי זה דרכם בהתפללם בבוא עליהם הרוח... להתנועע אנה ואנה ולנוד בראשם בכח גדול יחוגו וינועו כשכורים וילכו במחול סביב אחוזי יד ורגל או בשבתם לארץ בעגול סביב עד יפלו על פניהם לארץ וקצף רוק יצא מפיהם כחולה הנכפה.

תהדפני מדחי אל דחי לא אוכל הבין מה נבהל משה רועה הנאמן עומד משתאה על המראה הגדול והנה הסנה בוער באש והסנה איננו אוכל? [המפרשים לא ידעו מה הוא סנה כי אין לו אח במקרא זולת ורצון שוכני סנה הבא מכוחו. וגם התרגום יאמר אסנא ופירשוהו מין קוצים. וכנודע לי עתה ולהראב"ע ונרבוני מלפנים הסנה הוא אבן דומם ולא יער צומח עצים] והרי הוא אבן והוא לא נתן למאכולת אש ומה יתפלא? והמית רוחי כהמות ים לגליו יהמיון שנתי נהיתה. כמעט חצות לילה עברה והירח ינאה בעצם השמים תהיל ביפעתה. קמתי לקחת התנ"ך הקטון מתחת לראשותי בילקוטי ואבינה במקרא והנה לפני כולה מקשה אחת. מתחילה אמר וירא והנה הסנה בער באש (אך) הסנה איננו אוכל שאיננו כלה למאכולת להב האש כתרגומו מתאכיל והיה א"כ תמיהתו מה שהסנה איננו אכל ולא מה שהיה בוער כי לשון הבערה נופל לתחלת אחיזת האש בדרך מה והדלקתה אחר שיסולק ממנה יד המבעיר את הבערה ולשון אכילת האש הוא לסוף מעשה הדלקה אשר כלה יעשה מקומה וזה כלל גדול בכל המקרא. ואין סתירה מן ויבער מגדיש עד קמה (שופטים ט"ו ה') כי שם הוא בכבד שהוא מענין ביעור וכליון ואיך יאמר את"כ אסורה נא ואראה את המראה הגדול הזה מדוע לא יבער הסנה? והלא הסנה היה בוער! וגם זאת לא היתה נפלאת בעיניו רק מה שהסנה איננו אוכל והיל"ל מדוע לא יאוכל או יתאכל הסנה כאשר אמר בתחילה. עוד חסר שם הפועל שהיל"ל לא יבער האש הסנה או היל"ל יבעיר בהפעיל כי יבער בקל הוא פועל עומד. גם לא הבנתי מה העיר רוח משה לעמוד ולהתבונן על המראה? וכי אם יראה איש תולאות אש ביער או בשדה קוצים נאחז בסבכי אילן או בדרדרים האם יעמוד מרחוק משתאה לראות אחרית האש אם כלה יעשה מקומו או פליטה יהיה לה? ומדוע עמד משה לראות סוף המעשה הכי חדש הוא אם יבער אש בעצי יער או תאחז קוצים כסוחים? ולא מצאתי און לי לפרשו כפשוטו אשר יוסרו כל ההערות האלה. ואמרתי יפה בעיני לפנות דרך לעצמי (וידעתי כי יהיה לזרא בעיני רבים בהשקפה ראשונה) באופן זה. משה תמה בראותו הסנה בוער באש והוא אבן דומם ואש לא תשרפנו אך על זאת התפלא והוא הפלא ופלא אשר יעורר כל עין רואי וכה יהי' שיעור הכתובים וירא (בהשקפה ראשונה בראיה בעלמא) והנה הסנה (שהוא אבן דומם ולא עץ) בוער באש? (והלא) הסנה איננו אכל (דבר שהאש יאכלנו) ויהיה סוף המקרא ביאור לתחילתו מה היתה תמיהתו. ולכן בהשקפה ראשונה בראותו זאת מיד התעורר ועמד מחריש משתאה לדעת מה זה [לא כן אם התראה אליו מלאך ה' מתוך עץ ואילן לא היה משה סר לראות סוף מעשה אם ישרף או לא] ויאמר משה אסורה נא ואראה מדוע? (הוא בטעם טפחא המפסיק ר"ל מה הוא סבת הדבר כטעם כל מדוע מה דוע לדעת סבת הפועל וכל למה לדעת התכלית שהסנה בער באש הלא) לא יבער הסנה (האבן הסנה איננו מקבל אפילו תחלת הבערה)

ולכן

יראתו על פני אבותינו המתקדשים מגלולי מצרים. פה עמדו אבותינו רבבות אלפי ישראל וקול אחד נשמע מעם אחד פה אחד **נעשה ונשמע.** פה עמד רועה הנאמן משה עבד ה' (זכרו לנצח יבורך) ארבעים יום וארבעים לילה ושני לוחות הברית כתובים באצבע אלהים (פעמים) מהר קדש זו חוצבו.

ילדי עשתינותי! אנה פניכם מועדות? התעפילו לעלות ברגש קדש אל הר האלהים? אם ידרכו פעמיכם מקום אדמת קדש? של נעליך! קרא מתוך הסנה לעניו מכל האדם בחיר ה' אל תקרב הלום ויסתר פניו ואתם תקרבו? אל נא בני סרעפי! אל תגביהו עוף במופלא מכם אל תדאו על כנפי נשרי שמים אם עד תכלית שדי תמצאו? אל תתבוננו מה היה בהגלות נגלות שוכן עד וקדוש לפני אחד ושלשים מאה (מאה ושלשת אלפים שנה) להגיד לעם בחירו **אנכי ה' אלהיך** דברות קדשו הנתנו בלהבי אש. הנה והנם עוד אתנו על ספר חוקה ועד עמודי שמים לא ירופפי אות אחת מהם לא תעדר מלה אחת לא תומר ומצוה אחת לא תופר שמרו ופקדו לעבדם ולשמרם.

הנביא המקנא על ברית קדש (הוא מלאך הברית) מנקרת הצור בהר זה רכב על סוסי אש בסערה השמימה להעיר בצדק על שומרי בריתו כי נאמנו את אל רוחם. נפשי! פה לרגלי הר זה סיני שפכי כמים לבך. גם אַת לפנים [כל נשמת ישראל עד נא עמרו פה אז זוהר ח"א נ"א] בין רבבות קדש עמדת ואזניך פקיחות תשמענה דבר אלהים ובתוך העונים פה ולב אחד נעשה ונשמע היית כאחד מהם. שמרי וזכרי!!

נכון יספר הנורבוני בפי' למורה פ' ס"ו שראה אבן הסנה ושברו לפתיתים ובכל פיתים מצא צורת סנה ועל כן אמרו המפרשים שעל שמם נקרא ההר ס י נ י. ואני אוסיף עליהם בעדות נאמנה (ולא כדבריו ממש) שכל ההרים האל עשבם וצמחם ויערם הכל מעשה מקשה אבן סנה. וכן שמה גם בערבי עד היום עוץ סיני. גם בתיהם שמה ראיתי בנוים מכפיסי עץ ארוכים כאילנות תמימות שכובות לאורך הקירות ועל הגגות וכאשר משתי בהם ראיתים והמה אבנים מגודלים כעצי יער. ובשוחי על פני השדה בעלותי ההרה ראיתי עשבות הרים ופרחים רבים אמונים וירוקים בגובה טפח וטפחים ושריגיהם מפוצלות מסתעפים הנה והנה ונדמו לי כפרי האדמה קוצים ודרדרים. ואחרי דרכה רגלי עליהם נשברו תחת כפות רגלי ושמעתי קול שבר אבנים. ופניתי עליהם והנם כולם אבן מקשה דומם וכל צומח אין בהם ובמקום השברים יראו עורקים מפוצלות כאשר יתראו בעצי זית (ולא צורת הסנה) שמחתי עליהם וקטפתי ולקטתי מהם מלא חפני ואמתחותי כאשר יכולתי שאת ולעת ערב עליתי בספינה.

בלילה ההוא נדדה שנתי. גם מקום מנוחה אין לי בין המוסלימאנים הקדשים ואהי שוכב בירכתי הספינה על העבותות ומפרשי הספינה המורדות מטה בכל לילה ואמתחתי תחת מראשותי. ורוח חקירתי

תהדפני

גידה (Gidda) כי לא מצאתי ספינה גדולה ההולכת במישור לעדאן. ורוח הצפון נשב מאחרינו לדרכנו ונבא למחרת אחר הצהרים לכפר טור (Tur) מקום ערביאים. פה השליכה איל הברזל ועמדה לקחת מים מתוקים לשתי' כי מי עיר סוויס מרים ויקרים ויעמדו פה להכין מים להדרך. הספינות הקטנות האלה לא תתרחקנה בלכתן הלאה מהחוף לבל תאבדנה הדרך ובכל לילה תתקרבנה אל אחת המקומות ויורידו הנסים למטה וילינו עד אור הבוקר ויפרשו נס. פה ירדו שני נוצרים אשר הלכו אתנו ממצרים לעלות אל הר סיני מהלך יום ביבשה דרך רוכבי הרים ועד היום קוראים לו טור סיני. בראש ההר הזה בנין גדול כמו מבצר דלתים ובריח מפחד הערביאים אשר סביב במדבר הזה ונותנים להם גם מתן ומכס. שם בית תפלה לנוצרים ובתים לכומריהם וברגלי ההר בית מסגד (מיסקיטא) לישמעאלים (מוסלאמנים). במרחק שני מילים מפה רכבנו על חמורים עם עוד נוסעים לרחוץ במים חמים מהמעין הנובע מההר כמו חמי טבריה' וקורים לה חמאם מושא (Chamam Musa) (מרחץ משה) ושפת הים הלזה קוראים בירכת פרעון (בריכת פרעה) באמרם שפה נטבע פרעה וחילו בים סוף ברדפם אחר בני ישראל. ולא רחוק הוא על פי סדר מסעי ישראל. כי בצאתם ממצרים בדרך הזה נסעו. פה עברו אורך הים סוף באלכסונה ותזרו אל יבשת מדבר שור וביום השלישי באו מדבר סיני אשר גם הוא במדבר שור (ראה הראב"ע ז"ל פ' בשלח ופ' מסעי). גם ממצרים יכולים ללכת ביבשה להר סיני אבל רב הדרך כשבעה ימים במדבר. ברגש קדש וזכרון נוראות נפלאות מעשי נסים אשר נעשו לאבותינו במקום הזה ברכתי בלב מלא רעיונות נשגבות ברכת שעשה נסים וכו'. בקרבת הכפר הזה עיר אלים (Elim) סביבותיה תמרים רבים ועינות מים הרים רבים משתרעים מהחוף הזה נגבה וקדמה אל המדבר וההרים האלה יתאחדו ונעשים לשני הרים הנראים גם מרחוק לדורכי במתי ים והערביאים יקראו להם טור ולהמיוחד שבהם סיני עד היום. ההרים האלה ערומים מבלי לבוש ירק דשא וכל עשב [אומרים שמאז צוה ה' הצאן והבקר אל ירעו לא יעלה בם כל עשב והם שכחו אל מול ההר כתיב] וכל עשב וכל צמח ועצי אילן נהפכו והיו לאבן. לא אתחקה על שרשי הספורים והגדת עמי הארצות הערביאים ואגידה לכם רק מאשר ראו עיני ומששו ידי.

במקום הזה ירדנו כולנו לבית משתה קאהוואה ערביאית ומוכרי לחם דוחן חמאה ודבש והמלחים ימלאו כליהם לבור הספינה מים זכים. אנכי עומד היום במקום אבותינו שבטי ישורון אחרי עברם מי ים סוף ברגל שרו בגאון רוח קדשם שירו לה' כי גאה גאה. ואני קרבת אלהים לי טוב התרחקתי מעט לעלות בהר ולהתבונן על ההר חמד אלהים להנחיל משם דברות אש-דת-קדש לזרע ישראל אוהביו להאמירם לעם סגולתו. פה נגולו כספר השמים להראות לעם קדושו כי אין כל תמונה בשמים ממעל ועל הארץ מתחת. פה השמיעם הוד קולו לנסותם ולתת

יראתו

יש מים רוב עתותי השנה וכל השנים ששם כסדרן מטר לברכה. והמקרא (ירמיה ב׳ י״ח) מה לך לדרך מצרים לשתות מי שחור מסעייהו כי וואדיאלעריש הוא בדרך שהולכים עוברי ארחות המדבר מא״י למצרים לא יטו מני הדרך הזה ובכל הדרך מדבר חול ומים אין לשתות רק מה שממלאים כליהם מים מזה הנחל ואינם יפים ולכן מוכיחם הנביא שילכו למצרים לעזרה מה לך לדרך מצרים שתצטרך לשתות מי שיחור מהנחל הוואדי הזה הרעים, אבל מי היאור הנילום אין כמוהם בכל הארצות קלים ויפים ובריאים.

ממוצא הדברים נראה לענ״ד שאין מקום למש״כ מהריק״ש ז״ל במחכ״ת שעיר אלקאהרה היא מארץ פלשתים ונהר נילום מפסיק בין א״י למצרים ודברי הרמ״ג והרדב״ז ז״ל שרירין וקיימין מכל הצדדים ובענין היתר ישיבת מצרים בכללה עליונה ותחתונה כבר מלתי אמורה מה שנלע״ד והבוחר יבחר!

הן ארכו הדברים יצאתי מגדר מספרים ונכנסתי בגבול מחברים. כתרו לי זעיר אחי הקוראים ואשוב לדרכי. בעוד שלשת ימים אשים בעזה״י לדרך פעמי לגבול מזרחית דרומית עיר סוויים אשר על ים סוף יצליח ה׳ דרכי. העתירו בעדי אחי ורעי! כי רב ממני הדרך אך אני לבדי ואין איש מבני ישראל עמדי. בך ה׳ חסיתי להשיב שבות **יעקב סלה.**

יד.

שפת ים סוף. — הר סיני. — מרחץ משה. בריכת פרעה.

יום עשרים בכסלו יצאתי ממצרים על מסילת הברזל ובאתי ביום ההוא עיר סוויים (סועץ) העומדת על שפת ים סוף *) העיר הזאת קטנה מאד ויושביה מעטים מימיה מלוחים ולחם אין וכל דבר ביוקר כי יושבת היא על ארץ מלחה ומדבר חול היא מדבר שור. אך בחדש ניסן עת האסף האורחות ישמעאלים ללכת למיכא (Mekka) ימצא פה המון אדם רב אין מספר אשר לא יכילם עשרים ערים כאלה ויעשו להם אוהלים שטוח על פני השדה סביב סביב מהלך כמה מילים. ועתה יביאו אליה מים מאלקאהרה בעגלת הקיטור על מסילות הברזל. ובליל מוצש״ק כ״ב כסלו ירדתי בספינה ערביית בעלת תורן אחת ללכת עיר

גידא

---

*) לא יתכן כדעת האומרים שזועץ (סוויס) היא עציון גבר (וראה הלאה עקן) כי לא קרב זא״ז כנראה מהכתובים ובס׳ מסעי והיא פי החירות או בעל צפון. והנה עפ״י המד״ר שמות נ״א והתלמוד היה בימים ההם היאור נילוס מחובר עם הים סוף (כאשר עושים היום הצרפתים) כי אמרו שם ע״פ ותשם בה את הילד ר׳ אלעזר אומר ים סוף מגיע עד נילוס. וכן מספר ר׳ בנימין במסעיו משנת דתתקל״ו ים סוף רחוק מהר סיני דרך יום והוא זרוע מים הודו ויחזור לדימיאט.

הר ההר לפונה לעוים תחשב כאשור שם ולפי זה יהי' גבול א"י מזה סוף הנילוס אשר אצל דמיאט לפונה אבל לא כל אורך הנילוס שבתוך הארץ. ונראית בזה קרן אחת קטנה במלחה של מצרים מזרחה להכניסה בגבול א"י בהמשך קו המדה מעצמון עד הראש הזה של השיחור (ראה במפת הארץ) אבל הרס"ג מאן גם בזה ואולי גם הראב"ע כי מה ימנענו לפרש שגם השיחור הוא וואדאלעריש כמו נחל מצרים? שגם בוודאי יש

שעקרון נחשבת בתוך ערי יהודה וחלקו היה לדרום א"י? אבל הלוא מצינו עיר עקרון גם בחלק דן (יהושע י"ט מ"ג) ושם אמר עם הגבול מול יפו ובזה יש לומר או ששתי עקרון היו או שמתחלה כבשוה יהודה כאשר כבש חלק גדול מא"י ואח"כ נהלו בתוכו גם בנימין ושמעון ודן כידוע. איך שיהיה עקרון היתה לשבט הדני וגבול דן הי' אצל הים הגדול על שפתו מאשדוד עד דאר והם כל חבל הפלשתים (רק עזה תחילת הדרום היתה ליהודה ועכו שאצל עקרון היתה לאשר שהיא כרצועה בפ"ע) וקסאריא שהיא עוד לדרום דאר כשלש שעות היא ודאי בגבול דן ואחרי כי ידענו בבירור כי עקרון היתה לדן וגבולו על הים מדוע לא נאמין להמציאות כפשוטו של התלמוד עקרון תעקר זו קסרי בת אדום שהיא יושבה בין החולות כו' ונתקיים בה דברי חז"ל שהיא חרבה ושממה ערה עד היסוד בה עד היום. וכדומה שלא זכר יוסף השר! שעקרון גם בגבול דן תחשב כי גם לא חשבה בין הערים אשר דן ודלגה ואולי יען שכבר החליט שעקרון היא כפר אקאר שמצא בחלק יהודה בדרום לא שת לבו גם לזאת? ול"נ שאין לנו לקחת עדים וראיה משמות עירות וכפרים שקוראים להם הערביאים יושבי הארץ היום שנתבלבלה אומתם ואמונתם ולשונם פעמים אין מספר ומי יודע לעת כזאת?

עוד כתב שם הרי"ש נ"י „העוים כעת לא נמצא שם זה בארץ אבל אין ספק שישבו בחלק הדרומי ארץ פלשתים והתפשטו עד מחוז קדש ברנע כו' לדרום עזה כו' והוא מחוז עוים היושבים בחצרים „ולעיל שם כתב "רפיח„ (הדברים ב' כ"ג והעוים היושבים בחצרים עד עזה מתורגם ברפיח) בין עזה ובין הכפר אל עריש על שפת הים חורבות ראפיאה. הנה מוכח שהעוים התפשטו עד שם ולדרום הארץ. עוד שם והצרון וכ"ל שמחוז ההוא הוא מחוז העוים היושבים בחצרים עד עזה. ובזה טעה בשתים כי אמר שהעוים בדרום ובקרא הנז' (יהושע י"ג) מפורש העוים אחר עקרון לצפון א"י כי מונה והולך מעזה וגו' שהוא מדרום לצפון וחישב והעוים לבסוף וכן שם פ"ז מה' מונה מצפון לדרום בהיפך כנז'. וראייתו מהכתוב והעוים היושבים בחצרים עד עזה שהוא לדרום מבית ראי' לסתור. והרב החכם החוקר הזה שדרכו לדייק באמת ומצא חורבות שם ראפיאה בערבי שהוא תרגום החצרים רצה להושיב בה העוים ועיות את הכתובים ולא שפל לסיפא דקרא כי מבאר והעוים היושבים וגו' שהם יושבים עתה בזמן שדבר עמהם משה עוד ישבו שמה אבל אח"כ אומר כפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם. וברש"י שם כי העוים הם מפלשתים ומפני השבועה וכו' וניטהרו בכפתור ע"ש. עכ"פ הכתוב אומר והעיים היושבים בחצרים שמלפנים ישבו בה קודם שנכנסו אבותינו שם והכפתורים גרשום משם לטהר את הארץ לבני ישראל כאשר אמר שם על הרפאים והחורים ויכול להיות שהנשארים משמד הכפתרים נמלטו לגור אצל אחיהם לצפון א"י אצל עקרון כאשר כן מפורש עוד בקרא יותר ועד גבול עקרון לפונה. ובימי יהושע עוד ישבו שם העוים שלא כבשום בני ישראל כאשר חמשת סרני פלשתים ומשה אמר שכבר נשמדו. אלא פשוט שהכפתורים השמידום ממקום הקודם שבדרום ובאו אל הצפון תוך אחיהם הפלשתים מצד זה. ובעמדי על הפרק לא אכרית כל זכר ולא אמנע מכם הטוב הרשום אצלי. הנה עזה ראיתם כמה פעמים שהיא לדרום א"י בחלק יהודה כמרחק שעה מחוף ים הגדול. ובדהי"א ז' כ"ח ואחוזתם (לבני אפרים) וגו' שכם ובנותיה עד עזה ובנותיה והוא פלא כי לא קרב זה אל זה וכל ארץ יהודה ובנימין מבדיל ביניהם ומה ענין עזה של יהודה לשכם של אפרים? אבל בתנ"ך שלי כ"י הנפלא בכתבו ובהגהתו כתוב שם דה"י הנז' עיה ובנותיה וזה בית אל. עוד שם ויחנו במכמש קדמת בית און וזה הי' בית אל בהר אפרים שנקרא גם בית און כידוע והיה עיה ומכמש לאפרים. גם ביהושע ט"ז כתוב בין ערי אפרים מכמתת ואולי היא היא.

הוא נילוס נחל מצרים כו' עד הנילוס הוא תחום עזה ולא קרב זה אל זה כאמור גם עזה איננה מסוף גבולי הארץ לכל הדיעות.

אך בכל זאת לא נוכל לדחות בשתי ידים גם פירש"י והראב"ע והרד"ק ז"ל שנחל מצרים הוא השיחור ושכן מפורש ביהושע י"ג מן השיחור על פני מצרים ואינו מזכיר נחל וכנראה שהוא הוא. ומצינו גם בירמי' ב' י"ח מה לך לדרך מצרים לשתות מי שיחור רק נדקדק תחילה מה זה הלשון אומרת אשר על פני מצרים ומה הי' מקרא תסר אם אמר מן השיחור של מצרים? כן ידוע שבכל מקום שנאמר פני הוא מזרחה של המדובר בה ועוד מה ענין לשיחור הנילוס עם עקרון שהיא בצפון א"י? לכן נ"ל שגם אלה אשר יפרשו נחל מצרים הוא השיחור נילוס גם הם לא יחשבו על היאור נילוס שבתוך ארץ מצרים כמו אלקאהרה כי בפירוש אמר הראב"ע כי השיחור איננו היאור רק יפרשוהו על לשון היאור הקטון הנופל בים דימיאט אשר הוא במזרח כפת ארץ מצרים כאשר כתבתי למעלה שלשון היאור הזה נקרא בערבי על שירקיה המזרחי. ובמקום שנופל בים נקרא שיחור (היאור נקרא בערבי ניל שהוא תכליית כנ"ל) כי שם מימיו יותר שחורים שנכנס בים ברעש וזעף ויתגעשו מימיו עכורים ודלוחים וזה שאמר מן השיחור. איזה שיחור? אשר על פני מזרח מצרים לא לשון המערבי הנופל בים הלאה אצל ראשיד שהוא המערבי בכפת מצרים (אל גארבי) ולכן אמר מן השיחור עד עקרון שהם כל חמשת הערים הגדולים אשר לחמשת סרני פלשתים על שפת הים הגדול עזה אשדוד אשקלון ידועים בשמותם אלה עד היום. גת היא כפר גתה אצל יפו או חיפה גת החפר עקרון היא קסרין קסארי' עד היום ועקרון תעקר*) או עכו שנקרא בפי האומות עכרון ומעקרון עד

הר

---

*) הרב החכם המפורסם מוה' יוסף שווארץ נ"י בתבואות הארץ מביא מ"ש הרב כפו"פ שקסרי היא עקרון וסמוך ללוד כו' מראיית הש"ס מקסרי ללוד ע"ש והוא אומר שא"א לומר שכונת התלמוד שעקרון היא קיסארי' הלא רחוק ממנה כמהלך יום יותר ועקרון בגבול יהודה וקסאריה בגבול הגליל א"כ מוכח שאין עקרון וקיסאריה עיר אחד. ועל מה שאמרו במגילה ו' עקרון תעקר זו קיסרי בת אדום שהיא יושבת בין החולות כו' הטריח א"ע בפירוש גר וזר ע"ש. ולדעתי פשוט שעקרון היא קיסאריא כפשוטה ובמקומה עומדת וראיית דבר לנו לדעת שכל גלילות הפלשת היה אצל הים והם חמשת הסרנים עזה אשדוד אשקלון גת עקרון והם מדרום לצפון. וביהושע י"ג ב' ג' זאת הארץ הנשארת כל גלילות הפלשתים וכל הגשורי מן השיחור אשר על פני מצרים ועד גבול עקרון וגו' חמשת סרני פלשתים העזתי והאשדודי האשקלוני הגתי והעקרוני והעוים. מתחיל מגבול דרומית של א"י מנחל מצרים והילך לצפון על הסדר וכולם על חוף הים [ומספר ערי יהודה שם ט"ו מ"ה מונה מצפון לדרום זה הסדר מהופך ע"ש] ואלה לא נכבשו עדיין כי אבותינו באו לא"י מעבר הירדן מצד מזרח א"י וכבשו בתחילה מה שלפניהם. אבל אלה לצד מערבה לא הגיעו עדיין עליהם אם מצד שבועת אאע"ה לאבימלך שעוד לא כלה הזמן כדברי חז"ל או שלפי דרך הטבע אלה שעל שפת הים היו גבורים יותר בעלי גבורה עלה למלחמה יורדי הים באניות ואבותינו עוד לא נסו דרך מלחמה בים ועזבום עד עת תהיה הממלכה נכונה בידם. וכתבתי למעלה שהערים האלה ידועים עד היום ועקרון מוכרחת שהיא עיר החמשית לצפון והיא קיסאריא להלאה מעכו אצל דור (דארדורא) ויושבת שם בין החולות שעל חוף הים כי סביבות עכו ודארדורא חול גדול והוא לפונה ארץ פלשתים וסיפה ואחר כך העוים ואם אמנם

שעקרון

כתבתי למעלה גם מעדות ר"י הכהן כל הדלתא ואלקאהרה ואליכסנדרי' עד סודאן ובלאד עביד ערי העבדים היא ברברי' הקטנה לכולם יקראו היסודים הערביאים התוגרמים הפרסיים והסודיים וכל לשונות קדומים מדינת אל מצר והאייראפיים יקראו לה עגיפטין על שם האומה שישבו בה לפנים גיפטים (קאפטים) ואיש אין בארץ שיקרא לאלקאהרה וסביבותיה פליסתיני' כאשר קרא לה הרב מהריק"ש ז"ל ואין לחלוק על המקובל והמורגל.

ומן השכל הנה ידענו שאבותינו ישבו במצרים בארץ רעמסס וגושן ובנאו ערי מסכנות פיתום ורעמסס (העיר) ואלה הם במצרים התחתונה בתוך הדלתא ושם רעמסס עוד לא נשכח זכרם משם והזכירום תרי הארץ [וקרוב לשמוע ולהאמין ששם הבנינים הגדולים והערים החרבות שמוציאים היום במקומות שחופרים הצרפתים לחבר ים התיכון עם ים סוף והם שני ערים גדולים שני ימים לדרום דימיאט ויום וחצי מזאגיזיק ושמותן התאמסח הוא הצפרדע קראקידאל וגירים. אבל כמה טעו האמרו ספארי העמודים אשר אצל גיזא ואכארה פיום הם פיתום ורעמסס שבנאו אבותינו בפרך ולפיכך אומרים שגיזא הסמוכה היא גושן ופיום היא פיתום ובאמת לא זו הדרך ולא זו העיר כי כבר נדע שאלה פארי העמודים הם קברי מלכי קדם בטרם באו אבותינו למצרים והם לא בנאו בית הקברות רק ערי מסכנות אוצרות המדינה] איך שיהיה זה נראה בדור שאבותינו ישבו בזה הצד מן הנהר בתוך הדלתא ולא במצרים העליונה הנקרא פתרוס מעבר הנהר למערב כי אם ישבו שמה לא היו יכולים לבא אל הים סוף רק אחרי עברם את רוחב הנהר נילוס כי הים סוף הוא למזרח מצרים והן בלילה ההוא יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים שש מאות אלף רגלי גברים לבד מנשים וטף מבן עשרים ומטה שלא נמנו ולבד מבן ששים ומעלה שלא נמנו אשר בין הכל היו מחנה כבד יותר ממאה רבבות ואולי יותר משתי מאות רבבות לבד כל מקניהם קנינם ורכושם ולבד אשר שאלו וינצלו ואיך עברו בלילה ההוא את היאור? אם בספינות הקטנות? אם את כל ספינות ארץ מצרים יאסף להם ומצא להם? ואם נעשה להם נס ועברו ברגל? איך העלים התורה גם הנס הגדול הזה? הן ודאי שישבו למטה במזרח הנהר תוך הדלתא ויכלו להגיע במישור עד הים סוף אצל עיר סוויים ואם כן איפה איך נאמר שגם זאת הארץ לפלשתים תחשב ולארץ ישראל נחשבה תוך גבולה? ונתנה לבני ישראל לנחלה ולמה יצאו כולם ממנה ולא נאחזו גם בתוכה? וה' אמר צאו מתוכה עמי! ולא תוסיפו לשוב בדרך הזה עוד אם כן התורה אסרתה מפני שהוא ארץ מצרים.

הנה זאת חקרנוה כן הוא לענ"ד שעיר אלקאהרה וכל הדאלתא הכל לארץ מצרים תחשב אף היא. ויפה כתב הרדב"ז ז"ל על הרא"ש ז"ל שצייר מה שלא ראה בעיניו. גם אמת נכון מ"ש עוד שכל המפרש נחל מצרים נילוס הוא טועה וגם על הרד"ק ז"ל תמיה שכ' מן השיחור

הוא

נחל מצרים עד עצמון ובזה יבא כמין חומר ביאור המקרא שם אחריו וגבול ים והיה לכם הים הגדול וגבול זה יהיה לכם גבול ים אשר לפי ההשקפה הוא מחוסר הבנה שנאמר ונשנה ונשלש בזה הפסוק ג' פעמים גבול ים ולא ידענו מה? ומה זה שאמר באמצע המאמר וגבול? שאין לו מקום ומה זה והיה? והיה די לאמר וגבול ים יהיה לכם הים הגדול אבל לפי האמור כך שיעורו שמתחילה מתאר גבול המערב הדרומי שהוא מעצמון במקצוע הדרום עד נחלה מצרים (ואדיעריש) שהוא גבול המערב ביבשה ואמר והיו תוצאותיו הימה ר"ל ליה הגדול כי ודאי אל עריש נמשך עד הים ולכן אומר והיו תוצאותיו הימה שימשך הגבול עד הים שכנגדו ואמר עוד וגבול ים אין פירושו כהשני גבול מערב אך גבול ים ממש ים הגדול ר"ל שיהיה תוצאות נחלה מצרים עד הים וזה הים הוא ג"כ הגבול ואח"כ מבאר כל יתר גבול המערבי והיה לכם הים הגדול וכל זה הגבול מעצמון נחלה מצרים והים זה יהיה לכם גבול ים ר"ל מערב כל גבול המערבי וזה הפי' לענ"ד אמת ויציב ונכון אין לו סתירה משום צד ומתישב על אפנו.

ונחלה מצרים זה אין פירושו נהר כי באמת איננו נהר תמידי אשר לא יכזבו מימיו ובסוף הקיץ מימיו לא נאמנו ונהר יחרב ויבש אבל פירושו עמק כמו ויחן בנחל גרר נחל אשכול נחל איתן ורבים עוד על פני כל המקרא ואדרבה מזה לקח הרס"ג לראי' שאינו הנילוס כי הוא תמיד יאור או נהר ולמה שינה כאן לכתוב נחל וכן בכל מקום שזוכר זה הגבול קוראהו נחל ולא נהר (יהושע ט"ו מ"ז. מלכים א' ט' ס"ה מלבא חמת עד נחל מצרים) אלא מפני שאיננו הנילוס הנהר רק עמק שוה והוא העמק אשר למצרים כי בדרך הזה הולכים עוברי ארחות מארץ פלשתים לארץ מצרים ואין דרך לנטות מזה הנחל ואדיאלעריש והוא מפסיק בין ארץ פלשתים לארץ מצרים עד היום הזה ומלפנים וכן בדבה"י של ר' יוסף הכהן אומר ששם היו יושבים צבאות חיל מצרים לשמור הגבול כי שם גבול מצרים.

ועתה נפן ונלך לספר יהושע (ט"ו מ"ז) בערי נחלת יהודה וגבולו עזה בנותיה וחצריה עד נחל מצרים והים הגדול וגבול פה מהחל למנות ערי יהודה מן הדרום [שכל גבול הנגב ממזרח למערב הי' ליהודה] אל גבול אדום בנגבה ומונה כל הערים אשר בחלקו גם העומדים סמוכים וקרובים במהלך שעה אחת כאשר אנו רואים במציאות ובזה אם נאמר שנחל מצרים הוא ואדיאלעריש יהיה מעזה עד נחל מצרים מהלך יום וחצי ובנות עזה אולי הגיעו עד הנחל הזה אבל אם נאמר שנחל מצרים הוא הנילוס אשר מעבר לאלקהרה עוד עירות רבות ומדינות גדולות היו לו למנות? רבים וגדולים מאלה ובפרט העיר אלקאהרה או עיר הקרומה אשר עומדה שם בשמה? כי השטח הזה אשר מעזה לבולאק הנז' יותר גדול כפלים מכל ארץ פלשתים ושבעה עממים.

ומן המציאות נדע שבכל הימים והזמנים והלשונות קראו ויקראו לא"י פלישתני עד זה הנחל הוואדי ומשם והלאה יקראו אל מצר כאשר

כתבתי

אם הוא הנילוס היאור הגדול הידוע בארץ מצרים ההולך למרחבי ארץ כנז' או וואדיאלעריש הוא נהר קטן בעמק שולח ומהלך יום וחצי מעזה בתחלת המדבר כשהולכים מעזה למצרים וגם הוא ידוע בשם הזה לכל הולכי ארחות המדבר הזה ונודע גם הוא עוד לראשונים והיא רחוק אחד מהנילוס רב הדרך ביניהם יותר מכל רוחב ארץ ישראל בכללה.

הים הגדול הוא גבול המערבי לא"י ארץ פלשתים וצפוני לארץ מצרים כי מהור ההר שהוא מקצוע צפונית מערבית לא"י הים הולך במישור כל צד המערב עד להלאה מעזה (אשר היא ראשונה מחמשת סרני פלשתים מן הדרום) אצל וואדיאל עריש ומשם הים נעקם כמין כף פשוטה מונח לארכה והולך על פני כל ארץ מצרים עד להלאה מאלכסנדרי' נמצא במקום שכלה הים גבול א"י מערבה הוא מקצוע צפונית מזרחית למצרים וכ"כ רש"י ז"ל וכל המפר' שמצרים מערבית דרומית לא"י ולפי זה נלענ"ד שפי' הרס"ג ז"ל אשר נחל מצרים הוא וואדי אל עריש מוכרח מן הכתובים ומן המציאות ומן השכל א' זה דבר ברור שים הגדול גבול מערב לא"י והים הזה הולך מצפון לדרום אשר על שפתו זה חמת בירות צירון צור עכו יפו אשדוד אשקלון עזה וכמהלך יום וחצי מעזה מערבי' דרומית הוא וואדיאלעריש תחילת המדבר ומשם הים נכנס ומתעקם והיפך פניו והולך מן המזר' למערב עד להלאה מאלכסנדרי' ששם גבול מצרים צפונה אשר על שפתו זה העיר דימיאט שסמוך לה ב' שעות צפונית אצל הכפר איזוביה נופל לשון הנילוס בים ועיר ראשיד שגם שם נופל הלשון הגדול בים והנה הכתוב אומר (מסעי ל"ד ג') והיה לכם גבול נגב מקצה ים המלח קדמה ונסב לכם הגבול מעצמון נחלה מצרים והיה תוצאותיו הימה וגבול ים וגומר (ר"ל כי גבול מזרח מחצר עינן עד קצה ים המלח הגבול מתוחר במישור ומקצה ים המלח הולך באלכסון ומסבב לצד מערב על כן הוא אומר ונסב שמסבב והולך) אם היה נחל מצרים הזה יאור הנילוס הבא מאמצע מצרים העליונה מן הדרום ועוברת מצרים העתיקה בולאק סביב הדאלתא עד הים הגדול כנז' לא היה צריך הכתוב לאמר ונסב הגבול מעצמון נחלה מצרים אלא והיו תוצאותיו או יעבור נחלה מצרים כי מעצמון הלך הרצועה במשור עד הנילוס ראה במפת הארץ אך ראש ים סוף אשר עברו בני ישראל בחרבה יפסיק ביניהם והיל"ל ונסב ים סוף והיו תוצאותיו נחלה מצרים אבל האמת יורה דרך הרס"ג ז"ל שנחל מצרים הוא וואדיאל עריש העומד אצל קרן מזרחית דרומית של הים הגדול קרוב להמקום שמתעקם והופך פניו מערבה כנז' ולכן הוא אומר ונסב הגבול [כמו שאמר אצל גבול נגב כשמתחיל להסתבב מים המלח גבול קדמה] מעצמון שהוא סוף גבול נגב וסובב חוזר לצפון עד נחלה מצרים שהוא גם כן במערב ותוצאותיו הימה ומתחבר עם גבול הים הגדול מערבה ויהיה אורך א"י שהוא מצפון לדרום חציו אצל הים הגדול מהר ההר עד להלאה מעזה נגד וואדיאל עריש וחציו ביבשה מואדי אל עריש שהוא

נחל

תמיהא מילתא על מה סמכו העולם לגור בזמה"ז במצרים כגון הרמב"ם ז"ל וכמה גדולים אחרים וי"א שאותן עירות כבר נתבלבלו ונחרבו ואלו אחרות הן שנתישבו אח"כ עכ"ל ואיות הוא כן דאותם המקומות רחוקים מאלקאהרה זו ג' ימים מעבר הנילוס זה דהכן קיימין בה באופן שעל פי האמור אין מקום למ"ש הרב כו"פ ז"ל אחר דלאיכנא עפר מתותי רגלוהי ועהס"ר ע"כ הגיעו דברי אליך הידיד ואתה חכם לבב תקרא ותבחר ואם יש לך להשיבני הודיעני והנני מפזר מורה לרוח כל מ"ש וכו"ט ישגו א"ס כו"ת ומשרת צאן קדשים בתוך עמי מצרים הצעיר אליאו ישראל בכר' יצחק ס"ט: ניסן שנת רני ושמחי בת ציון לפ"ק.

יג.

תשובתי על זה:

והנה ברשות כבוד הרב נ"י אשר הרשני בסוף דבריו אני נכנס להעיר ולהשתעשע בחמדת חקירתו במה שנראה לענ"ד וראשית אכתוב בקצור תחומי מצרים והשתפכות היאור עד ישתפך הימה הגדול וממעט מתחומי א"י להיות לנו לעינים על היאור ועל השיחור ועל נחל מצרים גבול א"י.

ארץ מצרים לגבולותיה נודעים מאז ומלפנים שהים הגדול (או התיכון) גבולה מצפון וארץ הלובים מדרום הים סוף מן המזרח [אצל עיר סוויס סיעץ המקום שמתחבר ערביא באפריקא] וזמדבר לוביא מן המערב והיאור נילוס יוצא מן הדרום מארץ כוש לובים וכושים הם שכנים למצרים מן הדרום (דבהי"ב י"ב ג' לעם אשר באו עמו ממצרים לובים סכיים וכושים) דרך הלובים ומצרים העליונה פתרוס ובא עד עיר מצרים העתיקה ומתרחבת עד עיר בולאק הסמוך לה אשר משם מתחיל מצרים התחתונה ומשם יפרד לשני ראשים הראש הגדול פונה מערבה ונקרא בערבי באכר אל גארבי' ונופל בים אצל עיר ראשיד וראש השני הקטון פונה קדמה בערבי אל שירקי' וניפל בים אצל עיר דימיאט בכפר איזובי' שתי שעות מדימיאט והבא מאלכסנדרי' לאלקאהרה צריך לעבור רוחב שתי יאורות אצל העיר כאפאר זאייאת הרוחב הגדול ואצל עיר באנהיי רוחב הקטון כאשר יש שם היום שני גשרים תחת מסלת הברזל ההולכת מאלכסנדרי' למצרים תחומי א"י מפורשים בתורה באר היטיב ים הגדול גבולה מן המערב ים כנרת ים המלח והירדן מן המזרח מהר ההר עד חצר עינן מן הצפון וממדבר צין (סין) עד נחל מצרים מן הדרום ועל הנחל הזה נחלקו אי' מקומו

אם

ואם חדשה היא ואם בתוך הגבול היא אסורה ולהרדב"ז בתוך גבול מצרים הוא בכל מקום שהוא וע"כ גם דברי הרי"ף שהביא אינם מעלים לה ארוכה.

יושבת ומהים הגדול מתחיל האיסור הנז' כ"ד הרמב"ם אבל רס"ג אל פיומי ז"ל כתב שנחל מצרים הוא הנקרא בערבי וואדי אל עריש ולדבריו ז"ל שעיר אלקאהרה היא מארץ מצרים האסורה וכו' וגם ראיתי גדולי עולם שדרו ושכנו בעיר אלקאהרה ולא חששו לג' לאוין האסורים באיסור החזרה למצרים וכו' ע"ש בד"ק.

ואחרי הודיע אלהים אותנו כל זאת מי שם פה לאמר על הרמב"ם ז"ל שהיה כותב העובר בכל יום ג' לאוין מאחר שהוא כתב שמצרים האסורה היא דוקא אותה שהיא מן הים הגדול ועד המערב ותזי מאן גברא רבא מסהיד עלי' הרב מהריק"ש ז"ל שהוכיח כן מלשון הרמב"ם ודבריו בהירין כשמש בצהרים ואדרבה ס' הרב ס"ג ז"ל בפרשת מסעי נראית זרה ורחוקה שנהר יתרב ויבש אל הרוב זה המיוחד אל עריש הוא נחל מצרים אתמהא ומה מאד תמיהני למ"ש הרדב"ז בתש' ח"ה סי' ש"א ד"ו שהביא לשון הרא"ם דפ' מסעי שצייר כס' רש"י והוא כתב עליו שצייר מה שלא ראה והרי המהריק"ש שהיה ממצרים ורב גדול בזמנו של הרדב"ז ז"ל והכריח שעיר אלקאהרה זו היא מתחומי א"י גלי' הפלשתים והוכיח כן מלשון הרמב"ם ומשאר הפוסקים ועוד תמיה אני בד' שכתב שם לדעת רש"י דמדלא הזכיר בכל הגבולים נילוס אל נחל מצרים משמע שהוא סובר דנחל מצרים לחוד ונילוס לחוד וכמה תמוהים דבריו שבפי' כ' רש"י ז"ל בפ' מסעי נחל מצרים והביא פ' מיהושע סי' י"ג ושם כתב נחל מצרים הוא נהר נילוס הוא האמור בפרשת מסעי וכ"כ בכמה מקומות ואיך נוכל לומר על רש"י שלא כתב שנהר נילוס הוא נחל מצרים ומה שנסתייע מהרב כפתור ופרח הא נמי כבר כתבנו שבטעות יחס כ' רש"י בהרס"ג וראיתי בס' כה"ע לרב חביבאי כמוהר"א פאלאגי הי"ו הכי קרא שמו שמע אברהם ושם בסי' ג"ל הביא את הסו' דג' לאוין אמורים בחזרת מצרים והביא דברי המהריק"ש הנז' בסי' קכ"ח חא"ה ומילתא דתמיהא איך לא העמיק בד' הרב מהריק"ש דאדרבה מדבריו יוצא דזו עיר אלקאהרה אינו ממצרים האסורה ואילו עיין יפה לא היה טורח לבקש זכות על שוכני מצרים הנז' כי אם על נ"א דוקא לבד זה הנאני שהביא דברי הרי"פ דפ"ק דסוטה דכתב להדיא דמצרים שבתורה אינה זו של עכשיו והיא היתה למעלה מזו על שפת היאור השוכב אצל ים סוף באותו מקום היתה ארץ מצרים הכתובה בתורה וזו של עכשיו איכא ג' ימים מיאור מצרים עד ים סוף עכ"ד והרואה יראה דנדקו ד' הרי"פ כמו שכ' והיא כד' המהריק"ש ז"ל ועי"ע בתשו' הרדב"ז עצמה בחדשות ח"א סי' רנ"ב שכ' וז"ל מצרים עיר חדשה היא שאין זו מצרים שיצאו ישראל ממנה ולזה קורין הישמעאלים אלקאהרה ולפי דבריו אלה לא הי' לו ליתובי דעת השוכנים בארץ מצרים כמו שהוכרח לכתוב בתשו' הישנות סי' ע"ג ע"ש*) וכ"כ הריטב"א בחי' ליומא על ד' ל"ח וז"ל ומיהו

תמיהא

---

*) לא קשה מידי כי לא העיר לבדה אסורה וכל הארץ היא ד' מאות פרסה עדמ"פ

מן השיחור הוא נילוס נחל מצרים וכו' עד הנילוס הוא תחום עזה ע"ש ועי"ע בישעי' סי' כ"ג ובירמיה סי' ב' ברש"י ורד"ק שכ"כ וכן הרא"ש ז"ל שם בפ' מסעי בייר התחומי א"י מנילוס מצרים כמ"ש רש"י וכן בדין הואיל והשבועה היתה מתחילה מנהר מצרים שהוא הנילוס ולא איש אל וכו' ולא נמצא חולק בזה כ"א לגאון ר"ס פיומי ז"ל שכ' בפ' מסעי נחל מצרים הוא ואדיאלעריש וכ"כ הרדב"ז בס' יקר תפארת בפ"א מה' תרומות שכ' שכל מי שאומר שנחל מצרים הוא הנילוס הוא טועה ואינו אלא ואדאלעריש וכ"כ בשו"ת הישנות סי' ל' נמצא שהנחל מצרים הוא הנילוס במחלוקת שנויה דלדעת הרב סעדיה ז"ל והרדב"ז הוא וואד אל ערים ולשאר המפ' הוא נילוס עצמו וכן אמר לי בני יומא טבא דרבנן שהראו לו כתוב בפירוש הירושלמי של מוהר"ש סירילייה (הזכירו הרב שה"ג ח"א אות כ"ח) ז"ל בפי' על מס' זרעים ששרטט וכתב תחומי א"י גלילות הפלשתים מעבר הנהר מנחל בולאק עד עזה מתחומי א"י וכן ראיתי בתשו' הרדב"ז בח"ה סי' ש"א הג' שהביא משם הגאון רבו שהיה אומר שכל מי שדר במצרים הוא כדר בא"י והא ודאי שגם הגאון זה נמשך אחרי ס' התרגום יב"ע ורש"י ורא"ש והרד"ק שמנהר נילוס מעבר זה של קאהרא עד עזה הוא החום א"י הכתוב בפ' מסעי ומ"ש הרדב"ז שם בח"ה סי' ש"א ד"ו דמומה שלוה בעת פטירתו שיוליכוהו לירושלם דנראה שחזר בו ע"ש אנא דאמרי דלדבר זה יסלא אדוני דמזה אין ראיה שחזר בו ואולם מי לא ידע שהגם שזאת העיר אלקאהר היא מתחומי א"י אבל מעולם אין לה קדושה כא"י ומכ"ש כירושלם שאפילו בירושלם לא כל המקומות שוים וכמ"כ בפ' עשר קדושות כידוע.

איך שיהיה מכל הכתוב הוראת לדעת דדעת רש"י היא היפך דעתו של הגאון ר"ס ז"ל ובהכי אתה תראה דאין מקום למ"ש הרב כפתור ופרח בפי"א ד' נ"ט דרש"י ורס"ג קיימי בשיטה אחת העלמה מכל מה שכ' רש"י ביהושע י"ג ובשאר מקומות נמצא אתה למד שעיר מצרים שקורין העולם מצרים הישנה וגם עיר אל קאהרא הסמוכה לה שקורין אותה הגוים מצר היא מתחומי א"י עד עזה.

ונהדר אנפין ונחזי אנן ד' הרמב"ם ז"ל כמאן ס"ל אי כש' הגאון ר"ס ז"ל או כרש"י ודעימי' הבט להרב מהריק"ש בס' ערך לחם ח' א"ה סי' קנ"ח הביא לשון הרמב"ם דפ"ה מה' מלכים וז"ל הרמב"ם ומותר לשכון בכל העולם חוץ מארץ מן הים הגדול ועד המערב ד' מאות פרסה על ד' מאות פרסה כנגד ארץ כוש וכנגד המדבר הכל אסור להתישב וכו' הרב ז"ל וז"ל ונראה מדבריו שסובר שנהר נילוס מפסיק בין ארץ מצרים האסורה ובין ארץ פלשתים אלקאהרה העיר הידועה מארץ פלשתים וכן דעת רש"י והתוס' ורוב הפוסקים שראיתי דבריהם שנחל מצרים האמור בתורה בפ' ואלה מסעי הוא נילוס וכן אנו רואים שבאים אנשים ביבשה מנא אמון או מארץ כוש או מהמערב צריכין לעבור את הנהר לכנוס לעיר אלקאהרה ונוא אמון על חוף הים היא

יושבת

ספיר הי"ו נ"י וחי לעולם כיר"א. אחדשו"ט יאר פניו אתנו לעמוד על מה שזה זמן רב אנכי נבוך במה שראיתי רבנן דפקיע שמייהו כבוכים הם על דירת בני ישראל בארעא דמצרים דלכאורה קא עברי על ג' לאוין המזמרים בתורה ואתיא מכללא הרב כפתור ופרח בפ"ה עמד ומודד דברים האסורים המפו' שאין רוב העולם נזהרין הביא גם כן איסור דירה מצרים ולא די לנו זה הצער אלא שהביא ג"כ מה ששמע מפי הרב שמואל ז"ל מבני בניו של הרמב"ם שכשהיה חותם הרמב"ם ז"ל באגרותיו היה כותב העובר בכל יום שלשה לאוין וכו' והיא לימד סניגוריא עליו דשמא היה מוכרח וכו' ע"ש וכן כמה מהמפ' ביקשו זכות כל אחד לפי דרכו עי' בס'. וכשאני לעצמי בעיני יפלא יקר סהדותא דנא ממי יאמין כי איש קדוש אלהים כהרמב"ם המפורסם וידוע כי כל מה שכתב בחבוריו פוסק ונאה מקיים כל מ"ש בחבוריו וכן העידו רבני המגורשי הובא בדרשות הרב ר' שלמה לבית לוי כידוע ואיך יתכן דזה יכתוב בידו העובר על ג' לאוין כמקטר ולא כמתמרמר ומצטער הא ודאי אויבים אפיקו לקלא ואותם הידועים שכ' על מצבת קבורתו מה שכתבו גם היו כותבים על הרמב"ם העובר וכו' ואפילו אם נאמין לעדות זו אפשר שהי' כותב זה בהיותו באסכנדריא ולא במצרים זה אשר הוא בעבר הנהר ידועה בשם ארץ הפלשתי מתחומי ארץ ישראל כאשר נבאר ומצאתי תנא דמסעי' לן הוא הרב שבילי עולם*) בא"ב ד' פ"ט דכתב וז"ל ולבבינו יתחמץ על עדות זה יען בידינו כמה אגרות שו"ת להרמב"ם ז"ל ולא מצאנו חתימה כזאת יעש"ב ובפה מלא אמינא ולא מסתפינא מקום הניחו לי להתגדר וכבוד הראשונים ואחרונים במקומו מונח.

ואתהלכה ברחבה לבאר ש רשן של דברים. ברים כל מראין בפ' לך לך וה' אמר אל אברם בהבטחת הארץ נתתי לזרעך מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת וידוע דרז"ל והביא רש"י בחומש לזרעך נתתי אמירתו של הקב"ה כאילו היא עשויה הנהר הגדול וכו' ובמלה נהר מצרים לא פליגי דלדעת התרגום ירושלמי הוא הנילוס וכן פירש הראב"ע נהר מצרים שיחור ולא היאור ופי' דבריו המפ' החונים עליו הוא שיחור ר"ל נילוס מצרים ולא היאור ר"ל נילוס יפרד ליאורים רבים אתאן בפ' מסעי בתחומי א"י כתי' ונסב הגבול מעצמון נחלה מצרים והיו תוצאותיו הימה ובמלת נחלה מצרים רבו עליה דלדעת התרגום יב"ע כתבו בפירוש שהוא נילוס והוא היאור וכן רש"י ז"ל כתב וז"ל הנחל מצרים היה מלך על פני כל ארץ מצרים שנא' ביהושע מן השיחור אשר על פני מצרים ומפסיק בין ארץ מצרים לא"י וביהושע סי' י"ג כ' עוד רש"י ז"ל שם הוא נילוס הוא נחל מצרים הוא סמוך לתחום מקצוע דרומית מערבית כמ"ש שם בפרשת מסעי וכו' וכ"כ שם הרד"ק

מן

*) ראיתי זה הספר הנפלא שבילי עולם וגם הוא הרחיב לדבר בענין הזה אבל לא דרכיו דרכי ומשנתי הראשונה לא זזה ממקומי סל"ה.

מאד דאמרו בפ' החליל ואליכסנדר מ"ט אענוש משום דעברו אהאי קרא כו' וכפרש"י ז"ל כי הלכו בעוד האיסור היה במקומו ומעתה סרה גם תמיהת הגמי' וקושית הרא"ש על הרמב"ם ומתוספת' דידים שלמצרים נתן הכתוב קצבה שנאמר מקץ ארבעים שנה וגומר (והרמב"ם לא פסק כותי) שזה הפסוק נאמר ביחזקאל כ"ט י"ג והיא נבואה קודמת בשנה העשירית לגלות המלך יויכין ואח"כ בעשרים ושבע שנה נבא שנית על מצרים ועל פתרום (היא מצרים העליונה שישבו בה היהודים הבאו עם יוחנן בן קרח) ביד נבוכדנצר ואז לא קרא לה עוד נוחמה כי אם כלה ונחרצה עד עולם שנאמר שם והפיצו את מצרים בגוים וזרותי אתם בארצות וגו' ותקומה לא היה להם עוד ואבד זכרם מן הארץ כיתר כל העמים.

ומעתה דברי רבותינו הרמב"ם והרא"ש ז"ל צדקו גם שניהם ואיש אל עבר פסקו ילכו. להרמב"ם שפסק כר' עקיבא בתוספתא דקידושין הותר גם גר מצרי וישיבת מצרים מיד מטעם בלבול סנחריב ונבוכדנצר כנז' ומותר אליבי' לבא לדור במצרים גם מא"י ומכל הדרכים. ולהרא"ש שפסק כר' יהודה מהוספת' דידים ומש"ס דפרק החליל שמצרים חזרו לנויהם גר מצרי אסיר וישיבת מצרים אינו אסור רק בדרך הזה אבל משאר ארצות מותר ומא"י אסור לעולם. והרדב"ז ז"ל ביקש לו מנוח לדור במצרים להתיר מטעם אחר שכ' בת' ח"א ע"ג לענין יו"ט שני שאם איש וביתו ירדו למצרים אף שדעתו לחזור צריך לנהוג יו"ט שני וז"לאע"פ שכוללנו דעתינו לחזור ולדור בא"י דעל זה הטעם אנו סומכים לדור במצרים אע"פ שהתורה אסרה לא תשוב בדרך הזה עוד כיון שאין אנו יורדין להשתקע*) אלא לגור וכאשר תמצא ידינו נלך לא"י אין אנו עוברין עכ"ל ואכן מה נעני אבתרי' שרי לן מארי מלכא דכולא עלמא.

יב.

דברי ידי"נ הרב הגדול חכם הכולל מו"ה אליהו ישראל יצ"ו האבד"ק אלקאהרא והמדינה.

בהיותי עוד במצרים במסע השנית קיץ תרכ"ד הגדתי דברי אלה לידי"נ הרה"ג הנז' מארי דארעא דמצרים ואמר לי שיש אתו דברים בגו הענין הזה אשר כבר רשם וכתב לזכרון לפניו וישלחם אלי לאספם אתי פה על הספר לעמוד לזכרון ואלה דבריו אשר כתב לי אחר כך כתובים באצבע אי"ש (זה חותם שמו הטוב אליהו ישראל) ומלתו על לשונו לשון הזהב.

ידידי רב רחומאי הרב החכם החוקר מבני לויה כמהור"ר יעקב ספיר

---

*) בירושלמי סנהדרי' לישיבה א"א חוזר אבל אתה חוזר לפרקמטי'.

כלל בזמה"ז מאיזהו מקומן שיבא לדור שם כי אפס המצרי מן הארץ ורשעים עוד אינם. ולא תקשי ג"כ תמיהת הגמיי' ומהוספת' דידים שלמצרים נתן הכתוב קצבה כו' כי זהו לדעת הרא"ש שפוסק כר' יהודה שבתוספת' זו אבל הרמב"ם על כרחינו לא סביר לי' כתוספת' דא (ראה נימוקו הלאה) שהוא פוסק הלכה כר' עקיבא דתוספת' דקדושין שאמר למניימין גר מצרי מותר אתה מיד שבלבל סנחריב. וזה כלל גדול שהלכה כר' עקיבא מחבירו ומכש"כ נגד ר' יהודה תלמידו.

אך זוהי שקשה עדיין (הגמיי' הנז') מפ' החליל והאלכסנדרי' מ"ט איענש משום דעברו אהאי קרא דלא תוסיפו לשוב ופירש"י שם שהלכו למצרים בימי יוחנן בן קרח וזה היה אחר בלבול סנחריב ולמה נענשו? לדעת הרמב"ם ז"ל. ואולם בעזה"י גם התמיה הזאת תסיר עד מהרה. כי הר"ש ז"ל בפי' המשנה פ"ד דידים מביא מן התוספת' דהרי בלבולים היו סנחריב התחיל ונבוכדנצר כלה עשה וזה מוכרח אחד מן הנבואות עצמם הלא נראה בירמי' מ"ו שם נבא למצרים על חיל פרעה נכה וגומר אשר הכה נ"כ וגו' בשנת הרביעית ליהויקים שם כל החזון וזה היה מאה וחמשה שנים אחר סנחריב שנהרג בימי חזקיהו מלך יהודה [ומצינו שעוד אחרי מאה שנה לבלבול סנחריב (שמנה עשרה שנה קודם גלות צדקיהו) עדיין הי' מצרים בתוקף עוזה ובמלכותה שעלה למלחמה על מלך אשור (מדינת סנחריב) על נהר פרת שאז המית ליאשיהו מלכים ב' כ"ג דסי"ב ל"ה]. וגם אז לנבואת ירמיהו הנז' לא היתה לכלה כי בירמי' מ"ג כאשר הלכו למצרים אחרי גלות צדקיהו כתוב ולקחתי את נבוכדנצר וגומר ובא והכה את ארץ מצרים וגומר ואז כליון חרוץ נבא עליהם ושם מ"ד הנני נותן את פרעה חפרע וגומר כאשר נתתי את צדקיהו וג' ביד נ"כ וגו' ושם עוד לבני עמון וגו' לאדום וגומר. הרי מפורש שגם אחרי סנחריב שנים רבים מאה ושלשה ועשרים עדיין ישבו אלה הממלכות שקטים על שמריהם ולא נתבלבלו ובהכרח לנו לאמר שסנחריב התחיל למשול עליהם והוא אמר ואסיר גבולות עמים וגו' שהסיר גבולות המדינות להיות כולם תחת ממשלתו אבל לא העביר אותם לערים ממדינה למדינה ונבוכדנצר עשה כלה ונתרצה והגלם כולם מארציהם אל ארץ אחרת כיום הזה.

הנה עינינו הרואות ברור מהכתובים כמ"ש הר"ש ומהתוספת' שעיקר הבלבול וגלות כל האומות היה ע"י נבוכדנצר ומאז והלאה הותרו כל האומות גם מצריים לדעת הרמב"ם ז"ל וכשירדו היהודים עם יוחנן בן קרח למצרים עדיין היו המצריים שקטים על שמריהם ויושבים על מקומם כמפורש במקרא ואז ודאי היה אסור להם בלאו לרדת למצרים [ולכן דקדק רש"י ז"ל לפרש שהלכו למצרים בימי ירמי' עם יוחנן בן קרח ומה איכפית לנו מתי הלכו? אלא להגיד שאז היו עדיין באיסורם אבל ההלכות את"כ אין איסור] וגם הלכו בהדרך שאסור גם להרא"ש והרא"ש היינו מבית לחם לתחפנחס שהוא דרך המדבר כנז'. והנביא ירמיהו ניבא בהם והעיד בהם בשם ה' ולא שמעו ועל כן צדקו

מאד

האמנם נכונים ד' הגמיי' אלה אליבי' דהרא"ש ז"ל מובא בטור אבה"ע סי' ד' וז"ל כ' הרמב"ם ז"ל האידנא בין מצרי בין עמוני מותרין מיד שעלה סנחריב ובלבל כל האומות וכל דפריש מרוב' כו' וא"א הרא"ש ז"ל כ' שעמוני ומואבי ואדומי מותרין מיד אבל מצרי גם עתה הוא אסור עד דור שלישי ע"כ. ושם בד"מ מציין על דברי הרא"ש בהטור וז"ל ותימא הואיל ומצרים לא נתבלבל היאך מותר לדור במצרים וי"ל דלא אסרה תורה לשוב אלא בדרך זה דהיינו מא"י למצרים אבל משאר ארצות מותר. וזה כהגמיי' הנז' ובמרדכי ס"פ הערל. ולענ"ד כי יען שלא נמצא מראה מקום בש"ם שלנו לאלה הג' לאוין ומדרך הפשט אין כאן אלא לאו א' דלא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד (דברים י"ז ט"ז) שמביא הרמב"ם ז"ל בראשונה והיא כתובה בתורה אחרונה אלא שהוא העיקר הנאמר באזהרה ממש וה' אמר לכם אבל המקרא לא תוסיפון לראותם עוד ע"ע (שמות יד) לא נאמר רק דרך ברכה והבטחה וכן המקרא והשיבך כו' בדרך אשר אמרתי לא תוסיף עוד לראותה (דברים כ"ח) נאמר דרך עונש וקללה ח"ו ולא באזהרה מיוחדת. וע"כ ודאי שמהאזהרה דלא תוסיפון הנז' נוכל יפה לפרשו שאינו אסור רק מא"י למצרים ולא משא"ר כנז'. אבל להרמב"ם ז"ל שמונה והולך שלשה אזהרות מהשלשה מקראות ולפיכן אין לנו לחלק בדרכים וכל הדברים וכל הדרכים אסורים בין מא"י ובין מחו"ל. ועל כן כתב הרמב"ם סתמא שאסור לשכון בארץ מצרים מאיזהו מקומן שיבא שמה ואיך יעבור על דעת עצמו?

ואולם לדעת הרמב"ם ז"ל אין אנו צריכים לדחוק ולחפש ולתור אחרי דרך סיתירים אחרים שהוא פסק בה' א"ב כר' עקיבא (דתוספתא דקדושין פ"ז) דהאידנא גר מצרי מותר מיד שעלה סנחריב ובלבל ואין אנו יודעים המצרים אנה הלכו ואין אנו רואים אותם עוד בעולם שלא אסרה תורה רק האומה האוטאת שהעבידו בני ישראל בפרך גם החטיאום בגילוליהם אבל האדמה מה חטאה. לגזור עליה שלא ישב בה אדם מישראל? הארץ לא תשא עון יושביה וסדנא דארעא חד הוא. ולכן לענ"ד להרמב"ם ז"ל אין היום איסור כלל לשכון בארץ מצרים אחרי שנתבלבלו המצריים. וא"ת למה פסק הרמב"ם בעצמו בה' מלכים שאסור לשכון בא"מ? אף אנו נאמר שהרמב"ם ז"ל אשר העלה ואשר הביא בידו החזקה כל דיני התורה והמצוה גם מה שאינו נהוג בזה"ז והלכתא למשיחא ומה שהיה נהוג מלפנים הביא גם זאת שכתוב בתורה וגם כי הנביא נבא עליהם שישובו באחרית הימים ואז יחזרו לאיסורם הראשון כשנדעם ומצרי בכלל. וכאשר בה' א"ב הביא מתחילה דין איסור מצרי אדומי עמוני ומואבי ואחר כן כתב דהאידנא מותרין ובא דין ההיתר זה ולימד על מצרים כולה. וכן הבין בפשטא הרב בד"מ על הטור כנז' שאינו מתמיה על ישיבת מצרים רק להרא"ש ולא להרמב"ם כמ"ש ותימא הואיל ומצרים לא נתבלבל היאך מותר לדור במצרים וזה להרא"ש כמו שמציין שם אבל להרמב"ם שגם המצריים נתבלבלו אין איסור

כלל

תחלת המקרא של לא תוסיף עוד לראותה (דברים כ"ח כ"ח) הוא והשיבך ה' מצרים באניות בדרך אשר אמרתי לך לא תוסיף וגו' שהוא אחד מהג' לאוין והכתוב אומר באניות א"כ אינו דרך המדבר ים סוף כאשר אמר הרכו"פ בשם י"מ גם בלאו דלא תוסיפו (שמות יד יג) אינו כתוב בדרך רק מצרים ולפי זה כל הדרכים אסורים. וגם הפוג לב איש קצר רוח להאמין שהרמב"ם ז"ל יכתוב בידו ויעיד על עצמו שעובר בכל יום ג' לאוין? וממ"פ אם היה אנוס בדבר אונס רחמנא פטרי' או היתר אחר הרי לא עבר ואם לא היה אנוס ובלי שום היתר איך בשאט בנפש יעבור ח"ו ג' לאוין בכל יום ויתפאר בהם? אם כהתל באנוש יהתל? וכי חשוד רבינו משה נותן משנה התורה מבלי משים על לב לעמוד ימים רבים בג' לאוין ולא בכל יום אלא בכל שעה ויחשוב אולי כי ימלאו ימי יקלטני ה"י במותי? ומה גם שכמה אגרות הרמב"ם ז"ל ושו"ת רבות בעברי ובערבי הנם עוד אתנו היום ולא נמצא אף באחת מהם דברים אלו. על כן אמרתי לתור לי דרך אחרת סלולה לפני הרמב"ם ז"ל אולי ישר בעיניכם כי ראיתי גם להגאון חיד"א ז"ל בברכ"י אשר אסף כעמיר גורנו הערות רבות מראשונים ואת אחרונים ובן גרנו לא דשם בחריצת שכלו ולהסבר הבר במזרה רוחו הכביר ועוד עודינו נבוכים בארץ הזאת סגר עלינו המדבר ע"ש. ואמרתי אביא בעניי רוח נא חריסית אולי ה' אתי לברר מעט אוכל והיה לי לבדי לאכול לשבעה ואם יכשר גם בעיניכם קחו נא ברכה.

הגהות מיימוני שם (פ"ה) כתב בזה"ל ויש תימא על קהלות השוכנים שם (במצרים) וגם רבינו המחבר עצמו הלך לגור וליכא למימר שטעמו מפני שבא סנחריב ובלבל את העולם כדתניא בתוספתא דקדושין שאמר לו ר' עקיבא למנימין גר מצרי שהרי בפ' החליל אמרינן ואליכסנדרי' מ"ט איענש משום דעברו האי קרא לא תוסיפו לשוב*) וגם בתוספ' דידים אמרינן למצרים נתן הכתוב קצבה שנ' יחזקאל כ"ט מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים מן העמים אשר נפוצו שמה ואין לנו טעם להתיר אם לא שנפרש כפי' רא"ש שפי' לא תוסיפו לא אסרה תורה אלא בדרך הזה כלומר מא"י למצרים אבל משאר ארצות מותר ע"כ**) ולא אוכל להבין מה יועיל גם זאת להרמב"ם שכתב מפורש ומותר לשכון בכל העולם חוץ מארץ מצרים וכן בס' המצות בהקדמתו כ שלא לשכון בארמ"צ הרי שאסור השכונה שהיא הישיבה בתוכה ולא זכר הדרך אשר בא בה וטעמו מבואר מהשלשה לאוין שחושב שם אשר בשנים מהם לא נזכר בדרך הזה ובהאחרון לא נזכר דרך כלל ומה יושיענו א"כ אם בא מא"י או מחו"ל?

האמנם

*) ולא מנו השלשה אזהרות שמנה הרמב"ם ז"ל רק זה וראה עוד הלאה.

**) הנראה שהרב כו"פ לא ראה דברי הגמ' אלא כי הוא אמר ש"מ שאינו אסור אלא דרך המדבר ים סוף ולפי דבריו בשאר דרכים מותר אפי' מא"י. והרא"ש והמרדכי אמרו דוקא מחו"ל מותר אבל מא"י לעולם אסור אפי' בשאר דרכים כאשר הוכחתי למעלה מהכתובים עצמם.

ישראל לה' בהר הקדש בירושלם אמן. ה' צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סל"ה.

אלה הדברים אשר כתבתים אז ואח"כ בארוכה והתעוררות דברים יוצאים מן הלב הכו שורש בלבבות כמה גדולי ישראל. ומ"ע אשר לאחב"י באשכנז העתיקו דברי בכל לשון והתלהבו והוסיפו משלהם ורבים מגדולי ישראל וביחוד הרב הגאון מו"ה עזריאל הילדעסהיימר נ"י אב"ד דק"ק אייזענשטאדט וחברת כל ישראל חברים בפאריז נתנו ידים להתאמץ בכל עוז ומבקשים אנשים ואופנים להוציא הדבר לפעלו. יהי נועם ה' עליהם וחפץ ה' בידם יצליח.

יא.

חקירה והערה על היתר ישיבות מצרים בזמה"ז.

ויהי בימים אשר הוכתי בעורון ואור עיני עזבוני (ברוך פוקח עורים) וארבעים יום הייתי כלוא במאסר בית אפל לא ראיתי עין הארץ אמרתי נגזרתי לא אוסיף להביט יושבי חלד חדל ממני טוב התבל ואהי כנפל אשת לא חזה שמש עולם. פניתי לבי לפשפש או למשמש במעשי. באותם הימים הצדקתי עלי את הדין גם על דבר העון שיצאתי מירושלם ולא הייתי רעב ללחם. ושאר השכראיים לנו לעת כזאת מי יגיד לי שהם נקרא אונס. והנה נזכרתי מ"ש הרב כפתור ופרח ז"ל בפ"ה וז"ל: ושמעתי במצרים מפי הר'ר שמואל מבני בניו של הרמב"ם ז"ל שכשהר"מ ז"ל היה חותם שמו באגרת שלוחה היה מסיים הכותב העובר בכל יום שלשה לאוין פלוני. אמרתי לו דרך אני נחמה שמא הרב ז"ל היה מוכרח לעמוד שם שהרי היה רופא למלך מצרים וכענין כו' לספר קומי מפני קרובים למלכות. ויש מפרשים שמה שאסרה התורה לשוב בדרך הזה עוד אינו אלא דרך המדברים ים סוף כמו וזה לכם כו' ע"ש. ונתתי שמחה בלבי כי פלטי לי מתרתי כי אונס שלי יותר גדול מאד ידע איניש בנפשו. וגם כי רבים היו עמדי שיצאתי בשליחות הכלל ונפישא זכותייהו. וזאת שנית כי באתי דרך אניה בלב ים הגדול שהוא ממעריב א"י למעריב מצרים ולא דרך המדבר ים סוף שהוא מדרום א"י למזרח מצרים. ואחרי שובי לאיתני ומאור עיני חזר בעזה"י נתתי אל לבי להבין בספרים ולבא עד חקר תכלית הלכה הזו. ואחרי בינתי הי' לי דברי הרב כו"פ ז"ל כדברי ספר החתום ושמועתו זאת נר לבי מקוצר דעתי להבינה כולה כמו שהיא כי זה לשון הרמב"ם ז"ל פ"ה מה' מלכים ומותר לשכון בכל העולם חוץ מארץ מצרים כו' בג' מקומות הזהירה תורה שלא לשוב למצרים שנא' לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד לא תוסיף עוד לראותה לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם. והנה

תחלת

אתנו לא שופט ולא נביא ואם הגיע העת באמת תשלחו לנו מכתב אודות זה כי על נכון אתם ממנו הגידו לנו מה יקרה בעת הזאת כי באה בקרבנו הרגש גדול בלבבינו. יען יש אומרים שהעת הנה באה להיות מופרדים מאת הנוצרים וללכת לעירכם ירושלם ולהתאחד עם אחיכם ולהקריב קרבנות לה' אלהי ישראל בארץ הקדושה. ואתה ... בעבור האהבה שאהבנו לך שלח לנו זה המכתב מאת אחינו. שלום יהיה לכם שלום יהיה לכם במאד מאד שלום יהיה לכם אחינו אשר הם בארץ אשר נתן ה' למשה עבדו בהר סיני. אני אבא טאאגגא נשיא שלחתי לכם זאת האגרת בחדש השני לשנת הבריאה 7354 (?) [הקאפטים מונים שנות הבריאה עד זמן תחילת מנינם להנוצרים 5508 ויש עודף ע"ז החשבון 17 שנים].

מכתב הדל והרזה הזה תעיד על תומת לבבם וחוזק אמונתם בה' ועמו ועירו וארצו ועל מערומיהם מתורה וחכמה וידיעת התבל ועל דלות נפשם ושפלות מצבם. ולפי השערה שאחרי נתועדו עם אלה המצירים רוח אחרת היתה את הנשיא הסוא (ממה שכתב לראשונה ע"י הזקנה להרב של מצרים) וראה לדעת אחרי החקירה שהמה תועים מדרך השכל ואת הישרה יעקשו. אבל מדברי הצירים לא נחה דעתם כי חזקים המה באמונת ביאת הגואל ואשר תורת משה לא תתנסח לא תומר ולא תופר ולא תתחלף לעולם. ועל כן המה רובצים בין המשפתים וחפנים לשמוע מה בפי הכהנים אשר בירושלם. ומי יתן ויתעוררו שלומי אמוני ישראל להתחבר בעוז אהבת ה' ועמינו ויבחרו שנים שלשה בני חיל (כי לא על נקלה להגיע אליהם רב הדרך כשלשים יום ביבשה על דבשת גמלים מערי מאסאווא סוואקין ממשלת השולטאן תוגרמה יר"ה אשר על הים סוף צפונה. ועיר מאסאווע כעשרים יום בספינה מעיר סוויים גבול מצרים תחילת הים סוף דרומה. וזו הדרך יותר קרובה ובטוחה מעל דרך הנילוס וברבריא אשר שם גם החום רע ומר לאנשים גרים) גבורי כח בתורה ובידאה ובחכמה לבא לאחינו אלה האובדים הנדחים להודיעם דבר ה' ולהביא רבבות אלפי ישראל התועים כשיות אובדות בישימון דרך אל התורה והמצוה בטרם יודח עליהם הרעה ח"ו מרוח אחרת הסוער עליהם בחזקה ובטרם יולכדו בהרשת ופח יוקשים הטומנים לרגלם ולא יוכלו לצאת ולבא עוד ח"ו הנקל זאת לזכות ארחות יושר לנדחי ישראל אלה? כאשר כבר עשו אחינו ברוסיא וזכו לנדחי ישראל בבוכארי' דאגיסטאן וקאפקאז וגלילותיהם אשר היו ערומים מכל. ואך זה שנים לא כבירים שלחו להם ספרי תורה וספרים ומלמדים ועתה תה"ל גדלו והצליחו וכולם יודעים את התורה ומהם חכמים וסופרים אשר לא יבושו בשער בין כל קהל עדת ישראל. ומי יודע אם גם לאלה אשר מעבר לנהרי כוש (עתרי בת פוני) הגיע העת לזרוח עליהם אור התורה ונר המצוה אשר יקראו כולם בשם ה' אחד לעבדו שכם אחד כי בא העת לעת ערב ויהי אור ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד ויאספו נפוצות יהודה ופזורי ישראל

תוצאותם מארץ פלשתים) ורחוקים המה אחד מחברת עמי הארץ ההיא. נוצרים שונים דבר אין להם עמהם כי הגוים ירחיקום ויתעיבום זרה הלאה ושפלים המה ונבזים בעיניהם עד כי לא יוכלו יגעו במלבושיהם ויבשו לדבר עמהם סורו טמא קראו למו על כן רובם ככולם עניים ודלים באין להם מסחור וקנין עם עמי הארץ ההם וכל עבודתם לבדם בשדה ובמקנה ומתפרנסים זה מזה. ספר התורה בכתב ולשון הקדש אין להם רק יודעים את התורה [בכתב ולשון כושי (האמהרי) פרטי מנהגיהם בשמירת התורה והמצוה לא נוכל להתברר כי גם הצירים ההם (אשר מטרתם למגמתם) עוד לא יוכלו להתחקות (בראשיתם) על שרשיהם ואף לכנוס לבתיהם ולדבר עמהם בשער כי כל הנכנם לבית פלשת כלימות עולם ישיג מהגוים ונסוגים גם ממנו. והצירים האלה יתנכרו ויתחפשו שמה לאמר שהם נוצרים כמוהם כי המלך אינו מניח לעשות חדשה בארצו בלעדי אמונות הישנות שכבר באו. וזה מקרוב נשו הצירים דבר גם אל הפלשת וידיתו כמה מהם לאמונתם (ככה יתפארו).
והנה עדיין הפלשת עושים סדר הקרבנות האמורים בתורה ומזבחים על הבמות לאלקי אמת ויש להם כהנים ונזירים מתבודדים בבתי תפלות מיוחדות לעבודת ה'. ואחרי אשר הביאו הצירים איזה מהפלשת במסרת ברית החדשה התקרבו גם אל הכהנים להתוכח עמהם בשער וטענו להם על הקריבם באיסור הבמות ובחו"ל ובהתוכחם קפץ הציר המדיח ונשבע בחיי המלך שאסור לזבוח לה' חוץ למקדש ה' אשר בירושלם. וזה דבר החוק שמה שמי שנשבע בחיי המלך מחוייב לברר ולאמת דבריו בפני המלך או לחייב את ראשו. וכאשר הגיע הויכוח לפני המלך ואחרי כל התעצמות והתאמצות הכהנים וזקני הפלשת לא יוכלו להגיד שיש מצוה בתורה להקריב קרבנות בחו"ל והמלך השבית סדר עבודתם בהקרבנות והפלשת מתעצבים אחד על הדבר ועודם מתבוססים בדיעותיהם ומתהפכים בתחבולות למצוא יסוד למנהגם זה מן התורה.
גם זכור תזכור הקורא את האיש דניאל אבו משה שהי' בירושלם וחזר אליהם אשר כתבתי למעלה. גם תדע שהשומר הראשי של המסיאנארין היושב עתה בירושלם ישב כמה שנים לפנים שם בעיר גענעא והי' קרוב אל הפלשת ההם ועפ"י הדברים האלה תבין דברי האגרת שכתב הנשיא של הפלשת מעיר הנז' לירושלם ת"ו ונתנו שמה ביד הצירים לשלחו תוך מכתביו. ובהגיעו לירושלם לידם הסתירוהו ולא נתנוהו אל היהודים ואני השגתיו עפ"י השגחת השם אשר נקוה להעלות לכם ארוכת הדת ומרפא האמונה. וזה נוסחו אשר עמלתי להעתיקו ללה"ק דבר בדבר.
ברוך ה' אלהי ישראל אלהי כל בשר ואלהי הרוחות זה המכתב שנשלח מן אבא טלאגגא נא שיגיע אל הכהן שבירושלם כאהה יוסף (?) הכהן הגדול של כל העברים (?) לו יגיע לידכם על ידי ... הָה אחי העברים שלום יהיה לכם מכתב הראשון שלחנו אליכם על ידי דניאל בן חנניא אבו משה אנחנו שואלים אם בא העת אשר אנחנו צריכים לחזור אליכם לארצנו היא ארץ הקדושה ולירושלם עיר הקדש כי אנהנו עם דל ואין

אתנו

שלהם את אשר ראה והבין בירושלם. עתה כתב הנשיא (ע״י האשה הזקנה הזאת) אלה הדברים לשם הרב של מצרים וראשית מחלה פניו לעזור להאשה על הוצאות הדרך לירושלם כי עניה היא ונוכח ה׳ דרכה לעה״ק ירושלם ת״ו אח״כ אומר יען כי שמענו שיש הרבה יהודים בירושלם ובמצרים ודתיהם ומנהגיהם שונות מאתנו על כן מהראוי שתשלחו אלינו אנשים מבינים מאתכם אשר נלמדם עיקרי דת ישראל המקובל אצלינו ויורה לכם את הדרך אשר תלכו בה וחתם שמו **אברהם הנשיא**.

ואם לא הצחוק היה האגרת הפתיות הזאת? אנשים אשר לא יודעים בין ימינם לשמאלם (כאשר ראינו מדניאל הנז׳) ותורת ה׳ אין אתם בכתבה ובלשונה הנתנה מורשה לקהלת יעקב מהר חורב ולא קבלת נביאי האמת בחזיון קדש ואנשי הרוח אשר קמו באומתינו מדור דור וערומים מכל חכמה ודעת ירהיבו עוז לאמר בואו אלינו ונחסו בצלנו ותורה תבקשו מפינו ונודיע דברינו אתכם. כל השומע יצחק! בימים ההם התעורר הרב הגאון מו״ה נתן אדלער הכהן נ״י האב״ד דק״ק לאנדאן לשלוח אנשים חכמים אל היהודים אלה שבכוש וכתב אל הרב הגאון מו״ה משה חזן ז״ל אב״ד דק״ק אליכסנדרי׳ להתחבר עמו בזה כי מאליכסנדרי׳ הדרך יותר קרובה ואנשים מכוש נמצאים שמה ויכול להתברר את הדרך אשר ילכו בה. ויבחר הוא משם אנשים חכמים אשר יהיו ראוים לשליחות מצוה הזאת והיה אז שם איש חכם נכבד ירושלמי אשר נטל עליו הנסיעה והשליחות הזאת. אך הרב חזן ז״ל הנז׳ לא מילא אחרי דעת הרב האדלער הנז׳ באמרו שלדעתו הם כולם מכת הקראים (כי ראה מ״ש הרדב״ז ז״ל עליהם) ואינו כדאי להטפל עמהם וע״כ הוסג אחור.

ועתה אספרה נא את אשר נודע לי מהם בשובי לירושלם ת״ו קיץ תרכ״ג ופתשגן האגרת אשר באה לידי מהנשיא שלהם בכתב ולשון האמארי (כושיי) והעתקתיו ללה״ק וכבר כתבתי מזה מאמר ארוך במ״ע הלבנון שיצא אז בירושלם וכי נכבד ויקר הענין להיות לזכרון לדור אחר אכתוב בזה אך שרשי הדברים מאת אשר כתבתי שמה.

ימים רבים יושבים רבבות אלפי זרע בית ישראל נפוצות וכלואות ונדחות בארץ כוש ועקבותיהם לא נודע לאחינו הגלוים ונודעים בתבל. ומי משלנו אין גם אחד ירהיב לבבו או יחלץ חוש להודע ולהגלות מה היה לאלה אשר בכוש במצב דרך ארץ ואיכה יעבדו המה את אלהינו? מה שורש מדברי תורתינו הק׳ נמצא במו ובמה יודע איפה כי מימי יהודה יצאו. אך חברת המסיאנארי השולחים ציריהם לכל פאתי תבל ופינותיה נסו לשלוח צירים וחבלים גם שמה ומהם נתגלה לנו אפס קצה מהם מהמשם ומנהגיהם לא אעתיק דבריהם רק אציגה עם הספר ידיעה קטנה אשר על ידה יובנו דברי האגרת השלוחה מהם (היא הבאה הלאה). הצירים ההם מודיעים ומספרים שנמצאו יהודים בארץ כוש כשני מאות וחמשים אלף הנקראים שם בשם **פלשת** (אולי על

השנה הזאת היה דבר גדול על הבהמות כגמלים כסוסים כחמורים הבקר והצאן בכל ארץ מצרים ולא נשאר אחד מאלה אין גמלים למשא ואין סוסים וחמורים לרכוב לא בקרים לחרישה ולא צאן לטבח. ויגללו הבהמות גם מארץ סוריא וסביבותיה ותהי ראש גמל או שור אשר היה נקנה באלף פיאסטער (מאתים פראנק) היום בחמשה עשר אלף גם בעשרים ולא נמצא והכבש אשר היה בחמשים נעשה בחמש מאות כן בכל גבול מצרים. ובמקומות אחדים באו לרגלי דבר הבהמות גם דבר באדם והלכו סוחרים רבים להביא בהמות ממרחק ממדינת הברברי' גם המה עמדו אתנו בבית המלון ימים אחדים. הקאפטי הנז' אמר לפי תומו בהלצה מכת דבר הזה ירושת פליטה היא למצרים מהעשרה מכות שהביא האל ע"י משה לפרעה בימים ההם.

אמנם כאשר נשים לב על מכות ארץ מצרים ותחלואיה נמצאם בהם רשומי תיו ושארית פגע מהמכות אשר הלכו בימים ההם. כי כאשר יהיה מום באדם פגע ותבורה אף כי נרפאה המכה לא אבדה זכרה ונמחה שמה ותמיד המקום הזה עלול בכל עת לכל מקרה פגע ונגע כן הארץ הזאת וכן העם הזה.

י.

מסע ראשונה. — מעט ידיעות מהיהודים בארץ כוש (האבאשיני').

זה לא כביר באה לפה מצרים אשה זקנה מהיהודים אשר בכוש ופניה מועדות ירושלימה ובידה מכתב מליצה להרב אב"ד נ"י דפה כתוב בכתב ולשון כושי. ואחר הטורח נעתק המכתב לערבית. ובטרם תשמעו פתשגן הכתב הלא תזכרו שלפני שנה באה לירושלם ת"ו איש אחד מהם עם בנו זה שמו דניאל בן חנניה ובנו משה, אשר קראו לאביו על שם בנו אבו משה מראיתם שחרחורת חומי (חאני כושיי). שערותם קצרות מסולסלות כילידי הארץ ההיא וערומים מכל לקח חכמה ודעת. וגם אחרי החקירה והבקורת לא יכולנו להתברר ולהציל מפיהם דבר ברור מעניניהם כי לא יכלו דבר זולת שפת הכושיי (אמהרי) אשר אין מכיר בה בירושלם ואיזה מלות מלשון ערבי למדו בדרך נסיעתם ומלשון הקדש לא ידעו מאומה אף תמונת האותיות כי אין אתם. ואחרי ישב בירושלם ששה ירחים ולמד מעט להתפלל ויאסוף איזה ידיעות אשר קלט בהבנתו שב לעירו ומדינתו לספר לאחיו את אשר ראה ולמד. וידענו ממנו שיש להם ספר התורה או תנ"ך שלם בכתב ולשון כושיי ומשארי דתיהם ומנהגיהם ועניניהם לא נדע עד היום. ונתנו בידו אגרות ותעודה ובקשוהו שיתחקה על שרשי מוצאם ומובאם תורתם והנהגתם ולשוב עוד לירושלם להחזיר להם תשובה על כל אשר יעדו עמו עד אשר נדע במה יעבדו את ה'. והלך לעירו וסיפר להנשיא

היענים שמן חמאה ודבש וסוחרים רבים ממצרים יבואו אליה אחרי רוב עמל וטורח אבל יראו שכר גדול בעמלם וגם החום גדול פה והאויר קשה ורוב כהכל מהאנשים הגרים סובלים חולאים רבים ממיני הקדחת כי לא יכולים שאת החום והאויר העכור. פה יושב משנה להפחה שבמצרים המושל גם בכל הארצות האל. גם יהודים סוחרים יבואו פה לעתים רחוקים אבל כי הוגד לי באליכסנדרי' עפ"י מגידים כוזרים שנמצאו באלה המקומות יהודים רבים קדומים משבטים שלמים. וזאת הביאני לחקור עליהם עדי נתברר לי שאין פה רגל יהודי אבל יש שם שבטי נוצרים שונים בדתיהם ומדותיהם ואולי באיזה מנהגים יתדמו ליהודים. וזו היא הדרך העולה כושה (האבשיניא) אשר גם לזאת שמתי מטרה נסיעתי בזה כי מתארטום הזאת הולכים עוד אחד עשר יום ביבשה עד סואקין העיר הגדולה ומשם עוד אחד עשר יום לעיר תאכא ראשית ממלכת כוש ושם מתחיל ואדי אל חאבאש עמק הכושים ולפני ארבעה שנים כשיצאו הכושים להלחם עם המצריים באו עד תארטום ועשו מלחמה מערכה מול מערכה ואח"כ השלימו ביניהם באופנים ידועים. ועתה הדרך פתוחה ובטוחה ממצרים לכוש בדרך הזה אשר אמרתי גם לא רחוקה היא. ותחת אשר לפנים הלכו בדרך הזה ששה חדשים עתה יכולים ללכת בארבעים יום. אבל בדרך סוייס ועל הים סוף עד מסַוּעַ וסואקין יותר בטוחה וקרובה כאשר אכתוב עוד הלאה.

במדינת ברבריה הקטנה הזאת נמצאים הרבה חיות מדבריות ובפרט אריות לרוב ופילים ודובים ונמרים ונחשים גדולים וחיה קטנה כחתול וקרן אחת במצחה והיא הורגת להפיל הגדול והעצום בקרנה האחת וכוחה רב שתוכל להגביה את הפיל בקרנה. ויש עופות גדולות כגמל וחרטומן ארוך והם נוקרות עיני בני אדם*) מכשפים ומכשפות רבים מאד בארץ הזאת אשר לא יסופר. ראיתי אצל העיר מינייה הנז' הרגו הדייגים (התמסאח) קארקידאל גדול**) ארכו כעשר רגל וחתכוהו ומצאו בתוכו צפרנים של אנשים ושנים ועצמות קשים ותכשיטי כסף של נשים אשר זמן רב היה בנהר הזאת וכמה אנשים ונשים נאבדו מתוך הקהל עד אשר נאספו צידים ודיגים וארבו עליו והרגוהו בקני שרפה הממית והורגת את כל והתמסאח הזה ממית את האיש בזנבו שמכהו בו וחותכו לשתים.

הסנה

---

*) הם עורבי נחל אשר (במשלי ל' ו') יקרוהו עורבי נחל כי שאר העורבים אינם נוקרים עיני בני אדם.

**) החכם הגדול תורני וחוקר מדעי בעל שבילי עולם בהערה כ"ד הציב את הרדיא ז"ל מטרה לחצי מהתלותיו והעתיר עליו על שפירש הצפרדע שבתורה, תמסאח, קארקודאל, עד שכתב לבסוף ומה יענה להמשנה השרץ והצפרדע בר"ה ונגע באחד מהם כו' (טהרות פ"ה מ"ד) ומי שלח ידו לנגוע בהתמסאח ונקה? וברוב דבריו לא יחדל גם החכם ומליצתו על הרדי"א אל חיקו תשוב ואיך חכם תורני כמוהו לא שת לבו שהמשנה הזאת במתים דברה שאז השרץ מטמא במגע ולא בעודו חי כי בעלי חיים אינם מטמאים בחייהם לעולם ומקרא מלא הוא בתורה.

מלחמה עמהם ולא יכלו להם. והפחה העיר עשה שלום עמהם. עת יבשו המים מהיאור יוסף הזה והערביאים לא היה להם מים לשתות ולבהמתם רק מזה היו מכריחים לאנשי הכפרים ההם לחפור צנור ביאור ולהביא להם המים והיו קושרים אותם בסוסיהם והם חופרים עתה בהיות להפחה הגדול איסמעאין מלאכה גדולה ועבודה רבה בפיוב ובכל הסביבות הוא מביא המים לכל המקוות ההם ושלום לו עם אלה הערביאים. הרבה מהם עם השיך (הנשיא) הגדול שלהם הגבור נורא ראיתי פה ומפילים אימה. משם לעיר ראדע מהלך יום בספינה וגם בה מוכנות ומלאכה גדולה להפחה והיא עיר גדולה וגליבי (קאנזולום) איירא־פי יושבים בה. חצי יום לעיר מאלווה וגם פה שר ואנשי צבא ומשם עוד שבעה ימים עם אנית הקטור קטנה לעיר הגדולה אוסוואן*) אשר פה ירדו הולכי באניות לבלאד סודאן (מדינת השחורים) כי הספינות וגם אנית הקטיר לא תוכל לעבור פה על היאור ורוכבים על דבשת גמלים שבעה ימים עד עיר הגדולה אדמור בירת מדינת השחורים הנז' אשר גם זאת לממשלת מצרים כי מאוסואן עד אדמור הנהר מסוקל באבנים גדולות והמים עזים מאד ולבן כמו חלב ומשם והמים אינם יורדים במשור רק במקום אחד גבוה כמו הר גדול ונופלים אח"כ לעמק נורא ועמהם יורדים אבנים גדולות ונשברים כשיורדים עם המים אל העמק וזה נקרא בערבי שאלאל. וככה יש בשבעה מקומות רק בעת הנהר עולה ילכו ספינות קטנות ורובם בסכנה ויש אשר השיכים (נשיאי הכפרים) מקבלים עליהם אחריות הספינות להעבירם בשלום שהם מביאים עבדים רבים וקושרים הספינות בחבלים עבים על התורנים וממשיכים אותם בשני עברי הנהר [וכן יעשו כל הספינות ההולכות על הנהר הזה עת יעמוד הרוח בין ההרים או יביאו במקום צר וכדומה יעלו המלחים אל היבשה וממשיכים הספינה בחבלים] וזה בהוצאה מרובה על כן יבחרו רוב הנוסעים ללכת ביבשה עד אדמור ושם יורדים עוד בספינה ואין עוד משם ספינות קטור. ומשם שבעה ימים עד ואדי באַרבאַריה ומואדי שבעה ימים עד דונגאלי ומדונגאלי ארבעה ימים עד חארטום העיר הגדולה בירת כל הברבריה ומסחרה רב מאד בסחר נפש אדם עבדים ושפחות וצמר גפן ובהמה רבה ונוצות

היענים

---

*) היא סונה (יחזקאל כ"ט) במפלת מצרים ונתתי את ארץ מצרים לחרבות חרב שממה ממגדול סונה ועד גבול כוש עוד שם ל' ממגדול סונה כי היא הדרך העולה ללובים וכוש ושם מבצרים עתיקים גדולים וע"ז העירני החכם המופלג השנון המליץ מוהר"ר יחיאל בריל ני' בעל הלבנון ונכון מאד ואח"כ הראוני שכן כתב ג"כ החכם הנוסע מיללער והר"ב במסעותיו מזכיר ג"כ ארץ אוסואן אבל מבלבל הערים והמדינות כדרכו כי לא ראה בעיניו רק כתב מפי השמועה וז"ל ומשם (מעדאן) לארץ אוסואן מהלך עשרים יום במדבר שבא על נהר פישון היורד מארץ כוש והוא קורא אלימן שבא ורואה היה עדן ושבא ואיפו כוש ואוסוואן כיהודו ועד כוש כי הים סוף והגילום מפסיק ביניהם ולא זו הדרך. כן כל הכתוב באותו ענין שם מהופך ומבולבל. ואומר עוד בקץ המדינה תחת מצרים ובה כמו שלשים אלף יהודים. ולא שמענו זאת מעולם ואנה הלכו?

סוליימאן בן המלך בלכתו מבית הספר ואמר לה למה תבכי? כזה וכזה היה לי ואני ובני היתומים הקטנים נמות ברעב. לכי אל אבי (אמר לה סוליימאן) ואמרי לו שיעשה לך משפט על הרוח שגזל ממך הקמח ואם ישאל לך אבי מי הגיד לך כן כי לא תוכל עשוהו תאמרי לו בנך סוליימאן צוני כן. היא הלכה וצעקה אל המלך לעשות לה משפט לרוח ויאמר דוד התחת אלהים אני למשול ברוחות ומי ישמע אלי? אמרה סוליימאן אדוני אמר לי כי ביד המלך לעשות משפט. ויקרא לבנו סוליימאן ויאמר לו מה אמרת להאלמנה אשה קשת יום ורוח? כן אדוני אבי אם מלך אתה הלוא תמשול בכל ועתה תנה נא לי חותמך וכתרך שבטך וכסאך והראה את המשפט אשר אעשה. דאוד שמח ונתן לו ככל אשר שאל וישב על כסא המלוכה. כן באו לפניו כל העליונים והתחתונים וישתחוו לו יחי אדונינו המלך שלמה. שלח לקרוא לרוח מזרח ויעמוד לפניו. מדוע גזלת הקמח מהאלמנה? ויען רוח המזרח לא אדוני המלך לא יצאתי היום ממחילתי. קרא לרוח מערב לרוח דרום ויענו כדברים האלה. קרא לרוח הצפון למה עשית כה כו' ויען רוח הצפון אמנם אדוני המלך בי אני העון. אבל אניה גדולה מהודו באה עם אנשים רבים על הים סוף (ים האדום) ללכת מיכה (מעקקא) לחוג את החג ונעשה בה חור והאניה חשבה להטבע במצולה ומהרתי להצילה ולקחתי הקמח הזאת וגבלתי עסה וסתמתי החור ונצולו כל אלה הנפשות היקרות. ויברכהו וילך מאתו בשלום. ולאביו צוה לתת לה שאה קמח אחרת. זה הגביא סוליימאן צוה והביאו מים מהגן עדן למרחץ טאבירייה הזאת ואני רחצתי בה פעמים רבות ותשמעו דבר פלא. כבוא איש לרחוץ בהמים והמה חמים מאד לא יוכל לסבול יכה כף אל כף ויאמר יתקררו המים ויהיה כרצונו. ואם קרים המה ורוצה חמים יכה כא"כ ויאמר יחמו המים ויהיו כרצונו ואני עשיתי ונסיתי ויהי כן. ככה ספר החאג הזה. ואם לא תאמינו קוראים חכמים קראו מעל ספריהם ותראו עוד גדולות מאלה או ארחו לחברה עם חכמיהם ומלומדיהם ותשמעו עוד רב מזה. גירגי הקפטי אמר לי למחרת: ראה הפתי הזה יספר כי דוד ושלמה חיו אחרי החאג במיכה? והם קדמו לו כמו אלף וחמש מאות שנה. החשה ידעתי.

אני יום מפה עם אנית הקטור עיר גדולה בה שר ואנשי חיל עיר מאנפאלור. סמוך לה עיר דארות ושם יוצא לשון אחד מהיאור ונמשך עד עיר פיום והלאה בין ההרים וקוראים לו באכר יוסף (ים יוסף) לאמר שהוא עשהו. ובעת ירבו המים יצא גם פה מים רבים עד שספינות הולכות עליו עד סמוך לאליכסנדריא ששם הוא חוזר אל היאור אבל מניסן עד עלות היאור הלשון הזה יחרב ויבש וזורעים במקומו קשואין ואבטיח-ימים. במקומות ההם יושבי' שבט גדול מהערביאים הנקראים ערב אל גרבי (מערביים) יושבי אהלים והם עשירים וגבורי כח למלחמה אנשי נורא גדולי קומה ובריאי בשר לבנים ומגדלי זקן ואימתם על יושבי הכפרים המצריים. ימים רבים עשו הפחות הקודמים

מלחמה

חאג עלי המוסלימאן וגירגי הנוצרי הקאפטי לאמי ישלהם קרבת היהודי. המוסלימאן אמר כי קרוב היהודי אליהם כיוון כמוהם מתפלל פעמים שלש ביום כהם (כי ראינו מתפלל בוקר מנחה וערב והנוצרי בדרך וחוץ למקומו לא יתפלל) גם ראוני מברך על הירח ותישר בעיניו שגם המוסלימאנים קודים ומברכים עת יראוה בראשונה ועוד ועוד א"כ לפרט. והקאפטי התאמץ להוכיח שהיהודים מתקרבים אליהם יותר בהנהגותיהם ובימוסיהם ובאמונת הבילה דת הראשונה '(הישנה) אשר המוסלמאנים אינם יודעים ולא מאמינים בתנ"ך שלנו גם על האחדות שהם מתפארים שאמונתם אחדות גמור כאמונת היהודים בזה הוכיח לו מתוך תפלותיהם שהם משתפים ג"כ אלהות אחר (אין כאן המקום להאריך בזה) אמר לו חאג עלי הלא היהודים אינם מאמינים במשיח שלכם כמו שאינם מאמינים בנביאנו השליח ואנחנו מאמינים בו כמוכם ושנולד מהרות בלי אב אבל אתם כופרים ואינם מאמינים בנביאנו. גירגי בתוך וכוחיו יאמר היהודים לא יאמינו בבן מרים אף כי היה משלהם ואיך יאמינו במחמד הרחוק מהם? חאג עלי בשמעו בן מרים מזרע היהודים צעק מר מה תאמר? יהודי היה כן אדוני שהיה מזרע דוד מלך ישראל ככתוב בראש ספר האינגיל. וכי דוד הנביא ישראל היה? צעק חאג עלי. כן הוא חאג! גם אתה כופר יהודי אין לי עוד עסק עמך וקצף עליו קצף גדול ולא יכול עוד דברו לשלום.

בלילה השנית לא ישב עוד אצלנו וישב מרחוק עם חבריו ודבר עמי מרחוק מהנהגת ארץ סוריא כי הוא היה שר חמשים בחיל אברהים פאשא בטבריה עת גרשוהו משם וסבב כל הארץ ההוא. שאלני אם הייתי בטבריה (כי ידע שמירושלם אנכי) "כן אדוני„ „הרחצת בחמי טבריה„ כן „אדונינו אברהים פאשה בנאה וחדשה ומימיו מן הגן עדן המה יוצאים „ידעתי" ויסב אל המסובים פניו ויספר להם, כי חמי המרחץ אשר בטבריה הוציא אדונינו הנביא סוליימאן בן אדונינו הנביא דאוד (עלוי אל סלאם) (ע"ה) ומי הוא סוליימאן? הנביא דאוד היה לו תשעים ושנים בנים ותשעים ושתים בנות הנולדו לו מאשתו בנת-שבע והשיאום כולם בלילה אחת. לבניו נשא נשים ובנותיו נתן לאנשים והיתה שמחתו רבה וגדלה מאד ועל כן העניש האל הגדול ית' ומתו כולם גם כן בלילה אחת והיתה אשתו מתאבלת ומצערת מאד מאנה להתנחם ובא אליו הנביא ואמר לו אתן לך בן אחד אשר יהיה טוב לך משנים ותשעים בנים ובנות. לתקופת השנה נולד לו לו סוליימאן אדונינו הנביא ויהי חכם ומשכיל מאין כמוהו וכהן אותו אל בית הספר גדול והצליח. אשה אלמנה עניה ובניה יתומים לא היה להם לחם בשנת הרעב אשר היה בימים ההם ודוד היה איש חסד ובעל צדקה. הלכה האלמנה לבקש ממנו לחם ונתן לה סאה קמח לקחה הסאה קמח על ראשה והלכה לה. עודה בדרך בא רוח חזק והפיח כל הקמח מסאתה. ותלך האלמנה הלוך ובכה כי יראה לחזור עוד אל דוד. ופגע בה

סוליימאן

עומדים ערומים גדולים וקטנים נשים וטף תחת חום היום הקודר שם אחד רומסים בטיט חומר בחפירת עפר אשר יוציאו ויעבירום בעברות והאבק דק יעור עיניהם ויושיבום אל בור החפירות ומושכים עליהם מים מן היאור ועומדים עד חצים בוסים תוך הטיט והחומר ומלבנים לבנים ושוטחים על פני השדה ליבשם ואח"כ שורפים לשרפה תוך הכבשונות. ובעמדי מתבונן משתאה על העבודה הקשה ומלאכת הפרך הזאת והשוטרים עומדים עליהם במקלות חובלים ולהכות באגרוף לכל מתרפה במלאכתו (כי שכירי יום הם א פייאסטר וחצי ליום תמים כנז') זכרתי ימים מקדם שנות אלפים שלשה ושלש מאות. ככה עבדו אבותינו שבטי יה רבבות ששים בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה במרר חיי גופות ונפשות ואף גם דתיהם היו שונות וירדפום ויגשום באף ובחימה ואת מתכונת הלבנים היו עושים ואם לא מצא להם וימלאום במספר גויות פרי בטנם מחמדיהם הנשארים בחיים משצף קצף היאור!! ואל היאור שמתי פני והנה נדמה לי למי דימון מלאו דם עוללים ויונקים בני אבותינו העובדים בפרך! עיני נמלאו דמעי דם ולבי אנחה ומתני חלחלה. באזני צללו קול אבותינו נאנקים ונאנחים מן העבודה הקשה והמרה: אנא אל שדי! אלהי אברהם יצחק וישראל אבותינו! ראה את הלחץ והושיעה נא!

עתה ת"ל בני האבות הנכאבות ההם יושבים בכל הארץ הזאת לבטח והם סוחרים עשירים מלאים כל טוב עושי מסחר וקנין ועמוד אש ההצלחה מאיר הולך לפניהם. חופש ודרור על כל דרכיהם. רודים בנוגשיהם ואדונים לעובדיהם כי גואלם חזק ה' צבאות שמו אהיה אשר אהיה זה זכרו לדור דור.

בבית המלון (כאן) אשר ישבתי פה אצל תא עלייתי היו שכני אשר ארחתי עמהם לחברה בספינה אשר באנו בה ממצרים שלשה נוצרים קאפטים סוחרי חטים. אחד מהם מלומד וחכם גירגי שמו וארבעה מצרים מושלמאנים ג"כ סוחרים פולים ועדשים ובצלים אשר הזקן שבהם איש חסיד להם ומלומד חאג עלי שמו. היינו כולנו יחד באהבה ואותי כבדוני מאוד להיותי יהודי יחידי פה גר בארץ גם פראנגי (איש איירופי) אשר כבוד ויראה לו. בלילה לא היינו ישנים איש בעליתו לגודל החום אשר פנימה כמרחץ באין חלונות פתוחות לאויר החוץ רק נקבים נקבים וארובות כמנהג הקדם ותורב שממה על האדמה ועל הקירות והרהיטים וכל שרץ וזבובי מצרים מלאים את החדרים. רק לפני הבתים והעליות חצר ומרפסת רצופות אבנים ומעקה סביב גם כסוי אהל מלמעלה ואילן נותן רוח בתוך. שם ישנים בלילה איש לפתח חדרו הנעול על מחלצתו ואדרתו הפריסה לו ובלילה רוח נח משיב למשיב נפש עיפה מחום היום והיינו נעורים עד שעות ארבע בלילה (הוא שעה קודם חצות בקיץ) יושבים מוסבים על הקירות ואיש כלי מקטרת עשנו בידו משתעים מספרים ומתוכחים עדי נרדמנו. ומה היה רוב ספורינו? בעניני הדתות והנהגות המדינות. הלילה התוכחו

חאג

לעיר שיך פאלל אשר הרבה מכלי מכונה היה להוריד פה ועמדנו יומים. וביום השביעי עברנו משם על עיר שאמאלוד ועל גלאשינא וכפרים ועירות למערב הנהר ועל גיבל אלטיר (הר התורים) בעבור התורים אשר יקננו שמה למזרח היאור וקולם ערב להולכי היאור. ולמחרת בוקר יום השמיני באנו לעיר הגדולה אלמינייה עיר משפט שר ואנשי חיל וקרית מסחור וכפרים רבים סביב לה ומלאכה גדולה ועבודה רבה יש להפחה הגדול המושל האדיר בכל ארץ מצרים אים-מאעין פאשא בארץ הזאת. לו שמונה מאות אלף פאדאן אדמה. כל פאדאן ששה קנים והקנה שלשה אמה העושים חטים שעורים פול ועדשים שומשמין ויערות דבש (קני צוקער) ורובם העולה על כלנה צמר גפן אשר עלה מחירה בימים האלה על אחת חמש וחמשה בתי מלאכה (פאבריקן) העושים צוקער לבן יפה ונקי מאד הנעשה כמו באייראפי וטוב משם והכל ע"י מכינת עשן כן עבודת האדמה להשקותה מן היאור תחת אשר לפנים היו משקים ברגליהם ועל ידי גלגלים וכדים המתגלגלים במשיכת שורים סוסים וגמלים. עתה יעשה בכל המקומות מכינות קיטור המביאות זרמי מים רבים ביאורות רחבים על כל השדמות וערוגות מטעיהם ולכל המכינות בנינים גדולים רבים ועצומים מאבן ולבנה וכולם נעשים על ידי אומנים ואדרכלים חכמים ומהירים מאנשי ענגלאנד צרפת ואשכנז ובכסף מלא כטוב בעיניהם. הפחה הגדול הזה מגדיל ומפליא לעשות מכל אשר לפניו. לו עושר כבוד וגדולה ואהבה אשר לא היה כמוהו ומתנהג בחסידות וענות חן וחסד עם כל יושבי ממשלתו באין הבדל בין דת אומה ולשון ואהוב לכל בני ארצו. אין עתה ממשלה וממלכה (הנודעים לנו) אשר המשול בלי גבול ותמלוך בלי חשך כממשלת הפחות על אדמת מצרים ועל יושביה גם יחד וכל האמור בפרשת משפט המלך (שמואל א' ח' כו' כו') הם עושים לא יפילו דבר ועוד נוסף עליהם כהנה וכהנה רק במקום אשר כתוב שם 14 15 ונתן לעבדיו ונתן לסריסיו ועבדיו הם יקחו לעצמם אך לא חנם אין כסף כי ישלם שכר עבודת כל איש העושים עמו במלאכתו אחד פיאסטער וחצי (הוא שלישית הפראנק) ליום תמים. אין קץ לכל האנשים העושים במלאכתו ובעבודתו בעבודת האדמה ופועלי הבנינים הרבים והעצומים חוצבים באבן ומלבנים בלבנים חוטבי עצים ושואבי מים ומלחי הים (לבד מספר הרב והעצום העובדים בצבא למלחמה) וכולם חליפות בחדש שבועות ימים כאשר יוצא ע"פ הסדר לכל העירות והכפרים ושופטים ושוטרים וגבוהים עוד עליהם. השופטים והשוטרים יקח רק מאנשי תוגרמה (טורקי') המדברים שפת טורקי ובעלי תואר ונורא יותר מהמצרים למען הפיל עליהם אימה ופחד.

בעיר מינייה הזאת ישבתי אחד וארבעים יום (מאיזה סיבות אשר הי' לי) גם נסייתי ונחלתי שמה ימים מספר. וסבבתי על איזה כפרים הסמוכים ועל כל המלאכות אשר להפחה הגדול הזה כנז' והתבוננתי על אלפי אנשים ורבבות מצריים מהכפרים ועירות העושים בלבנים והנה

עומדים

נגבה למצרים לגד כוש לא למערב הנהר ולא למזרחה. ובעיר פיום זה מקרוב דר שם איש יהודי אחד וביתו אשר גר לרגלי מסחרו בגמר גפן ולו שם נחלת שדה מגמר גפן והארץ רחבת ידים ועבודה רבה.

מעיר ביינהסוויף נסעתי עוד באניית קיטור לעיר הגדולה אלמיניה מהלך יום אבל אנחנו הלכנו בדרך הזה שמנה ימים כי עתה (בחדש אייר) מי הנהר מועטים והספינה תלך ותעמוד על כן לא תלך אך לאט לאט. והאיש אשר קנה המדה בידו עומד בראש הספינה ומודד בכל רגע לא ינוח וצועק השו! מעט אש! מעט עשן! עמודו! ביום השני לנסיעתנו לא נזהר למוד יפה והספינה באה תוך החול ותעמוד וארבעה ספינות הקשורות אליה מאחריה אשר בהן המשאות והסחורות וכלי מוכניות גם הנה נמשכו אחריה ותעמודנה. רב החובל וכל המלחים עמלו כל היום ההוא ברוב אונים ותחבולות שונית להוציא הספינות מן החול ולא יכולו ונלן שם. בבוקר שלח להודיע אל שר העיר פאשנה אשר היתה קרובה אלינו. ויאסוף שני מאות איש מהכפרים העושים בעבודת המלך (כי כולם עבדי עולם להממשלה) נשאנו עינינו והנה עם רב ערומים כיום הולדם באו מהיבשה וקפצו אל היאור חנים עמדו אצל הספינה גביהם אל צדיה ואנים הלכו מרחוק וחבלות עבות ארוכות הקשורות בשני עמודים באמצע הספינה בידיהם אשר קשרום בקציהם השנית בעמוד. גדול אשר הציקו ביאור הלאה. ככה עמלו בכוח גדול וקולות עצומות משונות על המים עד השמים עד אחר ארבע שעות. ויהי בצהרים וצלחה להם להוציא אנית הקטור לראשונה ותהי קול שמחה והארבעה הקשורות בה מאחוריה המשיכום בקל לאחור ויסבבום דרך אחרת עד הביאום אל המרחב ונעבור. לא הרחקנו ללכת ונבוא במקום צר ומצד אחד סלעים ורב המלחים אשר באחת הספינות הקשורות מאחרינו לא נזהר בלות המישר אשר בידו והיא נדחפה אל הסלע ויעש בה שני נקבים את הנחושת המצופה ואת הקרשים ובאו בה המים ותרד מעט מעט בהכבד עליה המים ותהי צעקה גדולה ותשקע האש והענן כלה מספינת הקטור ועמדנו. וכל המלחים מחמשה הספינות מהם מיהרו אל המים לסתום הנקבים (כי שחבוה אל החוץ) בחומר ובזפת. החמר אשר יעשו מחול היאור שמנה היא מאד וחזק כמו השעוה וזה ותתמרח בחומר ובזפת. ומהם חרדו עם דליות ופומפות לשאוב המים מבפנים. ככה עמדנו עוד ארבע שעות עד כי חשבו שעלתה ארוכה להמכות והלכנו. אבל זרם המים הפיל כל טיח ותפל כי לא נתיבש ועוד נקבים אחרים נראו בגדם ובאו בה עוד מים רבים עד שעמדו והריקו מעט מהמשאות אל הספינות האחרות ודללו מעט מהמים וחזרנו לעיר אל פאשנה ונלן שם. למחר הריקו כל שהיה בספינה המשאות והכלים והמים וביום השני תיקנוה כדת ועמדה יום תמים להתיבש וביום השלישי עברנו משם ובאנו לעיר גינדיה. שמה הורידה כלי מוכינה אשר לעבודת המלך ולעת ערב באנו עיר בינס זהאאר למזרח היאור ולנו שמה. גם פה הורידה כלי מוכינה ולמחר הלכנו

שנה בשנה ונתנו על זה מופתים ועדים נאמנים. גם מהבנינים הגדולים הקדומים (פארי העמודים) אשר האדמה תכסה עליהם מעט מעט מדי שנה כי האדמה תעלה מעלה בעת אשר הנילוס עולה.

ט.

נסיעה במצרים העליונה. — ארץ פתרוס. — הדרך העולה כושה. — ספורים בודדים.

עתה אספר בקצרה מסעותי במצרים העליונה (אבער-עגיפטען) עם מעט מהערים אשר עברתי עליהם ואשר חזיתי בהם. ויען כי יהודים אין בכל אלה המקומות ואין לי מה לספר מהם לא אאריך בזה. במצרים העתיקה לדרום אלקאהירא עומדים ביאור ספינות קטנות למאות ההולכות ובאות למצרים העליונה המוביאות משם חטים ושעורים פולים ועדשים ובצלים דבש וחמאה וכל מאכל כי מצרים העליונה יותר מבורכת בפרי האדמה ויותר גדולה. גם בעיר בולאק למעריב אלקאהירה והיא יותר גדולה ממצר אל עתיק ויותר נאה בבניניה ורב מסחרה שם אניות קטנות לאלפים וגם אניות קטור קטנות אשר להפחות של מצרים להממשלה לעבודת הנסיך ההולכות לכל פנות מצרים לאליכסנדרי' ראשיד דימיאט. מהעבר מזה ימה הגדול ולמצרים העליונה עד אוסואן ובלאד סודאן. ואני הלכתי עם אניה-קטור קטנה מבולאק לעיר ביינהסוייף עיר גדולה אשר בה שר ואנשי חיל מהלך יום אחד. ועל הדרך למעריב הנהר כפרים רבים ועירות קטנות הנקראים בלאד אל פול (ר"ל ערי הפולים הגדלים שם לרוב) ושם כפר מאתארא אשר שם פארי עמודים הידועים בספרי התרים וראש ספינקא אשר הערביאים יקראו לה ראש פרעון ועיר כפר עיאת ואסטא זאווית אל פיום אשר משם מהלך יום ביבשה לעיר הגדולה אל פיום. ועל הדרך אליה יש פאר עמוד גדול מאד יותר מאלו של גיזע וזאקארא והיא עגולה (לא מרובעת כהאחרים) מלמטה עד הראש ואין פתח בצדה כהאחרות והטיח אשר עליה לא נפל על כן אינם יכולים לעלות על ראשה ולדעת ענינה.

על עיר פיום הזאת יאמרו כי היא פיתום*) שבתורה ורעמסס ידוע במצרים התחתונה. עתה אין יהודים בכל ארץ פתרום אשר היא נגבה

---

*) וכן כתב הר"ר בנימין במסעותיו ולא ידעתי מנין לו. ואומר עוד ועד היום הזה נראה שם מהבנין שבנו אבותינו כונתו אל הפאר עמוד הנז' למעלה וזה ככל אשר שגו אחרים שפארי העמודים הם הבנינים שבנו אבותינו וטעות בידם כי כבר נודע שאלה הבנינים הם קברי מלכים קדומים עוד בטרם באו אבותינו למצרים והם בנאו ערי מסכנות לפרעה ולא קברים ועמודים. רבינו סעדיה גאון ז"ל הי' מעיר פיום שכן נקרא אל פיומי וקוראי הדורות כתבו ג"כ שהנשיא בן זכאי מבבל הביא את הרס"ג מעיר פיום במצרים ובאגרת התימן להרמב"ם ז"ל להרב.

לא כל הלילות והזמנים שוים פעם חמש אצבעות ופעם עשר ופעם שלש ולא כל החדשים שוים כי עד חמשה לחדש אביב שלהם (שהיה השנה הזאת אצלינו תמוז) נגברו בחוזק ועד ראשון למצרי (שהוא אצלם השנים עשר) מעט מעט ועד שבעה עשר לחדש טאט (הראשון שלהם כנז') תעלה בכח גדול ואז תעמוד מלדת.

את כל זאת ראיתי וידעתי בחנתי ונסיתי כי יודעים האותיות לאחור ומגידים עוד כמה ימים לפנים מתי תעלה היאור ולא יחטיאו. ואיה איפה אם כן סבת ועילת מטר ארץ כוש וזרם הרים לעליית הנילוס? אשר אמרו החוקרים. יעמדו נא הוברי שמים הטבעיים וישמיעונו כזאת? אם לא יד ה' עשתה זאת. או יבואו התרים והחוקרים ינסו ויבחנו כמוני אם על פני כחשי יענו ויאמרו לי כזבת גם כחשת!

ב) הבארות אשר יחפרו בכל ארץ מצרים בערים ובחצרות הבתים להוציא מים נובעים מבטן האדמה יוציאו מים מלוחים בלי טובים לשתיה רק לרחצה ולצורך שתיה והכילה אך מימי הנילוס יביאו או ימשיכו. והנה גם מי הבארות המלוחים האלה בעלות מי הנילוס יעלו גם המה ובירידתם ירדו ובעת מי הנילוס מעטים גם מי הבארות מועטים ועמוקים ובעלות הנילוס גם מי הבארות עולים ואבל הדלי למופת ואות אמת. גם מעלות הסולם והמקואות אשר ליהודים אצל בתי הכנסת יוכיחו שבעת הנילוס מעט באמצע הקיץ כמה מעלות ירדו הטובלים עד אשר יגיעו אל המים ובסוף הקיץ יעלו עשר מעלות הגבה למעלה ומי המקוה רבים שאין לירד למטה ולעמוד על שוליה ומי הבארות האלה רחוקים המה מאד מהיאור גם כמה אלפים אמות ואבור אין להם עמה ומטר סוף או גשם שוטף אשר בארץ כוש לא יגיע אליהם ולא יוסיפו את כוחם אל הבארות האלה. אין זאת רק אשר התהום מתחת עולה ומשקה כל עפר הארץ או עפר האדמה תוצא מימיה וליחותיה כי חזק עליהם החום הגדול באמצע הקיץ וימשכו אל כל מקום אשר ימצא שם מים כטבע המים למים וימצאו מין את מינו.

ג) גם את זה נסיתי לדעת האמת כמו שהגידו לי שמה דבר הפלא ופלא. והנה לקחתי בערב קודם ליל הנוקדה מעט עפר חול משפת היאור בכלי חרש לבן חלקה ושפכתי עליהם ממימי היאור ועשיתי כמו עסה קשה וגם יבש מעט בחמה והנחתי הכלי עם העפר קשה תחת אויר הרקיע כל הלילה עד אחר רדת הטל בבוקר והנה מצאתי בהכלי סביב עסת העפר מים בגובה שתי אצבעות. אז ידעתי כי עפר הארץ בכל מקום שהיא תוצא המים למינה (כאשר תגדל הארץ בטבעה פרי האדמה ופרי העץ) ותשטוף אל כל אשר תמצא שמה מנוח.

הנה נתתי לפניכם שלשה עדים נאמנים אשר לא יכזבו ממימיהם אל טבע מי הנהר הרבים והעצומים האלה אשר יעלו על כל גדותיהם בעתם ובזמנם. אך לא כל השנים שות בברכת המים (כאשר לא כל השנים שות ביבול האדמה) ישתבח יוצר כל ית"ת עושי מעשה בראשית מלבד הידוע דברי החוקרים ומודדי התבל שאדמת מצרים תגביה עפרה

נוספות מנסיעה השנית כאשר עברתי עוד בארץ מצרים תחתונה ועליונה בקיץ תרכ"ד ושלשה חדשים שבתי ותרתי בארץ פתרוס (בלאד אל סעיד) במהלך הנילוס עד למעלה מאסואן הוספתי והגדלתי חקירתי על אודות הנהר שבותיו ועילותיו שבוביו ומהלכיו וכל מקרהו וענינהו והנה מצאתי עוד שלשה דברים נפלאים במעלותיהו לא יכלו להגיד שבתם כל חוקר ודורש בטבעיות אם לא כי יד ה' עשתה זאת מראש הכינו עפרות תבל ובנהרות שם לו חוק ומשפט ולא יעברנהו הוא שם ממדיה על פיו יצאו ועל פיו יבואו עולים ויורדים במאמרו כי הוא צוה ונבראו.

א) יש יום קראו הערביאים יום הנוקדה (ר"ל התקופה) והוא יום שנים העשר לחדש בַאוּנָה שהוא חדש העשירי לחדשי הקאפטים (גיפטים) המתחילים ראש שנתם מחדש טֹוט (וזה מנין שמות חדשיהם 1 טֹוט, 2 בַאבַה, 3 הַאטור, 4 כיַאק, 5 טובה, 6 אַמשיר, 7 בארימהאט, 8 בארימודה, 9 באַשינס, 10 באונה, 11 אביב, 12 מצרי, והם מונים לעולם כל החדשים של שלשים יום בשוה וארבעה ימים בסוף השנה אינם עולים להם בחשבון השנה ובמספר ירחים אל באים ונשארו הארבעה ימים פנוים בלי חשבון. ותהי אצלם ימות השנה כל השנים שוים שס"ד ימים לעולם) אשר בליל הנוקדה הזאת חוק הוא ולא יעברנהו לא העביר מועדו אשר מתחיל לעלות מימיו מדי שנה בשנה עד כי גאו המים. וזאת יגידו מלפנים החכמים יודעי בינה לעתים בלוחותיהם ליל פלוני יהיה הנוקדה ולא יעבור. בפעם הזאת הייתי בחדש סיון בעיר אל מינייה אשר במצרים העליונה (אבער עגיפטין) ולא יכולתי לחזור משם לעיר אלקאהרא דרך הנהר בספינה אף קטנה כי היתה סוף העת אשר המים מועטים בזעיר ויש מקומות שאין בעמק המים רק ארבעה טפחים והספינה תבוא שם תוך החול ותעמוד ויאריך הנסיעה מאד וביבשה לרכוב על חמור קשה מאד בחום החזק והחול ואורך הדרך כמה ימים. וישבתי בעיר הזאת כשלשים יום עד יגברו המים. והגידו לי רבי הספינות והמלחים יום י"ב בחדש הזה יתחיל הנילוס לעלות ויומים אחדים אחרי העלותו נוכל לנסוע. יום הי"ב לחודש באונה לגיפטים היתה בשנה זו התרכ"ד יום כ"ג לחדש סיון למנין היהודים. בערב היום הזה יצאתי על שפת היאור ומדדתי עומק המים וגם תקעתי יתד במקום נאמן אשר יכלו מימי היאור על שפתו. וקמתי למחרתו ומדדתי המים במקום ההוא וגם ראיתי את היתד שתקעתי והנה נתוספו המים בלילה ההוא כחמש אצבעות. וכן נסיתי ומדדתי המים בכל ערב ובוקר כי כל עלות תגבורת המים ביאור הוא בלילה. אך
לא

וכבא יעקב אבינו הזקן לפני פרעה ברכו כשיצא הוא אל הנהר יעלה לקראתו וישקה האדמה כמאז ומקדם וכן היה שאחרי כן זרעו וכלה הרעב (כפירש"י שם) והיתה הברכה מועלת לפעם הזאת שישוב עלית היאור על ידי פרעה כאשר היה בתחילה ואחרי כן וזה פשוט מאוד. ולא הצרכתי להאריך ולפרש אלא מפני ששמעתי מרבים עתה עם הארץ שמפרשים שרק מברכת יעקב והלאה עולה הנילוס וקודם לא עלה ואינו כן כמובן ואין כל חדש.

בדרך אשר באה בה תרד מעט מעט עד המקום אשר היה גבולה בתחלה. ככה שנה שנה. מה רבו מעשיך ה'! ילאו כל חכמי הטבע גם יחד להגיע עד אפס קצה דעת יאוריך. יום יתבשר כי עלו המים למעלה עד המקום הידוע בקנה המדה יסבבו המבשרים ברחובות עיר בקול שירה וזמר וכל בני העיר יוצאים בחדות לבבם אל המקום ההוא (פום אל כליג) אשר שם יפתח נגור הברכה הגדולה להכנים המים לבריכות העיר בחוצותיה העשויות יאורים יאורים מקצה העיר עד קצהו קול המון חוגג. לפנים היו משליכים נערה בתולה בעדי קשוטי כלה אל תוך הנהר לקבל ברכת המים קרבן כליל לאליל מצרים אשר אמר לי יאורי. עתה אין זכרון למנהג הרע הזה. אנשים רבים יעמדו במגרפותיהם ויחפרו סביבות היאור לפניה לפנות לה הדרך. מהם אשר אינם זהירים ונשמרים לברוח מהשטף עד מהרה והמים הנגרים ברגש מרוצתם תכסם עליהם ויאבדו מתוך הקהל. הפחה נסיך הארץ וכל השרים ואנשי הצבא עומדים שמה. לשעשוע הנאספים ולברכת השנה משליך הפחה מטבעות כסף לפזרם בין העניים העומדים על שפת היאור והחופרים והמה יפשטו על החוף לאספם וכל דאלים גבר ילקוט פי שנים. ופעם גם עליהם תעבור הכוס של ברכה ויבואו במים אדירים ואין מציל מזרם הנהר אשר ישטוף בכח גדול. אין שנה אשר כמה אנשים נגללים ותהי להם למשחק. השנה גם נער יהודי ירד לרחוץ ביאור והזרם שטפהו ונאבד ואחר יום נמצא בחוף באלאק. פעם אחת (בשנים קדמוניות) לא עלו המים ולא יכלו להביאם העירה והיה עת צרה וגזר המלך על היהודים להביא המים והם התפללו וחפרו ובאו המים לרגלם ומני אז חוק הוא ליהודים פה לפתוח בראשונה מעבר הבריכה לבא הברכה לרגלם כאשר באה לרגלי אבינו הזקן יעקב ע"ה בבואו למצרים לפני פרעה *).

נוספות

---

*) רש"י ז"ל פ' ויגש ע"פ ויברך יעקב את פרעה מביא בשם התנחומא ומה ברכה ברכו שיעלה נילוס לרגלו לפי שאין מצרים שותה מי גשמים אלא נילוס עולה ומשקה ומברכתו של יעקב ואילך היה פרעה בא אל נילוס והוא עולה לקראתו ומשקה את הארץ. ולכאורה עדיין אין אנו יודעים מה ברכה ברכו? כי ודאי גם יקודם הי' הנילוס עולה ומשקה את הארץ וכך היתה תחילת בריאתה מיום ברוא ה' ואין כל חדש בבריאה תחת השמש ואולם כן הוא ולכן מעולם לא היה רעב במצרים כשאר ארצות אשר ימנעו מהם רביבים ומלקוש לא יהיה וגם לחם אין לעם הארץ. לא כן ארץ מצרים כגן ה' כי לא ימטיר ה' על הארץ והיאור פישון עולה ומשקה לא יחסר המזג פעם בשובע פעם ברצון. ע"כ. ויהי רעב בארץ וירד אברהם מצרימה גם יצחק אל תרד מצרימה וכן הוא מעולם לא נשמע רעב ללחם כבשאר הארצות וכמאמר יוחנן בן קרח כי ארץ מצרים נרד ושם נשבע לחם כו'. אשר על כן לא יכלו חכמי חרטומי מצרים לפתור חלום פרעה לשבע שני רעב (שהוא קרוב מאד אל החלום לכל חכם לב גם בלא רוח אלוה ממעל) כי זאת לא יעלה על לב איש לחשוב כן בהקיץ או בחזיון לילה וחלום לא החולם ולא הפותר אך הפעם מאת ה' היתה זאת נפלאות לגלגל על ידה סבת ירידת אבותינו למצרים לסדר המערכה ולעצור באלה השנים גם במי פישון לבל יעלה להשקות את הארץ כמשפטה ויראו כל עמי הארץ כי יד ה' עשתה זאת ויוסף אשר רוח אלקים בו יהיה המשביר והמושל

וכשבא

הקיטור והלך אל אשר יהיה הרוח ללכת. חסדי ה׳ כי לא תמנו וידו בכל משלה. ויען ידעתי כי אזניכם פתוחות לשמוע מאני חדשות מה (ואין כל חדש עמדי עתה) אספרה לכם מעשי ה׳ הגדול אשר ראיתי על נהר נילוס. יאור מצרים הוא פישון מארבע הנהרות היוצאות מעדן גן אלהים הנזכרה בראשית ברא ה׳ אלהים שמים וארץ וכל צבאם ונקרא פישון מלשון רבוי כמו ופשו מימיו שהוא עולה ומתרבה בזמנו ובמועדו ונקרא גם שיחור שמימיו שחורים בעת עלותו. והראב״ד אומר שבמקום שנופל בים נקרא שיחור ששם יתגעשו המים בשפע ונראים יותר שחורים. והערביאים יקראו לו באחר אל ניל ים התכלת כי צבע האינדיה נקרא בערבי אל ניל כי באמת המים בכל השנה תכלת כניל והתכלת משותף לשחור.

ימים אחדים אחרי בואי הנה מצרימה היתה עלית היאור יום הכנסו בשער העיר הנקרא פום אל כליג. קרוב שמה הארמון הגדול קאסיר אל ניל והוא בנין גדול מפואר עומד על שפת היאור ואומרים ששם מונח כל כתבי חוק ומשפט הנהר תוצאותיו ומובאותיו בין בולאק ובין מצר אל עתיק. מי כמוני נמצא פה לעת כזאת וימשול ברוחו בלי לרוץ כאיל להתענג במחזה נעימה ונזרה הזאת הנחמדת לעין כל רואי והממלאת נעימות עריבות כל לב ושרעף בהתבונן על מפעלות ומפלאות היוצר עולמו ופליאותיה ית״ש. ואף כי חכמי הטבע וחוקרי תבל הסבו עיניהם ממעשי נסים ופלא והראו לדעת כי הכנת הטבע פשוטה היא גם להנהר הזאת להיותה עולה במעלות עת האסף אליה מימי הגשמים העצומים מתמגית ההרים אשר סביב קרוב למוצאו בארץ כוש. (כי במצרים אין מטרות עוז) וזרועות השטף ימלאוה על כל גדותיה עד כי שטף ועבר גבולה מסביב כאשר עינינו הרואות גם בבאר א יוב אשר בעמק יהושפט קרבת ירושלם תו׳. עת מטרות עוז ירויון ההרים סביב לה תעלה גם מי הבאר יוב על גדותיה עבר ושטף על פיה ותהי לנחל שוטף שואן ברעש וככה יקרה לכל נהרות תבל. אבל הידמו אל נהר פישון? היערכו אל מי שיחור? כל הנהרות חוק וזמן אין להם מתי יעלו וירדו אף לא מדה וקצב. פעם ישטפו ארץ ומלואה פעם לא ירימו ראשן ובעמדם יעמודו גם ידללו ויחרבו כי הגשם והשלג הרם וילדם ולפיהם יגדלו וימעטו כאשר הבאר יוב לעינינו בירושלם. פעם בר״ח שבט יעלה על כל גדותיו שטף ועבר ופעם גם בניסן ישקוט ינוח ומימיו לא נאמנים. ואולם הנהר הזה פישון! כי ברכה בו פלאי תכונותיו מה יקרו? יקרת מערכותיו מה נורא? כל הנהרות לפניה יכרעון כל היאורים אליה השתחוינה חק וזמן נתן לה כשמש בצאתו וכירח במלואה לא תעלה ברעש לא תגביה עוף השקה הארץ במעלותיה מחוגות הארץ אשר בשפל ישבו לא תכסם במשאון אך ברחמים תשביע ארץ ומלואה ואשר בגובה יעמודו גם עליהם תשא כוס ברכתה להרות ערוגות מטעיהם כל חבל במנת גורלם ישבעון מטובה. ואחרי השקתה ורויתה כל ארץ מצרים בשלשה חדשים אלי סיון תמוז אב אלול תשוב

בדרך

אליה בכל שנה ושנה והשדלקות נמכרים לכל המוסיף במחירה ולפעמים יעלה מחיר ההדלקה ראשונה לאלף פיאסטר (מאתים פראנק) ומאלה הנדבות יעשו תכשיטים להס"ת ותיקוני פאר הבית הכנסת אשר כמעט נחרבה ותיקונה וייפוה ולפרנסת עניים העוברים ושבים ולקרן קיים. והגביר הנכבד סי' מתתיה נחמן נשיא עליהם ועל כל צרכי הבית והוא הגדיל לעשות עם הביהכ"נ והס"ת הזאת. ושאלתי מה יתרון לס"ת זאת מכל ס"ת שבישראל ומה היה לה ואין מגיד לי דברים ברורים אבל קבלה בידם כי קדמון הוא מאד ואיש אלהים קדוש וטהור כתבה והרבה נסים נעשו בה רופא חולים ומתיר אסורים כו' כו'. ומוציאים אותה לקרות בה ברגלים ובימים נוראים. ואולם ידעתי שהרב הגדול החכם והחוקר מו"ה משה חזן ז"ל שהיה אב"ד באליכסנדריא בא לדרוש ולחקור על הס"ת הזאת ובדקה והגיהה ואמר להם שאסור לברך עליה כי נפסלה מרוב ימים ויהי כמצחק בעיניהם וחשבוהו לכופר על כן לא הרהבתי עוד עוז לבודקה ולחרוץ משפטי אך ראיתיה בהשקפה קטנה ברגש קדש ספר תורה גדולה על גויל באותיות אשורית ספרדית מכתב אלהים יפה מאד. וכבר אמרו רבותינו ז"ל הכל תלוי במזל ואפי' ספר תורה שבהיכל.

ח.

הנהר פישון שיחור והוא הנילוס. — עליתו וירידתו, עילתו וסבתו.

אלה דברי האחרונים אשר כתבתי ממצרים לירושלם. בעזה"י יום טו"ב חשון התרח"י.

בית יעקב! היו שלום בטחו בה' אחי ורעי אלופי ומיודעי, ה' עמכם!

אל תתמהו על הימים עברו ואין חזון ממני כפעם בפעם. הידעתם את אביכם ואחיכם כי אין ידו טמון בצלחת אם בת עינו זורחת ודרכו נוכחת. אך אם אריב אל אל כי לא נחת ביעקב יסר יסרני יך וירפאני ועד כה מכתוב עצרני. ברכו בית יעקב! את ה' פוקח עורים ומחזיר אור לישרים. בכל משמר לא נמלטתי ממכות הארץ ותחלואיה וכבר הכינותי דרכי ללכת עיר סוויים (Svés) סוען — לנסוע משם לאדען באניות גדולות המביאות גחלי-אבן וחוזרות משם דרך עדן. וזה חודש עשיתי חוזה עם רב חובל אחד שהיה פה להכין לדרך הים צידו. ואחרתי מועד לילה אחת במסילת הברזל אשר עדין לא נגמרה ואין סדר למהלכה והוא עבר לפני נסע וילך ואחרתי עד כה. יה"ר שיהי' העכבה לטובה. והרופאים אנים עלי להגלל מאויר המקום הזה המעור והמחליש ואלך לי אל הים ואי"ה בעוד יומים אשים לדרך פעמי כי ארכו לי פה הימים ונפשי בחלה ויהי מה ארוכה. אין די כסף בחיקי לנסוע באנית

הקטור

והביהכ"נ פתוח כל היום ובקשתי להראות לי הגניזה ולא רצו באמרם כי סכנה גדולה ונחש כרוך עליה. ובאתי עוד בר"ח סיון ואמרתי להם שיש לי רשות מהרב האב"ד נ"י והם שחקו עלי ואמרו היתכן שיסכן אדם בנפשו על לא דבר כי גם לא ישלים שנתו. התחננתי לפניהם והראתי להם שיש עמדי מזוזה קטנה לשמירה מעולה גם ידעתי לחש לנחש ולהשמש הבטחתי מתנה להביא לי סולם עד שאמרו לי לפני האנשים היו שם עדים אתם היום כי העדנו בהחכם הזה לבלתי יסכן בנפשו לעלות ולאחוז בהגניזה ואנחנו את נפשנו הצלנו. גם מהתראה הזאת לא נפל לבי ואמרתי טוב טוב עדים אתם היום. השמש הראה לי דרך העליה גם הביא לי הסולם למעלה כי הגניזה בבית מרובע על גג הביהכ"נ וסתום מארבע רוחותיה באין פתח בצדה והגג פתוח ולמעלה אשר שמה יניחו או יזרקו בלויי וקרועי הספרים. ועליתי בסולם והיא מלאה גובה שתי קומות ואני אבל בעת תיקנו הביהכ"נ הניחו שמה ולמעלה גם כל הלוחות ושברי לוחות וגם ערימות עפר ואבנים וצרורות שנשפך שמה מהגג שנפתח. ואחרי עמלתי שני ימים ונמלאתי אבק ועפר בררתי והעליתי כמה דפים מספרים שונים ישנים וכ"י ולא מצאתי בם תועלת וידיעות ומי יודע מה יש עוד למטה כי נלאתי לחפש אבל גם נחש שרף ועקרב לא מצאתי ואסון לא נגע בי ברוך המציל.

כחמשה רגל רחוק מהבימה באמצע ביהכ"נ בנין עץ כמו מטה מרובעת גדורה סביב ארכה ארבע רגל ורחבה שלש פרוסה בסדין לבן ונקי ועליה אוהל על עמודי עץ בקרנותיה כסוכה. במקום הזה אומרים ישב ירמיה הנביא וקרא הקנות על חורבן ירושלם ת"ו ואיש לא ישב שם כי בנפשו הוא. אך נשים מקשות לילד אם יבאו שמה תמלוטנה ילדיהן על נקלה. לא הרהבתי עוז לשבת שם ועוד הרבה מעשי נסים מספרים לביהכ"נ הזאת.

בנסיעה השנית הייתי גם בעיר מחאיילה אל גביר כ"ה מילין מעיר טאנתא הנז'*) היהודים קוראים היום לעיר הזאת תחפנחס וכן כותבים בה בכתובותיהם. ולדעתי לא זו הדרך ולא זו העיר. כי לפי הנראה מסיפורי ירמיה מ"ג היתה עיר התחפנחס תחילת מצרים בדרך הבאה מבית לחם ביבשה ומחאילה היא בתוך הדלתא מעבר הנילוס מזה. היום ימצא בה יהודים כעשרים בע"ב ולהם חצר גדול אחוזת נחלה מימי קדם כי עיר ישנה היא להיהודים ושם ביהכ"נ נאה וס"ת עתיקה מאד בהיכל קדוש. והס"ת הזאת יקר וקדוש להם במאד מאד ותמיד אחר חג השבועות נאספים אליה יהודים רבים מכל גלילות מצרים לחוג שמה ולהעלות נרות לפניה והרבה נדרים ונדבות יגיעו אליה

---

*) הר"ב במסעותיו מדהתקל"ג יספר ומשם (מזיפתא ראה למעלה) לדמירה ד' פרסאות ושם כשבע מאות יהודים (לא נדע עתה ואין שם איש) ומשם חמשה ימים למחלה (היא מחיילה) ושם חמש מאות מישראל ואולי אז היו כן אבל זה ידענו שאינה רחוקה רק חצי יום מזיפתא ואולי גם ארץ מצרים ארץ צבי?

כתב אשורי ולשון יהודית כנראה ומפסוקי תהלים ברוך הבא בשם ה' פתחו לי שערי צדק כו' וכדומה. ולא יכולתי להעתיק ענין שלם כי נרקבו ונפלו. ובלי ספק הי' כתוב גם זמן הבנותו והבונה והמקדיש. קירות הבית הכנסת מאבנים ולבנים וגגה קורות עצים וקרשים והיא עומדת על שנים עשר עמודים שיש בשתי שורות וקשתות אבן עליהם והקורות מונחות על הקשתות. דמות תבניתה בכלל על סדר וערך בניני הקדמונים המפוארים. באמצע ביהכ"נ סמוך נגד ההיכל שבו ס"ת אשר במזרח עולים להבימה בשלש מעלות בנין עצים ולבנים עומדת על ארבעה עמודים העולים עד עשר אמות למעלה וגם אותה תקנוה ויפוה מחדש. העמודים ישנים מאד וחוט שנים עשר יסוב אותם והמוטות אשר יתגירום ולמעלה סביב כולם מפותחות בכתב אשורית כאמור. במזרח הבית נבוב גדול בקיר חמש אמות גובה ושלש רוחב שם ההיכל עם שלשה ס"ת אשר בם יקראו לעת האסף מנין לקרות ולהתפלל. בצד ימין בקרן מזרחית דרומית מערה קטנה ונר דולק תמיד יקראו מערת (לשון מושאל) אליהו כי שם נגלה לראשונים ואיש לא יבא בו רק אחר הטהרה והקדושה. ובקרן מזרחית צפונית למעלה עוד היכל נבוב קטון בקיר גבהו כשתי אמות ועולים לה בסולם בת חמש מעלות. שם ס"ת של עזרא (ראה להגאון חיד"א בשה"ג ח"ב מ"ש בזה כי איננה) ואני אוסיף להתפלא אם היה שם ס"ת של עזרא למה סמך הרמב"ם ז"ל על התנ"ך שהגיהו בן אשר בירושלם להעתיק ממנו ס"ת שלו ולא סמך על הספר הזה של עזרא בעצמו? אם גם לפני הרמב"ם ז"ל לא פתחו ולא הראו? או כי ירא לנגוע בו ולפותחו ולראות בו כי בנפשו הוא ולא ישלים שנתו. בכל חשק לבבי התאמצתי לעלות בסולם ולפתוח גם ההיכל הקטון הזה והשמש מנעני באהבתו לחיי נפשי פן יקראני אסון עדי בקשתיו הפצרתיו ופתיתיו כי טהור אנכי אשה עצורה לי והיום טרם בואי טהרתי במי מקוה. ואמר לי נקי אנכי ממך אם יקראך אסון ראה העידותי בך היום. טוב טוב ונלאה לי לפתוח דלתות ההיכל הזה. שם עומדת ס"ת גדולה ארכה ששה טפחים תוך תיק עץ מצופה נחושת קלל כהה מראיה ככל ספרי הספרדים. פתחתי וראיתי ס"ת פשוטה כתב אשורית בבלית ישנה מאד בלה ונרקבת כי לא תפתח לרוח. האותיות כמותו ונמחקו ואם יד תגע בה תפתח לפתיתים. ואמרתי להשמש יפה הזהירו שאסור לנגוע בה כי יפרחו האותיות ושם תהי' גניזתה כד"ת. ותה"ל זה חמש שנים מאז נגעתי בה ועודני חי כה לחי. ואולי העורון בעיני הבא לי שמה אחר סוכות הי' לי מזה? ראו ב"ה כי אורו עיני. ברוך פוקח עורים ולא הביט און ביעקב.

במסע השנית קיץ תרכ"ד חזרתי ובקרתי פה כמה פעמים. על הביהכ"נ עולים מבחוץ במעלות דרך מבוא התאים ועזרת נשים ושם גניזה לספרים בלואים וקרועים וכי הגידו לי כי ישנה היא מאד בית מלא גנזי ספרים משנים קדמוניות. רציתי לחפש שמה אולי אמצא דבר מה והלכתי שמה יום ב' דר"ח אייר אשר אז יושב שם הגבאי והשמש

רבות ובתוכם ביהכ"נ*) גדולה אומרים של עזרא הכהן הראש הסופר המהיר ספר דתא זכרו לנצח יבורך לאמר כי הוא יסדה ובה היכל אחד למעלה בחור הקיר מזרחה אשר שם ס"ת שכתב עזרא (לפי הגדת ההמוני) גם העיר הזאת והבהכ"נ בקרתי פעמים רבות. זה אך מקרוב נתנו אחינו יושבי מצרים אל לבם לרפאות שבריה כי מטה ולחזק בדקיה כי רבו וללבנה וליפותה בהדרת קדש ולהעלות ערך נרותיה והרבה נדרים ונדבות יתנדבו לביהכ"נ הזאת ונר תמיד תוקד בה לא תכבה. מעט היהודים היושבים במצרים העתיקה נכנסים להתפלל בה בשבת ויום טוב והשמש איש וביתו דרים באחת מבתי החצר לשומרה ולנקותה ולהעריך נרותיה. ובכל ר"ח יבואו אנשי מצרים לבקרה אנשים נשים וטף וגבאי מיוחד יושב שם כל היום לקבל הנדבות. ובראש חדש אייר יום טוב גדול להם שמה ורוב יושבי אלקאהרה ומשאר עירות סביב יבואו אל הבית הכנסת הזאת ומדליקים שמן למאור ומתנת ידם כי כל המדליק פתילה נותן נדבה זה מבעיר וזה מכבה והיום קדוש לאדונינו עזרא. אני הלכתי שמה בעשרת ימי תשובה [ובנסיעה השנית הייתי גם בראש חדש אייר ובראש חדש סיון ותמוז ובשארי ימים] ואין איש עמדי רק השמש. ברחובות צרים ומובאות אפילות סביאוני אל חצר רחבת ידים סביבותיה חורבות ישנות נוטות לנפול ומהם מתוקנות מחדש. ואולם אחד גבוה עשרים אמה. משם ירדתי בשלש מעלות לבית הכנסת. גבהה כאולם ארכה ורחבה כשלשים רגל. שממון ותמהון רובצת בה. הלוחות ושברי לוחות אשר היו על קירותיה מסביב ובנגד מזרח על ההיכלות והחגורות סביבות הבימה מלמעלה אשר היו חרותים עליהם פסוקי תהלים ושמות אנשים נדיבים וזמנים שונים הורדו ממקומם עת תקנו הבית והניחום במקום מיוחד בעליה והנם ישנים מאד בלים ומתולעים עד שאין להוציא מהכתיבות והחרותות ענין שלם. רק סביבות ההיכלות הניחו מעט מהקרשים המפותחות במקומם וכן המוטות אשר יתגרו הבימה הניחו מהישנות וכלם מפותחות חרות על הלוחות אותיות

כתב

---

*) הרב ר' עובדיה ברטנורא ז"ל בהיותו במצרים שנת הרמ"ז יספר כדברים האלה במצרים העתיקה יש ביהכנ"ס יפה מאד בנוי על גבי העמודים גדולים ואיש הוא מיוחס גם לאליהו הנביא ז"ל כי אומרים שנגלה בו אליהו לחסידים בקרן דרומית מזרחית שבו ושם מדליקין נר תמיד ובקרן מזרחית צפונית יש מקום מיוחד גבוה למעלה ששם היה מונח הס"ת של עזרא הסופר ואמרו כי זה שנים רבות בא יהודי אחד מארץ מערב וקנה אותו מיד השמש מהכנסת אשר בעת ההיא ובא לו לאליכסנדרי' להוליכו אל ארצו ובאתו עם הספינה מאליכסנדרי' לא הרחיק נטבעה הספינה ונאבד הוא והס"ת מתוך הקהל והשמש אשר מכרו לו במאה פרחים זהב בשנה ההיא המיר דתו ומת והלך לאבדון והגרתק של הס"ת ההיא נשאר עדיין בביהכ"נ ההיא ומדליקין לפניו נר תמיד ובשנה שעברה רצה המלך לקחת העמודים אשר ביהכ"נ ההיא נכון עליהם ולשום אותם בפלטרין שלו כי יפים הם וגדולים ופדו אותם היהודים באלף פרחים זהב ולפי פרט השנים אשר נמצא כתוב בחומת בית הכנסת ההיא שלשים ושמנה שנה קודם חורבן בית שני. וקרוב לו יש בית הכנסת אחר יפה וגדול אך לא כמוהו ומתפללים בכל שבת בבתי כנסיות אלו אשר במצרים העתיקה ומשכירים שמש להתישב שם לשמרם.

עתה אין במצרים העתיקה רק ביהכ"נ אחת ישנה מאד והשני' לא נדע.

מלבד שנוסחאות אלה קדומים הם וכל ספרי ארץ התימן כן הוא (ראה חדרי תימן) ידענו שאין להקראים ספרים מיוחדים לעצמם בחילופי נוסחאות מהרבנים ואף אין לכולם נוסח אחד ואין שום הפרש בספרים רבני או קראי וכמו שמצאתי אצל הרבנים ספרים מחולקים בחסר ויתר וניקוד וטעם ככה הוא אצל הקראים*) גם רוב ספריהם מהרבנים. סוף דבר תורה שבכתב אחת היא לרבנים וקראים ואין לקחת מזה שום עד וראיה. ואף כי אמר בדוד מרדכי שהם סומכים על קריאת בן נפתלי (ואם הי' בן אשר קראי איך יעזבוהו?) לא ידע מאי קאמר הלא ידוע שכל חילופי ב"א וב"נ הוא רק בקצת טעמים משרתים ומתגים ומוקפות ולא אחת מהם בתיבות ואותיות מלא וחסר פתוחות וסתומות. והן אמת כי עפ"י הרוב הם קוראים בבית הכנסת בשבת ויום טוב בחומשים או תנ"ך הכתובים בדפים נקוד ומוטעם. וזאת מפני שאין להם עתה ספרי תורה כהלכתה שאין להם סופרים והרבנים לא ימסרו להם רק במחיר גדול ואם יש להם ספר תורה כשרה קוראים בס"ת כהרבנים וכבר השיב הרמב"ם ז"ל באגרותיו ובשו"ת שאם אין בבית הכנסת ספר תורה כשרה מותר לקרות אף בחומש ולברך כדינו אף כי רבים לוחמים לו על זה הם קבלו בזה דעת הרמב"ם בבואכם עמדי לחדרי תימן אודיעה לכם עוד מזה. ועתה אשובה אל אחי אשר במצרים ועיר אל קאהרה אשר אני נאחז בה היום.

ז.

מצרים העתיקה ובית הכנסת של עזרא.

מצרים העתיקה וכן בערבי מצר על עתיק רחוקה מרחובות היהודים מהלך שעה על החמור אן ברגליו. עתה כמעט חוברו שתי העירות יחד ע"י הבנינים והטירות הנתוספים תמיד י"א שהיא צוען מצרים ונקרא פאסטאט אל מצר. שם ישב הרמב"ם ז"ל כאומר באגרותיו אני שוכן במצרים והמלך בלקאהרה. גם האר"י ז"ל נתגדל פה כמסופר בתולדותיו. עתה יושבים בה כשנים עשר בע"ב יהודים ובקיץ יוצאים הרבה מעשירי היהודים לשבת פה לרוח היום ולחפשית האויר בהיותה על שפת היאור המשתפכת פה ברחבת עוזה ושם אניות יהלוכון (חוף האניות) פה חצר גדול אחוזת נחלה ליהודים מקדם קדמתה עם חורבות

רבות

---

*) ראיתי במצרים בבית הכנסת הקראים חומש כ"י על קלף ישן נושן מאד וחסר כתוב בגליון על פסוק גם דור עשירי לא יבא להם בקהל ה' בבבלי מתוקן יבא לכם? והוא פלא. ובאמת מצינו כיוצא בזה (יהושע כ"ג י"ב) והתחתנתם בהם ובאתם בהם והם בכם ובאיכה אשר צוית לא יבאו בקהל לך.

בן טבאי ושמעי' ושמאי ור' אליעזר הגדול כו' ורב ענן כו' כו' הידועים בתלמוד למקבלי שלשלת הקבלה מתורה שבע"פ והם אומרים הלנו הם ועל דעתם קוראים להם קראים? אין כאן מקומו להאריך בזה אך מאשר הביאני הענין. ואם לא הנאתוק הוא העדות שמביא שם לבזות את שמעון בן שטח מנער בן שבע עשרה שנה משה בשיילי שאמרו לו באליכסנדרי' והראו לו המקום אשר שמעון בן שטח בעת ברח מפני ינאי לאליכסנדרי בנה שם ביהמ"ק ומזבח והקריב קרבנות בחוץ ובשעת איסור הבמות ואחר כך לקחוהו הישמעאלים לבית תפלתם עודנו עד היום באליכסנדרי ובזו העדות מלאו מקום להתגולל ולהתנפל על התנא שמעון בן שטח זצ"ל בדברים שאין להם שחר ואנכי מה אשר אתבע עלבון שמעון בן שטח ושארי עלבונות מהספרים ההם אבל אחזק עדות הנער משה הנז' אמת נכון הדבר שהיה באליכסנדרי ביהמ"ק ומזבח בחוץ בשעת איסור הבמות והוא עתה ביד הַישמעאלים אבל לא שמעון בן שטח עשה זאת חס חלילה רק חוניו בן שמעון הכהן כמסופר בתלמוד סוף מנחות ונחלף לו שמעון בשמעון ולא ידע מהתלמוד הנז' ואשם בעדות שקר.

ואולם אם כנים הגהת החכם אבן רש"ף נ"י אשר הגיה בהעתקת הרי"ז נ"י באה"ל במקום שלמה בן בויאעא הסופר 'בן ירוחם„ וזה אשר נקרא ר' סלמון בן ירוחם (לא שלמה וסלמון לחוד) והוא ודאי קראי היה מראשי אבות חכמיהם וסופריהם הוא אשר נלחם ביד חזקה ובחימה שפוכה בנקם נקם נגד רבינו סעדיה גאון ז"ל. ואני לא אוכל להעיד מה שעיני לא ראו אך החכם ר' יעקב זאב נ"י המעתיק הנז' עיניו לו ראו הוא ישב באה"ל וידיו העתיקו מתוך הכת"ר עצמו הוא ולא אחר ונאמן עלי כמאה עדים שלא ישנה. וגם שבעת העתיקו לפני תשע שנים עוד לא עלה על לב איש לחקור ולדרוש מי הוא זה הסופר ומה אמונתו וגם אינני מהחוקרים והמבקרים ומסיח לפי תומו כזה אין לחשוד בשום זיוף. ואם נאמר שמזייף ועומד הוא מקדמת דנא (כי החכם אבן רשף כמדומני שלא ראה גוף הכתב שלא הראוהו ואם ראה בעיניו יבא ויעיד ויבחנו דברי שניהם ודבר מי יקום?) הלא לאלהים פתרונים וה' יודע ועד*).

אמנם מה ששאל החכם מו"ח נ"י (בהמגיד שם) לראות ולדעת אם גם הקראים כותבים ספריהם על הדרך הזה (ב"יד) השנויים שנמצאו שם ראה למעלה) על זאת אשיב שאין זאת אבן בוחן כלל. כי מלבד

אברהם אבן רשף נ"י ביקש להושיבם בירושלם ודעו נא וראו אם לא יד ה' עשתה זאת כאשר הזהירונו חז"ל בלי לדחות אבן אחר הנופל. **והאמת והשלום אהבו.**

*) במס"ג של התנ"ך כ"י שלי בפ' בשלח ע"פ ה' ימלוך לעולם ועד נמסר בזה"ל כל פת' (ר"ל העין של ועד בסגול) במ"א כמו ואנכי היודע ועד (ירמי' כ"ט כ"ג) (ר"ל שהעין בצרי) וכנר' שהמס' מפרש גם זה כעו לעולם ועד ולא מלשון עדות ונכון כי אחרי שאומר ואנכי היודע הוא טוב מהעד? אבל יאמר שאנכי יודע לעולם ועד ופרשו עד בפת' שוכן עד וע"ש בראב"ד.

לרבנא בועז הנשיא בן רבינו שלמה הנשיא בן רבינו דוד הנשיא בן רבינו חסדאי כו'. וזה חסדאי מפורש אצלם במקום אחר שהיה בן חזקיהו בן בועז יהושפט יאשיהו שאול כו'. ובמ"א הם מונים יחזקיהו בן דוד בן בועז ומהם מוסיפים עוד ומהם גורעים וביחוס של זה הכתר חסר ג' דורות חסדאי יחזקיהו דוד נגד היחש הנז' גם סדר היחש מר' בוסתנאי ומאלה הם גורעין ומוסיפים ומהפכים הסדר נגד כל ספרי קוראי הדורות ונגד התנ"ך שלי. והאמת שאין לנו ולהם סדר אמיתי נכון ביחוס תולדות הנשיאים האלה. כי בדברים הנתלים באילן הכבוד רבו הטעות בזדון או בשגגה על כן הם שונים ומשונים זה מזה. עכ"פ יותר יש לסמוך על הסדר מרב האי גאון ז"ל המובא ביוחסין והכתוב בתנ"ך שלי הנראים לאמת יותר והם קודם במעלה ובזמן. כי יחוש הנשיאים אשר בס' דד מרדכי וארחת צדיקים להקראים הם בעצמם כותבים שם שקראי אחד מליטא היה במצרים שנת ה' אלפים ארבע מאות וראה שם על ברית מילה שכתבו שמו בספר היחש של הנשיאים ישועה בן ברוך כו' ומשם הביא להם כל הסדר ועל זה ניקום ונסמוך? ואין פה המקום להשתעות מזה אך ראה שם טעות קל שסד"מ אומר שרב ענן נשיאם הי' ד"א ת' (אשר באמת היה ד"א תקכ"ג) ואח"כ מביא ר' בוסתנאי אבי אביו שהיה ד"א ארבע מאות וארבעים. ארבעים שנה אחר בנו? ואמנם על הס' דד מרדכי וארח"צ ניתי ונסמוך ומהם נקח ראי'? אשר כל דבריהם אינו אלא לקנתר ולתת דופי להגדיל המדורה ולהוסיף פחם לגחלי התבערה*) והרי הם מונים גם יהודה בן

---

*) אשר לא כן היה דרך רבני וחכמי הרבנים האמיתים. ראו נא מ"ש רבינו הרמב"ם ז"ל באגרותיו וז"ל: כי אלה הקראים השוכנים פה בנוא אמון ובארץ מצרים ובדמשק ובשאר ארץ ישמעאל וזולתם ראויים הם לחלקם מחלקי הכבוד להתקרב אצלם במעשי יושר ולהתנהג עמהם במדת הענוה ובדרך האמת והשלום כל זמן שגם הם ינהגו עמנו בתמימות ויסירו מהם עקשות פה ולזות שפתים ולדבר תועה על חכמי הרבנים שבדור וכ"ש כשישמרו לשונם מלהלעיג ומהתלוצץ בדברי רז"ל הקדושים התנאים חכמי המשנה והתלמוד שבדבריהם ובמנהגיהם הקבועים לנו מפיהם ומפי משה מפי הגבורה אנו הולכים. וכזאת יכון לנו לכבדם וללכת לשאול בשלומם אפי' בבתיהם ולמול את בניהם ואפי' בשבת ולקבור מתיהם ולנחם אביליהם ופלגינן להו יקרא כו' דדילמא נפיק מנייהו זרעא מעליא והדרא בתשובה והכי אפכתן לרבי' האי גאון זצ"ל ור' יהודה ז"ל דאמר הכי ולענין מילה כו' ואין מעבירין עליהם כל אלה הענינים נוהגים בבבל ובדמשק ובש"מ מפני שמלין כדת חכמים ז"ל ופורעין ומוצצין ובמוהל הממונה ע"פ ב"ד ומתכנסין לבתיהם ת"ח ומתפללין כמנהג שלנו ואין משנין כלום ע"כ ותני' מפרנסין כו' כ"ש אלה שהם מתולעת יעקב ויינם לפי שכלי אין בו צד איסור שהרי יין כותים היתה בחזקת היתר עד שמצאו להם דמות יונה כו' אבל הקראים אין ביינם שום איסור ואע"ג דלית להו ולפני עור וגו' מהימני אחמרי כ"ש היכא דאינהו שתי מיני' דשרי לי' לבר ישראל למשתי מיניה דתנן כו' דהא בדילי אינהו ממגע א"י ועפי מזדהר כו' עכ"ל. וראו נא רבותי כי דברי חכמים דברי נבואה ובעבור האמת והשלום אשר קרבו הרבנים להקראים חזרו למוטב וקראים עוד אינם שם. לכו נא וראו ובקשו בחוצות דמשק ורחובות בבל וארם צובא ונוא אמון וכל גלילותיהם אם תמצאו שם עוד קראי כי חזרו כולם לרבנות ואין עוד זולת כשלשים בע"ב על יד נהר פרת הנקראים אל היט וראיתי שנים מהם בירושלם וגם הם מבקשים מפלט למו ממקום ההוא והחכם הקראי ר' אברהם

עתה נחקרה לדעת מי המה האחים הנשיאים יאשיהו ויחזקיהו בני (שלמה בן) בן דוד בן בזעתה (או בועז) אולי יעלה בידינו להכירם ממקום אחר ולשפוט עליהם. ולדבר הזה אני צריך להעתיק את הרשום על התנ"ך כ"י הנפלא שהבאתי מארץ התימן הכתוב אחרי י"ג דפים המצויירים מהאותיות הפניניים קודם התחלת התורה (בכתב מאוחר ספרדית חצי קולמס) וז"ל: זה נוסח כ"ד ספרים שלמים טהורים בחונים ומזוקקים שבעתים והוא ליקרת מעלת גדולת קדושת מורינו ורבינו אבן בוחן נזר ועטרת כליל וכותרת צנצנת המן אור עם לא אלמן לכל טובה מזומן יחיד הרוב (או הדור) עומד בפרץ רוש הנגידים וגדול ליהודים משנה למלכים מבחר הנסיכים הקצין הגדול המעוז המגדל אשר חכמתו כדניאל ולעם ה' מושיע וגואל חותם תעודה ונצר התעודה בימיו תושע יהודע הוא מורינו ורבינו ואדונינו כהר שר שלום הנשיא אשר ליהודה קונה כל מדה חמודה הסמוך מפי אדונינו ר' שלמה הנשיא ראש גלות יש' מולא נפום אנדלום ואלדין (ר"ל תולדות כמו בני) כהר מורינו ורבינו ר' פינחס בן יאשיהו בן יהודא בן עוזיהו בן שלמה הנשיא בן זכאי בן יהודה, דוד, יצחק, שלמה, חסדאי, בוסתנאי, כנפאי, מור זוטרא, רב הונא, חנינא, מרימר, מור זוטרא, דהנא, הונא, אבא, עוקבא, נחמיה, נתן, ענן, שפט, יוחנן, יעקב, חזקיה, שמעיא, שכניא, עובדיה, ישעיה, חסדאי, ברכיה, חנינא, משולם, זרובבל, שאלתיאל (ומונה והולך כל סדר היחש עד דוד המלך ועד אדם הראשון לא אאריך בהם ובביאור) ואלה שמותם לתולדותם (ר"ל אלה שמות בניהם) ר' מלכי צדק הבחור המכונה כוגא (ר"ל כמו נשיא בערבי ופרסי) כליפא הנשיא ומשנהו פרי עץ הדר פנחס המכונה כוגא בירע אל אמן והשלישי יחזקיהו המכונה כוגא כזור גמהב והרביעי יאשיהו יסעדהו המלך אשר בידו נפשות החיים אלהי ישראל יזכהו ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולהבין כל דקדוקה לקרוא מה שכתוב לא ימושו מפיו מעתה ועד העולם אמן. נכתב ונחתם ביום ז' לאדר שנת ויכתב **משה** את השירה הזאת ליצי' (אשר לפי חשבון האותיות שהקו מסוך עליהם עולה תשס"ב או תשפ"ג מנין כולם).

והנה במקומו אפרש את הכל בעזה"י. והצריך לחקירתנו בזה הוא לדעת שזה הרב שר שלום הנשיא ור' שלמה הנשיא וריש גלותא אחים היו בני ר' פינחס כו' ור' שר שלום נסמך לנשיא מאחיו ר' שלמה הנשיא שהיה גם ריש גלותא. ואלה הארבעה הם בניהם ואולי שנים הראשונים לר' שר שלום הכתוב ברא"ש והשנים האחרונים יחזקיהו ויאשיהו לר' שלמה. איך שיהיה גם פה מצאנו יחזקיהו ויאשיהו אחים נשיאים גם שלמה גם דוד כו' ואלה ברור שהיו מהרבנים כי לא נתיחשו לשאול וענן. ואם תאמרו שאין הסדרים שוים בתנ"ך שלי עם התנ"ך של הר"צ? הלא גם עם ספרי הקראים אינו שוה שהרי בעל ד"מ ואור"צ אינם חושבים ליאשיהו וחזקיהו אחים ולא בנים לשלמה בן דוד בן בועז. גם אומר שם קודם שר' יפת שהי' בתחלת אלף הששי מסר

לרבנא

הרמב"ם ז"ל במצרים וכשראה התנ"ך המדוקדק הזה החזיק בו והעתיק ממנו ס"ת שלו עפ"י הכתוב בו והרמב"ם ז"ל הי' בירושלם ד"א תתקכ"ז אולי ראהו אז בירושלם ולפיכך ידע ממנו שהוא מוגה שהגיהו ממנו בירושלם*) ואח"כ הלך זה הכתר בגולה להרס גובא לא נדע מאיזה סיבה ועודינו שם עד היום הזה בכבוד גדול.

בסוף הכת"ר כתוב בזה"ל זה המצחף (ר"ל הספר) השלם של עשרים וארבע ספרים שכתב אותו מרנא ורבנא שלמה הנודע בן בויאעא הסופר המהיר רוח ה' תניחנו. על הסופר הזה אין לי לע"ע עדים וראי' מי היה אך מהברכה רוח ה' תניחנו אין לשפוט שהיה קראי כאשר כתבו אחרים שהברכה הזאת ירושה היא אך להקראים ושקר נחלו שכל הספרדים כותבים כן ונוסח נחלת קדומים היא להם מימי עולם. וכן מתחיל נוסח ההשכבה של הספרדים תראו בסדוריהם.

והמנקד והמסיר המלמד הגדול כו' כו' מר רב אהרן בן מר רב אשר כו' האיש הזה כבר נודע ומפורסם מני אז ועד היום לרבני וכן חזותו מוכית מר רב שהרבנים כותבים כן. והרמב"ם ז"ל שהי' סמוך לו לאחריו כמאה שנה מזכירו לטובה וסמך עליו אחר כל עמלו וטרחו והזכירו לטובה ואין ספק שרבני הי'. ועכ"פ אין להוציא איש מחזקתו רק בעדים נאמנים וגם כי רוב ישראל רבנים הם והוה רובא וחזקה שהיה מר רב אשר רבני.

עוד שם כדי שיוציאוהו אל הקהלות ואל הישיבות שבעיר הקדש בשלש רגלים כו' לקרות בו ולהתבונן וללמוד ממנו כל אשר יחפצו ויבחרו כו' זה פתרונו. כי יש בירושלם בתי כנסיות מעותדים אך לתפלה והם נקראים קהלות עד היום כמו קהל ציון קהל ת"ת קהל סטאמבולי. ויש עוד ישיבות רבות מעותדים ללמוד בהם כל הימים והלילות ויש גם בהם ארון וס"ת ולפעמים מתפללים בהם בשבתות ובמועדים ומנהג ישראל מאז ועד היום שבאים ועולים לירושלם מכל המדינות מסביב מדמשק וארץ וסביבותיהם מקוסטא וארץ תוגרמה וממצרים לעשות בה בשלש רגלים זכר לעליית הרגל בזמן שביהמ"ק היה קיים תובב"א ועושים בה גם יו"ט שני כד"ת כי דעתם לחזור ואז מוציאים כל הספרים הנמצאו בבתי כנסיות הנקראות קהלות ובהישיבות ועושים הקפות ומראים לעולי רגלים ובזה יובן כל הכתוב על הספר בזה.

עוד שם. ואם יחפוץ איש מכל זרע ישראל מבעלי הבנה (או הבינה) מהרבנים בכל ימות השנה לראות בו דבר כו' יוציאוהו אליו לראות בו כו' לא לקרות ולדרוש כו'. הכונה שבכל ימות השנה אין רשות לקרות בו ולדרוש וללמוד כמו בשלש רגלים כנז' רק כדי להגיה ממנו ודוקא מבעלי הבינה מהרבנים. והנה כמדומני שלא נשאר עוד שום ספק בפה ובלב שהכתר תנ"ך כ"י הזה אך להרבנים שהיו בירושלם וממנו כי גם המקדיש היה רבני בן אדם לדומה לו. עתה

*) ואף שמדברי התחכמוני נר' שלא היו יהודים בזמן ההוא בירושלם אין לסמוך ע"ז כאשר אבאר בא"ב אי"ה בשובי לירושלם.

לדעת! שביומים ההם מי שהקדיש איזה ספר על הקהלות ההם היה כותב על ספרו מפורש אם לרבנים אם לקראים ובגזירות וחרמות וקללות שלא ימכר ולא יגאל כו' ולא ישונה מדעת המקדיש. ועתה נשובה ונראה את הרשום בכתב אמת על התנ"ך שבארם צובא והפתרנו והבארנו באר היטיב נעלה מכל ספק. בדף הראשון בפתיחתו כתוב הדר מפורש קודש לה' על ישראל הרבנים השוכנים בעיר הקדש לא ימכר ולא יגאל כו'. הנה לפניכם ברור נכון שהוקדש להרבנים לא להקראים (כאשר מפורש על המחזור הדפתר של יעבץ בן שלמה הנז') ובזה העמוד למטה בשפת ערבי וז"ל אנתקל (נעתק ממקום למקום) באכם (ברשות) אל אפתכאק (הנשיאים) מן נהב (מהשלל) ירושלם עיר הקדש ת"ו לקהל מצרים לכניסת ירושלם (באהרנות האל המנהג שכל ביהכ"נ יש לה שם כמו היום במצרים כנים מצרי כנים טורקי כנים פורטיגיזי כו') והחכם מו"ה העתיק: „כן נעתק בעזהי"ת ונתקן" וזה טעות המעתיק הראשון כי אנתקל בערבי פתרונו בעברי נעתק ושייך על העתקה ממקום למקום גם מכתב ומלשון ללשון וכאן פתרונו ממקום למקום מירושלם למצרים ותיבת בעזהית"ש כתוב למעלה כדרך כל ההחלה ומנהג מאוחר הוא והכניס זה בפנים והוסיף ג"כ ונתקן לחזק ההעתק ובמקום באכם בערבי שפתרונו בעברי ברשות כתב מהכם תואר הכותב וזאת הביאו לנקוד נקודות תמורת התיבה אל אפתכאק בערבי הנז' שפתרונו בעברי הנשיאים והוא חשבה לשם החכם הסופר והוא שם פלאי לא ידע מי הוא זה שם חדש או לא ידע לקרותו. וכל זה הוליכו לטעות עוד לכתוב במקום מן נהב בערבי שבעברי מן שלל העתיק וכתב כדי לחבר המובן ובזה יש שגגת גם המעתיק הראשון. וכל אלה הביאו להחכם הרב"ג לדרוש מה שדרש. ובאמת אין כאן לא שם הכותב והמעתיק והמקדיש לא רבני ולא קראי רק הודעה אחרונה בעת שהובא למצרים שהיתה ברשות הנשיאים ולא נשתנה מדעת המקדיש אשר השבע השביע ועל זמן השלל הזה אשר יצא הכתר בגולה מירושלם למצרים ברשות הנשיאים אין מגיד לנו אך קרוב ונראה שהי' זה שנת ד"א תתקמ"ב עת כבש הסולטאן שאלאדינו קאליפו מלך מצרים את עה"ק ירושלם מיד הנוצרים ואז היתה ירושלם לביזה ולשלל כליון חרוץ (וגם יהודים דרו בירושלם בזמן ההוא כאשר יספר הרב בעל המסעות שהי' בירושלם ערך שנת ד"א תתקל"ג שהיו בה מאתים יהודים דרים תחת מגדול דוד בפאת המדינה. כי הרבה שנים אחרי זאת לא היו יהודים בירושלם כי גם הרמב"ן ז"ל שבא לירושלם שנת הא' ז"ך לא מצא רק שני יהודים צובעים ואז הובא הכת"ר הזה למצרים ברשות הנשיאים ובאותו הזמן היה
הרמב"ם

יהודה ובין אפרים כל הימים וגררו אלה לאלה. וזאת היתה הנסבה כי נתרחקו ישראל מעל ה' ומקדשו ועשו להם אלהים אחרים וגם יהודה שת קציר לו גם את הרעות למד ממלכי ישראל עד כי עלתה מה שעלתה היא שחרבה עירנו ושמם מקדשנו ובכל הארץ פזורינו ועדיין מרקד בינינו בכל מקום ובכל זמן ה' יברכנו בשלום.

מלין ת"ם הוא מהמכילתא ומדרשי חז"ל. והראב"ע כתב שלפי עומק פשט המקראות אין צורך לתיקון ומבוארים יפה כמו שהם כתובים לפנינו (ובפרט המקרא הזה במלאכי כי אתם קבעים אתי) והקראים הרודפים אך את הפשט הפשוט ומדרשי חז"ל מוזר למו לא יעלו אלה הי"ח הק"ם על ספריהם [אף כי מסרה קדומה הוא] ומדוע טרח זה האיש משה בן אשר לכותבם בספרו? אם לא כי רבני היה והאמין לכל דבריהם וזכר לדבר גם ממה שכתב מנין זמנו למנין אחר החורבן כמצות חז"ל (ע"ז ט' ע"א) מכאן ואילך צא וחשוב כמה שנים אחר חורבן הבית כו' ופירש"י ז"ל והבא למנות סדר חכמים ותייהם או שני שט"ח או שום מעשה המאורע ימנה לחורבן הבית. וכן עשה זה האיש משה בן אשר כאשר העתקתי למעלה: „נכתב לקץ שמונה מאות ועשרים ושבע שנים לחורבן הבית השני" והארבעה עדים כשרים ונאמנים יבאו ויגידו צדקתו כי נאמן רוחו עם הרבנים ולבבו נכון במדרשי חז"ל. ובכל זאת לא יקשה בעינינו על הברכות אשר ברכו להקונה יעבץ בן שלמה בעל הספר שהיה קראי (מלבד הטעם אשר יענה את הכל) שהם חיו כמו חמשים שנה קודם הרס"ג ז"ל ובימים הראשונים אחר ענן ושאול בנו עוד לא פרצה השנאה בין הרבנים והקראים החדשים ההם ולא יצאו לקראת נשך בנקם נקם לאיבת עולם. גם לא נתרחקו הקראים מהרבנים מרחק גדול ולא היה עוד רב הדרך ביניהם רק בדברים אחדים כמו קדוש החדש עפ"י הראיה והדלקת נר בשבת אשר יצאו למתחסדים יותר על הרבנים. אבל לא התירו אגודת האחוה ולא נמנעו מלשאת ולתן יחד ולברך איש את רעהו כאשר היו מאז ומלפנים*) איך שיהיה! הראיתם לדעת

*) אם לא פרצה המחלוקת העצומה אח"כ בימי הגאון ז"ל במצרים ובכל אשר פרצו גדר ויעבורו והקראים נתרחקו מעל גבול ישראל הלאה ובנו במות לעצמם גרעו והוסיפו ולא החזיקו גם בדרכי ראשיהם הראשונים מי יודע אם לעת כזאת כבר שבו והיינו לעם אחד ולא נפקד שבט מישראל. ובירושלם לא נדע אם היה מעולם מחלוקת עצומה ביניהם ורודפים אלה לאלה והרב כפתור ופרח פ"ה בדבריו שם על הקראים והוא קורא אותם צדוקים (ולא כן אומר הר"י הלוי בכוזרי) וז"ל: והנה תמצא עמנו היום בארץ הצבי הרבה צדוקים סופרים והרבה ספרים נאים מכתיבתם בתורה נביאים וכתובים ועל ס"ת מסתברא שבמה שאינו ניכר שאין ראוי לסמוך עליהם בעבוד לשמה וכתיבת אזכרות לשמן כו' הרי שספרי תנ"ך היו קונים מהם ומוכרים להם ועד היום הזה הקראים שבירושלים מתקרבים ומתאחוים להרבנים יותר מהקראים שבמצרים ובשאר ארצות והם מתי מספר ונער יכתבם. ומאשר אני מכירם זה ל"נ שנה עוד אינם למנין עשרה וכן זה מספרם רבות בשנים כנודע (והדברים עתיקים) בעוד שהרבנים נוספו בירושלם על אחד ארבעה יה"ע ואך יד השלום עשתה זאת. ולעולם זאת על ישראל בכל עת תצא מאתם כתה חדשה אם ירדפום עד חרמה או אז יתעצמו ויתאמצו הנרדפים ויהיו לחומה עזה אשר לא עוד מהרה עמודיה יתפלצון ואם יניחום יכלו מעליהם כשלו ונפלו ורודף אין יבושו וישובו כי גם במרד ובמעל הגדול של ירבעם בן נבט בכונה רצויה הזהיר ה' ע"י איש האלהים שמעיהו לא תעלו ולא תלחמו עם אחיכם בני ישראל! כי אז אם שמעו אל דברי הנביא לא ארכה ממלכת ירבעם ושבו אל אדוניהם בית דוד כדבר אחיהו השילוני לירבעם ואענה את זרע דוד למען זאת אך לא כל הימים וזאת לא נתקיים כי לא שבה עוד מלכות בית דוד שגלו כולם? אבל רחבעם לא שמע אח"כ בהתחזקו במלכותו לנבואה הזאת גם אביה בנו ומלחמה היתה בין

שלדעת קורא הדורות והיוחסין כו' כו' היה במאה התשיעית לאלף החמישי יותר ממאתים שנה אחריו. וגם אביו הי' שמו מר רב אשר (ואולי היה מבני בניו) ושכן הוא זמן הנשיאים הכתובים בהרשימה זאת של ארם צובא כאשר יבואר הלאה.

ואם נניח את ר' משה בן אשר הזה לכסא יושפט לפני חכמי לב לדעת מה היה רבני או קראי? יתיצבו עליו ממינים ומשמאילים. כי זאת עינינו רואות שיעבץ בן שלמה אל כלפי הבבלי תושב ירושלם בעל המחזור (נביאים) אשר ברכו האיש משה בן אשר בכל הטובות ובכל הברכות הי' קראי ככתוב בו מפורש שהקדיש אותו בירושלם ללקראין העושים את המועדים על ראיית הירח. אמנם אם נפן מעט לצד ימין יש לנו לשפוט בצדק כי הואיל משה הלוך אחרי דברי חז"ל בתלמוד ומדרשים בכל דבריו. א) מסדר וממספר הנביאים ותחיות החזון ומה הלשון אומרת מכן והילך הט אזניך ושמע דברי חכמים אשר הם לקוחים מתלמוד ולשון ס"ע רבא. ב) המלינה וכמצורע מוסגר לקוח מלשון המשנה (מגילה פ"א) אין בין מצורע מוסגר. ג) עוד כתוב שם בדף אחר בזה"ל סדר המקרא תורה האשמרת הראשנה קדמניות וסדוריו כתורה משנה תורה כתורה סיום התורה כתורה (ר"ל שגם ח' פסוקים האחרונים משה כתבם עיי' סופ"א דב"ב) סדר הנביאים האשמרת התיכונה שילום התורה כמעמד התורה ולומדים ממנו הורייה כתורה (ר"ל שמדברי נביאים לומדים הדינים כמדברי התורה כי כתובים נקראו דברי קבלה ודברי תורה מדברי קבלה לא ילפינן (ב"ק ד') כאשר אמר לקמן על סדר הכתובים) משיבי נפשות צירי אמונה שלוחי מצות עומדים במגדול מעל לעם וכל אחד ואחד דבר אמת בפיו באשמרת התיכנה יושבים בכבוד סדר הכתובים והאשמרת האחרונה קבלה של אמת (איוב משלי תהלים) וזכרון ראשונות (ודב"הי דניאל עזרא נחמיה) ושמותן מלמדים עליהם על היחוד בראשיהם ועל הכלל על גבוליהם תורה נב' וכתו' וכל זה להודיע לכל באי העולם כבוד קדושתם וגודל שבתה ועוצם תפארתם שכל הברוי(?)וכל העליונות והתחתונות והעתידות והקדמוניות והחדשות שהן על סידורן ועל חלקם ועל גבולם וכל העליונים והתחתונים אם רבו בשמות ובמיניהם הם שבים לסידור הזה בבית קדש הקדשים והקדש וחצר אהל מועד עכ"ל לא רציתי להאריך בפתרונו כי את מי אין כמוני לפותרו. עכ"פ שכל הישר יבין כי הדברים האלה סדורים. ובנוים עפ"י דברי חז"ל ולשונם על לשונו ואמונת הרבנים היא אמונתו. ד) הנה מצאתי ראיתי בו על הגליון שמביא י"ח מלין תיקון סופרים וחכמ'*) כמו (שמואל ג' י"ג) מקללים להם כתוב בגליונו י"ח מלין בקר' תיקון סופרים וחכמי' (מלאכי ג' ח') קבעים אתי י"ח מלין תיקן כו' וכן בשאר המקומות שבנביאים (כי אינו רק נביאים) וידוע כי מקור האי' מלין

---

*) בס' אכלה ואכלה י"ח מלין תיקון עזרא ואין כל המסרת שוין בהם אבל כולם אומרים י"ח וחכמ"ל בזה.

והבחור שאומר טבריה היא מעזייא לא כיון יפה כי מעזיה היה שם המדינה כמו גליל או טבריה אחרת היתה. ועל שם בן אשר ראיתי יש קוראים אותו אהרן בן אשר ויש כותבים משבט אשר ויש קוראים משה בן אשר ויש אהרן בן משה בן אשר. ואנחנו נדע עתה מאלה הכ"י שר' משה בן אשר לחוד ושהיה מתושבי טבריה במדינת מעזיה ושחי בשנת שמונה מאות עשרים ושבע לחורבן בית שני שהוא ד'א תרכ"ז לב"ע ולא משבט אשר הי' רק אביו הי' שמו אשר כמפורש בהרשימה בכתב ידו ממש. ור' אהרן בן אשר היה בירושלם וזמנו מאוחר הרבה שלדעת

ספרו נקוד ומסור כקבלתו. וכן התנ"ך של ר' אהרן ב"ר אשר ואיך יהי' הוא קודם להם בזמן ובחשיבות? ומה שהרמב"ם לא סמך על המסרת לא מפני שאין בהם חפץ ואינם כדאי לסמוך עליהם אדרבה אין לנו על מי לסמוך יותר מעל המסרת שגם הם סמכו רק עליה וידוע מ"ש התוס' והפוסקים בכמה דינים שאנו סומכים על המסרה אפי' נגד המפורש בתלמוד. אבל באמת נאמר שאין בכל המסרה מסור על כל החסרות ויתרות ולא מפתוחות וסתומות אפי' אחת ולכן במקום שהי' ספק ואין מסור בהמסרה סמך על ר' אהרן בן ר' אשר בעל מלאכה זו שיגע בה שנים רבות ונראה מהמאחרים שכתבו עליו בימים ההם על התנ"ך הזה וגם הבחור מודה בזה שפלוגתו' ב"א (ובן אשר הזה לא הוא ר' אהרן בן אשר כאשר כתב הבחור והבאים בעקבותיו כי הרבה קודם לו ולפניו כבר היו חילופי גרסאות של ב"א וב"נ כאשר אביא לי ע"ז עדים נאמנים במ"א ואולי הוא ר' משה בן ר' אשר הראשון שהי' שנת תתכ"ז אחר החורבן ככתוב לעיל ואולי גם קודם מלפניו ובמ"א יצורפו הדברים) וב"נ היו אחר שנוסדו הנקודות והטעמים וזה נכון אבל מה שמביא ר' יה מחילופי מערבאי ומדינחאי שהם בתיבות ואותיות קו"כ ומו"ח ולא בנקודות וטעמים כי נכתבו קודם שהוסדו הנקודות והטעמים לא נקח ממנו כי זה כלל גדול לא ראינו אינו ראי' או לא שמו לבם רק על הגדולות בתיבות ואותיות ומה יענה שגם על התורה לא נחלקו בתיבות ומלא וחסר מה שיש הרבה עוד היום כי לא נחלקו רק בקו"כ האם יאמר שנכתבו קודם מתן תורה?

וראה נא עוד זה מצאתי בהתנ"ך העתיק שלי בפרשת האזינו הלי"י מלא חדא ובמס"ג שם בזה"ל הלי"י חדה כתיב בתורה לרב יהודה בן יחזקאל הל י"י כתיב ולסוראי ה' להוד לי"י לחוד ובספר' אחרינא הל"י כחדא ובתנ"ך כ"י ישן על קלף בפארי"ז ראיתי במס"ג וז"ל בספרא דסוראי ה' לחוד לי"י לחוד ובספרא דבי ילתא הל' לחוד וי"י לחוד ובספרא אחרינא הלי"י כחדא מילתא ובאות להר"מ לונזאני בזה"ל מצאתי בס"ס הלי"י תיבה אחת ובמס' א' מהשוביהם בזה"ל לסוראי ה' לי"י כתיב לנהרדעי הל י"י למערבאי הלי"י מלה חדא ובשנים השובים אחרים מצאתי כך הלי"י מלה חדא כתיב בתורה רב יהודה בר יחזקאל הל י"י לסוראי ה' לי"י ובס"א הלי"י כחדא גם הרב מ"ש מביא בזה פלוג' מתלמוד ירושלמי ע"ש.

(רב יהודה בר יחזקאל זה ידוע תלמיד שמואל ירחינאה נולד יום שמת רבינו הקדוש (עשרה יוחסין) והי' חסיד גדול (ברכות תענית) שמואל קוראהו שיננא לית דין בר נש (חגיגה) והיה מדקדק שאפי' ספיקא דגברא גרים (לא רשמתי הדפים כי פחד יצחק לא היה לי) ממעשיו עם ההוא עבדא כשהלך לרב נחמן וילתא (קדושין ע') נראה שהיה מדקדק בחוש השערה והיה ראש ישיבה בנהרדעה וע"כ נאות לו לדקדק גם בתיבה זאת והסוראי כ"ל שהוא רב הונא שהיה ראש ישיבה בסורא אותו הזמן ובר פלוגתי'. עכ"פ רואים אני שעוד ראשי גדולי חז"ל האמוראים נחלקו בדברים קטנים כאלה והם כתובים על ספרי המסרת. ומה יבצר לאמר כי עוד בימיהם היה המסרת והניקוד והטעמים ומה שלא נזכר מזה בתלמוד (כאשר הוכיחו הממאנים) כי התלמוד אין ענינו רק להלכות ואגדות ולא למקרא ומסרת וללמודים אלה היה להם ספרים מיוחדים ולא הגיעו לידינו כי בעלי מלאכה זו אחינו אלה בעלי מקרא מועטים הם בכל דור כמותם היום כותם אז שאינם אלא שומרי החומות והתלמוד להלכה ולמעשה הוא החומה בצורה אשר היה לנו למחסה עוז מעולם ועד עולם.

כן מנהג חכמי טברי' והם העיקר כי מהם היו אנשי המסורת ומהם קבלנו כל הנקוד עכ"ל. וכן בתנ"ך כתב יד העתיק שלי כתוב בגליון פ' תבא ע"פ כי תכלה לעשר במחזורא רבא לְעַשֵּׂר קְהַשִּׁית ובטבריה קורין לַעְשֵׂר לַהְשׁוֹת ומדינת מעזיה לא ראיתי ולא שמעתי בלתי בזה.

והבחור

התלמוד וכשמעו מהבחור שגם עליו יהי' כונתו שאמר בשונו אחר חתימת התלמוד ז' הלוך וחסור עד זמן בעלי המסורת ואנשי טבריה כו' הרי שלא היו מיד רק אחרי זמן כביר וגם הוא אומר שם עוד והאמת כי בעלי המסורה היו למאות ולאלפים דור אחר דור כמה שנים ולא נדע זמן התחלתם (כאן התהפך כאומר אותם). עכ"פ זאת ברור שר' משה בן אשר היה אחד מהם אם בתחלה או בסוף לפי דבריו שהיה בימים ההם ובמקום הזה. אבל ר' אהרן בן אשר לדעת כל קוראי הדורות חי יותר ממאתים שנה אחריו שהיה במאה התשיעית לאלף החמישי. והבחור בעצמו אומר שם אבל הפלוגתות דבן אשר ובן נפתלי שאינן אלא בנקודות וטעמים אין ספק (זה אמת) שנכתבו אחר שהוסדו הנקודות והטעמים שם האחד יעקב בן נפתלי ושם השני אהרן בן אשר וכתב הרמב"ם ז"ל כו' וספר שסמכנו עליו כו' הידוע במצרים שהיה כולל כ"ד ספרים שהי' בירושלים כמה שנים להגיה ממנו כו' לפי שהגיהו בן אשר כו'. והוא הספר שבאר"ל וכתוב עליו מפורש מר רב אהרן בן מר רב אשר כנ"ל. ועתה התשפוט אחי יקירי הקורא! כי ר' משה בן ר' אשר מטבריה או אשר היו לפניו מעט יסדו הנקודות והטעמים והמסורה כדברי הבחור? הלא ספרו של ר' משה הזה שכתבו במעזיה של טבריה הוא עודנו חי עמנו היום בבהכ"נ של הקראים במצרים וכל אדם יחזו בו כמוני והוא מנוקד ומוטעם ומסור מכתב ידו ככל התנ"ך שלנו כדמותם וכצלמם והוא מעיד כתבתי זה המחזור כו' כשהבינו או כשהבינו (ר"ל כמו שהבינו או הכינו) עדת נביאים בחורי ה' (ר"ל אנשי כנה"ג) כו' כו' וייסדום באמונתם בטעמי שכל בפירוש דבור בחיך מתוק ביופי מאמר כו' (מי לא יודה שכיון בזה על הטעמים והנקודות) וכל המשנה כו' אלא אם כן יבין וידע שיש בו דבר שמשגיאו בו בכתב או בניקוד או במסורת כו'. ועתה מי ינקר עין האמת ויאמר שהוא או הקודמים לו מעט בדו מלבם הנקודות והטעמים והמסרת. (ובהמסרת שם מובא ג"כ כמה פעמים נקודות וטעמים כמו המסרה שבידינו) והוא צועק שקדמו לו כל זאת מעדת נביאים בחורי ה' כו' אשר כונתו ודאי על אנשי כנה"ג עזרא וסיעתו. אם גם אליו לא נאמין והיינו ככל הגוים בית ישראל? כי עתה אבדה האמונה ונכרתה ח"ו.

ועוד ראיה קדומה מזה הוא הספר הללי שהרד"ק והיוחסין מעידים שראו אותם בעיניהם. והיוחסין אשר חי בכמו ה' אלפים ר"ן אומר בשנת ד' תתקנ"ו בא' למנחם הי' שמד גדול במלכות ליאון ואז הוציאו משם ספר הארבע ועשרים אשר נקרא הביבליא שכתב אותם ר' הלל ומשם היו מגיהים כל הספרים. ואני ראיתי חלק מהם שנמכרו באפריקא ובזמני היה תשע מאות שנה שנכתבו והיה נכתב אם כן בכמו חמשים שנה אחר חתימת התלמוד, ואם תאמר מי יגיד לנו שגם הוא מנוקד ומוטעם ומסור? הרי לפניך התנ"ך הכ"י העתיק שלי ועוד כמה תנ"ך כ"י שנכתבו בטוליטילא שמביאים בגליונותיהם חלופי נוסחאות ובתוכם מזכירים כמה פעמים בהללי כך וכך והחילוף הוא גם בניקוד וטעם ומתג ודגש למשל בפרשת ויצא: ולבן הלך לגזז בהללי ולבן פת'. בפרשת תרומה: הכרבים בהללי הכרבים דג'. בפרשת מסעי ים כִנֶרֶת בהללי כִּנֶּרֶת פתוח. בפרשת דברים וַתֵּרָגְנוּ בהללי וַתֵּרָֽגְנוּ (המתג תחת התיו) בפרשת ואתחנן אתם מלפניך בהללי לפניך רפי (נחום א' י"ב) אֲעַנֵּךְ בהללי אֲעַנְּךָ גם ב' א' הִנֵּה בהללי הַנֵּה (מלבד שיש לי קונטרס כ"י על קלף ישן נושן מכל חילופי ב"א וב"נ מערבאי ומדינחאי וחילופי טעמי התורה ופי' כתיב וקרי ודברים רבים עוד ובו גם החילופים והמחלוקות ומלא וחסר מכל התורה שבהללי וירושלמי אשר הי' נעלם גם מהאשכנזי') ועתה היעמוד לב חכם או ימלא יד סופר לכתוב בלי ספק שבן אשר קודם לבעלי המסורת בזמן ובחשיבות יען שהרמב"ם הגיה ממנו ולא מהמסרת? ועינינו הרואות בעליל שר' אהרן בן ר' אשר זה שהגיה ממנו הרמב"ם הי' יותר משני מאות שנה גם אחר ר' משה בן אשר מטבריה אשר גם

ספרו

בכל ספר המקרא ידביקו בה ובזרעם אמן וברוכים הם בשם ה' כל שומריו והקוראים בו באמת יחיו ויראו ישועות ישראל אמן.

עוד שם בדף אחר ומכתב אחר בזה"ל זה הדפתר שמנה נביאים שהקדיש אותו יעבץ בן שלמה בירושלם עה"ק אלהים יכוננה עד עולם סלה ללקראין העושים את המועדים על ראית הירח יקראו בו כולם בשבתות ובחדשים ובמועדים לא ימכר ולא יקנה וכל מי שיגנוב אותו או ימכור אותו או יקנה אותו או יעבוט אותו ארור הוא לאלהי ישראל וכל מי שישמור אותו ויקיים מצות יעבץ בן שלמה בעל הדפתר הזה ה' ישמרהו ויחייהו ואושר וכו'. עוד שני בכתב הנז' בזה"ל זה הדפתר הנביאים שהקדיש אותו יעבץ בן שלמה אל כלפי בירושלם עיר הקדש אלהים יכוננה עד סלה ללקראין אשר יעשו את המועדים ביראת(?) הירחים(?) יקראו בו כולם ולא ימנע אחד מהם מלקרות בו במקום אשר הוא מונח בו בשבתות ובחדשים ובמועדים ולא ימכר כו' כו'.

בדף קודם לאלה בכלות הספר בזה"ל מכתב יד הסופר משה בן אשר אלו הן הנביאים שנתנבאו על ישראל כו' ומונה אותם אחד לאחד בזמניהם הנביאים והנביאות (אין בזה המקום לפורטם) ובסוף בזה"ל כל נביאי ישראל ממשה רבינו איש האלהים ראש הנביאים ואבי הסופרים עד דניאל ומלאכי מאה ושבעה עשר (וחשיב בהדייהו שבעים זקנים אלדד ומידד הכל עפ"י סדר חז"ל) מכן לך ולחתום חזון ונביא מכן והלך הט אזנך ושמע דברי חכמים ע"כ וזה לקוח מס"ע רבא ומאמרי חז"ל בתלמוד עיין עליהם. והנה החכם הבחור בהקדמה השלישית לס' מסהמ"ם אומר ומאז והלאה (אחר חתימת התלמוד שהוא ג' אלפים תתקפ"ט וזה טעות שהי' שנת ד' אלפים רס"ה (הי' לשון הקדש הלוך וחסור עד זמן בעלי המסורת(?) והם אנשי טבריה היא מעזייא והיו חכמים גדולים ובקיאים במקרא וצחי לשון מכל שאר היהודים אשר היו בדורות ההם ואחריהם לא קם כמוהם כו'*) וכן הראב"ע כו' וז"ל

כן

---

*) הלשון הזה אומר שאנשי טבריה אשר היו שנים רבות אחר חתימות התלמוד יסדו המסורת והניקוד וכן כתב בספרו טוב טעם הטעמים והנקודות לא היו מוסמים עם האותיות עד אחר חתימת התלמוד שקמו בעלי המסורת אשר בטבריה המדינה (?) והמציאו זאת החכמה ובמח"כ שגה הרבה מאד (וכבר השגוהו כתרוהו זולתי על כל דבריו ואני לא באתי עתה אלא לדבר הזה) והבאים אחריו ובדורינו הפריזו עוד על מדתו גודש מ"א עד שאחד מיוחד בדורינו זקן בית החכמה שרוב חכמי וסופרי הדור מסכימים לפתח דבריו כתב למרות עיני האמת בזה"ל אחרי התברר אלינו במופתים אין להם מדחה כי הנקודות והטעמים לא היו ולא נבראו עד אחר חתימת התלמוד כו' והוסיף עוד שם הלא ידוע בלי ספק כי בעלי המסרה לא קמו רק שנים הרבה אחר בעלי הניקוד כו' והרמב"ם בה' ס"ת פ"ח לא סמך על בעלי המסורת וסמך על ספר שהגיהו בן א.ר הורה בזה כי בן אשר קודם לבעלי המסורת בזמן ובחשיבות וזה אמת אין ספק בו. והן עתה אחרי הודיע ה' אותנו מי זה בן אשר הראשון והשני וזמניהם כאמור למעלה בפנים יתאמץ לבבי לראות דברים מבולבלים כאלה אשר אין להם שחר יוצאים יוצאים מפי (עט ברזל ועופרת) איש חכם מופלא וחוקר גדול כמוהו. כי הנה אחד מחכמי טבריה מעזיהו הרי הוא לפנינו ר' משה בן אשר אשר בחותמו זכה לו שחי בכמו שלש מאות שנה אחר חתימת

התלמוד

הקראים במצרים אל קאהרא והוא העתיק הישן שבכל ספרי כ״י הרבים אשר להם פה [ובכולם לא מצאתי תנ״ך שלם ישן נושן ואחד שלם ואינו נושן שכתוב בגליונו שרשים של הרד״ק] והוא כתב אשורי ספרדית אותיות גדולות (גם גדול וכבד מאד בכמותו) נקוד ומוטעם וממסור ככל הלכותיו ומשטיו ובסופו אחר תרי עשר מצד השני עמוד א׳ כתוב עליו בכתב יד הסופר בעצמו ובדיו שלו בזה״ל אות באות: אני משה בן אשר כתבתי זה המחזור של מקרא על פי כיד אלהי הטובה עלי באר היטב במדינת מעזיה טבריה העיר ההוללה כשהבינו עדת נביאים בחורי ה׳ קדושי אלהינו המבינים כל נסתרות והמשפירים סוד חכמה אילי הצדק אנשי אמנה לא כיחדו (?) דבר ממה שניתן (?) להם ולא הוסיפו מאמ׳ על מה שנמסר להם והעצימו והגדילו המ״ק עשרים וארבעה ספרים ויסדום באמונתם בטעמי שכל בפירוש דבור בחיך מתוך ביופי מאמר יהי רצון מלפני יוצרנו שיאיר עינינו ויגיה לבנו בתורתו ללמד (?) וללמד ולעשות בלב שלם ובנפש חפצה ולכל ישראל אמן. נכתב לקץ שמונה מאות ועשרים ושבע שנים לחורבן הבית השני שיאמר יוצר נשמות וישוב עליו ברחמים ויבנהו באבני אקדח וספיר וכדכד בנין שלם בנין מקויים שלא ינתש ולא יהרס ולא ינתץ לעולם ולעולמי עולמים במהרה בימינו ובימי כל כל ישראל אמן. ובעמוד השני בזה הצד כתוב בזה״ל: וכל המשנה מן המחזור הזה או מן הנשתון הזה דבר או מוחק ממנו אות או קורע ממנו דף אלא אם כן יבין וידע שיש בו דבר שסגינו בו בכתב או בניקוד או במסרת או בחסר או ביתר אל יהי לו לא מחילה ולא סליחה ואל יחזה בנועם ה׳ ולא יראה בטוב הצפון ליראיו ויהיה כאשה נדה וכמצורע מוסגר לכתת אבריו ולשבור גאון עוזו ולכלות בשרו מראי ולשפות עצמותיו שלא ירהו אמן. הקורא ישמע והשומע יבין והרואה ישכיל שלום.

ובצד השני מעבר לדף כתוב גם כן בכתב יד הסופר ההוא בזה״ל. זה הדפתר (ר״ל בערבי הספר) מה שזכה יעבץ בן שלמה הבבלי נח נפש ועשה אותו לעצמו להגות בו מעמלו ומיגיע כפו ומזיעת אפיו לכבוד אלהי ישראל שיאמר יוצר נשמות ויזכהו להגות בו ולנצור ולשמור כל דבר שיש בו ויתן לו חלק טוב וגורל נעים בעולם הזה ושכר טוב לעולם הבא ויזכה יעבץ בן שלמה נוח נפש לחזות בנועם ה׳ ולבקר בהיכלו ויתן לו אלהי ישראל בנים ובני בנים הוגים בתורה ועסוקים במצות וכל הברכות הכלולות בתורה ובכתובים יחולו על ראשו ועל זרעו וכל ישראל בכלל ברכה אמן.

ובעמוד השני כתיבה אחרת ג״כ אשורית ועתיקה כמוה בזה״ל זה הדפתר אשר הקדיש יעבץ בן שלמה ללקראין בירושלם עיר הקדש לא ימכר ולא יגאל ולא יעבט ולא יוציא אותו מביתו וארורים הם בשם ה׳ אלהי ישראל כל מוכרו וכל קוניו וכל מוציאיו מחצר יעבץ בן שלמה בעל הדפתר הזה ולא יאבה ה׳ סלוח לו כי אז יעשן אף ה׳ וקנאתו בהם ורבצה בם כל האלה הכתובה בספר הזה ומחה ה׳ את שמם מתחת השמים והבדילם ה׳ לרעה מכל שבטי ישראל וכל הקללות הכתובות

בכל

כ"ט ט"ו אהרון מ"ו[4]) יא) במדבר אלף י"ז בשמת ח"ו[5]) יב) ראה י"ג י"ב ויראון מ"ו[6]) יג) תצא כ"ג ב' דכא בא' תחת ה' יג) האזינו ל"ב ל"ד הלוא מ"ו[7]) ואצל לא תחמוד אין בה סתומה וישנה אצל ועלו הצפרדעים[8]) והקופין הדבוקים במלות בקמיהם הפקודים[9]) ובסוף אומר החכם הנז' ועתה יבחנו נא החכמים עפי"ז אם אמת הדבר כי קראי אחד הכינו גם בחנו והחכם היקר אשר החליט בזה (נומ' 50) עליו להביא ראיה כי גם הקראים כותבים ספריהם על הדרך הזה" והן לו יהי כדבריו כי הנשיאים המקדישים אותו אשר נקבו בשמות בסופו לא היו מהרבנים שמהם נשתלשל הנגידות במלכות מצרים (עי' שו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תק"ט) בכ"ז לא יגרע כבודו והדרו אשא היכא דקאי אשא שמו עכ"ד הרממו"ח ני'.

ואני אבא אחריהם ולא למלאות דבריהם אף לא לסתור הכל. אך אביא עוד רשימות מכ"י עתיקים אחרים אשר יהיו לנו לעינים לראות מי המה גם אלה ומה משפט הספר היקר הזה ואל מי ניחסהו לרבנים או לקראים? ובראשית אומר שהמשפט אשר חרץ החכם המופלא הר"ר ב"ג ני' בלא עדים ובלא ראיה שבכל מקום נקוד וטלוא בכתובים (בכ"י שבקראקא) היה כתוב שם קראי ונמחק או מחקו בכונה הוא משפט מעוקל. כי הנה התיבות המחוקות והמטושטשות אשר בחומש בקראקא הלא המה מפורשות יוצאות באר היטיב בכ"י התנ"ך השלם אשר בארם צובא (ממנה הועתק הרשימה שבמקרא) בזויונך ולביונך ואין בהם מקום לטעות ולאמר שהי' כתוב שם רבני או קראי שהי' צריכה או לחילוף ותמורה ולבסוף אפרש כל הרשימה הזאת. שארי' ליה מארי לידידי החכם הזה כי שגה ברואה ופק פלילה אך העתקת החכם הר"ר מו"ח נ"י הביאו לדון שלא כהלכה. ואם היו עמו בדין הזה עוד סנהדרין היו באים דמות דיוקנם של אבותיהם של הסופרים והמקדישים והנשיאים חלילה להשתטח לפניהם שלא למנותם בקראים או ירדה אש מן השמים ולחכה בספסליהם (סנהד' ק"ד ב').

ועתה אציגה לפניכם את אשר מצאתי רשום על ספר כ"י על קלף נביאים ראשונים ואחרונים חסר בתחילתו ואמצעיתו בבהכ"נ של הקראים

---

[4]) אצלי לא נרשם ולא במאירי אך בצדו כתב המעתיק מצאתי בכמה חומשים אהרון מ"ו ולא ידעתי אם הדין כך ותמה אני אם הדין הוא כך למה השמיטו המחבר (המאירי) ואולי הוא חסר במספט.

[5]) לא נזכר במאירי ולא אצלי.

[6]) כן הוא בכל הספרים ואין חידוש.

[7]) לא נרשם אצלי גם המאירי לא הביא זה רק הראשון פסוק ו' וזה מלא בכל הספרים וג' שהוא ט"ס או המעתיק טעה בין הלוא ראשון שבפ' ו' לזה שבפ' ל"ד.

[8]) המאירי מביא שני סתומים אצל לא תחמוד ואצל ועלו הצפרדעים אין סתומה.

[9]) ואני אוסיף עוד מרשימתי (אשר המגיהים לא שתו לבם) באר"ג כתוב תעשה (תרומה כ"ה ל"א) חסר יוד שבכל ספרינו מ"י והוא ו' של שלום (פינחס כ"ה י"ב) אינה קטיעה לבד השינויים בנקודות וטעמים.

המגיד שנה א' נומ' 47, 48 אשר אחד מחכמי הדור החכם מו"ה
ני' העתיק גם כן את הרשים על החומש שבקראקא אבל הרבה
תיבות נמחק שם או לא ידע לקרותם ונקד נקודות במקום המחק גם
מלות העירביות לא הבינם על כן יצא משפט מעוקל והרוצה לראות
העתקתו (נגד ההעתקה הנכונה הנז') ידרשנו בהמגיד הנז'. והחכם
מו"ה המעתיק הנז' כתב שם אח"כ ומי יתן וישים לב אחד החכמים
המגלים ספוני טמוני קורות בני עמינו באור חקירתם להוציא אור
תעלומות אלה מי ומי הנשיאים יאשיהו ויחזקיהו? ובאיזה זמן היו?
ומה ענין קהל מצרים וכניסת ירושלם? והמושבות והקהילות שבעיר הקדש
וכהנה כו' ובהמגיד נומ' 50 בא רעהו הישיש הר"ר ב"ג ני' וחקרו ואלה
דברי הרב המגיד שם: למלאות חפצך היקר כו' דע חכם וסופר! כי
ברוח נמוכה ולב נשבר הננו ממלאים בזה חובת הרעדאקציאן וקרוב
ונראה גם חובת נשנו שהוא האמת בהציענו לפניך בזה דברי סופרינו
החכם הנעלה הר"ר ב"ג מפרים ני' וז"ל כו' על דבר התיקון סופרים
אשר הובא בהמגיד כו' הנה הוא נכתב ע"י חכם קראי המשפחה
מנשיאים וגדולים הכתובים בראש וסוף הספר כולם קראים ובכל מקום
נקוד וטלות בכהבים היה כתוב שם קראי (?) ונמחק או מחקו
בכונה (?) עכ"ל. ואף כי אין אתנו בזה ספרים הנדרשים לחקירות
כאלה הידועים בשמותיהם לכל חוקר משכיל בכל זאת תספיק הסקפה
קלה בדברי המחברת דוד מרדכי וביחוד במחברת ההולכת אחריה בשם
אורח צדיקים לראות. כי לא עבר המטרה וז"ל האחרונה [נ"ד כלל ב'
ד"ה ואלה שמות חכמינו כו' כו'] הר"ר בועז [אולי צ"ל תחתיה הר"ר
שלמה] הר"ר דוד הנשיא הר"ר יאשיהו הנשיא הר"ר יחזקיהו הנשיא
ע"כ התריכים נכון (?) התראה מי המה אלה לפניך כו' עוד כותב
המגיד שם מהרב גו"ר ז"ל שהקראים מנקדים הס"ת שלהם ובעל הד"מ
אומר וקריאת בן נפתלי אנו סומכים בקריאתינו כך קבלנו כו' ע"כ
בקצור מלשון הרב המגיד הנז'. ובשנה שניה נומ' 16 הוסיף החכם
מו"ה הנז' וכתב ז"ל והנה בת"ם הזה וגם בהס"ת אשר כתב הרמ"א
ז"ל על פיו נמצאים י"ד שנוים נגד כל ס"ת בקהלות ישראל כו' א) בראשית
ב' ג' מנשה ח"ו. ב) נח ז' יא' מעינת ח"ו. ג) שם ט' כ"ט ויהיו מ"ו.
ד) וישלח ל"ו ט"ו תומן ואו תמורת יוד.*) ה) וישב ל"ט כ"ב האסורים
בואו. ו) מקץ מ"א י"ד וירצהו ה"י. ז) ויגש מ"ו ו' מקנהם ח"י.**)
ח) בא י' ט' ובזקננו ח"י. ט) תצוה כ"ט כ"ו האפד ח"ו. י) שם
כ"ט

---

*) בס' קרית ספר כ"י להרב המאירי ז"ל (תראנו בחדרי תימן) שהביא מהרמ"ה ז"ל מה שהעתיק מהכ"י של הרמב"ם ז"ל חסירות ויתירות של זה התנ"ך מבן אשר ומוסיף מדליה כל הסירות ויתירות ופתוחות וסתומות שבכל התורה והוא אומר מקניהם מ"י וברשימתי שכתבתי מאז לא נרשם זה ותומן בואו הוא טעות סופר כי אין זה בשום ספר.

**) ברשימתי מאר"ל מפורש מ"י וכן כותב שם המאירי שבספר הרמב"ם שהועתק במצרים הוא מ"י.

ורבנא ישראל תפארת כל ישראל החכם והנבון החסיד השר הנדיב יריש ה' דגלו ויציץ נזרו ויגביה עוזו ממדינת בצרה בן מר רב[1]) שמחה בן מר רב סעדיה בן מר רב[2]) אפרים רוח ה' תניחם לירושלם עה"ק עם[3]) זרע ישראל קהלות יעקב עדת ישורון בעלי המדע סגולת החכמים השוכנים בהר ציון אלקים יכוננה עד עולם סלה קדש לה' לא ימכר ולא יגאל על מנת שלא יצא מתחת ידי שני הנשיאים הגדולים כבוד גדולת קדושת הוד הדר הנשיא יאשיהו והנשיא יחזקיהו בני כבוד קדושת הנשיא דוד[4]) בן הנשיא בזעתה[5]) נפשם צרורה בצרור החיים בג"ע תחת עץ החיים כדי שיוציאוהו אל הישיבות[6]) ואל הקהילות שבעיר הקדש בשלשה[7]) רגלים חג המצות וחג השבועות וחג הסכות לקרות בו ולהתבונן וללמד[8]) וממנו כל אשר יחפצו ויבחרו ואם יראו[9]) שני הנשיאים הגדולים מר[10]) רב יאשיהו ויחזקיהו יחיים צורם בדרך ההצלחה[11]) שיפקדו אותו עם[12]) שני אנשים צדיקים ונבונים וידועים יראי אלהים אנשי אמת שונאי בצע עשו בחכמתם ובחזקתם[13]) ואם יחפוץ איש מכל זרע ישראל מבעלי הבנה[14]) מהרבנים בכל ימות השנה לראות בו דבר יתר או חסר או סהור[15]) או סדור[16]) או סתום או פתוח או טעם מהטעמים האלו יוציאוהו אליו לראות[17]) ולהשכיל ולהבין לא[18]) לקרות ולדרוש ויושיבוהו[19]) למקומו[20]) ולא יתדבקו בו איש אין בו אמונה וה' אלהי ישראל ישים אותו סימן טוב סימן ברכה[21]) עליו ועל זרעו ועל כל ישראל ויתקיים עליו מקרא שכתוב כי אצק מים על צמא ונוזלים על יבשה אצוק רוחי על זרעך וברכתי על צאצאיך וצמחו בבין חציר כערבים על יבלי מים זה יאמר לה' אני וזה יקרא בשם יעקב וזה יכתוב ידו לה' ובשם ישראל יכנה וכל הברכות האמורות בו[22]) יחולו ויבואו ויאחזו ויאגורו[23] עליו ועל זרעו[24]) ועל כל הנלוים עליו ועל כל מי ישמע[25]) ויאזין ויקשיב ויעשה כדברים האלה ולא יחליפם ולא ימירם לעולם ולעולמי עולמים ברוך ה' לעולם אמן ואמן.

והנה יצאתי מגבול מצרים על גבול סוריא לדבר אודות התנ"ך הנפלא שבאר"צ לא אוכל עבור מעליו עד אם דברתי דברי על אשר כבר קדמוני מבקרי זמנינו להעיר על חומש כ"י כמוהו אשר בק"ק קראקא בביהכנ"ס של רבינו הרמ"א ז"ל אשר שלח לו מרן הב"י ז"ל מעה"ק צפת ת"ו שקנה שם בעבורו במאה אדומים זהב. וראיתי במ"ע
המגיד

---

[1]) אין רב [2]) ר' [3]) על. [4]) שלמה בן הנשיא דוד. [5]) בעז תהא כו' וזה קרוב מאד שטעה הרי"ז והנכון לאבן רשף שהיה אולי נמחק ונדחה ונראה כתיבה אחת שכן הוא עפ"י הרב בכ"י הראשונים שתי מלות קרובות ונראות כאחת והקדים גם הזיין לעין וכתב בזעתה [6]) המושבות? [7]) בשלש. [8]) וללמוד. [9]) יצאו אלה. [10]) מר אין כאן. [11]) לעשות דרכם. [12]) בידי. [13]) בחזקתם אין. [14]) הבינה. [15]) כתוב. [16]) קרוע? ובעלי המסורה יקראו סדור המקום שאינו לא פתוחה ולא סתומה רק כסדר כל התורה כנודע. [17]) בו. [18]) להם לא לא. [19]) וישיבוהו. [20]) וישמרוהו. [24]) על מר שמחה. [22]) בתורה. [23]) יבאו ויחולו ויגורו. [24]) ביתו. [25]) שישמע.

ועל אחד יש פרט קרוב לת"ר שנה. ויש עוד אחד כתוב ככו' תנ"ך שלם והוא העיקר ובפתיחתו כתוב בזה"ל קודש לה' על ישראל הרבנים השוכנים בעיר הקדש לא ימכר ולא יגאל לעולם ולעולמי עולמים. ובזה העמוד למטה כתוב בלשון ערבי זה"ל (אפרשנו הלאה) אנתקל בחכם אלאפתכאק מן נהב ירושלם עיר הקדש תבנה ותכונן לקהל מצרים לכניסת ירושלם תבנה ותכונן בחיי ישראל ברוך שומרו וארור גונבו וארור מוכרו וארור ממשכנו לא ימכר ולא יגאל לעולם ועד. ואחר כך מתחילין כללי הנקודות והטעמים בנאות הסגיון [1]) ואחר זה תנ"ך עם כל נקודותיהן וסתומות. וזה מה שכתוב בסופו בזה"ל: זה המצחף השלם של עשרים וארבעה ספרים שכתב אותו מרנא ורבנא שלמה הנודע בן בויאעא [2]) הסופר המהיר רוח ה' תניחנו ונקד ומסר אותו באר היטיב המלמד הגדול החכם הנבון אדון הסופרים ואבי החכמים וראש המלמדים [3]) המהיר במעשיו המבין במפעליו היחיד בדורותיו מר רב [4]) אהרן בן מר רב [5]) אשר תהי נפשו צרורה בצרור החיים עם הנביאים והצדיקים והחסידים. הקדיש אותו השר הגדול האדיר מרנא ורבנא

וטעמים בשם „כת"ר" ובמצרים קוראים קדמון וטעמו של דבר לא נודע. ובארץ התימן קוראים לזה "תאג, ולרבים תגאן שהוא בערבי פתרון של כתר. וכן כתר המלכות נקרא תאג וכן הוא בארמית תגא (ודאשתמש בתגא) ועל כן כל החומשים והנ"ך שבכ"י קוראים התימנים תיגאן כתרים וההקדמה אשר לפניהם בעניני הדקדוק והחילופים והמסורות קוראים מחברת התיגאן. וכן העתקתי אני מחברת תיגאן מכ"י תימני קדמון והיא כתובה עברית וערבית ובו כל כללי הדקדוק וחילופי מלות ונקודות בדקך ישר מאוד לא שערום האחרונים. ונראה בראיות ברורות שהוא ספר הדקדוק של רבינו רס"ג ז"ל אשר לא נראה עוד ע"פ חוצות. והרב בעל מ"ש מזכיר כמה פעמים ספר התיגאן והאחרונים חשבו שהוא ספר בפ"ע נקרא כן בשמו ולא כן רק הוא חומש או תנ"ך כ"י תימן. גם מה שקראו חז"ל לזיוני זיוני שעטנ"ז ג"ץ בשם תגין הוא ג"כ לכונה הזאת שהם ככתר על האותיות. וכן המקובלים הכניסו התגין בספירת כתר.

[1]) החכם הכותב הזה אין לו יד וידיעה בדקדוק ומסורות על כן לא חשש להתאמן להעתיק כל ההקדמה והכללים האלה, וזה מקרוב עתה היה שם שנסע מפה ירושלם ת"ו החכם המפורסם ר' אברהם הקראי נ' מכונה אבן רש"ף ואף שבכל השתדלותו לא הצליח לראות התנ"ך הזה בעיניו אבל בפזור כסף והתאמצות העתיקו לו את כל הכתוב מלפניו ומאחריו וראיתי הכל בית ידידי החכם הזה והם מר' אהרן בן אשר והוא ברוב טובו אל הכלל ישתדל להדפיסם ולהפיצם בישראל עם פירוש מספיק כיד ה' הטובה עליו. כי הדברים האלה הם קשה הבנה כדרך הראשונים אשר הסתירו בחידות והטמינו ברמז. גם מוזר לנו הלשון שהשתמשו בהם גדולי הסופרים ההם. ובדור הזה צריכים הם לפתרון וביאור כאשר הראכם לדומה את מעט הדברים בענין זה שהעתקתי במצרים מספר כ"י ר' משה בן אשר הקודם בכמו מאתים שנה לר' אהרן בן אשר הזה כאשר תראו עוד הלאה.

[2]) החכם אבן רש"ף הנז' בטרם יצא מירושלם לנסוע לאר"צ נתתי לידו מכתב העתק הרי"ז הנז' שירצה שמה אם כנים הדברים. ובחזירתו לירושלם החזיר לי המכתב עם מעט חילופים שהגיה בו הוא עפ"י אשר העתיקו לו באר"צ או עפ"י עצמו (כי לא ראה בעיניו) והצגתי פה גם הגהותיו. במקום „בן בויאעא' הגיה „בן ירוחם" ולא אדע איך נהלף להרי"ז המעתיק הראשון שני השמות אלה אשר אין להם דמיון? ואולי מפני שנמצא בספרי חכמי הקראים שלמון בן ירוחם הידוע לאים מלחמות הרס"ג ז"ל חשב אבן רשף כי הוא זה? אבל אין זה טעות המעתיק כי כן כתיב בויאעא גם אין זה שם אביו רק שם הכנוי כמו שאומר הנודע בן בויאעא ומובן.

[3]) הישיבה. [4]) אין כתיב רב. [5]) אין רב.

לא שזפתם עין רואי עד כה. והנה תנ"ך שלם בכל אלה לא מצאתי. כולם חסרים פנים ואחור ואמצע. מהם כתובים לבד. ומהם נביאים לבד וכל חדש אין בהם ואינם עתיקים הרבה. בבית הכנסת אחת (לא אפורטם) מצאתי אחרי יגעי להסיר עשר המעילות והמטפחות ואחרי טרחתי כמה ימים עם הגבאי והשמש לפתוח לי ספר היד להרמב"ם ז"ל חלק שלישי בכתיבת יד על נייר וכבר בלוי וחסר פנים ואחור. ובאחת מצאתי ספר נביאים ראשונים דפוס ווינציא ראשון עם פרש"י ורלב"ג. רק בביהכ"נ רב משה (הרמב"ם ז"ל) ראיתי עם ידי"נ הרב החכם האמיתי כמוהר"ר יום טוב יצ"ו שהוא מתפלל שם חומש שלם פסוק מקרא ופסוק תרגום והכתיבה מכתב תמה אשכנזיה. על השער ציורים נאים חדשים וכתוב שם שם הסופר מרדכי הלאלי וזמן היום והשנה לא נכתב רק על השער (שנעשה כמו שערי ספרי הדפוס) ולמטה כתוב תחת ממשלת הסולטאן סליימן וידענו שהסולטאן הזה מלך במצרים שנת הרפ"ח לב"ע. ואולם בסופו בעמוד השני של דף האחרון כתוב „נכתב שנת ד' אלפים כת"ר לב"ע„ וזה שקר ומזוייף בסופו כי זה הכתב חדש הוא ולא מכתב יד הסופר של החומש כי זה הוא כתב אשורי ספרדית ואני הכרתי באמת בט"ע הכתב המזויף למי הפסולים והחוסמת וידעתי ברור שאחד מסופרי ירושלם היה במצרים לפני ט"ו שנה ועסק פה במלאכתו לכתוב ולהגיה ספרים והוא כתב התאריך הזה למען כחש.

ואמנם התנ"ך של בן אשר שהגיה ממנו הרמב"ם ז"ל כתב הרדב"ז ז"ל בשו"ת שהוליכוהו לארם צובא והוא עודנו שם עד היום הזה. ולפני שבע שנים היה בא"צ איש חכם אשכנזי ממיודעי והוא נאמן רוח ר' יעקב זאב נ"י והעתיק את הכתוב על התנ"ך הזה ושלח לי (אכתוב הלאה) גם שלחתי אז רשימה מהרבה תיבות נקודות וטעמים מלא וחסר מה שלקטתי מחילופי נוסחאות חדשים גם ישנים לרי"ז הנז' שיראם להרב החכם והגביר הנכבד כמוהר"ר מנשה שהוא נ"י נשיא בא"צ והוא גם מדקדק גדול ובקי במסורות שיעיין בזה התנ"ך וירשום נגד הרשימה שלי כן או לא כן ויחזירנה לי וכן עשה בדק היטב על כל אלה החילופים שרשמתי וכתב נגדם כאשר בקשתי והוא עודנה עמדי*) וזאת אשר כתב לי החכם רי"ז הנז' מארם צובא (אחליב) בביהכ"נ של עיר העליזה ארם צובא יש שם מערה ובכניסת המערה יש ארגז אחד אשר מונחים בה כתרה של תורה שכך קוראים אותה כ ת ר ת ו ר ה**) וכולם נכתבים בגלים ופרחים במיני צבעונים כמין שרשרות ועל

*) ואפס קצהם נדפס במ"ע הלבנון אשר הוציא לאור בירושלם ת"ו התני המופלג השנון חכם וסופר מוה' יחיאל בריל נ"י [ואחרי אשר כרתו קומת ארזי הלבנון בירושלם עתה חסן ה' מגליה בידו בקמ"ר פאריז יע"א] וכל זה אינו אחד ממאה מאשר מצאתי אח"כ בתנ"ך כ"י ישן נושן שהבאתי מארץ התימן (תראנו הלאה) עם הרבה מסורות חדשות ומתוקנות והערותי עליהם אשר יחדתי להם ספר מלא לבדנה.

**) הנה בכל ארצות הקדם קוראים היהודים לחומש או תנ"ך כתיבת יד בדפוס עם נקודות וטעמים

ומגדולי נכבדי העיר הפרנסים והגזברים והגבאים ה"ה הגביר הנעלה והנכבד הישיש הצדיק כהר"ר יעקב שלום יצ"ו (ז"ל) הגביר היקר הזקן הנכבד הצדיק כהר"ר יעקותי יעבץ יצ"ו (ז"ל) ובניו היקרים המסולאים זרע ברך ה' הגביר החכם איש צדיק תמים כמ"ה יוסף יעבץ יצ"ו ואחיו כהר"ר חיים יצו השר הנכבד הגביר האדיר כהר"ר יעקב קאטאבי יצ"ו האחים הגבירים הצדיקים המפורסמים כהר"ר סעדי' יצ"ו והחכם כהר"ר אברהם יצ"ו לבית רוסאנא החכם השלם הגביר הנכבד כמוה"ר יצחק ניגרין יצ"ו החכם השלם הגביר היקר כמהר"ר ראובן יצ"ו ואביו הישיש הנכבד כמו"ה יעקב ראללי יצ"ו השר הגביר האדיר כה' יעקב בוגדאדלי יצ"ו הגביר היקר הי' נחמן מתתי' יצ"ו הגביר היקר כה' משה מוצירי יצ"ו החכם הגביר ירא ה' כהר"ר חיים גריין יצ"ו ואחיו כמוהו כהר"ר סאלמין יצ"ו. וכמוהם עוד חכמים וגבירים ועובדי ה' יוסף ה' עליהם. ודרך כלל היהודים פה (העולם נידון אחר רובו ועיר ומשפחה וכל האדם (קדושין מ' א')) שומרים דת תוה"ק והולכים בעקבות אבותינו הראשונים ובכל מנהגי ישראל הקדמונים ומצרים עוד רד עם אל ועם קדושים נאמן. עוד לא יזיד איש יהודי (מהאזרחים) לפתוח חנותו בשבת או לאכול מאכלות אסורות ויין משתיהם ביד רמה. עוד לא ישא בת נכר בקהל ולא ינאף בשאט נפש.

בכל יום ובפרט בשבת ק' כל העשר בתי כנסיות מלאות אנשים שחרית וערבית וביום השבת יודעי ספר ויראי ה' מתאספים אל הבתים המיוחדים ללמוד תורה ומוסר כפי המסודר להם שקוראים לה משמרת ואיש את אחיו יעזרו ושלום על ישראל.

ו.

דברים עתיקים וחקירות על תנ"ך כ"י ישנים שבמצרים. ארם צובא ותימן. — ובן אשר והנשיאים.

בכל בית הכנסת בקאהרה יש היכל קטון אצל ארון הקדש של הס"ת ובו מונח ספר כתיבת יד עתיק בדפוס ולא בגלילה וקוראים לו קדמון אשר קדוש יאמר לו יותר מהס"ת. והוא כרוך ומתותל בכמה מעילים ומטפחות ונר דולק לפניו תמיד ואיש לא יגע בו כי בנפשו הוא. ואין מוציאים אותו רק בליל יום הכפורים והוצאתו נמכר בכסף מלא. ואני בהיותי משתוקק ונכסף לראות כתבי יד העתיקות יומין האלה ואולי אמצא במו דבר מה שהיה נעלם או נסתר וביותר כלתה נפשי לראות אם אמצא התנ"ך המדוקדק כ"י היקר של בן אשר אשר זכר הרמב"ם ז"ל בה' ס"ת פ"ח שהיה לו לעינים להעתיק ממנו ס"ת כדינו. ורציתי לפתוח איזה מהם ולא הניחוני עד שלקחתי רשות מידי"נ הרה"ג האב"ד יצ"ו ונלחה בידי לראות ולבדוק ולחקור על רובם ככולם אשר

לא

השבת ודרש להם דרוש נאה. אחר הדרוש אמר ידעתי רבותי שיש אנשים מרננים אחרי וה' יודע ועד כי נקי אנכי מעון הזה ולא בי הוא. ועתה אם יש ביניכם מי ומי אשר לקחתי מידו מאומה או הטיתי הדין יענה בי נגד ה' ונגד כל הקהל הקודש. ולמען תהיה לי לעדה אני מחלה פני ה' אלהי המשפט שאם אמת הדבר ובי העון יקוממו עצמותי בזה ולא אוכל לרדת מהבימה. ואם חף אנכי מהפשע יהי רצון שיפתחו עיני ויחזור לי מאורי לעיני השמש וידעו כל הקהל כי יש אלהים שופט צדק ואמת. ומיד נפתחו עיניו והאיר לו אור יקר והביט אל כל סביביו וקרא לכל אחד בשמו וירד מהבימה ונתן שלום לכל אשר פגע בו בשמו ותוארו. ומאז והלאה היה חותם שמו ה' ניסי חיים כפוסי וביהכ"נ שלו נקרא על שמו כנסת רב חיים עד היום הזה (הבט למעלה) והרב הגדול מוהר"א האב"ד נ"י אמר לי שיש אצלם החתימה שלו מקודם המעשה ואחר המעשה והדברים אמתים והגאון רב חיד"א ז"ל בשה"ג מזכירו לשבח ומרמז ג"כ על זה המעשה.

מעט מזעיר העושים פה סוכות החג בין כי רב הטומאה עליהם גם מאפס מקום בבתיהם הצרות והדחוקות. וגם היראים העושים סוכה בחצרם או על הגג לא ישנו בהם כי יראים מהרוח והזבובים העוקצים אשר גם בבית לא ישנו בלתי אוהל כילי סביב המטה. אנכי אשר למוזר היה לי בלי לישון בסוכה כי לא הסכנתי מעודי וישנתי בסוכת הגביר היקר החכם והצדיק כהר"ר יעקותי יעבץ יצ"ו (ז"ל) אשר על שולחנו אכלתי לחם תמיד כל ימי היותי פה ולו סוכה נאה באחת החדרים בביתו מיוחדת לסוכת החג. קמתי בבוקר וכל בשרי מעשי מחט חדודין מזבובי מצרים ובין לילה הייתי הדיוט (הרמ"א תרל"ט ו') אבל גם כל הימים שישבתי במצרים הייתי הדיוט בזה. אתרוגים ולולבים הדס וערבה יש להם די בארץ הזאת אבל אתרוגים אין להם פיטמת בראשה ומעטים המה ושאר המינים לרוב.

אלוף וראש לכל קהלות מצרים ולהערים סביבותיה זולת אליכסנדרי הלא הוא הרב הגדול החכם הכולל הישיש הנכבד כמוהר"ר אליהו ישראל בכ"ר יצחק יצ"ו מחשובי חכמי ירושלם וכתר הרבנות הולמתו כי ידיו רב לו בתורה ובחכמה ובדרך ארץ והנהגת הבריות ולו אות הכבוד (נישאן) גם מהסולטאן הגדול שבקונשטאנ' ונכבד אצל נסיך הארץ והפחות והשרים. ובידו גם מקל חובלים ושבט מושלים להעמיד הדת על תילו. בנו הרב המופלא החכם הכולל כמוהר"ר יום טוב יצ"ו איש משכיל חרוץ ושנון וידיו רב לו בכל ונכבד מאד לכל והוא מהיושבים ראשונה בבית המשפט (מייזלים) אשר להממשלה פה על כל דבר חק ומשפט עם יהר נכבדי ושרי עם ועם הנבחרים מהממשלה ומהעם ושכרם מלא מאוצר המדינה. ובנו השני החכם השלם והכולל סופר מהיר כמוהר"ר יצחק יצ"ו סופר הקהלה ומשגיח בית הספר וכל צרכי העיר נתתכין ע"י הרב ובניו ופרנסי הק"ק ועוד דיין שני ונאה דורש הרב המופלא הדרשן היקר כמוהר"ר יוסף נ"י מחכמי ירושלם ת"ו.

מגדולי

מצוילת על החתן ועל הכלה ויאמרו ברכת אירוסין ושבע ברכות. הנשים גם הבתולות בזול מאד בארץ הזאת. אין די למוהר וממון אשר צריכים האבות לתת לבנותיהם ואם אין לא במהרה תנשאינה. הנשים בצאתן החוצה יתעטפו כל גויותיהנה בשמיכה גדולה שחורה של משי מכף רגל ועל ראשו ועד גבות עיניהן. תחת אשר בשאר ארצות תוגרמה תתעטפה לבנים. ועוד מטפחת שחורה מכוסה על פניהן היורדת עד החזה אשר אך שתי עיניהן הכחולות ונקרעות בפוך יוצאות ממנה לראות את הדרך. וכן כל נשי הארץ לבד אלה מבנות העשירים מדור החדש אשר בחרו בבגדי חופש אירופי. וכי ימות להם מת (יבולע המל"כ) יעשו מספד גדול ואבל כבד תקרחנה תמרוטנה באין מעצור מענות ומטפחות. וזאת ראיתי פה מנהג חדש וטוב בניחום אבלים. בכל יום קה"ת יבא האבל לביהכ"נ בבוקר ולהאבלים יש מקום מיוחד בראש ביהכ"נ*) וכתוב על הקיר באותיות גדולות אבלים ואיש לא ישב שם מפני הניחום ואחר התפלה יבא החזן וכל המתפללים שם אצל האבל למקומו ואומר לו החזן בעמידה האבל וכל הקהל המקום ינחם אותך כו' לא יבוא עוד שמשך וגו' נחמו נחמו וגו' ועוד כמה פסוקי נחמה מתנ"ך וילך לביתו וביום השבת בבוקר יתאספו לביהכ"נ שמתפלל בה האבל כל קרוביו ומיודעיו ומכבדיו והרב וכל החפצים במצוה ובאים להתפלל אצלו. ויכריזו בביהכ"נ פ' יש ניחום אבלים עד שהביהכ"נ מלאה מפה אל פה ואחר התפלה יעמדו אצל האבל הרב והחזן וראשי הכנסת ויאמרו לו הניחום ופסוקי נחמה כנז' ואח"כ ילך החזן ומיודעיו עם האבל אל ביתו ועושים גם שמה כסדר הזה לשאר האבלים אשר בביתו ואז יגדל המספד והבכי**) בעשי"ת הלכתי על הבית הקברות בחברת ירא"י ה' על עגלת סוסים כי רחוקה מהעיר כמהלך שתי שעות במדבר חול וגדול מאד ישן נושן. שם ינוחו על משכבותם צדיקי יסודי עולם מני דור ודור אבל אין עליהם ציונים ומצבות מפותחות רק המקובל להם מפה אל פה. פה ראיתי מקום שם קבר עליו גל אבנים גדול וכולו רטוב בשמן מהנסכים אשר ינסכו אליו כל איש ואשה אשר להם כל הפלה כל תחינה ואינם הולכים על קברו במנעלים. ומרחוק יחלצו מנעליהם וזוחלים עד הקבר על הידים ועל הברכים. קדוש הוא להם מאד. גם שמעתי מהם תמיד כשנשבעים שבועה חמורה משביעים בשמו ר' חיים וגם גויי הארץ מיקרים ומכבדים שמו להשביע את היהודים בשמו. ושאלתי מה הציון הקודש הלז? ואמרו לי מעשהו אשר כתוב וידוע להם לזכרון עולם. הוא היה לדיין במצרים בזמן הרדב"ז ז"ל. וכן נמצא ממנו שו"ת בת' הרדב"ז בחותמו **חיים כפוסי** וכהו עיניו מראות לא ראה עין הארץ והיו נדברים בו שהשוחד עור עיניו כמנהג הארץ לאמר. וכאשר נודע לו הדבר הפעם קרא עצרה לדרוש להם ביום השבת

---

*) וזהו ואשב בראש כאשר אבלים ינחם (איוב כ"ט כ"ב ברכות ...)

**) והוא שאמרו (שבת לג) בקושי התירו לנחם אבלים בשבת.

רופאים לא מצאו לי רפואות תעלה עד שהעלו תבלול על שתי עיני והכוני בעורון עד שלא יכולתי לראות גם את עין הארץ ונואשתי ממאור עיני ובחמלת ה' עלי נתנני לרחמים לפני איש יהודי רופא עינים היקר והנכבד ס' רחמים יצ"ו איש בוגדאדי הרופא אשר להפחות ובטובו רחמני והביאני אל ביתו ובאבק סמים וכחול יקר עם פנינים ואבני יקר אחרי יסורים קשים ומכאובות מרים העביר התבלול מבת עיני ותאורנה יגמלהו ה' כצדקו מעשי ידיו יבורך וצדקתו עומדת לעד. גם פה קשה להכיר בין ישראל לישמעאל כי לשונם ערבי ובגדיהם הארוכות כמוהם כמנהג יושבי הארץ ובעוד אשר בשאר מדינות טורקיא לא יכנפו היהודים ראשיהם בעטרת בגד לבן סביב לכנפתם האדומה מקנאת הישמעאלים פה רוב היהודים אך לבנים יכנפו בחול כבשבת ואין מכלים דבר. כן פאתי ראשיהם אך המדקדקים יניחו מעט שערות (אחרי התגלחם כל ראשם) ארבעים במספר (כדעת הרמב"ם ז"ל) וכדי לכוף ראשן לעיקרן והמה מכוסות תחת המצנפת היורדת עד גבות עיניהם כי אפילות הנה. וזקנם (היראים) מגודל כהישמעאלים יושבי הארץ ומגולח מעט על לחייהם ותחת הגרון. ודור החדש מהם החליפו מלבושיהם בלבוש חדש טורקי מכנסים רחבים מאד ואזור רחב מלמעלה ועליה לבוש קצר עד הטבור יגיע ועל ראשם אך מצנפת קטנה אדומה אשר ציצית משי שחור סרוח מאחריו בין כתפיו ושערות ראשם גדל פרע ומוקף סביב. פאה וזקן אין ומהם גם בבגדי אירופי כולו. דלת העם מתנהגים בישיבתם ואכילתם וכל עניניהם כמנהגם הראשונים בארצות הקדם והעשירים ינעם להם מנהגי איירופי ולא יבצר מהם מאומה.

סדר תפילותיהם ומנהגם בביהכ"נ כמנהג הספרדים כן מבטאם וניגוניהם באין הבדל כלל. בליל שבת ק' או במועדים יאמר הש"ץ ברכת השבע שבתפלת לחש אתה קדשת או אתה בחרתנו בקול רם*) מפני עמי הארץ שאינם יודעים בעל פה ואינם יכולים להתפלל בלילה מתוך הספר וכל הקהל מתפללים אחריו בלחש עד סוף הברכה. עת יכניסו בן זכר לברית קדש יובילוהו לביהכ"נ בשירים בכלי זמר תוף חליל וכנור וינגנו כל משך עת המילה ובקריאת השם תצלצלנה הנשים העומדות למעלה בעזרת נשים בלשונן מכה על החיך הנשמע כמו לֵו לֵו לֵו פעמים רבות מצלצל האזנים וזאת תרועת שמחה בכל ארצות הקדם. על סעודת מצוה זאת לא יעלה מאכלי בשר רק חמאה גבינה דגים ומיני מתיקה אף אם עושים לחם רב.

סדר נשואיהם הקידושין והחופה ושבעת ימי המשתה כמנהג כל הספרדים. בביהכ"נ יש מקום אצל הבימה מושב לחתנים וכתוב על הקיר באותיות גדולות „חתנים" וחופת פרוכת פרושה על עמודים ממעל לראשם כי לא יעשו חופה בעת הקדושין כאשכנזים רק יפרשו טלית

מלוית

*) לא כאשר כתב נוסע אחד מפני שלפנים לא היו מקבלים שבת מבערב רק מן הבוקר לפיכך עשו אח"כ זאת לזכרון ומלבו בדה זאת לא הי' כזאת בישראל.

רוב היהודים יושבים בחלק מהעיר לבדם והיא אחוזת נחלתם מימי קדם ושם כל בתי כנסיותיהם וראשי רחובותיהם ננעלות בלילה ושומרים עליהם כמו רוב רחובות העיר הקדמוניה ומעט מזעיר מהעשירים יושבים גם ברחובות חוצה לה וברחוב החדש לחפשית האויר גם מסחור היהודים וחנויותיהם סמוך לרחובותיהם. מובאות היהודים דלים צרים ורעים מהם אשר שני אנשים לא יוכלון הליך זה בנגד זה ומהם גם מקורות ועליות עליהם ובלהי מורצפות מלאות עפר ואבק ואשפתות אבל בתיהם מרווחות וגבוהות. טהרה ונקיות תשתרר בהם כן בבתיהם גם בבגדיהם וגויותיהם. האנשים והנשים לבנים (כאנשי איירופי) ויפים ובעלי צורה ודעת טובי לב ואנשי חסד נדיבי רוח ובעלי צדקה מכבדים ומכובדים. גם פה רוב היהודים יסחרו ישאו ויתנו במעשי השולחנות (מחליפי מטבעות) באנקירם ומלוי בריבית כי זאת למסחור גדול בארץ הזאת שכל מטבעות מלכי הארצות כולם יוצאים פה כי היא מרכז כל המדינות וחיי הים ידה בכל ויד כל בה ואנשים מכל המדינות ומכל האומות עוברים ושבים בכל יום לרבבות. ולהמטבעות שני ערכים ערך חוק המלך וערך הסוחרים ועולים ויורדים ותרימות גדול לחשוב חשבונותיהם ורוב העסק הזה ביד היהודים עם נבון וחכם ומהם עשירים גדולים כגבירי איראפי וסוחרים למרחבי ארץ לכל המדינות בבגדים וצמר גפן ומשי ובכל מקח וממכר ולהם יד ושם גם בבית הפחות והסגנים וכל טוב הארץ בידם כי דרך כלל יש היום פה דרור וחופש גדול להיהודים בכל דרכיהם ונכבדים לכל דבריהם ובהשפטם לפני השופטים יצאו צדיקים וזכאים ומהם מלומדים בתורה וסופרים בכתב ולשון ערבי שהוא לשונם ובשארי לשונות ודור החדש רובם ככולם יודעים היטיב כתב ולשון ערבי איטאלקית גם ענגליש מעט מזער בעלי מלאכה ואומני יד וחלושי כח המה גם עניים רבים נמצאים מעונים ומדוכים כי תחלואי הארץ ומכותיה רבו כמו רבו חולפים ועוברים בכל עתותי השנה רק בימי הסתיו ישיבתה טובה מאד. בחדש ניסן ואייר ישב רוח חזק קטב מרירי המזיק הנורא קוראים אותו אלכאמסין בחדש סיון מתחיל עלות היאור ויתחזק החום והרוח יחלוף עתים שונים והמים יתעכרו ויתדלחו אין רגע בלי פגע ולרופאים ורוקחים שכר גדול בארץ הזאת כל האומר רופא אני ימלא אמתחות זהב. רוב יושבי הארץ מוכים בעורון עין אחת או שתים כאבי עינים בכל מיני תחלואים כמעט אין נקי בכל שנה נוטפות נוזלות אדומות נמוכי הראות אשר לא יראו חוטמיהם. לפני הבתי כנסיות וברחובות ישבו ויסבבו כמה עורים גם ברחובות אגודות אגודות אחוזי יד בכתף רעהו ונער קטון נוהג בם נועקים ללחם. וזה מפני החום הקודח ואבק דק פורח וגשם אין להשקיט השרב ולהשכיב האבק והרוח חם מנשב מנגד פניהם והארץ כולה מישור באין הרים לעמוד נגד הרוח הסורר בכנפיו אבק דק וחול. גם מאכליהם חדים ומבושמים ובשמן שומשמין המזיק מאד לעינים גם אנכי לא נמלטתי מהמכה המהלכת הזאת ורופאי האי

רופאים

היהודים ואת אשר ראו עיני ואשר קרני ויתר דברים אספרה בקצרה כאשר יביאני הענין ואיך מבין יטעם לו. פה כשש מאות משפחות יהודים מאזרחי הארץ מלפנים ומעט איטאלקים תוגרמים בבליים סוריים אשר כולם בשם ספרדים נקראו וכששים בע"ב ויחידים מרוסלאנד פולין גאליציאן כו' אשר בשם אשכנזים נקראו (ולהם ביהכ"נ לעצמם) וכמאה וחמשים בתי אבות קראים ברחוב מיוחד אצל רחובות היהודים ובית הכנסת גדולה לעצמם כדתם ומנהגם ובין היהודים לא יתחשבו. רובם בעלי מלאכה צורפים בכסף וזהב ומהם עשירים ומכובדים להם מורה וחכם ר' משה הלוי נ"י מירושלים והנשיא הגביר אלישע נ"י (אדבר עוד הלאה מהם ומספריהם*) ליהודים ברחובותיהם עשר בתי כנסיות ישנים מאד בנויות על מנהג ארצות הקדם עומדות במעמקים בירכתי הרחובות והחצרות עם חלונות וארובות קטנות לא תואר ולא הדר בהבנאם עת יד הגלות והמדהבה היתה כבדה עליהם. ועתה ב"ה כבר תקנו כמה מהם ומהם הורסים ובונים מחדש נקראת כנסת ר' ישמעאל בנויה על תילה בה מתפללים רוב אנשי פראנקום והרה"ג האב"ד נ"י. העתיקה שבהם כנסת מצרים עמדה לנפול והרסוה ובונים אותה מחדש בהרחבה גדולה ותהיה בעזה"י לתפארת בכל חוסן ויקר. גם כנסת פורטיגיזים הרסוה ובונים מחדש ברוב יופי. כנסת רב משה להרמב"ם ז"ל עומדת על תילה. בה בצד דרום חדר קטון ונר תמיד דולק בה ואומרים ששם שכב הרמב"ם ז"ל שבעה ימים אחר פטירתו קודם שהוליכוהו לאה"ק להקבר. כנסת רב זמרא להרדב"ז ז"ל. כנסת רב חיים להרב ר' חיים כפוסי ז"ל. (תראנו הלאה) כנסת בעל הנס לא ידעתי מי הוא. כנסת טורקיא ישנה מאד ובה מתפללים הרבה מנינים זה אחר זה מתחילים בהשכמה כאור בוקר וגומרים ובאים אחרים ואחרים עד שליש היום. גם אצל כנסת ר' ישמעאל בית ספר גדול לתשב"ר יתומים ובני עניים בסדר נכון והשגחה טובה מנכבדי העיר ותחת פקידת הרב האב"ד נ"י וילמדום כתב ולשון עברי ערבי איטאלקית וחשבון וגלילות הארץ ועוד כמה בתי ספר (סקאלים) מאנשים מלמדים פרטיים לכל אשר ירצה למלא ידו בכתב ולשון. אך על לשון אמנו שפת קדש אין דורש ואין מבקש כמו בכל הארצות יושבת שפה יהודית בירכתי ביתה אבלה ושוממה בבגדי אלמנותה ואין מי סר לשאול לשלום לה.

רוב

*) הרב ר' עובדי' ז"ל יספר משנת רמ"ז (בארץ מצרים היום כשבע מאות ב"ב יהודים חמשים מהם שמרונים הנקראים כיתים ומאה וחמשה הקראים והשאר כולם רבנים) ומספר שם עוד מעניני השמרונים שנואי נפש היהודים שהם מזבחים ומקטרים אל הר גריזים ורבים מהם נסעו עמו ממצרים ללכת בהר גריזים לזבוח את הפסח שיש להם שמה מקדש ואינם שומרים את השבת רק מחצות יום ששי עד חצות יום שביעי ונשארו מעט מהרבה כי לפי הנשמע אין מהם היום בכל העולם חמש מאות ב"ב והם היותר עשירים שבמצרים והיום ספו תמו גם ממצרים ואין זכר למו בכל העולם רק בשכם נמצא עוד מהם כששים נפש בשפל המצב ושומרים כל יום השבת ואין פה המקום לספר מהם. הרב הנז' יספר שם הרבה גם מעניני הקראים ודתם ומנהגם ואינו מדבר בגנותם וכבר ידועים לכל·

מעבר רוחב הנהר עיר זיפתא*) רבת המסחור ובה חמשה בתי יהודים סוחרים ושולחנים.

משם הלכתי באניה על הנהר לעיר באנהיי רבת המסחור בנמר גפן בנויה על תילה לתפארת ומזון קרוב על ידי מסחרה ועגלות הקיטור העוברת שמה. בה כעשר יהודים והגביר פארחת ואהב נשיא עליהם וביתו ביהכ"נ קטנה ושו"ב וחכם. בדרך עברינו על הנהר ראיתי הארמון הנשגב הבנוי כמו רמים על שפת הנהר נגדו האחת עומדת תוך המים בנין גדול וחזק עד להפליא וסביבותיו גנות ופרדסים מכל עץ נחמד ונעים כגן ה' והרבה בתי מלאכה פאבריקען — ומבשלות צוקער ועבודה רבה וכל תענוגות בני אדם אשר יסדה ובנאה הנסיך הגדול מושל עריץ ויסר מחאמאד עלי פאשא בימי מלכו וגבורתו מלך במשפט העמיד וכנן ארץ מצרים. בכל הכפרים בדרך הזה ראיתי מגדלים אפרוחים תרנגולים ויונים רבים מאד לאין חקר ע"י תחבולות אנשים המוציאים האפרוחים מהבצים בלי חימום תרנגולת חופרים גומץ באדמת עפר חול חם ומניחים שם הרבה בצים יחד בחיק האדמה לעין השמש ומכסים עליהם זבל ועפר לחמם מחום היום ואחר עשרה או ט"ו יום מסבבים על ערימת העפר ושורקים ומצפצפים כתרנגולת קא קא ככה ימים מועטים ומסירים המכסה והבצים מתבקעים מאליהם והאפרוחים ישרצו על הארץ ומגדלים אותם לאט לאט. על כן בכל ארץ מצרים תרנגולים ויונים לרוב יותר מכל הארצות ובזול אבל האפרוחים הנולדים על אופן הזה קטנים בגדלם מאלה הנולדים תחת כנפי התרנגולת וגם לא שמנים ומסורבלים בשר ואף משם לא יצליחו לגדל זרע אחריהם**) וגם הבצים המה פה בזול.

ובאנהיי נסעתי בעגלת הקיטור שלש שעות ולעת ערב ט"ו אלול באתי אל קיירא (קאהרא) של מצרים הנקראת מצרים החדשה.

ח.

קאירא של מצרים — כל מנהגי היהודים והבי"הכנ.

העיר העתיקה אשר כל חוקרי תבל ותרי הארצות אספו אליה אמרים וספורים חמרים והוציאו ממנו גנזי מסתרים ולכולם שערים חדשים אשר ימצאו עוד מאה שערים ומה יכולתי עשות כהם ואם אמרתי לבקר אחריהם אין זאת מטרתי גבר במסילתו יעלה ולא יעבטון ארחותם. ואנכי אתנהלה לעטי לרגל המלאכה אשר לפני מעניני היהודים

---

*) ר' בנימין במסעותיו מספר בזיפתא כמו מאתים יהודים אבל הוא בלבל את הערים כאשר הראה עוד הלאה.

**) עי' ביצה ד' ביעא דספקא מארעא למאן כו' למאי נ"מ כו'.

אז זכרתי ימים מקדם בהיות ישראל ויהודה יושבים לבטח על אדמתם ומקדש הקודש בנוי לתלפיות בתוככי ירושלם עיר הקודש באמת ומזבח ה' על מכון מקדשו מה גדלה אז ורבתה ההוד והכבוד הצבי והתפארת החן והסדר הששון והגיל בעלותם לראות את פני האדון ה' צבאות שלש פעמים בשנה ונותן התורה ית"ש מבטיח לעולי פעמי רגל ולא יחמוד איש את ארצך בעלותך לראות את פני ה' אלהיך. ומה נהדר היה אז עיר קדשנו ותפארתינו בהקהל אליה רבבות אלפי ישראל בעוז הוד הדרת קדש בהתלהבות שלהבת יה קדושה וטהרה ורוח הקודש אשר שאבו כל איש ישראל ממעיני מי הקדש היוצאים ממעין בית ה' אלקינו. הכהנים והלוים משרתי אלהינו בעמדם לשרת בקדש הנביאים והחוזים מטיפים חזיונות ומראות אלהים קדוש ללמד להבאים בחצרות בית ה' מוסר השכל תורה ומצות ומנעימים שירות והללויה במליצה נעימה ורגשת קדש. לזכר זאת ידעתי להבדיל בין קדש לחול ובין טמא לטהור. יה"ר שיבנה בית קדשנו ותפארתינו ותחזינה עינינו בשוב שכינתו לציון כימי עולם וכשנים קדמוניות בב"א.

נשוב למסע הראשונה.

העיר מאנצורה יושבת על שפת הנהר הפונה קדמה למצרים על דרך עיר דימיאט (אשר אצל הכפר איזיבה שלש שעות צפונית לדימיאט נופל הראש הקטון של נילוס הנקרא (סירקייה-מזרחי) בים הגדול) ומאנצורה עיר גדולה ומסחרה רב בצמר גפן היוצאים ממנה באניות ועגלות הקיטור לאלכסנדריא. יהודים בה מעט כארבעים משפחות מעט מזעיר מתושבי העיר לפנים ורובם מאזרחי מצרים ודימיאט אשר לרגלי המסחור שנתרבה פה באו לגור הנה ונתמלאו מחורבות דימיאט כי עתה בדימיאט מתי מספר. היהודים פה טובים ביתר שאת מבכל יושבי ארץ מצרים בכל עניניהם. רובם עשירים סוחרים שולחנים גומלי חסד טובי לב ומחזיקים בתורה ומצות. ועליהם אלוף לראש איש יקר ונכבד ורב חסד הן גבור ויראת ה' אוצרו כהר"ר חביב חאסון יצ"ו תכם לב וקובע עתים לתורה והגביר הנכבד טוב עין ויקר רוח סי' סעיד סיימאן (ז"ל) וה"א האברך הגביר טוב לב ונדיבת רוח סי' אברהם סיימאן יצ"ו והגביר היקר ירא ה' באמת כהר"ר מאיר חפץ יצ"ו וכל העדה הק' טובים ונעימים זה לזה באהבה וה' שמה. להם ביהכ"נ קטנה ושו"ב וחכם ירא ה' מחכמי ירושלם ת"ו כי המה מבקשים ומוצאים תמיד שו"ב חכם ויר"א יותר מבכל ארץ מצרים.

יום ו' אלול נסעתי משם בספינת ערביאית אל הנהר ההוא ולמחרתו באתי לעיר בית-גאמארי עיר סוחרת כמאנצורה אך קטנה ממנה ובה כעשרים בתי יהודים. ובראשם האחים הגבירים היקרים כהר"ר אברהם וכהר"ר סלימאן וואהב יצ"ו ובבית אברהם הזה בית הכנסת נאה לכל בני העיר וגם להם שו"ב מחכמי ירושלם ושם

מעבר

ויחר לו מאד והתקצף ויאמר אין זה מקום קדוש כי אם בית זונות ומערת פריצים ויפן וילך לו אל ארצו. בבאתו את העיר והוא רוכב על פרדתו על שפת היאור ועמדה הפרדה והטילה מי רגליה וירד אל מימי היאור. והנה איש גבור חיל יוצא מהיאור וחרבו שלופה בידו ויאמר לו מה עשית כי טמאת את היאור במי רגלי פרדתך? ועתה או תאסוף מי הרגלים מן היאור או תתן ראשך תחת חרבי החדה ומורטה למענך והאיש בכה והתחנן לו האוכל להסיר מי הרגלים מן מי היאור הגדול אשר כבר נתערב ונתמלא? אמר לו הגביר אחת דברתי אם אינך מסיר הטומאה מהיאור אסיר את ראשך מעליך היום. האיש כי ראה כי כלתה אליו הרעה אמר לו הלא תגיד לי אדוני הגבור היוכלו מי רגלים המועטים לטמא את מימי היאור הגדול הזה השוטפים בכח חלפו ויעבורו הלא כאין הוא הטפה בתוך הים? אמר לו הגבור ומה תוכל טומאת הטמאים המועטים לטמא קדושת הים הגדול של הים קדוש ונורא? אז הבין האיש האורח כי שגה וטעה בדמיונו על משפטו ובקש סליחתו וחזר להתפלל על הקבר הזה וידור נדר לבא עוד בכל שנה ושנה. ידעתי מליצי רעי! כי גם בזה לא תאמינו ולכם המשפט אך אל תשיתו עלי עון כי הבאתי לפניכם ספורים כאלה כי אולי ימצאו איש או זמן אשר יצטרך גם לזה ואין לכם בזה דבר לבטלה.

ביום השמיני כשנפטרין הוא חג גדול ביום הזה ירכיבו את הנשיא (השיך) המושל על הבית הזה והוא ממשפחת הנביא הזה ובידו כל טוב המקום וגם הוא קדוש להם וכבוד גדול יעשו לו. הוא יושב על סוס דוהר הדור ומקושט להפלא מעוטף ירוק (גרון) בלבושי יקר הוד וגדולה רחבים וארוכים ואחריו רבים גדולים ונכבדים ולפניו בכלי שיר וזמרה ויפנו דרך לפניו בקול שמחה ויסבב כן בכל חוצות ורחובות העיר. ביום הזה שכר הסוס והחמור רבה מאד אין כסף נחשב וילבשו הגברים שמלות נשים ונשים שמלות אנשים גם הטף ילבשום בגדי כבוד ויסבבו בעיר רוכבים רבים בכל מיני צחוק. יצביעו פניהם וכל גופם ויתחפשו כחיות ובהמות להרבות השחוק. אין קץ לכל השמחה וההוללות אשר יעשה ביום הזה והאורחות היוצאות והבאות ילכו על הגמלים והסוסים והחמורים כולם בתופים ומחולות ומצלתים כי יבואו הם ונשיהם וטפם ואהליהם וכל כלי ביתם. הערים והכפרים אשר במהלך שנים שלשה ימים סביב לעיר הקדשה הזאת ישארו ריקם מיושביהם כל הדלתות בשוק יסגרו דממה שוקטת בכל רחובות ואך הדרכים מלאות אדם כילק בקול המון שירי זמרה והגמל ההולך ראשונה עם כבודת הבית מקושט ומזוין בכל מיני צבעונים ותכשיטי כסף ואדרת שער איש כפי אשר תשיג ידו. אחר שלשה חדשים יש עוד חג בעיר הזאת לנביא הזה והוא נקרא מולאד קטן וכן בכל ערי מצרים מקום שם קבר מי מנביאיהם יקדשו המקום לבא יום אחד בשנה לשמחה והוללות ושוק גדול לסוחרים במקומות ובימים ההם וראיתי מהם גם במצרים העליונה אשר שם לרוב.

ללכת ולבוא. הוא יצא מן העיר לא הרחיק ללכת ונפשו עגומה ויגעה ירד מהחמור לנוח כחום היום ויקשור רסן החמור ברגלו ושכב והוא נרדם ויעף הגנב בא ויחתך הרסן מרגלי האיש וילך לו. אחרי הקיצו ראה כי גם החמור השאול נגנב תלש בשערו ויחרד חרדה וילך הלוך ובכה על הקבר בקצף ובאנות וידבר קשות אל הנביא השוכב פה זה שמונה מאות ואחד ושמונים שנה ויגד לו כי אם לא ימצא חמוריו לא יבוא עוד אליו ויזהיר גם כל יודעיו למנוע רגלם ממקום הזה. עודינו מתמרמר ומדבר על לבו נתנמנם מעט אך עיניו נסגרו ולבו ער והנה איש מראה לנגדו עטוף לבן וקווצותיו תלתלים על כתפו ומראהו נורא וקדוש ויאמר לו מה לך פה כי תעתיר דבריך. איך לא אתקצף ואקלל ובכה וכה קרה לי בעבור כי באתי לשם ולכבוד... "אמור סאמחכני יא סידי„! סלח לי אדוני אמר לו האיש הנורא "סאמחכני יא סידי„! אל תדאג לך לרחוב הנוצרים ושם מבוי מימין ובשמאלו החצר פלוני תכנס תוך החצר פלוני ותדפוק על דלת פתח בית פלוני בקרן הימנית ותקרא בשם האשה פלונית ותאמר לה בשליחות בעלה זה שמו.... שתתן לך החמור שהביא אמש וגם החמור אשר הביא היום ואמור לה אלה ואלה הסימנים שהגיד לה בעלה והיא תתן לך מיד שני החמורים ואף מתנה (באקשיש) לא תבקש ממך. והאיש הזקן נעלם ממנו והוא הקיץ וישא את רגליו אל הרחוב והמקום ההוא ועשה ככל אשר צוה עליו הנביא ולקח שני החמורים וילך שש ושמח וחזר אל הקבר ונדר נדרים לבא עוד בכל שנה ולהרבות כבודו בכל אשר השיג ידו. המופת הגדול הזה עשה לו כנפים ומלא את העיר מפה אל פה.

ידעתי אלופי ומיודעי כי המשכילים שבכם לא תאמינו אף תמלאו שחוק פיכם גם אני לא אבטיח לכם ולא אשבע אם אמת נכון הדבר אך כזאת שמעתי גם מפי היהודים אשר גם הם אך שמעו מהמוסלימאנים הנשבעים בד' ובנביאם ובסייעיר אחמאד אל בידיבי אכן לשקר שבעו? לא אלאה אתכם עוד בהגדות וספורים אותות ומופתים עוד רבות וגדולות מאלה כי מי בכם יאזין ויאמין. ואולם למען תדעו ממרחק שמץ דבר מאמונתם וכח דמיונם החזק אגיד נא בזה עוד מעשה קטנה ויפה אשר שמעתי. אחרי שבעה ימים לשבתי פה דחקתי בעגלת הקטור בעמל רב והלכתי לסאמאנות ומשם באתי בספינה קטנה ללכת בית גאמאר. הספינה היתה מלאה גברים נשים וטף מחוזרי החאג בשמחה ושירים. וישבתי בירכתי הספינה אצל רב החובל כי ראיתיו איש מבין ונשתעה על אודות הנביא הזה ומעשיו והוא מפליא להשתעות ברוב חשק והתלהבות. אמרתי ומדוע יטמאו מקום הקדוש הזה בכל התועבות והטומאות אשר גם לכם לעון פלילי ולחטאת גדולה יחשב ואנחנו ידענו כי כל עץ תוציא פרי למינהו וכל ענף תוציא יבול משרשה איה קדושתו ואיפה טהרתו? "אף הוא השיב אמריו„ אספר לך את אשר קרה כבר לפנים. הפעם בא איש ישר ממרחק מהלך שלשים יום לשם הנביא הזה דהק ונכנס להתפלל על קברו ובהכנסו ראה נואף ומנאפת חבוקים

ויחר

הבא בעיר התועבה הזאת בא תוך שער החמשים משערי טומאה. ואני אמרתי בהלכה אם מצרים ערות הארץ טמאתה ערות מצרים היא.

קבר נביאם הזה הוא תוך העיר ושם בנין גדול ומפואר מאד ועתה זה שבעה שנים עוד בונים ומוסיפים על הקדמוניות עד שאין כבנין הזה בכל ארץ מצרים ולה ארבעה שערים בארבעה רוחותיו. ושם עושר גדול סגולות ואוצרות מלכים מרוב הנדרים והנדבות אשר יפל ושנה שנה מכל הבא לסחור ולהתטהר בה. הסעיד אחמאד אל בידי"בי הזה חי בשנת ארבע מאות לחשבון הישמעאלים (אשר חשבונם בכמו 584 אחר חשבון הנוצרים אשר ימנו היום 1281) ככתוב על מצבת קבורתו וקדוש הוא להם מכל נביאיהם אשר היו אחרי המחוקק דתם ואותותיו ונפלאותיו בחייו ובמותו עצמו מספר. ולו היה תלמיד אחד נזיר (דארוויש) פרוש מתענוגי העולם ולא נשא אשה מימיו וגם הוא קבור אצלו ועושים לו בכל שנה חופת נשואים על קברו. שומה היא בפיהם כי החופה הזאת מרמה על עוברי עברה בזנות והוא חטא רבים ישא כי לא נשא אשה ולכן יבואו מכל הארץ להתטהר פה מעונותיהם ותועבותיהם אכן יגדילו יתעיבו עלילה עד כי נהיתה להם למצוה חובה לבא להתטמא פה. וכל איש ואשה הזוכים להתטמא עוד בחצר הכבוד הזה וסמוך לקברו הרי זה משובח. יש נשים שאינן מולידות תחת בעליהן ונודרות לבא פה עת המולד למען תנאפנה ובזכות זה יפקדו בזרע אנשים על כן כל הקדשות מכל הארץ באות הנה במועד החאג הזה. וכל אשה יודעת איש באין מכלים כי במקום הזה הותרו כל העריות. ואם עד אחר המועד לא תמצא תאותה הוא תתן נדה ואתנן למען לא תשוב ריקם לביתה ותחת כל השמים תזנינה ולא תכלמנה. תוך העיר לא תכיל אף אחד ממאה האנשים הבאים בימים האלה ושכר הבתים מהחודש הזה יקר מכל השנה ומה גם החנויות והקרונות והאצטבאות אשר במדת טפח יושכרו. ומחוץ לעיר עד שני מילים סביב יעשו אוהלים וצריפים ומלונות לדירה אנשים וחנויות לסחורות ובתי קאהוואה ולכל משקה יין וי"ש לרוב ובתי משחק מהוללים ומהוללות מחוללים ומחוללות וגם על האניות הקטנות ובסירות דוגה על כל אורך הנהר מלאים אדם כילק. ובאלה הימים אין חושך ואין לילה. כל הבא הנה איש או אשה ילכו להשתטח על קבר הנביא הזה ותלמידו הדארוויש וידור כמתת ידו. מובן שלא על נקלה ומיד יוכלון להכנס שמה וכמה ימים יעמוד על המשמר עד יוכל להגיע עד הקבר.

היהודים ספרו לי מופת גדול אשר שמעו שנעשה בימים האלה לאחד מוסלימאן הבא להתקדש פה. כפרי אחד מהלך יום בא רוכב על חמורו והלך להשתטח על הקבר והניח אתונו אצל פתח השער בין ההמון והוא דחק ונכנס. אחרי התפללו יצא ולא מצא חמורו כי נגנב. חזר על הקבר והתקצף ואין עונה הלך אצל שכנו מהכפר אשר גם הוא בא בחמורו ושאל ממנו שישאילנו חמורו וילך וישוב לביתו ויקח עמו חמורו אחר ויחזור אליו מכירו עשה עמו החסד ונתן לו חמורו

ללכת

באתי לשלום עיר מאנגורה. היהודים פה נחמוני כי לא ראשון אנכי להתנזק בדבר זה. שולחנים מבינים וסוחרים יודעים נפלו פעמים רבות במצודת רמייתם זאת כי יודעים הם באחיזת עינים או במלאכת הכימייאה עד שאין להבחין מראשית ואולם כבר נודע תרמיתם ולא יקחו מהם כסף עד ישליכום באש הוא מצרף לכל. ואשר יבואו אחרי גם עליהם יעבור כוס התרמית ולא אהיה אחרון.

והנה סוף מעשה אלהים חשבה לטובה ומאתו ית"ש לא תצא הרעות. האדם אך תמם יהלוך נפל אשת לא ידע מה שלפניו ואשר יהיה אחריו מי יגיד לו? ומה יתאונן אדם על הרע בעיניו אם אבן למוסדות טובתו ירה המגיד מראשית אחרית ובנה עליה אושרו טובו והצלחתו ומברכים על הרעה מעין הטובה. אין חכם כבעל הנסיון (כאשר תראו עוד ממני רב מזה) כן המחסור הזה הביאני להתנודד בארץ התימן אחרי לא היה לו די הוצאות הדרך במישור להודו מטרת נסיעתי מראש אשר משם שאבתי ידיעות רבת החמודות והשגתי הסגולות תקות נפשי גם שכר טוב בעמלי ראיתי ומה לי עוד כאשר תראו עוד הלאה.

ד.

מסע השנית קיץ תרכ"ד. — טאנטא.

(וזאת אשר ראיתי ונודעתי מנהגים וספורים בעיר טאנטא הנז' בהיותי שנית בארץ מצרים קיץ תרכ"ד קראתי מהדורא תנינא) העיר טאנטא אומרים שהיא צוען מצרים שכן תרגם יב"ע תאנים מצרים. והיא באמצע הדאלתא יושבת על נהר נילוס וסביבותיה כר נרחב מלא דשן ושמן. עתה היא עיר גדולה וסוחרת גם כל השנה לצמר גפן ובה בתי מלאכה (פאבריקען) לסוחרים רבים וגדולים גם מאירופי. הפעם הזאת חשבתי דרכי להיות בה עת המולד זמן היריד הגדול אשר התחיל שנה זו י"ב תמוז וישבתי פה שבעה ימים כי לא יכולתי לנסוע מזה מפני רוב ההמון וגודל הדחק בעגלות הקיטור עד שגם שטר השילום (בילעט) אין להשיג וגם אסון גדול בהעגלות וכמה אנשים נהרגים בהם בכל שנה. ביום ובלילה מלאת כאן אדם כארבה לרוב ואיש את אחיו ידחקון. בעת הזאת כל בתי העיר וכל רחובותיה מלאים אנשים ונשים אף עד שאין לעבור ברחוב רק בדוחק אחד מהלך מאה אמה (שני מאות רגל) במשך חמשה מינוטין כאשר בחנתי. לפנים לא ישבו פה יהודים בתמידות כי קדושה היא בעיני המושלמאנים רק בעת המולד באים לרוב מכל המקומות ועתה ב"ה יושבים בה כעשרים יהודים כאזרחים ועשו להם גם ביהכ"נ ושוחט כמנהג כל הקהלות ומהם עשירים ונכבדים. מסחרם שולחנית וצורפים אבל העיר הזאת טומאת השם לא תניא מדה טובה. קסם הוא על שפתי היהודים בארץ מצרים שכל

מתפלל והתפילין בראשי ובזרועי והוא ערב לבו ונגש אלי לאמר לי לבא עמו אל הכפר הקרוב אך שני מילים. לא אוכל אמרתי בתקותי על העגלה לבא עמה טאנטאה לחקור על הארגזים כי אינם ואולי עוד יבאו. עוד היום גדול בא נא עמי אל הרחק ללכת ובטרם יבאו העגלות ואדוני פה. לא אוכל ללכת עמך אם אתה תבא אלי הנה ואראה מה. אביא לך ארבעה וחמשה מהם למראה ואתה תשפוט. מהר ולך ואל תעכבני. הלך עד בוש שעה אחת והביא לי חמשה בהחבא. הוליכני אל תחת אילן מוצל והראני מטבעות כסף עתיקות מאד תלודות בחיק האדמה ואבינה בהם היטב — ידעתי מה המה. נקיתים וטיהרתים בסלע ובעור ואחד רקעתי עד אשר דק והנהו כסף מזוקק כן האחרים. עוד לא האמנתי להשען על תבונתי ולקחתי אחד ובאתי העירה אל הצורף וגם הוא נסה בהולה פעם על המקבת ואמר כסף טהור ואם רצוני יתן לו מחירו ... חזרתי אליו תחת האילן וקניתי ממנו באמרי פי במחיר רבע מערך שויו להתיכם באש והוא מיהר ללכת להביא כל הנמצא. הוא רץ והעגלות באו. פעם ראשונה לא פניתי עוד ללכת אתם. עתה אעשר פעם אחת כי גם מטבעות עתיקות כאלה כפלי כפלים במחירם. אני יושב תחת העץ בעינים כלות על המלאך (המגרי) המצליח דרכי. לא אחר מעט והוא בא עיף ויגע עטוף באדרתו אך נשמתו בו ומתחת למדיו שק עם ארבע מאות ועשרה מטבעות מאלה אשר עוד מהם בידי למשמרת. כולם מעשי ידי אומן אחד. גם עוד הרבה מאלה אשר הביא בחנתי על האבנים ושחקתי על העלים ובעפר וכולם שוים לטובה. נתתי לו מחירם מטבעות זהב עובר לסוחר. לא בקשתיו עוד ללכת עמדי מאנגוראה גם (באקשיש) מתנה לטרחתו. הוא נס וימלט ולבי שמח בכל עמלי. כל עכבה לטובה חשבתי בלבי לו לא התמהמתי כי עתה לא באתי לכל העושר להשתכר על אחת שבע. לטובתי נחלפו העגלות ולא מצאתי ארגזי. יום הששי עש"ק היה לא הוחלתי עוד ללכת טאנטאה עם העגלות השניות לעת ערב ונכנסתי לשבות בעיר הזאת באחת בתי אורחים והודעתי ע"י הטעלעגראף לאליכסנדריא על דבר הארגזים כי אינם. פה בחדרי לבדי פתחתי אוצרי הטוב להתבונן עליהם ולשמוח בחלקי ואת הכסף המתוכן על שלימות המנין והנה חסרים מהמספר שנים ועשרים ובמנותי אותם פעמים ושלש ושוקלם יחד נראו לעיני על אחדים מהם מראה ירקרקות (געלבליך) ועוד אחרים ואשוב אבינה ואתפלא בהם עד כי לבי מלא ספק אם הם כסף ואקחם אלה עם החמשה הראשונים אשר בחנתים היטיב הדק והלכתי אל הצורפים בשוק ואשאלם אחת אחת צרפו ובחנו באש והנה גם אלה גם הראשונים נחושת סיגים אשר לא יצלחו לכל. משוש לבי נהפך לתוגה ושמחתי לדאגה. ברכתי דיין האמת בלב תמים. לא התענגתי עוד בשבת הזה מברכים ר"ח אלול. ריקם נשארתי מחפני וכספי קויתי לאור בוקר יום ראשון ונסעתי לטאנטא ומצאתי כל כלי אין מחסור בם וחזרתי לסאמאנוד עם העגלה ועברתי בנהר נילוס בספינה ולמחרתו

באתי

בטח. אלה באוהלים ואלה תחת מחוה אל הרקיע באין פחד משודדי לילה ואורבי יום. כי תחת הממשלה ומשפטיה הטובים והחרוצים תעצור בעד כל עמל ביתר שאת גם מארצות איירופי. שם שכנתי גם אני בטח בדד יעקב בלי חברת יהודי ואין מכלים דבר.

אלמדה נוסעים דרכי מרמה של המצריים (ציגיינר) הנודעים לשם עולם. ואת הידיעה הגדולה אשר קניתיה בכסף מלא ומגינת לב אתנה לפניכם מתנת חנם בעין יפה עמדו ושמעו! החושך כסה ארץ. רקיע השמים ממעל לראשי זכים טהורים. אך הכוכבים כבדולח נוצצים ועפים במסילותם. ולהבות אש בינות המשפחות הנספחות לאגודות כה וכה המבערות עצים וקוצים כסוחים לבשל ולאפות מן הבא בידם האירו פני החלקה הטובה. קול המולה תוהם בין המחנה הכבודה. אלה מפה מפזזים ומכרכרים לקול תופים ומצלתים שרים ושרות. אלה יחוגו וינועו בלהבת אש אמונתם בתפלתיהם. ושם שעיד אל בידיב"י אל בידיב"י לא ימוש מפיהם. ואלה מפה מריבות ומצות חרפות ונאצות. קול ענות אנכי שומע. ערכתי משכבי גם אני בין ההמון כי צרור כספי היה בחיקי ושמתי כרי וכסתי תחתי וסביבותי ואשב מסב להתבונן על המראה הגדול הזה ומקטרתי בידי להעלות עשן הטאבאק ולבי מתמרמר על ארגזי לא אדע אנה הלכו. והנה איש מצרי קרב אלי עטוף בטליתו וישב לרגלי בענוה. ברכני שלאם עלייכום יא סידי! (שלום עליכם הא אדוני)! עלייכום סאלאם מיסיכום אל כיר ערבך טבא (מאת ערבך טבא גר אדוני בארץ! מאיזה עם ומדינה? עברי אנכי פראנגי (איש איראפי) עבדך אנכי עבד אלקים מה נפשך לקנות להשיב נפשך הלילה ואביא לפניך מהשוק. אין מחסור דבר אם אבטיח קרוב לנו פה הא לך קשיטה ולך הביא ונאכל. יהי לך הקשיטה הנה מוכן אתי. אין חנפים וערומים כמצרים *) מיהר והביא אבטיח אדום כדם וישסעהו. אכלנו בין שנינו ונתתי לו הקשיטה (פייאסטער) ערבה לי חברתו בספורים והגדות מעשי נסים מהקדוש שעיד אל בידיבי ודת הימים והשוק והמסחר הגדול. הקולות חדלו ההמון דממו ונרדמו גם הוא הולך ושב ויאמר לי דבר סתר לי אליך אדוני אך לך אגלה. „דבר". הנה בכפר סמוך לפה אשה אלמנה שכנתי אשר מצאה אוצר בבטן האדמה מטבעות כסף טהור עתיקות מאד מלא פך ומיראתה לגלותם מפני הממשלה הנם טמונים תוך האהלה ואיש לא ידעם בלעדי. ואדוני כי פראנגי אתה מוסר הממשלה לא יגע עדך הלא תקנם במחיר מעט ולך יהי' למנה. טוב תדבר אבל כסף אין עמדי (כי יראתי להגיד שיש בחיקי מעות) זאת לא תהיה לשטן אני אעבור עמך למאכורה ושם תתן לי אך איש אל ידע. מחר יהיה הדבר הזה. והוא הולך ובא ומגבב דברים ומורה אל המטרה לתפוש לבי אל המציאה הגדולה הזאת. בבוקר השכם עודני מתפלל

*) מד"ר בשלח כ"ב אמ"ר אלעזר בר"ש ערומים היו המצרים לפיכך הוא מושלן כשועלים (אחזו לנו שועלים).

הודעתיכם היום את אלה דברי המעטים לבל אבא ריקם להכזיב תוחלתכם או לשקר הבטחתי. ובזה יתמו דברי פה כי קשה יומי בזה לא יתנוני לדרוש ולחקור ולהתחקות על שרשיהם כחפצי. ובפקודת הרופא הנני נאסף לעזוב העיר הזאת ומחר בעזה"י אני נוסע מזה והיה זה שלום. ונוצר נפש האדם ית"ש ישמרני בדרך זו אלך.

יעקב סל"ה.

ג.

סאמאנות. — מרמה. — מאנצורה. — בית גאמאר. — זיפתא.

יום כ"ה אב בבוקר השכם עזבתי אליכסנדריאה ונסעתי בעגלת הקיטור על מסלת הברזל. עברנו גם גשר ברזל המתנשא על הנהר נילוס. גם מעברות דוגה בכפר זאיאת [ועתה גם ברוחב הנהר הזה נעשה גשר גדול רחב ידים] ובאנו בשעה התשיעית (או שלישית) אחר הצהרים לעיר סאמאנות העומדת על שפת הנהר מערבה למצרים ולנסיעתי לעיר מאנצורה צריכים לעבור עוד מפה בספינה ערביאית רוחב הנהר ולארכה ונסב הגבול כמהלך ארבע שעות מזרחה. בימים האלה חג גדול למצרים בעיר טאנטא (תראנה עוד הלאה) מקום שם קבר סייעוד אחמאיד אל בידיב"י מקדמוני קדשיהם. וביום י"ב לחדש ... הוא יום הולדת שלו. ועל קברו בית תפלה רחבת ידים ושם ינהרו ויתאספו גם ממרחק המון אדם רב אלפי רבבות אנשים נשים וטף רגלים רוכבי גמלים סוסים וחמורים. ועגלות הקיטור ואוהלים רבים לא יספר. נוסעים ושבים שמים ושמחים בתופים ובמצלתים שירים ומחולות ושוק גדול שמה בעת הזאת שמונת ימים ועוד שמונה ימים להמפגרים לבא ומאחרים לצאת כל סוחרי ארץ מצרים ומשארי ארצות יתאספו שמה. מוכרים וקונים כל איש מצוק ורע לב וקשה יום יבא טאנטאה. פה כל גנב כל עושי רמיה כל עושי עול כל תועבה וכל טמא לנפש פה טאנטא ימצא חית ידו ישיג תועבתו ישביע תאותו ומאומה מאיש לכל חפצו פה לא יבצר. עם המון נוסעים מאלה המתקדשים ליום הכסא (מולד) ארחתי בנסיעה הזאת אשר העגלות היו מלאים מהם ועל הגגות עומדים צפופים וקול המולה מצלצל אזנים כי לא סדרים בנסיעה הזאת. ומי יעצור ברוח האמונה החזקה בסער נורא? ובירידתי פה סאמאנות על דרך טאנטא וכל כלי דשני ארגזים היו בעגלות נושאות המשאות והסחורות. ובטרם פתחתי עיני לראות אנה אני בא והעגלות הפכו פניהם עם כל הכבודה על המסילה הפונה טאנטאה. כי אך לו הדרך מפני העגלות הבאות מנגד ובלבול ההמון הרב וכי אך זה מקרוב כלתה מלאכת הדרך הזה ועוד לא סדרים להנה וגם כלי בארגזי חלפו עמהם. בין כה וכה ויהי ערב נשארתי ללין פה. העיר סאמאנות צרה להכנים בקרבה כל המון הנוסעים אלה ההולכים וחוזרים דרך עליה. על כן המה שטוחים על פני כל הארץ חוץ לעיר

וסי' יוסף אלכוס יצ"ו. היהודים יושבים פה שלוים ושקטים בחופש ודרור על כל מעשיהם. וביותר חפשים הם אלה אשר תחת מחסה צירי ממלכות איירופי כי לא יבצר מהם מאומה.

מנהגם בתפלה ובביהכ"נ ומבטא שפתם בלה"ק ובמוסר ודרך ארץ ועבודת ד' ככל אחינו הספרדים במדינות ההם. דלת עם הארץ מחזיקים במנהג אבותיהם לאכול בידיהם כפות ידם לכף ואצבעותיהם למזלגות. שבתם ושנתם על יריעות האדמה. גם במלבושיהם ועטיפות ראשיהם ככל מנהגי ארצות הקדם. לא שינו לשונם בגדיהם ושמותיהם. ועשירי העם גם מהאזרחים למדו לעשות כמשפטי אנשי איירופי במאכלם ומשתם ישיבתם ושנתם בכל מהלכם. רובם גם החליפו בגדיהם המה נשיהם ובניהם גם לשונם ירגילו לדבר בשפת איטאלקית המתהלכת בארצות אלה בין רוב הגרים והתרים ובבתי הצירים והמסחרים והוא פה לשון כללי יותר משארי לשונות איירופי. בכל בתי העשירים ימצאון שתים שלש שפחות כושיות מקנת כסף לעבדות עולם (יש שפחה במחיר עשרת אלפים פייאסטר שני אלפים פראנק) היאותה עפ"י חוקי המדינה באין מעצור. אבל עבדים לא יאספו בעתים האלה אשר כתב הדת נגלה העבד הבורח מאדוניו אין עליו משפט או כי יבא יומו לעמוד בצבא יובא במצות הממשלה. וגם כי רובם ככולם הם מאמונת מחמאדי ולא ישרה נפשם בהם ולכן טוב להם לשכור משרתים שכיר חדש או שנה הנוח להם מעבדי הכושים. וגם אלה השכירים אינם צריכים לשבות אצלם ביום השבת כעבדי עולם והשפחות מקנת כסף שהן במצות המנוחה בשבת. דרך כלל אבטיח לכם כי פה דת היהודית עודינה זורחת בכל תוקפה וגבורתה. וביתר שאת מזמן הקדמוני (הרמב"ם ז"ל בפאר הדור סי' קנ"ב הרדב"ז ז"ל א"א וא"ג רב"ל אשכנזי שו"ת סי' ג' כו' כו' אשר בימים ההם פרצו כמה גדרים ויעבורו גם בגופי הדת) ואין מבני העיר האזרחים אשר יעשה ביד רמה נגד התורה והמצוה. וביד הרב חכם פאשא גם מקל חובלים לענוש עושי רשעה וסלף בוגדים ולהקים הדת על תילה.

אך על זאת אשתומם ואשוב אתפלא בהתבונני על קדמות היהודים בעיר הזאת משנות אלפים ומספרם הרב והעצום מימי קדם כפלים כיוצאי מצרים (סוכה נ"א גיטין י"ז) גם בזמן הרמב"ם ז"ל וגאוני בתראי היו כפלי כפלים מאשר הם גם היום. וזה שלא כמנהג העולם אשר ההמון הולך ורב ומה הגיע אליהם? אמנה כי מיעטו וישוחו מעוצר רעה ויגון בתגרת יד מלכי רשעה בחימה שפוכה אבל לא נדע פרטי העוברות עליהם כי אין ביד אזרחי הארץ ספר דברי הימים אף אפס קצהו לקורות חייהם ומקריהם גם משנים מועטים אי מזה באו ומה היה להם. ואולם גם אם נשארו מעט מהרבה הלא זה רבות בשנים יושביה לבטח באין מחריד? אם לא כי יד ה' עשתה זאת בורא עולם וצאצאיה יוצר חלד ויושביה ית"ש אשר פה במצרים שם לו חק לא נשוב בדרך הזה והארץ משכלת והדברים עתיקים (ראה מצרים).

הודעתיכם

ובנדה חורבות להכנסת אורחים ואחת כניס סארדיהיל*) גדולה ובנויה לתפארת עם בית תלמוד תורה למעלה לתשב"ר ולומדים גם לשונות ולימודיות אחרים לרוח הזמן. וכנגדה עוד ביהמ"ד קטון עם מעט ספרים לירא"י ד' וחושבי שמו. ועוד כמאה משפחות יהודים איטאליינים ולהם ביהכ"נ יפה לבדם על פי מנהגם. וכחמשים איש מרוסיא ופולין גאליציא ואלאכיא ולהם ביהכ"נ לבדם כמנהגם. ועוד מנינים נפרדים למערביים ולאורחים הסוחרים במגרש העיר אצל הים [סמוך להעמוד הנפלא העתיק שקורין אל מסילה ר"ל המחט שהוא עמוד אבן אחת גבהו כחמשים אמה והוא מרובע וקו שפה אמות יסוב אותו וחד מלמעלה והוא עומד כנם וסביבתו מכתב קדומי הנקרא כתב החרטומים וכבר ידוע הוא בספרי התרים] היה לאזרחים בית הכנסת ישן נושן וקוראין לה כנסת אליהו הנביא (כי שם נגלה לראשונים) ונחרבה עד היסוד [עיין בספר אדרת אליהו לרב מאליכסנדריה שהיה מוכיחם על בזותם המקום הק' הזה שהיו יוצאים שם לטייל לאכול ולשתות ולהתענג ונבא להם שעתיד לחרב וכן היה]. וזה כשלש שנים ברבות הטובה ורבו יושביה שמו הגבירים עינם לחומלה על הביהכ"נ הקדומה הזאת ובנאוה מחדש בגאון הוד הדרת קדש לתלפיות כבוד וחן גדולה ורחבה ועמודי שיש ורצפת אבני שיש מרוקמים וההיכל כלילת יופי וכסאות עץ יקר משות בששר וחלונות מרוחים שקופות בזכוכית יקרה כתפארת בתי כנסיות שבהיכלי כבוד באיירופי וביתר שאת עם גן נחמד ופרדס נעים סביב לה. ובשבת קדש נכנסים מעשירי העיר להתפלל שמה ובימות הקיץ יבאו מעשירי העם לשבת שם במגרש וסביבותיה לרוח הנה.

רוב היהודים פה בעלי מסחור וקנין ומהם עשירים גדולים ונכבדים. רוב מסחרם בשולחנות (באנקירס) וחילוף מטבעות יען פה עוברים ושבים כל מיני מטבעות של כל המדינות ומחירם מתחלפות בכל עת אין להם מחיר קצב ותמידי עולים ויורדים ויד מי תחרוץ בכל אלה יותר מהיהודים? וביותר תפרוץ פה המסחר בצמר גפן תוצאות הארץ ובמשי. גם בעלי מלאכה בכל מלאכה ועבודה ואף גם עניים ואביונים דלים ורשים גרים ותושבים לא תחסר בה. להם היה לראש האדם הגדול הנודע בשערים לגאון ותפארת הרב הכולל מו"ה דוד חזן נ"י (ז"ל) ועתה הרב הגדול צדיק נשגב כמוהר"ר נתן עמרם יצ"ו ומגבירי וראשי העדה ה"ה הגביר הנכבד הישיש נדיב לב מו"ה חיים רוסאנא יצ"ו ובניו היקרים ס' משה יצ"ו ואחיו ואתם הסופר החו"ש ירא ד' מכובד כהר"ר יחיאל מזרחי יצ"ו והגביר הנכבד ס' משה נחמן יצ"ו והגבירי' כהר"ר מנחם סאוואראס יצ"ו וכהר"ר ראובן אבו גאנח יצ"ו ובניו

וסי'

*) בביהכ"נ הזאת יש ספר כתיבת יד שקורין קדמון סגור בהיכל קטון אצל ארון הקדש ואין מניחים לנגוע בו ולראותו ולא יכולתי לדעת מה ענינו כי גם להרב הגדול מו' דוד חזן שהוא פה רב וראשון לא הניחוהו לפותחו ולראות בו. ברור לי שגם הוא ככל המון הספרים העתיקים אשר בכל ערי מצרים אשר תראו ענינם הלאה.

שער בנפשי אך לא במעל חלילה לי ולא מעצלתים ומרפיון ידים אבל— אור עיני ומחלת ראשי ומעי אשר הקיפוני ותקפוני בהשתנות האויר החם פה בימות הקיץ לא נתנוני השב רוחי והשב ידי להחיות רוחכם בבשורה טובה ולתאר לפניכם מהות ואיכות העיר הזאת אשר תחכו להודע ממני כהבטחתי. כל הימים הייתי חבוש בטמון ומפני השרב והחום בבית מדרשו של ידי"נ הרב המובהק החכם הכולל חסיד ועניו מוהר"ר נתן עמרם יצ"ו אשר אספני אל ביתי והייתי אצלו אמין שעשועים או בבית ידי"נ הגביר היקר ירא ה' מכובד כהר"ר אברהם היימאן יצ"ו (ז"ל) אשר על שולחנו אני אוכל תמיד ומאין פניתי לדעת ענייני העיר ואנשיה. אך זה מקרוב ההכרח הרגילני לתור בעיר לעתותי ערב ולרגלה לרגל המלאכה אשר עמדי. על כן לא אעבור בקולמסי רק על אודות אחינו היהודים פה מטרת מגמת חפצי וחפציכם.

רוב היהודים אשר הם היום פה -- אליכסנדרי' — הם גרים ותושבים. כי לפני שלשים שנה היו יושביה אך מעט מזעיר *) יען מושב העיר הי' רע ובלי מים טובים לשתות כי מי הבארות מלוחים ונהר נילוס היה רחוק כעשרה מילים. גם מסחרה היה לא למרבה כי רוב אניות המסחור אשר למצרים הלכו לעיר ראשיד ודימיאט ושם ישבו יהודים הרבה. וכאשר חזקה הממשלה בידי הפחה הגדול מחמאד עלי ואבראהים בנו הנסיך הגדול אשר מלכו במצרים בתוקף וגבורה הביא נהר הנילוס לתוך העיר אליכסנדרי וחברה עם מי הים הגדול— (נקרא על שמו מחמודיה) - עד כי עתה שם אניות קטנות יהלוכון במישור לכל גלילות מצרים ועד קיירא ומצרים העליונה (פיתרום) תחת אשר מלפנים לא יכלו לעבור באניות מאליכסנדרי' אל קיירא רק ביבשה על דבשת גמלים. או הלכו דרך ים הגדול לראשיד ומשם על הנילוס. עוד הביא מי הנילוס הטובים בצינורות לכל רחובות העיר והרבה והגדיל בניניה והרחיב רחובותיה והעצים מגדליה על מנהגי ערי איירופי ומסחריה רבו עד להגדיל. אז נהרו אליה היהודים מכל הסביבות וכל תושבי עיר ראשיד אשר ישבו שמה מאז ומלפנים שנות מאות רבות נאספו לאליכסנדריה ולא נשארו עתה בראשיד רק שתי משפחות עד שאין להם מנין להתפלל והביהכ"נ הישנה נשארה שמה ושאיה. וכן מדימיאט ושארי העירות וגם מטראבלוס וטוגים ומערי טורקיה ואיטאליא באו רבים. עתה ימצא פה כאלפים יהודים תושבים לבד הבאים לרגלי המסחור מאפריקא וטורקיה דמשק ואחליב אלה באים ואלה שבים. - פה שתי בתי כנסיות קדומים לאחוזת נחלה בתוך העיר. אחת כניש אל עזוז קטנה ועל מנהג הקדש

ובנדה

---

*) גם בשנת הרמ"ז יספר הרב ר' עובדי' ברטנורה ז"ל במסעותיו מאיטאליא לירושלם שעבר באליכסנדרי' ובה כחמשה ועשרים בע"ב יהודים ושתי כנסיות קדמוניות. האחת גדולה מאד וחרבה קצת וקטנה האחרת ממנה ורוב הקהל מתפללים בקטנה כי היא מיוחסת לאליהו הנביא היינו שנגלה בה ואותה פינה היא דרומית מזרחית מדליקין בה נר תמיד גם עתה מקרוב פחות מעשרים שנה אומרים שנגלה בה אליהו לזקן אחד וברוך היודע האמת.

ב.

אלכסנדריאה היא נא אמון.*)

פה אניות רבות בעלי נס וקיטור מכל קצות תבל כן תרנה יתראה אל עין צופה מחלוני עליתו כיער עבותה תחת רקיע השמים. משלש רוחותיה הים הגדול וגדה הרביעי ברכת מי הנילוס (מאחמודיאה) המשתרע לצפון ועל שפתו טירות ובירות כלילות יופי אשר רגעי הארץ ואציליה ישכנו שמה בקיץ וכל טוב הארץ בידם. והעיר המעטירה הזאת כלילת יפיה ומסחרה הגדול מרכז הארצות כבר דברו אודותיה עוברי ארחות ותארוה בחוג ציוריהם. לא נופלת היא מאחת הערים הגדולים והמפוארים שבאיירופיא בתי משוש והיכלי עונג גני חמד ופרדסי רצון והמון אדם רב עגלות מרקדות סוסים חמורים וגמלים רצים ושבים וקול הקריה הומה. פה עשיתי ארבעים יום. ואלה הדברים אשר כתבתי ממנה לביתי לירושלם עה"ק ת"ו. בשם ה' ב"ך מנחם אב תרח"י לפ"ק.

מני אליכסנדריה בת מצרים ליבי אחותי ציון עיר הקדש וירושלם**) שלום כנהר קחי והנחמי בכפלים. ואתנה בית יעקב! הצאצאים והצפיעות מחמדי לבבי הדבוקים בהצלעות גם אתם אחי ורעי אלופי ומיודעי הנני שולח לכם עתרת שלום ואמת ליעקב סלה.

יקירי! מאז כתבתי לכם בראשית בואי הנה נסתם חזיוני אליכם ואין מענה בפי עטי כפעם בפעם. לבי יודע במר לבבכם וכמו נער

שער

---

*) לדעת כותבי הגלילות ובפי היהודים באגרותיהם ובשטרותיהם בכתובות ובגיטין כותבים פה **נא אמון** ושות עפ"י התרגום יב"ע (נחום ג' ח') והרד"ק גם בפירושו ע"פ התיטבי מנא אמון היושבה ביאורים מים סביב לה אשר חיל ים מים חומתה כתב וז"ל: אולי הי' מצד אחד ים סוף ומצד אחד הים הגדול ים יפו כו' והמתרגם תרגם נא אמון אלכסנדרא רבתא והמוספי ממנו ומר"שי שנמשך בזה אחריו לפי שאלכסנדרי' של מצרים אלכסנדרוס מוקדן יסדה ובנאה בכמו תשעים שנה אחרי מות נבוכדנצר כו' ע"ש. ואחרי הרד"ק בא החכם האדומי במ"ע ומילא את דבריו בפי"ב בדברים רבים ע"ש. ואני תמיה מהרד"ק ז"ל איך יאמר מצד אחד ים סוף כו' ולא קרב זה אל זה כי הים סוף בקצה גבול מצרים המזרחי וים הגדול בצפונה וכל הארץ מפסיק ביניהם והרואה תכונת אלכסנדרי' יראה בעיניו המציאות שדברי התרגום ורש"י נכונים ומובנים עפ"י המציאות כי אלכסנדרי' מוקפת משלש רוחותי' בים הגדול ומים סביב לה ומצד האחד המחובר אל יבשת מצרים שם חפירת הנילוס אשר עשה מקרוב מחאמד עלי פאשא וכן היה אולי מאז ומלפנים. ובראש מד"ר רבי הושעיא רבה פתח ואהי' אצלו אמון כו' כו' כמא דתימא התיטבי מנא אמון ומתרגמינן האת טבא מאלכסנדריא רבתא דיתבא בין נהרותא וכן הרמב"ם ז"ל בתשובותיו ובאגרותיו קורא אותה נא אמון וכן הר"י הלוי בשיריו להחבר ר' אהרן באלכסדרי' (כאשר הוא אתי בכתובים) קורא אותה נא אמון שכן אומר בבית השני משיר המתחיל פעמון זהב ורמון. „אלמו בנא אמון כי בניתה ארמון" ובשיר אחר להנז' יאמר בו יאתה גאוה לנא אמון כו' גם לא שכול אדע ולא אלמון. ומי יגיד לנו שאלכסנדר מוקדן לא בנאה במקום שהיתה נא אמון עומדת לראשונה והוסרה מעיר ונעשה מעי מפלה כמדבר ובנאה והגדילה שנית והסב שמה על שמו. והתרגום שהיה קרוב לזמן ההוא ידע יותר מהרד"ק והאדומי. ויען כי רגילה ומפורסמת ומקובלת בפי היהודים לקרותה **נא אמון** אין להוציא לעז על הגיטין ח"ו מפני טענות האחרונים הנז' והנח להם לישראל.

**) סוטה מ"ז.

ירושלים! עיר חפצי בה — באנחת מתנים ופני מערבה מול ים הגדול. לאור הירח הגענו ללון בשדה כפר קאלאניה (היא מוצא) (סוכה פ"ד ס"ג וע"ש בפי' הר"ב ובגמ') אשר משם היו מביאים ערבי נחל לשמחת החג בזמן שביהמ"ק היה קיים תובב"א*) בטרם נרדמנו הסוסים אך אכלו דיש הקימונו בעלי האורחה ללכת הלאה. רכבנו לנוגה הירח ועברנו בקעת מואד-עלי. ובזרוח השמש הגענו לעיר ראמלא. פה ירדנו לנוח מעט ולשתות קאהווא ובעוד שלש שעות הננו בעיר יפו (על שם יפת בן נח) חוף הים הגדול גבול המערבי לא"י והיא לשבט דן. מעניני ארה"ק תהלוכותיה ויושביה כבר קדמוני בעלי אסופות רבים וכן שלמים ואנכי שמתי לי קו לבלתי אעבור עטי על אשר ראיתי רשום בספר מזולתי. ומאשר לי לרבות דברים לא מעט אעשה להם חדר לבדנה בשובי לירושלם בעזה"י.

ליל מוצאי ש"ק ט"ז תמוז עליתי באנית הקטור ההולכת אליכסנדריאה. בכל רגשת נפש הגיתי תפלת הים. פה יפו לפני אלפים ושש מאות שנה ירד הנביא בן אמתי לברוח מפני יד ה' אשר היתה עליו חזקה ואנכי היום פה! אנא ה'! לפניך הלא נגלו כל התעלומות לא בורח מתגרת ידך ירדתי הנה אנה מפניך אברח? ואנה מרוחך אלך? עיניך הלא משוטטות על כל וידך תמשול בכל. גם לא משנאתי העיר אשר בחרת בה פניתי עליה עורף. עשרים ושמנה שנה מתקו לי רגבי שממות חורבותיה חננתי קדש עפרה נשקתי טהרת אבניה עד כי עוללתי בעפר תלאותיה קרני ואורי. ה' אלקים אתה ידעת! גם לא מטוב לבב עזבתי את ביתי נטשתי מחמדי עיני פרי בטני אך אתה ה'! אתה צוית ליסרני בצדקתך ותנופת ידך כי פגעתני עד כי הביאני קשה יומי לעבור ארחות ים הזה עדי תשוב תרחמני ומירכתי ארץ תשוב תעלני אל הר ציון קדוש משכן אלקי יעקב סלה. אנא ה'! אל תשליכני מצולה אל בשלי תחולל סער וסופה. גער בים ויחשו גליו ועל משבריו תנהלני לשלום. אנא ה' הצליחה נא דרכי למען זכות הרבים כי נכחם דרכי והשב שבות יעקב מהרה אל המקום הזה ואודה שמך כי טוב סלה.

הלילה אור ולבי ער השמים זכים במערכותם הכוכבים נוצצים במסלותם גם עופפים כברק בברק חציהם ועיני משוטטות על פני הרקיע להתענג במחזה התכלת היפה לעינים. המית גלי וקול אופני מרכבות האניה הרדימוני בשכבי ושנתי ערבה לי. הקיצותי כאור בוקר. אך השמים ממעל ומי תהום רבה מתחת תחזה עיני כה לילה השנית כל פגע ואסון לא נגע בנו בדרך הזה ית"ש. ואחר הצהרים יום שני באנו אליכסנדריא של מצרים לחיים ולשלום וירדתי הנה באנית דוגה.

פה

*) ועתה אין שם ערבי נחל רק אתרוגים הרבה ופירותיה טובים ומימיה קלים ומתוקים.

וחזרנו איש לביתו החרבות והשוממות אשר נהיו למעון תנים ומערת חיתו יער ונמרים. הגזירה הנוראה הזאת נודעה אז בשערי תבל ויאריכי הדברים. בשנה האחרת ר"ח אלול התקנ"ו עליתי לירושלם עיה"ק ת"ו. פה נשאתי האשה אשר הוכיח לי ה' אשת נעורים אם הבנים והבנות חמודי לבבי יחיו היא פייגא לאה תחיה בת הרב ר' זלמן כהן זצ"ל וחמותי הצנועה חכמות לב מרת עלקא נ"ע אשר היתה לי לאם. העובדות עלי מני אז עד היום לא אוכל אספרם. אם אגמי יאורי מי שיחור פשתים יגדלו ולאבלים יפותלו לא ימדו את כל הסבות והתלאות אשר מצאתני. ושטף גלי מרורות עם הות-נפש ומגינת לב אשר שטפו ועברו על ראשי מהעת ידעתי נפשי דבר חרב רעב ומגפות ותלאים רח"ל עם שנאה וקנאה חמת עוררי מדנים ורגלי עומדים בתוככי ירושלם לא הניעותים החולה עד היום הזה.

י"ג תמוז התרח"י אשר הרות מאת המשגיח העליון ית"ש על כל צעדי בני איש עבר על פני ומצאתני במלאכות סגל חבורה קדושה עדה הנכבדה פה עיה"ק ירושלם ת"ו ק"ק אשכנזים פרושים יצ"ו על מחית נפשם ועל בנין בית הכנסת הגדולה הבנויה לתלפיות בחצר חורבת רבינו יהודה חסיד זצ"ל ועל תלמוד תורה של השב"ר הנוסדה פה על טהרת הקדש האגרות הכללות ומכתבי המליצות והתוארים הרבים אשר תמכוני בהם ארוכים הם מאד להעתיקם בזה. ואציגה נא רק שמות הרבנים הגדולים וזקני העדה יקירי ירושלם החתומים עליהם לזכר עולם יהיו. הרה"ג מוה' ישעי' במוה' יששכר בער זצ"ל. הרה"ג מוה' יוסף זונדל מסאלאנט יצ"ו. הרה"ג מוה' שמואל סלאנט יצ"ו. הרב מוה' יעקב ברלין יצ"ו. הרב מוה' אורי שבתי זצ"ל. הר"ר ארי' הנאמן יצ"ו. הר"ר משה תאסלאוויטש יצ"ו. הרב מוה' שאול בנימין הכהן יצ"ו גבאי מת"ת. הר"ר צבי יצחק ליפשיץ ז"ל נאמן דת"ת. הרב הצדיק מוה' משה בוימגארטין יצ"ו. הרה"ג מוה' חיים ניסים אבואלעפיא זצ"ל ראשון לציון דק"ק ספרדים. הרב החסיד מוה' עבדאללה זצ"ל. הח"ר אברהם ח"ר משה חיים הי"ו.

ובנסיעה שני' תרכ"ד תמכוני בכתבי תעודה ומליצה גם הרב הגאון האמיתי חסידא קדישא מוה' משה יהודא זצוק"ל שהי' אבד"ק קוטנא ויבדל לחיים הרב הגאון הגדול צדיק נשגב מוה' מאיר אוירבאך יצ"ו שהי' אבד"ק קאליש. והרב המאוה"ג הצדיק מוה' נחום נ"י והרב כו' מוה' יעקב יהודא נ"י ועוד זקני ונכבדי מיקירי ירושלם ת"ו.

עזבתי את ביתי אשת נעורי נטעתי פרי בטני בני ובנותי ומחמדי עיני ולבבי ונפרדתי מאלופי ומיודעי אחי ורעי. מה קשה היה עלי היום הזה!! כיום פרידת הנשמה מהגוף. רעיתי וילדי אנקו דום ודמעתם על לחיים כמעין נובע. אנכי בלי דרך נשים לי התאפקתי אבל מי יתאפק? גם לב הארי ימס גם בת עיני לא תדמה ולשוני נאלם לאמר היו שלום. אחר הצהרים יצאתי משערי העיר בלוית חן וכבוד מיקירי ירושלם ובשעה העשירית לעת ערב עזבתי חומת ירושלם. —

אבן ספיר.

א.

בואי לא"הק. — צאתי מירושלים עה"ק ת"ו. — יפו והים.

בן עשר שנים ושבעה ירחים הייתי עת הביאוני אבותי היקרים מפולין לאה"ק עיר צפת ת"ו*) יום הושענא רבא שנת התקצ"ג לב"ע. ולא ארכו ימי חייהם שמה. אבי הצדיק מוהר"ר נתן הלוי זצ"ל נפטר יום י"ג חשון התקצ"ד ואמי הצדקת מרת טויבא נ"ע בעשרה בכסלו אחריו נאספו שניהם לב"ע בירח אחד תקצ"ה ובאותה שנה מחרת חג השבועות נבוזה עה"ק ת"ו מהמורדים בני העיר והכפרים והערביאים מסביב אשר מרדו נגד ממשלה העצומה והישרה מחמד עלי מלך מצרים אשר שלט בימים ההם גם בסוריא ופלשתינא. התלאות אשר מצאו אותי עם כל היהודים בעת ההיא עצמו מספר. גויתינו ורכושינו היו לביזה ולשבי ביד הפראים המורדים ואך נפשינו היתה לנו לשלל שברחנו ערומים ויחפים בלי התמהמה לכפר עין זיתון מהלך שעה וחצי מהעיר. והרב הגאון תפארת ישראל זצ"ל מצא חן וחסד בעיני שיך (זקן) הכפר וכל הנבראים עמו חיו בצלו. שלשה ימים לא אכלנו כל מאומה. ואחרי כן נתנו לנו עוגת רצפים קטנה ליום תמים אך לקיום הנפש. וישבנו שם ארבעים יום באימת מות בידי השודדים. רכושינו לנגדנו בידי זרים ולא האמנו גם בחיינו והניגונו ערום ועריה כי גם בגדינו הפשיטו מעלינו והריקו כל אשר בבתינו לא השאירו פכים קטנים דלת וחלון. עד אחר ארבעים יום באו חיל המלך מעם הדרוזין והבריחו המורדים

וחזרנו

*) כבר כתבו כותבי גלילות א"י באין זו העיר צפת שבמקרא (שופטים א' י"ז) כי היא היתה בחלק יהודה לשבט שמעון בדרום א"י אצל עזה ואשקלון כנראה שם מהכתובים וזאת היא בגליל. (שכן נקראת גם היום גליל העליון) בנחלת מטה נפתלי ובדה"י של ר"י הכהן ד' כ"ז במלחמת שאלאדינו בגליל אומר מבצר שאפיט והרב ר' עובדי' ז"ל ברטנורה במסעותיו שנת רנ"ה (הנדפס זה מקרוב) קורא אותה שאפיטה כי גויי הארץ יקראו לה נאפאת מלעיל והברת הצדי להם כמו סמך אצלינו. איך שיהיה השם צפת קראוה האחרונים אשר הגדילו ישיבתה בקדם. וקרוב לה בעיר הגוים (סואיקה) יש מגדול מבצר חרב ואומרים שהוא יורפת הנזכר ביוסיפון ובקנות של ט"ב כהן יורפת. ובעל הקינות יאמר שם צפת.

לוח התקונים

דף	עמוד	שורה	שגיאות	תקונים
״	ב	24	לעשות	ללכת
מז	ב	17	יגסך	יגבך
מט	א	30	שיק	שוק
״	ב	31	כל	קל
נ	א	7	היהודיה	היהודים
״	א	23	בנוית	בנויות
״	״	״	גל	על
נב	א	34	וכל כן	ועל כן
״	ב	1	ונראה	ונאה
״	״	11	ודבר לחוק	ודבר זה
נד	א	2	ביה לואו	בית רפה
״	״	״	כף לקוף	כף דגושה
״	״	3	תיו לסמך	תיו רפה
״	״	29	בלימוידים	בלמודים
״	״	38	הגאהבים	הגאהבים (ר״ל דקדוק הלשון בערבי)
״	״	14	החיק	החיך
״	״	19	אליף לעיין	אלף לעין
נו	ב	בהערה 4	זה	מה
נז	א	32	ואחת	ואחד
״	ב	16	מהרוק	מרחיק
נח	א	9	כוס	כוסות
״	״	17	בשטעמים	שבמטעמים
סא	א	12	כי ספרי יקר	ספרי הדפוס יקר
סב	א	2	שנו	ישנו
״	ב	2	הלי	מהלי
״	״	12	ומאה ושבעה	ומאה ושבעים
סג	ב	20	אמר נחמן	רב נחמן
סד	א	12	החמשה	השפה
״	״	13	אל	על
סה	א	18	מגייה הן	תיין
סו	א	21	מארן	באַרן
״	ב	9	ונעלי והלכנו	ונעלי ברגלי
סז	ב	18	מאהבר	מאהבה
״	״	27	של גר	שן גר
סח	ב	24	את יקד	אל יקד
סט	א	5	לב השכון	השכין
״	״	32	הלעולם	הלעולמים
עב	א	2	לאדרתי	ואדרתי
עג	א	6	בית אביו	בבית אביו
עד	ב	9	אך	אין
עז	ב	18	Schom	(Schwom)
״	״	21	נס	בס
עח	א	25	עד מצרים	עדאן עד
פ	ב	15	נביא שליח רהסול	אלא נביא רהסול
פה	ב	25	עין	עון
פז	ב	31	ל״ל באבאבאן אל	al Coco-ban
פח	ב	10	הרג בתוגרמי	בתוגרמים
״	״	14	חסק	הסך
״	״	21	בעיר עזלי	לעת מנחת ערב
פט	ב	8	כמולה	כמצולה
צא	א	20	אל שיק	אל שיך
צה	ב	18	שמעון	המעין
צו	א	15	ללדת	ללכת
צח	א	33	ה״ו	תי״ו
צט	ב	בהערה פ׳	ה׳ נחלת שמרון	נחלת שמעון.

בדף ל״ז בהערה למטה שורה ג׳ למטה „עיר ובנותיה וזה בית אל.״ כאן חסרה שורה אחת מהכ״י וז״ל: אחרי תבת „וזה״: נכון מאד, ואפ״ל שהיא עית (ישעיה י׳ כ״ח) בא על עת וג׳ למכמש יפקיד כליו. ומצינו בשמואל א׳ י״ג במכמש ובהר.״ ע״כ החסר.

לוח התקונים.

מפני כי לא הייתי במקום התדפסה להגיה ולבדוק יפה בעתו ובמקומו עשיתי אח"כ לוח התקון הזה (פה פפר"מ) עד מקום שידי מגהת ואת היותר כל הקורם זכה ואינו חייב להכריז! גם סימני הנקודות החסרים יסמן כל קורא לעצמו.

דף	עמוד	שורה	שגיאות	תקונים
ג	א	7	ביתי	ביתו
"	ב	35	יחיאל	יחיא
ה	א	2	תהת	תחת
ו	ב	29	אף	וטף
ח	א	27	גבור	גביר
ט	א	14	נקראת	אחת נקראת
"	ב	בסוף	ורופאי האי רופאים	(ר"ל מאיירופא)
י	ב	6	התעטפה	התעטפנה
"	"	28	אליו	עליו
יא	ב	4	צדים	צדיק
"	"	21	המסובר	המסודר
יג	א	14	עשו	יעשו
יד	"	21	שבמקרא	שבקראקא
"	"	"	צריכה או	צריכה למתיקה או
"	ב	5	ומשטיו	ומשפטיו
"	"	12	מתוך	מתוק
טו	א	19	לך	והלך
יז	א	(בתח' ההערה)	וככל	ובכל
יח	א	12	נחלת	תפלת
"	"	21	השיבות	הישיבות
"	ב	16	בן יהודה דוד יצחק	(ר"ל בן דוד בן יצחק ובן כלם)
"	"	20	הראון	הראשון
יט	א	19	בנו	בן בנו

" ב אחר שורה 16 צ"ל (הערה. בפירוש המשנה להרמב"ם ז"ל מנחות פי"ג וז"ל הכהנים ששמשו בבית חוניו לאו בית עכו"ם הוא אלא שעבר כו' ונאספו עליו כת שקורין קבטאר עם כל הגלוים אליהם וקרב אותן לעבודת השם כו' וגדל ענינו ביניהם ומנוהו כהן כו' והיו המצריים עובדים בו לשם ומקריבים כו' ונתקיים דבר ה' ע"י ישעיה ביום ההוא יהיה מזבח לה' בארץ מצרים וגו' ועמד הבית ההוא מאתים שנה כו' עכ"ל. והנה מ"ש כת שקורין קבטאר הוא ט"ס וצ"ל קבט מצר והם הקאפטי אשר במצרים עד היום (גיפטי בלשון המשנה ובערבי קאפט אל מצר) וקבלו עליהם דת הנוצרית בתחלתה ודתיהם שונות משאר הנוצרים ויש מהם מלים עצמם עד היום ועוד כמה מנהגי ישראל שקבלו עליהם מתחלה ויכול להיות שהבית הזה היה בידם גם אחרי בני ישראל ואח"כ כשבא נביא הישמעאלים והבאים אחריו אשר הרעו מאד והשחיתו והציקו לאלה הקאפטים והכניעום תחתם לקחו מהם גם הבית הזה ועשו להם בית מסגדם עד היום.

דף	עמוד	שורה	שגיאות	תקונים
יט	ב	19	ושלמון לחוד)	גם בן בויאעא אינו שם עצם פרטי לאיש אבל זה שם כנוי המשפחה כאשר אמר הנודע בן בויאעא, וכידוע.
כ	א	14	ימסרו	ימכרו
"	"	21	על עתיק	אל עתיק
"	"	23	הבינייניס	הבניינים
"	ב	16	אם	איש
כב	ב	7	והראב"ד	והראב"ע
כד	א	25	סוף	סוחף
כו	א	37	מחלצתו	מהלצתו
"	ב	3	ראינו	ראוני
ל	א	2	אתם ממנו	טובים אתם
"	ב	25	המדברים	המדבר
לג	א	35	מלך	מהלך
"	ב	6	וואדיאלערים	וואדי אל עריש
"	"	33	מארץ מן	מארץ מצרים מן
לד	א	18	אל נחל	אלא נחל
לה	ב	8	כי ודאי	ודאי אל עריש
"	"	20	הוא תמיד	נקרא תמיד
לז	א	10	אשר דן	אשר לדן
"	"	"	כי מבאר	כי הוא מבאר
מ	ב	18	ז"ל פני	ז"ל על
מא	א	11	ממקום	ממקומם
"	ב	20	אשר	אשרי
"	"	32	את	אֵת
מה	ב	2	הפיות	הזאת
מו	א	5	להתוגרמים	והתוגרמים

חפץ לא שערום שני הנוסעים הנ"ל כאשר עיני הקוראים הנכבדים תחזינה משרים בספרו הלזה ח ד ר י ת י מ ן.

הוא מצא בעיר הגדולה צנעא בירת תימן את התנ"ך היקר הנקרא בשם כ ת ר שהובא שם ממקום אחר וגם עלה בידו להשיגו והנה תחת ידו לא ישקל כסף מחירו ואני עברתי על טוב ציורו והדרו עיני לא שבעו והתפלאתי על טובו ויפיו ועיני ראו בו ולא זר חלופים רבים בבקרתי אותו והגדול שבהם הוא בישעי' ס"א א' **רוח אדני ידוד אלהים** עלי בשלשה שמות תחת שהוא בכל הספרים הקדמונים אשר מצאתים בדרשותי בשני שמות אדנות ואלהות רק קונינקוט מצא בחמש נוסחאות י ד ו ד א ל ה י ם ונפלא בעיני במאד מאד ובעליו ידידי הרב החוקר נ"י מצא בו חלופים לרוב גם באותיות גם בנקודות וטעמים והעלה אותם על ספר בטוב דיוקנו ועתיד להוציאם לאור העולם בעזה"י*) וכו' וכו' ובסוף הכתר נמצא עוד קונטרס כתב יד סופר מוקדם ומשונה מן הראשון בצורת האותיות וכחשו בפניו יענה שהוא כ"י ישן נושן יותר מן הכתר ובו כל חלופי בן אשר ובן נפתלי ומערבאי ומדינחאי כו' כו' והנני לברך את כבודו מלב ונפש לפני ה' אלהי פה עה"ק ירושתו יהיה אלהיו עמו ויצליח בכל דרכיו ויחזירהו לשלום בהקפת רצון וישמיענו זמירות מכנף הארץ ישמעוני אלהי. כה דברי אוהבו ומוקירו ומכבדו בלא לב ולב. עבד ישראל אנכי

אברהם בר' **אבא שמואל** השופט זצ"ל דמתקרי **אבן רש"ף.**

אור ליום ד' א' לח' אדר שני תרכ"ד לפ"ק פה עה"ק ירושתו אמן.

---

*) החכם המופלא השר המסכים הזה נ"י האריך הרחיב לדבר בכאן על ענין הזמן והסופר של הכתב הנפלא הזה. וגם מאמר נכבד בענין הזמנים וחשבון הגיונים והמצבות שמצאתי בעדן ואין כאן מקומם. ויבא דבריו אי"ה בחלק שני כי שם ביתו.

ודעת ובחריצות ושכל. עד אשר גם מפנים האלה יש לאמר על ספרו זה: לא בא כבושם הזה בישראל למן היום נראה הספר המהולל: משא בערב. אמנם אנכי לא קראתי בספרו רק החלק הגדול והנכבד, אשר פיו יקבנו בשם חדרי תימן ועל כן רק על דבר אחינו בתימן נשאתי מדברותי פה. אך החלק הזה חלק טוב יעיד על הכל. ולא אפונה כי כל אשר עשה הרב המחבר יחי׳ הנה הוא טוב מאוד מי יתן ופעלו זה בקרב ירחים יחיה ויראה אור! והרב תועלתו לא לנו לבדנו כי תשבע נפשינו השוקקה לדעת דברי אחינו הרחוקים ותתענג רוחנו בצחצחות אמריו כי אם זה יש תקוה טובה כי יהי׳ דבר תוצאתו לאור גם לתועלת גדולה אל אחינו אלה הרחוקים ממנו, כי יגיע אליהם הספר הזה, ויראו כי יש שופטים גם בארץ על כל מעשה איש ועם, או אז בטובם אשר בידם יחזיקו ולא ירפו, ואת הרע לא יקבלו עוד כי יראו מעל הספר הזה המשפט החרוץ עליהם, יראו יקחו מוסר, ויתבוננו על דרכיהם, ושבו מכל דרך לא טובה ורפא להם. לכן אליכם אישים בישראל נדיבי יעקב! אקרא בחזקה צאו נא לישע אחינו החכם הנוסע והמחבר המופלא נ״י ותנו לו שכרו שכר הליכה בדרכים מסוכנים. חזקו נא ידיו באלקים וכתבו וחתמו לקוח את א ב ן ס פ י ר בכסף מלא ושכרכם יהי׳ רב כי יצא על ידיכם במהרה לאורה ספר טוב ערב ומועיל כזה! וה׳ יאיר עליכם אור חדש ויברך אתכם בכל ויתן לכם שלום ושלום על כל ישראל שלום לרחוק ולקרוב! אמן! אלה דברי הצעיר בעמו

שניאור בלא״א מו״ר הרב הגאון המנוח מו״ה **צמח זקש** זצוק״ל.

הכותב וחותם פה פ א ר י ז יום ג׳ לסדר לך לך והיה ברכה!
שנת כתרה של תורה לפק.

דברין אב״י רש״ף.

אמר הצעיר א ב ר ה ם פ י ר ק א ו ו י ץ בר׳ ש מ ו א ל זצ״ל. אמרו חז״ל כבוד האיש לעשות רצונו. להיות שנתכבדתי מאת אהובי רעי החדש ידידי הרב המחבר זה הספר אבן ספיר חדרי תימן להעביר עליו עין בקרת ולאמר דבר עליו כאשר עם לבבי בלי משא פנים. לעשות רצונו חפצתי בכל לבבי. אמנם מלאכתי הרבה מלאכת הקדש אשר אני עושה פה עה״ק ירוש׳ תו׳ במקדש מעט הקדמון אשר לנו בני מקרא מורשה מימי רבנו ענן הנשיא. מנעתי להשתעשע בספרו רק רגעים אחדים וגם זה לא בעיון רב רק בהעברת עין על דבריו דברי סופרים לכן לא אוכל לאמר עליו רק דברים אחדים בדרך כלל.

לשפת יתר הוא לי להאריך בשבחי זה הספר היקר ובשבח מחברו כי ידעתי נאמנה כי כל חכמי דורנו דור דעה זו שלמים וכן רבים וקדושים אשר בארץ המה ישאו קולם יקראו בפה מלא שבחות והלולים תלי תלים כי את אשר לא סופר להם בדברי בנימין הראשון בו יראו. ואת אשר לא שמעו מפי בנימין השני וספרו בו יתבוננו. וזאת שנית כי זה החכם המפואר והרב המובהק והמפורסם כמוה״ר יעקב בחר לו יה ספיר שמו וכשמו כן הנו וחנו ברוך יהיה לא כתב כהראשונים הנ״ל דברי שמועות בהרבה מקומות בספריהם שהחוש הבריא יכחישם כי אם את אשר ראו עיניו ולא זר ושמעו אזניו מפי הרואים ממש ולא מפי עד אחר כי הוא שם לו משפט לקו לכתת את רגליו בכל מושבות תפוצות שה פזורה ישראל עתרי בת פוצי הנדחים בארץ תימן והאובדים במזרח הודו להתחקות על שרשי רגליהם איפה הם רועים ואיכה הם מרביצים פזר את כספו ענה את גופו צער את נפשו לאהבת ישראל עמו בהיותו ציר נאמן לשולחיו.

הוא פתח את שערי חדרי תימן גלה את מסתוריו והוציא שם הרבה דברי חפץ

לכתוב דברי מסעותיהם על ספר, ולהודיע לנו עניני אחינו ב״י במרחקי ארץ, אשר קירות לבנו הומים אליהם. לכן מצאו טוב אשר יפה מזה, לכתוב ולהדפיס דברי דרשותיהם, אשר דרשו בדרך אשר עברו, ולא זכרו כי לגבי משה רבינו ע״ה וגם לגבי קב״ה לא הוית מילתא זוטרתא לכתוב את מסעי בני ישראל על פי ה׳ וכן כמה מגדולי הרבנים והחכמים והחסידים רחבו עניני מסעיהם על ספר דברי ימיהם, ולא חשבום לדברים בטלים או שאלו בשלום אסירי ציון ועדריה הנפוצים בארבע כנפות הארץ, שאלו בשלום אחיהם יושבי קצוות ואיים רחוקים לאנשים אחרים, מיד כל איש אשר קוו למו, כי יש לאל ידו למלאות משאלותם דרשו. הנשיא ר׳ חסדאי, דרש שלום אחיו מיד מלך הכוזריים. ר׳ בנימן מטודילא כתב מסעותיו על ספר. וכן עשה ר׳ יהודא חריזי בספר התחכמוני. אף רבינו יהודא החסיד זצ״ל לא החשיב דברים כאלה לפטפוטי מלין בעלמא כי על פי ציוויו נכתב סבוב ר׳ פתחיה. בשנת פר״ח שגר המקובל החסיד וחכם ר׳ אברהם הלוי מירושלים זצ״ל אגרת (כנראה לחכם באטליא), בדבר היהודים אשר בחבוש (והוא כתב יד ביד תלמידי הגביר האדיר וטוב לבב כמ״ר אורי גינצבורג יחי׳). איש אמונים מארץ הצבי, כתב קונטרוס מסעות (כך משמע מדברי המאור עינים פרק כ״ו) כן נכתב בדורות שעברו ס׳ גלילות ארץ ישראל. ובגלל אשר אמרו המחברים עם הספר ההוא, כי יש עוד נזר לבית יהודה וישראל, היה למאכולת אש מצרי יהודה וישראל. וחלק ממנו הוא כאוד מוצל מאש בס׳ המתועב של הצורר איזינמינגער. מלוקטים ממנו יבואו בס׳ סה״ד זעיר שם זעיר שם. ואף כי רבני וחכמי אטליא, אשר מלבד כי ברוכה תורתם, הנה ברוך גם חכמתם ומליצתם מאז, הנה המה הרבו לכתוב בענינים האל. ככה עשה המפרש למשנה רבינו עובדיה (ירא) הנודע בשם הרב זצ״ל כתב דברי מסעותיו ושלחם לאביו הזקן ולאחיו. וכן עשה גם חכם וחסיד אחר אטלקי בימיו, לא נודע שמו ושתי המסעות האלה נדפסו ביחד מקרוב בשנת רפ״ג ורפ״ד כתב איש צדיק וחכם מליוורנו (כנראה איש סוחר, ושמו לא נודע ג״כ) את מסעותיו, והנה נדפסות בס׳ שבחי ירושלים. החכם ר׳ אברהם פריצול ז״ל חקר על דבר אחיו הרחוקים בספר אגרת ארחות עולם. הגאון ר׳ משה באסולה ז״ל (בעס הפסק על אדות היתר הדפסת ס׳ הזהר וחבר לר׳ גדליה בנו של הרב קורדיבירו ז״ל) כתב קונטרים מהלכיו (מאור עינים פרק ו׳ שם). ובדור העבר חכם ומליץ אטלקי כתב מסע בערב הס׳ המפואר ואחרים אשר אי אפשר לי לפורטם כאן. הנה גם ר׳ יצחק עקריש ז״ל בקול מבשר ור׳ מנשה ן׳ ישראל ז״ל, במקוה ישראל, חקרו ובדקו ודרשו על דבר נדחי ישראל ואין צורך להעיר כי לדברי כותבי מסעות מאחינו ב״י על דבר אחינו ב״י יתר שאת ויתר עז על דברי כותבי המסעות אשר לאחינו הנוצרים על אדות ב״י; כי הכל יודעים אשר לב״י יש יתרון הכשר חכמת ישראל הבנת לשון קדשנו, הן לשון תורה והן לשון תלמוד, ידיעת כל מנהגינו, לא כן החכמים אשר לא מבני עמינו. בכל חכמתם בלשונות ובמדעים, ואף גם בלשונינו, וגם אם חנן ה׳ אותם נוסף על ידיעתם, גם לב טוב, לב תום וחום לאהבה אותנו, בכל זאת לא יוכלו לעלות לעולם אל גרם מעלות ההשתדלות בידיעת הדרכים הדרושים לחפץ נוסע וכותב מסעותיו על תהלוכותינו ועניננו. כי תמיד ישארו שערים רבים סגורים לפניהם לעולם לא יפתחו, והמה פתוחים לפני איש יהודי מלידה מבטן ומהריון.

אהרי כל הדברים והאמת האלה אלופי ומיודעי אחי ורעי! בואו ונחזיק טובה לכוד הרב השלם המחבר נר״ו, על ספרו היקר והנכבד הזה ספר המסעות אשר כתב, ועל מגמתו הטובה להוציא אותו לאור בקרוב, ולא את הדרשות אשר דרש בכל מקום מדרך כף רגליו. והוא ספר כתוב וחתום בחותמו של הקב״ה. נינכרים דברי אמת אשר יצהירו מבין שורותיו, ספר כתוב במליצה נעימה וטהורים אמרי נועם ובלשון צח וקל למען ירוץ כל קורא בו. ספר כתוב במועצות

ודעת

אחינו אלה אדוקים ודבוקים באמונות הבליות וטפליות כאלה. עד היום יחנו באובות ובידעונים, ולא ימושו ממקומם. ה׳ יוציאם משם ויאיר את עיניהם! ורעה עוד מזאת וצרה אחרונה מרה מכל כי עוד עד היום הזה כבימי הרמב״ם ז״ל נפתים שם הם בני ישראל לכל רוח שקר, לכל תועה ומתעה את עמו לאמר: קמתי היום לנביא עליכם משיח ה׳ גואל ישראל" ורב מאמין כמימון, משה אחר איננו עומד לגאול אותם מידי גואלים מגאולים כאלה ולהצילם מרחי כי רק למען הדבר הזה חרד רבינו משה ז״ל את כל החרדה הגדולה הזאת, אל דבר אחינו ב״י בתימן ואל טובם ושלומם ושלותם באגרתו הנ״ל. אך זאת נחמתינו, כי אם אמנם אחינו אלה עוד הם משמרים הבלי שוא כמקדם, אבל גם חסדם לא יעזובו. עוד ילכו בכח הנדיבות הצדקה החסד הרחמים החמלה והחנינה ככחם אז בימי הרמב״ם ז״ל, אשר באגרתי הנ״ל זכר להם אז גם את חסד נעוריהם, בין השבחים האחרים אשר הוא משבח אותם בהם ומסיים בענין זה מאמרו בזה הלשון: „וכי הם (יושבי ארץ תימן) לדל נותני לחמו, מסעד לעשיר מקדימי שלומו, הליכות שבא קוו למו. וידם לכל עובר דרך פתוחה, וביתם פתוח לרווחה ועמם מצאו הכל מנוחה, ונסו יגון ואנחה, ע״כ. וכן עוד עד היום הזה הם אוחזים מעשה אבותיהם הטובים האלה בידיהם כאשר יספר לנו הרב הנוסע שלנו נר״ו. אשריהם וטוב להם! שבחי אחינו בתימן אשר הרב ז״ל הוא מונה שם באגרתו, הם בלי ספק על פי מה שהודיע התלמיד ר׳ שלמה ז״ל הנ״ל באגרתו מתימן אל הרב הגדול הזה ז״ל, ור׳ שלמה זה הלך לשם על מנת לחזור כאשר ברך משה רבינו באגרתו זו את תלמידו זה ואמר ויהיה כגן פורח, ויחזירהו אלינו שלם ושמח. ואנחנו לא נדע לאיזה תכלית הלך לשם התלמיד חכם החשוב ההוא, אם היה ציר שלוח לדבר מצוה, או הלך לשם לסחור את הארץ תימן, כי כן יאמר הרב שם: והסוחרים כלם יחד לשואליהם עונים כי מצאו מטע יפה ונעמן . . . מסעד לע ש י ר וכו משמע מזה שעשו חסד עם תלמידו הסוחר והעשיר, כי בעצתם הנחו אותו בדרך טובה. ואולי הלך לשם ולהודו במסחרו של רבו, כי רבו הרמב״ם עסק בפרקמטיא ע׳ אגרתו להדיין ר׳ יפת בס׳ דברי חכמים ואולי יש יחס לענין שספר הרב ז״ל באגרתו לר׳ יפת עם ענינו של ר׳ שלמה זה בתימן.

וחבל על אבדון האגרות אשר כתב ר׳ שלמה לרבו הרמב״ם בדבר אחינו בתימן, אשר בודאי האריך שם בענינם. ומי יתן והיתה בידינו גם האגרת הארוכה אשר כתב ר׳ יעקב אלפיומי משם להרמב״ם. כי אגרת רחבה כתבו אחינו בני תימן להרמב״ם ע״י ר׳ יעקב הזה כאשר יספר הרמב״ם בעצמו בכתב תשובתו לחכמי מרשיליא: ואמר „וכתבו אלי אחינו שבארץ תימן כתב גדול. וכו׳ ומכתב תשובתו זו למרשיליה ראינו. גם אחרי כתב תשובתו לתימן, נכתב לו משם עוד על אודות אחינו בתימן. ועל דבר אחרית דבר המשיח השקר שם. ובודאי כן ע״י ר׳ יעקב הנ״ל וביותר עוד ע״י תלמידו הנ״ל ומי יתן והיו בידינו כל המכתבים הללו עם הכתבים הרצים ושבים מאנשי תימן והרמב״ם ומהם ור׳ שמואל הבבלי על דבר המחלוקת בענין התחית המתים! והמורה הגדול בתימן אז, ר׳ יעקב אלפיומי זה. אולי היה מארץ מצרים ואולי יצא ממשפחת רס ר׳ סעדיה גאון ז״ל הנקרא ג״כ פ י ו מ י , על שם מקומו, ואשר לזאת סמך עצמו הרבה יתר מדאי בענין זה (עיין אגרת תימן). וזכר לדבר כי הרמב״ם בראש כתבו אליו הוא משבח גם את שרש יחוסו ומקור משפחתו: על שרשי האמת יעידו גזעיהם, ועל טוב המעינות ישהידו נובעיהם, ואמנם כי משרש האמת פרח נעמן, וממעין החסד נחל גדול נמשח בארץ תימן." ומאז ועד עתה אין חזון נפרץ עוד מתימן, ע״י נוסעים מאחינו אנשי בריתנו. ואם כי כפעם בפעם באו שמה איזה שלוחי מצוה, כגון הרב ר׳ יהודא ב״ר עמרם דיוואן ז״ל בעל חוט המשולש, אשר היה שד״ר מירושלים צפת וחברון לפרס ומדי אנאדול ותימן. אבל שלוחי עמינו בית ישראל אלה מעה״ק ומארצינו הקדושה תובב״א, לא חשו לדבר נקל ונבזה בעיניהם כזה לכתוב

וביומיכון ובחיי דרבנא משה בן מימון אשר האיר עיניהם בתורה והעמידן בקרן אורה וכו׳. ספור הזה של הרמב״ן מסכים עם ספור הנ״ל של הרמב״ם בכבודו ובעצמו.

ואנחנו הרואים מכל זה מה יקר היה דבר הרמב״ם בעיני אחינו בתימן גם אז בעודנו חי. ואף כי אחרי מותו ועד היום הזה! — וגם מה שמתעסקים בני תימן בהלכות הרב אלפס זצ״ל, גם זאת מידו של הרמב״ם היתה להם. ובודאי יעין אותם כזאת באחת מאגרותיו אליהם. כי הוא בעצמו חלק לו להאלפסי כבוד גדול בכל מקום אשר יזכיר את שמו. עיין ביחוד בשו״ת פאר הדור סימן י״א בתשובתו לתלמידי רבינו אפרים זצ״ל. וכן ציוה לתלמידו ר׳ יוסף בר״י עקנין ז״ל הנ״ל, ואמר: ולא תתעסק כי אם בהלכות הרב ותעריכו אותו עם החבור כו׳ וכן יעיד על עצמו בתשובתו לדיין אלכסנדריא ר פנחס ז״ל. כי יש זמן אשר למד עם רוב תלמידיו כל ההלכות של הרב כמה פעמים. ודע, כי ר׳ אלי׳ בעל אגרת חמודות (כ״י אצל הגביר האדיר השלם המהולל כבוד מהר״ן גינצבורג נ״י) זכר ג״כ דברי ר עובדיה הנזכרים מענין קביעות הלימוד של בני תימן בחבור הרמב״ם. וישבחם על זה. והננו רואים גם כן כמה חביבה היתה התורה על אחינו אלה. והחבה היתרה אשר הודיע לבעליה. כי בשביל האהבה הרבה להתורה הטריחו על עצמם את כל הטורח הרב הזה, לשלוח צירים בדרך רחוקה ומסוכנת כל כך אף בהליכה בשיירה, לקנות תורת הרמב״ם במחיר רב. כי לא נקלה היתה ההוצאה, ואף כי בימים ההם, לשלם בעד הקלפים היקרים, ושכר סופרים בעד כתיבת שלשה ספרים מחבור גדול כחבור הי״ד. (מי יתן ויגל זה למוסר אזנם של בני דור החדש, הטהור בעיניו אשר על סופריו לא ירחמו ואת ספריה׳ לא יחוננו.) זכר הישרים האלה נדיבי עם אלהי אברהם לברכה לעולם! ובכ״מ אשר נזכיר לברכה את שמות אחינו בתימן, המתים ינוחו על משכבותם בשלום, והחיי׳ אשר הם חיים עודנה, ה׳ עליהם יחיו! והיה בכל המקום אשר נזכי׳ את שמותם לברכה גם היה יהיה זכור לטוב לנצח! כי באמת, מה רבה התועלת אשר הועיל להם בחבורו הגדול! ולולא הוא ע״ה כי עתה, כבר אבדה האמונה ונכרתה התורה ח״ו, אחרי אשר ידיעתם בתלמוד היתה מעטה מאד. ואף גם זאת רק בחלק האגדות ממנו, על פי המובן הפשטי וההוראה הראשונה... והוא ז״ל זכה שם את הרבים, ונתפשט על ידו שם לימוד ההלכות עד אשר נמצא שם כהיום הזה גדולי ההוראה אשר יש בידם כח להחיות את התורה שבע״פ. וכפי הנראה, גם מבלעדי האגרת הידועה בשם אגרת תימן, הרבה להשיב להם הרמב״ם תשובות על שאלותיהם כן סבבו בני תימן את פני הדבר, שיחבר להם המאמר היקר הנודע בשם תחית המתים, כי כאשר יגיד לנו הרמב״ם בפתיחת המאמר ההוא, יצאו אנשים בתימן חוץ לשטה, ולא האמינו בהחזרת הנשמות לפגרים מתים. מתוך שלא הבינו את דרכיו בחבוריו ותלו את קלקלתם בו ז״ל. ועל דבר זה הגיעה אליו שאלה מתימן והוא השיב להם כהוגן וכהלכה. אבל אחרי שנשאלה אותה השאלה עצמה גם לראש הישיבה שבבבל אז, והראש ההוא כתב להם מאמר מתואר בשם: תחית המתים, על כן הוכרח גם הוא ז״ל לחבר נקוב בשם הזה עצמו, כדי לדחות כל הספיקות בענין זה, ולמען תכל מעליו כל תלונה לא נכונה וכל הענין הזה זכר הרמב״ם גם באגרתו הנ״ל לתלמידו הנ״ל. אפס אם הועיל הרמב״ם לאחינו אלה לדורות עולם בחבורו המופלא ובאגרותיו היקרות, בכל זאת אף חכמתו לא עמדה לו, להורות להם דרך אמונה צרופה וטהורה, רק הוראת שעה. אגרתו המפוארה לתימן, הנקראת פתח תקוה היתה אל פתח תקוה, כי על ידה ילכו להם מעמק עכור ההזיות ויסורו מדרכם האמורי, כאשר הזהיר באגרת הנזכרת את ר׳ יעקב אלפיום לאמר: כל זה (הבטת הכבבי׳ וקבוציהם) הסר אותה מלבך ונקה דעתך ורחץ שכלך כמו שרוחצים הבגדים המטונפים מטנופם!״ האמנת דיני הכוכבים אולת קשורה היא בלבות בני תימן מדורות עולמים, הזקינה שרשה ולא תמות גזעה ולא תסור מהם! לכן עוד עד היום הזה

אחינו Iben Safir

מעלת ספר מסעותיו היקר מאד באמת. והנה התנ"ך הנפלא ההוא מצא כבוד הרב המחבר נר"ו בתימן אצל אחד מבני משפחת ע ר א ק י והוא מיוצאי חלצי האדם תור המעלה ר' שלום עראקי כ"ץ זצ"ל אשר אדותיו והעתים אשר עברו עליו זכר האיש הישוע ונכבד ר' יחזקאל רחבי ז"ל מקושי"ן באגרתו הנדפסת במאסף חדש סיון תקן ונכנסו במאמר תוספות דברים על מאמר מגיד חדשות (עיין שם עמוד רס"ג) וכן החכם אשר לא מבני עמינו הנוסע המהולל מאד האדון Niebuhr אשר דבר עמו והגיד ישרו (שם עמוד רע"ד ועמוד רע"ה).

והנה ר' יחזקאל רחבי הנ"ל יספר באזנינו גם הוא על אדות אחינו בתימן, לאמר: „וייש בהם חכמים רבנים וכלם בעלי מלאכות וייש חסרון פרנסה להם." (שם עמוד רס"ג). וזה ממש כאשר יספר לנו כבוד הרב הנוסע המפורסם שלנו. ורבינו עובדיה (ירא) מברטנורה זצ"ל יספר לנו בספר מסעותיו (אגרת שניה עמוד רכ"ב) ויאמר: „ובימים האלה באו פה יהודים מארץ עדן (ארעז)." ואין להם ספרי תלמוד כ"א רב אלפס ופירושים עליו והרמב"ם ז"ל וכלם מגדולם ועד קטנם בקיאים בהרמב"ם כי אינם עוסקים אלא בו." הדברים מסכימים גם בזה עם דברי החכם זהנוסע שלנו יחיה שפה אחת ודברים אחדים. מכל זה נראה איך אהבו אחינו יושבי ארץ תימן ללכת בדרכי משה רבינו בן מימון ז"ל להגות בתורתו ולהחזיק במדתו הטובה לאהוב את המלאכה ולומר טוב תורה עם דרך ארץ. באחת ידו עושה במלאכת הרפואה למען לא יהנה מכתרה של תורה ולא יעשיה קרדום לחפור בה ואחת מחזקת השלח למלחמתה של תורה וחכמה ומזמנו באו וכן עשו גם המה ה מ א ר י ם המורים שם בתימן „חצי נערי נפשותם עושים בכל מלאכה וחצים מחזיקים בתורה הרגלו בדרכים הטובים האלה מאז הגיע אליהם מארץ מרחק השמע הטוב של הרמב"ם ז"ל ע"י תלמידו ידידו החכם הנבון ר' שלמה סגן הכהנים אשר בא לשם." ומה גם אחרי בוא אליהם דבר הרמב"ם באגרתו הנפלאה הידועה בשם „אגרת תימן" וכבדוהו כראוי לו כי באמת אם לו לא בא לעולם המורה לצדקה הזה רק לכתוב את האגרת הזאת לבדה, האגרה הנהדרת ונאדרת בקדשה דיינו! כי באגרת ההיא המזהירה כזהר הרקיע הצדיק רבים בתימן והשיב בה רבים מעון. ואלמלא כתב רבינו משה זה רק אותה לבדה ולא כתב לנו רובי תורתו היתה דיה להראות לנו את גדלו בתורה ואת ידו החזקה בחכמה. דיה היתה להגיד לנו את עוצם קדושתו ותוקף טהרתו וחוזק אמונתו בדתו וכוסף נפשו הנמרצת וכליונה לקיום אומתו ואמונתו בכל מקומות מושבות בני ישראל! ומי יתן וכל בני ישראל בכל הארצות ובכל הדורות יהפכו ויהפכו בה ולא יחדלו לעולם מהגות בה וישנו וישלשו בה כי הכל בה! — ומי הוא זה ואיזה הוא הצר ואויב להרמב"ם, זכר צדיק וקדוש לברכה, אשר מלאו לבו עוד אחרי קראו את ספר אגרת תימן הזאת (נקראת אגרת ונקראת ספר נפלא באמת!) לדבר עתק על צדיק כזה. והרמב"ם ז"ל בעצמו ראה עולמו בחייו כי ידע את כל הנעשה בתימן רב טוב לבית ישראל על ידי אגרתו וחבורו היד החזקה וישמח על זה בצדקתו שמחה גדולה כי הועיל לאחיו תועלת גדולה. ואמר באגרתו לחכמי לוניל הנדפסת מחדש (אוצר נחמד מחברת שניה עמוד ד') ובכל תימן מעט עוסקין בתלמוד אבל אינם מבינים אלא הדרוש וקבל שכר לפי שבקצות הן וכבר נתנדבו מהם אנשים בעלי ממון יברכם אלינו וישלחו שלוחים וקנו שלש נוסחאות מן החבור ונתנו נסחה בכל גבול וגבול הוא ש ה א י ר ע י נ י ה ם ותקן מעשיהם עד הודו." וגם בריש אגרתו לקהל מ ר ש י ל י א העיד הרמב"ם בעצמו שנתפשט חבורו בתימן. וכן במאמר תחית המתים אמר שבסבת התפשט חבורו בקצוות הגיעה אליו שאלה מתימן בענין תחית הגופות ואחרי הדברים האלה הנהמה על מה ששמענו מאיש אלקים קדוש הרמב"ן זצ"ל: „והנני מעיד עלי לפני רבותי שמים וארץ כי שמענו ממגידי אמת שבכל ארצות מלכות תימן קהלות רבות עוסקין בתורה ובמצות לשמן והיו מזכירים שם הרב בכל קדיש וקדיש בחייכון וביומיכון

להם רגליהם לקיים מה שנאמר וטובל בשמן רגלו. ובזה נבין באמת גם ענין הברכה הזאת בפסוק הזה מעצמו וכן נראה בזה לדעת ולהבין דבר איוב (כ"ט וה ו) ברחוץ הליכי בחמה יצוק עמדי פלגי שמן. אמר כי בימי עלומיו כאשר סר אלקים אל אהלו והצור חנה סביבו אז היה טוב לו כי משרתיו (נעריו) רחצו רגליו אשר יהלוך בהן ויעמוד עליהן בשובו עיף מדרכו בחמאה או יצקו עליהן שמן. אשרי לו להמחבר נר"ו כי זכה להיות בעיר הבורה צנעא. היא אחת העירות היותר נושנות שהזכירה יחזקאל הנביא ע"ה והנקראת על שם הששי מבני יקטן כמסופר בתורתנו הקדושה. וכבר כתב ר' שמואל שולם ביוחסין (ד"ק ד' קל"ה ע"ב) ובני יקטן י"ג וכלם שכנו ממשא והיא הנקראת בלשון ערבי מכה. והולך ומתפשט מלכותם עד אל ימן ועד היום היהודים אשר שם קורים לצנעא אשר היא ראש מלכות ימן אוזל וכן חצר מות נקרא כן עד היום. וכן ראינו מבעלי המסעות אשר לא מבני עמינו וכן נחזה מהנוסע שלנו המחבר היקר נ"י כי כן נקראו המקומות עד היום הזה. אשרי לו כי זכה להיות בארץ מולדת הספר הנשגב ונורא הוד ס' איוב ספר מליצת המליצות: אשרהו! כי היה בארץ אשר לא קטורה לבדה שם את זמר"ן הערבי כי גם מבני ישראל יצאו שם לפנים כל מלכי זמרי בלשון ערב הנערב. באשרו! כי לקח מזמרת הארץ ההיא בלשונינו הקדושה גם בדורות האחרונים והורידה לנו. ועל כלם באשרו כי הביא אלוה בידו שם התנ"ך הנפלא עם המסורות היקרות בגליונותיו אשר מלבד כי חזיון יקר הוא במאד מאדם לראות מעשה ידי אמן לא קם כמוהו מעשה הכתב כתיבה תמה ושלימה בכל מיני השלימות והמעלות עם הציורים והפתוחים הדקים בתכלית הדקות אשר רק בעזרת זכוכית מגדלת מאד את המוחשים נראה לדעת כי חכם ואמן כבצלאל היה המכתב והמפתחת הזה וידע לצרף אותיות ופסוקים ופרשיות שלימות משירים שונים אשר בספרי קדשינו וגם ספרים שלמים מספרי תהלות דהמע"ה שבהם נבראו ציורים ופתוחים אלה עד כי לא יאומן כי יסופר כי יש לאל ידי בן אדם לעשות זאת בחרט אנוש. וגם נפלאת בעינינו אם מאת השמש היתה זאת תוי אורה חרותים על הלוחות! גם אנכי לא האמנתי לדבר הזה לולי עיני ראו ולא זר כי לא השמש זרחה על הקלפים של התנ"ך הנפלא הזה לאקויה יצאו עליהם ויכתבום במכתב אלהים תוי שדי לפי חוק תולדות שמים וארץ אשר נגלה בדורותינו כי אם ידי אדם קרוץ מחומר כמונו ולא אל ובדורות הרבה שלפנינו. ואם אמנם לא אנוש כערכנו היה, על איש אשר רוח אלהים בו כזה יאמר אין זה ילוד אשה! ומלבד יקרת התנ"ך ההוא מפאת צורתו בשלימות מלאכת הכתיבה והציור עוד ייקר בעינינו הרבה יתר מאד מפאת חומרו אשר הוא לעזר ולהועיל במאד מאד לחכמת המבינים בספרי קדשינו ודורשי נוסחאותיהם השונות והמכוונות כי המצא ימצא בו חלופים לא מעט הן באותיות והן בנקוד ואף כי דברי המסורה הכתובים לפני התנ"ך ההוא ולאחריו והוא עתק יומין בלי ספק ואם כי (מעטים אשר אין פה המקום לזוכרם) לא אאמין בקדמות היתירה והנוראה אשר יקדימנו כבוד המחבר הנוסע המפואר הזה יחי' ושמא יקדימנו אחר ג"כ שעור רב כזה ונמצאים נותנים מכשול לדורשי קורות הדורות חלילה כאשר לא אאמין ג"כ כי בעדן (אדען) מקדם קדמתן של המצבות אשר מצא כבוד הרב הנוסע הנעלה הזה יחי' שם כי לבי נכון בטוח אשר הרבה שנות שמטה נשמטו בידי כל חוצב באדם את מצבות הקברות כי מאהבת הקצור לא נתנו האלפים והמאות להמצבות השחיתו בעבור השערה מאה ואחד ירדוף אלף וכתובות המצבות היו לאחדים ולעשרות ועל כזה ועל כיוצא בו ראוי להזהיר מאד את כל דורשי רשומות הציונים והתמרורים פן יקרה אותם כמקרה כל מקדימי בשגגה ספרים מאחורים את הסופרים האחרונים ישימו ראשונה את הילדים יעבירו לפני האבות ושונין אפרוח שיצא מן הביצה עד לא שנו ביצה שנולדה ונמצא שם האמת מתחלל כאשר כן הוא לדעתי דבר המצבות הנמצאות בחצי או קירים. וכל זה לא יכחש מאומה ח"ו לא את מעלות המחבר נר"ו לא את מעלות נסיעותיו ולא

מעלת

שם מסובן מאוד משני פנים מפני הארץ אשר משכלת הוא מפאת אוירה המיוחד לה וחומה החזק ועצום מהביל לאנשי א י ר פ ה (ילידי הרפה) ומפני רעת יושביה אשר יולדו על דרכי שוד וגזל ונתגדלו ונתרבו בקשת ובמה נחשב להם אדם אשר נשמה באפו? אשה על כל אלה צעדי נוסע שאול שם יתמכו ועל כל פסיעה מפסיעותיו כפשע בינו ובין המות. וכמה נוסעים תמימים ירדו חצר מות כאשר קרה להחכם היקר אשר לא מבני עמנו הנוסע המפואר Seeteren אשר מדי ירדו גם הוא חדרי תימן ירד חדרי מות כי המיתוהו הפראים בי־דינאי בסם המות. הוי בני הגר גרים הבאים שם מארצותינו לא יחוננו ובני קטורה קטורה לא ישימו באפינו. ואף כי לנו בני ישראל לא תיקר דמינו ונפשותינו בעיניהם כי שנאה כבושה ישנאו עוד עד היום הזה בני האמה את ילידי הגבירה ונקם ינקמו נקמת ישמעאל מזרעו של יצחק. לכן עלינו לשבח מאד את כבוד הרב החו"נ נ"י כי חרף נפשו והשליכה מנגד למען אהבת עמו ונודה לאלקינו כי צוה ישועות י ע ק ב.

וכל אוהב וחובב עמו באמת ובלבב שלם ותכים תכסוף נפשו לשמוע שלום אחיו במרחקי ארץ וקצוותיה. בכל מקום אשר נפזרו שמה שה פזורה ישרא־ בגלות החל הזה ותכל נפשו לצאת אליהם. מה שמח מאורן של כל ישראל אדונינו הרמב"ם זצ"ל בשמעו תהלות אחינו יושבי ארץ תימן (הארץ אשר עבר בה כבוד ידידנו הרב המחבר הי"ו) טוב טעמם במדות ומנהגם על דת התורה הכתובה והמסורה עד שחתם דבריו בענין זה בברכה לאמר! „ברוך ה' אשר לא השבית מקימי תורה ושומרי חוקים באיים הרחוקים!" (אגרת תימן). אפס אינו דומה שמועה לראיה כי כבוד הרב ס פ י ר נ"י לא כמשמע אזניו יוכיח רק למראה עיניו ישפוט כי רשם בכתב אמת על ספרו היקר בקוראי שמו אבן ספיר וספיר גזרתו כל תהלוכות בני עמנו בתימן מנהגם בבית ובשדה, במקח וממכר בחנויות ובשוקים ורחובות מקנה קנינם ומשלח ידם ומעשי אצבעתיהם. דרכי מוסרם והלכותיהם בדרך ארץ ומעלותיהם ומצבם בתורה ועבידתם בחכמה. עד כמה המה אמונים על ברכי אמונת אומן ככל שלומי אמוני ישראל ובמה כחם גדול בדקדוק לשונינו במבטא שפתינו ודרכי הקריאה בה. מנהגיהם בדת משה וישראל לכל החוקים והתורות אשר יעשה אותם האדם הישראלי וחי בהם כל ימי חייו מיום בואו בבריתו של אברהם ע"ה עד יום חתונתו. והשירים אשר ישוררו בהם לנשואין וטופסי כתובות וגיטין וכו ומנינן לשטרות עוד עד היום הזה ולא לחשבון היצירה גם לא יחריש מהודיענו גם ממעמדם בזכיות המדינה כי ברע הוא עוד בעונינו. וה' יודע עד מתי עוד עליהם להתחנן ולהתנפל לפניו ולאמר כתבנו בספר זכויות כל אדם באשר הוא אדם! אף על זאת שפתי ישבחונהו להחכם המחבר הנכבד נ"י כי יחקור חקירות יקרות שונות ומדי יספר לנו המנהגים השונים אשר ינהגו בהם הערבאים ולפיהם גם היהודים אשר בתוכם המה יושבים, ישכיל לבאר על ידם כמה מקראות מכתבי הקדש במועצות ודעת ולפרש בשום שכל גם הרבה מדברי רז"ל כי בארצות קדם לא ישנו הענינים בהשתנות הזמנים. ואין לגרוע מדבריו באלה הענינים כי אם יש להוסיף עליהם. למשל יספר לנו הרב החכם המחבר נ"י כי אחרי שוב האנשים האלה הביתה עיפים ויגיעים מדרכם מנהגיהם לסוך ולמשוח את רגליהם בחמאה מהותכת הנקראת אצלם „שמניה" ואם נצרף לדבריו אלה גם מה שמספר לנו גם החכם הנוסע המהולל אשר ל מבני עמינו Barckhart ממנהגם של אנשי ב ר ב ר למשוח את בשרם בחמאה וכי הוא נסה בעצמו למשוח בחמאה את חוהו את אצילי ידיו ואת ארכובות רגליו כחום היום או למשוח בה את רגליו בבואו עיף מן הדרך והוקל לו מאד כי הנסיכה והמשיחה בחמאה נותנת ליעף כח; או אז נבין גם המעשה המסופר לנו מרבותינו ז"ל בספרי על פסוק וטובל בשמן רגלו כיון שבא לביתו (איש יהודי פלוני בגוש חלב מקום ריבוי השמן) קראו לשפחתו אמר לה בואי ורחצו רגליו במלא ספל שמן ורחצה

להם

ואלה דברי הרב החכם הגדול נזר החכמים ועטרת הנבונים כש"ת מו"ה שלמה מונק יצ"ו יושב בשבת התחכמוני בע"ת פאריז.

נקראו לפני כמה פרקים מהס' **אבן ספיר** ומוצא אני את עצמי מחויב להגיד כי תועלת גדולה מגיע על ידו להחכמה בצאתו לאורה. מחברו ר' **יעקב ספיר** איש ירושלים אשר ידיעתו בחורניות רחבה מאד. השקיף בשום שכל על מנהגי ישראל ומדותיהם בארץ תימן אשר לא נודעו לנו כלל זה שנות מאות. כל ידיעותיו אשר יודיע לנו מהם נושאים על גבם חותם האמת ואף כי יש לדון על קצת מסברותיו. אבל הענינים אשר יספר לנו הם רבי תועלת למען דעת דברי ימי היהודים השוכנים בין הערביאים אשר ידיעתינו מהם מועטה מאוד עד כה והיהודים חהם עוד עד היום הזה מתנהגים על דת הרבנית כמשפט אבותיהם אשר לפני שבע מאות שנה חחליפו איגרות עם בן מיימון. לא שינו את לשונם לא החליפו את מדותיהם ויגברו לאמונה אומן ולאמונת הבל. ככחם אז באלה כן כחם עתה. וכאז כן עתה עוד נרדפים על צואריהם כי בקצה הארץ תהיא המיושבת מאנשים פראים עוד לא הלכה רוח העת לפנים והזמן ההוה הוא פירושו של ספר תולדות העבר שם. לכן אני נכסף בכל לב כי מצא ימצא הרב ר' יעקב ספיר את האמצעיים ההכרחיים ונצרכים לו להוציא את ספרו הנכבר הזה לאור לתועלת הרחבת ידיעתנו בקורתינו. פאריז יום ב' נובימביר שנת 64 למספרם.

שלמה מונק.

מליצת ידי"נ הרב החכם השלם חרוץ ושנון מוכתר בנימוסין כש"ת מו"ה שניאור זאקש יצ"ו בע"ת פאריז יע"א.

כבוד מעלת הרב השלם המופלג בתורה ומופלא בהפלאת הכמים מוהר"ר יעקב הלוי נ"י אבן ספיר אבן יקר מיקירי ירושלים תוב"ב. כבר יצא לו מוניטין בעולם התושיה על ידי מגלות העפות כתבי העתים היקרים אשר לעמינו. המגיד הגיד חכמתו, המבשר בשר צדקתו וזכרו כיין לבנון בלבנון ידיו רב לו בדקדוק ושם לו על פני חוץ במליצה. כלוי ברוכנו יודע גם הלוי הזה פרק בשיר וכבר בילדותו נשאו רוחו עלי כנפי רננים ובעלומי ימיו נשא משא גיא חזיון; ועל הכל יתגדל ויתרומם כי האחרון הכביד הגדיל והפליא לעשות זה ספר תולדות אדם יקר בחכמה ותורה אשר כתב בו פרשיות מרובות פרשיות אלה מסעותיו אשר נסע מירושלם מצרימה ומהורו ועד כוש. ומי לא יודה לו על זה מי לא ישבחנו ולא יפארנו? כי שם נפשו בכפו ונשא רגליו ללכת אל ארץ התימני כי באהבתו את עמו אמר: את שלום אחי אנוכי מבקש ויעבור עלי מה! ענה בדרך כחו בארץ ציה ומלחה ארחות תמא הליכות שבאים פראי אדם שוללים שודדים וחומסים רעב גם צמא. תעה במדבר בישימון עזב את ביתו ואת נחלתו בארץ הקדושה נטש את אשתו ובניו. ויסע משלם ויחן בחרדה ויסע מנחת דרך ממנוחה ויחן בדפקה. ולא ראה עוד אף חצי המנחות ויסע ממתקה ויחן במרה. ואנחנו נודה לה' על חסדו ונפלאותיו אשר עשה להרב החו"ב המחבר נר"ו כי ממצוקותיו הוציאו והצילו ויבא יעקב שלם אלינו להחיותו כהיום הזה להיות לנו לפליטה גדולה דברים עתיקים אשר העתיק ממקומות ההם ולמען יספר לנו כל הגדולות והנוראות אשר ראה בארץ שבא היא אלימן והגד יגיד באזנינו את כל החדשות והנצורות אשר שמע מאחינו בני ישראל שם ובשאר הארצות אשר עבר בהן. כי כמה מההולכים שמה לא ישובו אל ארץ מולדתם. תמימים ירדו שם שאולה וימותו בענין רע כי הדרך

הסכמות.

הסכמת הרב הגאון הגדול פאר הדור והדרו, נזר ישראל וישרו, הנודע ביהודה ובישראל גדול שמו בחבוריו הקדושים והמסולאים כבוד מוהר"ר מאיר ליבוש מלבים יצ"ו.

קראתי את ספר המסע „אבן ספיר" של הרב החכם השלם מו"ה יעקב ספיר הלוי ירושלמי אשר כתב תהלוכות וקורות צוקות וצרות אחינו יושבי ארץ תימן בלחמם קרבו נודד ללחם ובדמעתם השקו כוס תנחומים לאבילי ציון וירושלים. ספוריו ספיר גזרתם במקום נאמן מתאחדים עם ספורי נוסעים אחרים אשר נגעו בקצה תימן. וכל נדיב לב יתמוך ידיו להוציא ספרו לאור להודיע ביעקב עניני אחינו הנדחים והנאנחים יושבי בארץ צלמות ולא סדרים. וגם יעשו חסד עם ספיר הלז מבני ציון היקרים אשר היה כעוף נודד מקנו וכו' כו'.
תשרי תרכ"ה פאריס.

מאיר ליבוש מלבים.

הסכמת הרב הגאון המפורסם החכם הכולל כש"ת מוהר"ר זלמן אולמאן זצ"ל רב ואב"ד במדינה צרפה ואפריקא ואיי הים אשר להקסרית צרפת.

הנה עבר עלינו הרב המופלג מו"ה יעקב ספיר הלוי נ"י ובידו חבור כתיבת יד כולל ספורי המסעות אשר נסע בארצות תימן לחפש אחרי בני עמינו לתור את כל המקומות אשר יושבים אחינו היהודים ולדרוש את כל המוצאות אותם את מצבם בין העמים הסובבים אותם והמושלים בהם את מעמדם המדיני ואת משפטיהם למעשיהם בעניני הדת והאמונה. ועל הכל שם עיני שכלו וישפוט שפוט באמת וצדק. ומיום שומו לדרך פעמיו עד שובו לביתו אשר בירושלים סבל צרות רבות ועגוים קשים ומבהלים נפש הקורא. עבר נתיבות נוראות דרכי אופל וצלמות והכניס את עצמו בסכנה לא פעם ולא שתים. רק הרבה לבא במצוקות בלי יראה ופחד כי נוכח ה' דרכו ולא שב מפני כל כדי להוציא תעלומיה לאור. גם מחשבתו הטובה עלתה בידו כי אסף וקבץ דברים יקרים ונחמדים ראוים להתפרסם והצליח להעלותם על הספר בטוב טעם ודעת במליצה נעימה וצחה את אשר עיניו ראו ולא זר ובתוך הספורים הביא לפי דרכו ענינים תוריים וחקירות ופירושים יגדילו חין ערך הספר אשר שמו יאות לו **אבן ספיר** כי הוא מלא דברים יקרים כאבני חפץ. ויען כי רצון המחבר להפיץ דבריו בישראל ולהוציא ספרו בדפוס אמרתי אהיה לו גם אנכי למליץ ישר להפגיע בעדו לכל אוהבי הדת ושוחרי תושיה שיתמכו בידו ויעשו לטבתו כל מה שבכחם ויכלתם למען יוציא כונתו הרצויה אל הפועל ויקבל משכורתו על כל התלאה אשר מצאתהו, ובאשר היתה ראשיתו מצער כן אחריתו ישגה מאד.
כ"ד המדבר לכבוד האמת פה פאריז יומ ה' י"ג תשרי ש' התרכ"ה לפ"ק.

הק' **זלמן אולמאן** רב בק' סענטראל למדינת צרפת.
הק' **אליעזר איזידאר** רב דק"ק פאריז.

אם ראיתי דבר חדש או מוזר אספתי. ולפעמים למדתי מזה איזה הלכה או פשט או הבנה לזכרון חקתי. ואחריהם אם הביאני הענין זכרתי בדרך קצרה מאד גם מטבעי המדינות ודרכי הגוים אשר היהודים יושבים בקרבם. כי גם מזה יוצא לפעמים איזה תועלת לדורשי רשומות או לחוקרי קדמוניות. וכל אלה הדברים בררתי בלה"ק צח (כאשר חנני ה') לשון המקרא ובקצור נמרץ כאשר ינוע בכברה הנעתי כל לשון עודף ויתרון כי קשה עלי האריכות. ורעיונות משל וחידה אין עמדי. גם כי כבדה עלי ההוצאה והזמן יקר ביותר וכל מלה ומלה שקלתי בפלס מחירה. ואם משתוקא (בלשון) בסלעים תרין הלא במכתב בארבע ובדפוס בשמונה. ובזמננו כי רבו המבקרים בששה עשר.

גם ספורי מהלך נסיעתי ומקרים ואסונים לא זכרתי בזה אחת מני אלף כי אם כל רגעי ימים יהיו לא ישפיקו לכתוב ולספר. ואפס קצה מנהם אשר נגעתי בקצה עטי הוא רק לאות זכרון בין עיני לזכור חסדי ה' וצדקתו עם יעקב או להכיר ולהוקיר טובת איש חסד עמדי כאשר נצטוינו. ולכן לא תפללו למצוא בספורי אלה מבואות והקדמות ומליצות חדות לכל מעשה ומקרה ועל כל שעל ומדרך כף רגל (כאורח כותבי מסעיהם זולתי) כי אין מגמתי להרבות עלי הספר ולעבתהו (כהלצת כחו וניעו להרחיב הדרוש) רק לספירת דברים אשר בקשתם למצוא ממנו תועלת. ואקוה שכן תמצאו בם חפצכם. ולוא לא הצרכתי להעביר מנחה כזאת על פני לפניכם וזכיתי לשבת בבית ה' לבלות אלה הארבע שנים ותשעה ירחים (עלי היו כולנה!) בחצרות בית ה' בביהמ"ד כשאר אחי וחברי אשר בזמן הזה מלאו כרשם מעדנים בש"ס ופוסקים ונשארו טהורים ובדרך רחוקה לא היו והייתי זוכה לכתוב חדושי תוה"ק מאשר יחנן המחונן ית"ש או אז שמחתי לקראתכם להרחיב דברי. אך! לא בפטפוטי דברים כאלה אשר הם על אפי ועל חמתי. ואשר ידעתי מראש כי גם כבוד לא אנחל מזה. המתחסדים יקראו אחרי: מתחכם! והמתחכמים יחשבוני לפתי וסכל. ואני (ככל בן אדם כוזב בדעתו וטועה בשכלו) בעיני לא זה ולא זה. ידעתי ערכי עלי. גם לא אצפה למלאות ממחירו כסף באמתחתי בידעי כי מעט אנשים אשר כגילכם ימצאון לאסוף הספר הזה אתם. ולמה זה הבל איגע להרבות פטפוטי אמרים. על כן דלגתי מעיר לעיר וממדינה למדינה וקטפתי יונקותיהם מראש אמיר לאכול לשבעה ועזבתי הפרט והעוללות ולא אשיב ידי כבוצר על סלסלות.

ועתה אנא אחי ומיודעי! הנאמנים והנעימים הואילו נא וקבלו מנחת ספורי הקצרים האלה במנחה טהורה מסולת הצחות בלולה בשמן המליצה על מחבת הציורים והרעיונים. והחונן לאדם חן וכבור יתן חני בעיניכם ותברכוני נפשיכם. גם נפשיכם תיקר בעיני ה'. ולישועתך קויתי ה'! תתן אמת

ליעקב ספיר הלוי סלה.

שמות האנשים המדינות והערים שבארצות הקדם כתבתי באותיות שכותבים אותם בערבי ולא כאירופיים. למשל העיר מיכה יכתבו האירופים מעקקע בטעות ואצלי העין פתח חזק ורחב כבערבי והקוף והכף יש להם שני מובנים וכן יחליפו צדי בסמך כמו העיר צנעא יכתבו האיירופאים סינה בטעות כי המה העתיקו מספרים אחרים לפי מבטאם ואני כתבתי כפי שהם נקראים ונכתבים. וכן בכולם.

ולא נאמר שזה כמחניף או מגדיל לתועלתינו או תפארת אומתינו. וכן מצינו לכותבי הדורות בחזון קדש נביאינו הראשונים והאחרונים בתלמוד ובמדרשים (לא אציין עליהם כי ידוע לכל קורא בהם) לא מנעו מלספר צדקת הצדיקים מגדולת מעשיהם ויקרת מופתיהם. כן לא כחדו תחת לשונם מלהגיד אם שמץ דבר נמצא בם (במקרה) אף על גדולי ישראל נזר הקדש ותפארתם בלי משא פני גדול ושוחד אהבת אחיהם ועמיהם לא עורה עינם האמת ואנכי לא אתפאר (חלילה לי) שבדרכיהם הלכתי ולא נטיתי מעקבותיהם אף שעל? ומי זה יעשה בנפשו שקר לעשות כמעשיהם. ודבר ה׳ בפיהם אמת ואנחנו רק כחמורים מתחמנים באוכף שלהם. על כן לא לבי נפתה עלי שלבי זך ונקי מבלי נטות אחרי מיטיבי ומכבדי ולסור מבטי ממריעי ומקילי ואיך ישא בעיני בן אנוש הרעות והטובות במאזנים יחד. אך אבטיח לכם כי לא התרחקתי הלאה מדרך הזה ולא ספרתי דברי רק באשר הוא בלי נטות לפנייתי. לא נשאתי פני מטיבי ולא טפלתי עון על מריעי. תארתי כל מקום וכל איש באשר הוא שם לנגד עיני וה׳ אלהים אמת ינחני בדרך אמת.

ואם גם אחרי המודעה הזאת יבא מי שהוא ויאמר: „ולא היא! נדבה או כבוד רצה מהם ולא נתנו לו!" אף אני אומר לו: „ברוך אתה לה׳ שתלית העון בי ולא בעיר או משפחה או שבט מישראל". כאשר כן מצינו לחז"ל (קדושין ע״ב א׳) „שוני׳ וגובי׳ וציצורא חבילתא דחביל ימא (מיוחסים הם). אר״פ והאידנא איערבי בהו כותאי. ולא היא איתתא הוא דבעי מינייהו ולא יהבו לי׳ „ועי״ש בפירש"י וי"א ר"פ בעא מנייהו אתתא ולא יהבו לי׳ לכך היה מוציא עליהם שמץ פסול וקשה בעיני לומר כן" ועי"ע שם בתוס׳. וראו נא כי רש"י ותוס׳ לא דחו זה הפי׳ בשתי ידים (ואספוהו אתם) אבל אמרו וקשה לומר כן כי פשט לשון הגמרא וסוגיא דעלמא נוטה לזה הפי׳. ודוגמתו בשבת ק"מ ב׳ אר"פ מאן דאפשר לי׳ למשתא שיכרא ושתי חמרא עובר על בל תשחיה ולא היא כו׳ ופי׳ הרש"א בח"א „כי לטובת עצמו היה אומר כן לפי שהיה עושה שכר למכור׳" וכן ב"מ ס"ב א׳ אר"פ שכראי לא פסיד וזוזי לא צריכנא (להתיר הריבית) א"ל ר"א מאי חזית דאזלית בתר דידך כו׳ וכלל גדול הוא מוטב לתלות הסרחון ביחיד מלדבר תועה לחייב להוציא לעז על הרבים (הן אל כביר לא ימאס) ואנא ידידי הקורא אם תכעוס עלי שקרבתי הפי׳ שהרחיקו רש"י ותוס׳ ז"ל (ה׳ יודע ועד כי לא במרד ובמעל ח"ו) אבקשך אל תוציא עלי את כל רוחך בחימה שפוכה. ואף אתה אמור עלי כאשר אמרו רש"י ותוס׳ על הי"א וקשה לומר כן ולא נהירא כו׳" ודיו. ואנכי חלילה לי לשנוא אותך בלבבי על זה ואשפטך לצדק. אך הראיתיך לדעת שהמרשא"ה ז"ל אשר עיני כבודו כבר חזו מ"ש רש"י ותוס׳ הנז׳ ובכל זה פי׳ בשבת הנז׳ מה שפירש ומה שלא נזכר בגמרא כלל שום רמז מזה. גם אתה סלח נא ומחל לעון יעקב סלה.

ועתה אודיעכם את אשר עשיתי לספורי אלה. ראשית ותכלית ספורי הוא רק מאחינו היהודים במקומות שעברתי עליהם כפי שדרשתי וחקרתי והתבוננתי היטיב על מהותם איכותם וכמותם אי מזה באו וגלגולי סבותיהם ומקריהם ואת אשר נודעתי מזה בעליל או מהגדה וספור בהתחקות על שרשיהם אותם זכרתי ורשמתי.

אם

הקדמה.

אחי ורעי! אלופי ומיודעי! הנה שמעתי בקולכם נמצאתי לאשר בקשתוני לכתוב על הסדר את אשר ראיתם בספר זכרונותי (מפוזר ומפורד) זכרון מסעותי בארבע שנה ותשעה ירחים אשר סבבתי בגלותי במצרים, ים סוף תימן הודו המזרחית עליונה ותחתונה ומדינות אויסטראליא מיום צאתי מירושלם י"ג תמוז תרח"י עד שובי אליה לשלום ט"ו אייר תרכ"ד. ואנכי לא אצתי למלאות רצונכם כי רבו עלי המלאכות ומדת ימי טפוחות. רובם יגון ואנחות לשבר רעבון בית יעקב ולתת חלק לה' העונה אותי ביום צרתי. וכי מששתי כל כלי ולא אמצא בם דבר חכמה ומדע הראויות לבא בקהל ה' ולמה זה הבל איגע? אבל כי חזקו עלי דבריכם ואמרתם: „מצאנו בהם תועליות טובות עם אלהים ואנשים היאות לבא בקהל קדושים. ואם קטון הוא בעיניך רב בעינינו ולעיני אנשים כערכנו בלמדינו מהם ידיעות רבות נאותים לדעת לכל יוצאי ירך יעקב אביני הזקן ולכלל דת ותורת ישראל סבא!" למענכם קרבתי אל המלאכה. ויעבוד יעקב בלא"ה והנה מתלאה בשעה שאינה לא יום ולא לילה אישון חושך ואפלה ובחפזון בלי מתון. וקרבתי הנפרדים עצם אל עצמו והיו לאחדים כגולם וצלמו. ועל כן אל תבקשו ממני גדולות ולא תחפשו בספרי המליצות והגיונות או דברי חכמות נצורות ורמזות. ואתם ידעתם את אחיכם כי קטון יעקב. אינו לא חכם ולא חוקר לא רב ולא בוקר מלמד אנכי וסופר ולא למדתי חכמה ודעת נבונים אמצא? ידעתי כי לא אמצא ידי ורגלי בין החכמים ובהבל פיהם ישרפו גליוני ואכוה בגחלתם. אך לעשות רצונכם חפצתי ועליכם להגן בעדי. ואקרב אל המודעה ואומר:

יען כי בגלותי זאת הייתי שליח מירושלם עה"ק ת"ו בתואר חכם רב או מורה והיה במקומות שעברתי עליהם מהם כבדוני ומהם הקילוני. ודעתו של אדם לכבד מכבדיו ולהקל מקיליו. השוחד מעור עיניו והמתן מכהה את שניו. לזאת אגיד לכם כי בטרם קרבתי אל המלאכה שמתי לנגד עיני נר לרגלי מאמר חז"ל בב"ר פ"ז וז"ל: „שאלה מטרוניתא את ר' יוסי אפשר יוסף בן שבע עשרה שנה היה עומד בכל חומו והוא עושה דבר זה? (לנוס מאשת אדוניו אשר אתו בבית) הוציא לפניה ספר בראשית והתחיל קורא לפניה מעשה ראובן ובלהה מעשה יהודה ותמר אמר לה ומה אלו שהם גדולים וברשות אביהם לא כסה עליהם הכתוב זה שהוא קטון וברשות עצמו על אחת כו"כ?" הורונו חז"ל אשר תוה"ק לא חסה לכסות דבר פשע גם על אחינו בשרינו ולהעלים ולכבוש דבר אמת אם כנים הדברים. גם מצוה לספר בצדקת וישרת לבב כל איש אבינו או אחינו.

הזהרה.

אני מזכיר לכל אחב"י בכל מקום שהם ולכל האדם הנברא בצלם אלהים שכתוב בתו"הק לא תסג גבול רעך (דברים י"ט י"ד) ונשנה בארור מסיג גבול רעהו (שם כ"ז י"ז) וגם מדינא דמלכותא וינא קשוט לכל יושבי על מדין לבלי יוסג גבול מספרים חדשים אשר מוציא המחבר בעצמו שלא ברשותו. ולכן אני מזהיר בזה ששום אדם בעולם לא ירהיב בנפשו להדפיס ספרי זה בין בל"הק ובין להעתיקו לשאר לשונות, כי אני עתיד בעזה"י להעתיקו בקרוב גם ללשונות אחרות, בלתי קחת רשיום מפורש מאתי במשפט והזכות הזה הוא לי כל ימי חיי לאורך ימים ובחיי בני שיחיו.

וגם אני מודיע ברבים שכל הספרים היוצאים מתחת ידי בזה הם תתומים בשמי בכתב ידי כזה.

ספרים

היוצאים לאור בפעם ראשונה

ע"י חברת

מקיצי נרדמים

תחת השגחת ראשי החברה:

משה מונטיפיורי בלאנדאן,
שמואל דוד לוצאטו בפאדובה,
אברהם הכהן (המכונה ד"ר אלברט כהן) בפאריז,
מתתיהו שטראשון בווילנא,
אליעזר הלוי (המכונה ד"ר לעווע) בברייטאן,
אליעזר ליפמאן זילבערמאן בליק.

שנה שניה תרכ"ה—תרכ"ו.

Iben Safir.

Lyck, 1866.
Herausgegeben im Selbstverlage des Vereins M'kize Nirdamim.
(L. Silbermann.)
Schnellpressendruck von Rudolph Siebert in Lyck.

אבן ספיר

יסבב

אדמות חם (מסע מצרים) ים סוף, חדרי תימן, מזרח הודו כלו, ארץ החדשה אוסטראליא ותשובתו הרמתה ירושלים עה"ק תובב"א.

הארצות אשר סבבתי ותרתי ארבע שנים ותשעה ירחים וכתבתי על הספר לזכרון, מצב ותואר אחינו ועמינו, המוסדי התורי והמדיני, ואת העוברות והמוצאות אותם מאז עד היום, ונלוה אליהם ספורים וענינים תורנים וחקירות והערות ישרות וציוני רשימות מצבות עתיקות והערות עליהם, ושירי קדש ובקשות ומעשים נפלאים, דבר השוה לכל נפש. נעשה על טהרת לשוננו הקדושה, רבים ישוטטו בם ויתענגו על רוב טובם. אקוה כי רוב דבריו יהי רצוי לרוב אחיו ולישועתך קויתי י"י!

מעוז ישועות

יעקב ספיר הלוי

מתושבי ירושלים עה"ק תובב"א.

בשנת רני ושמחי לפ"ק.

חלק ראשון.

יוצא לאור בפעם ראשונה

ע"י חברת

מקיצי נרדמים.

Iben Safir.

Lyck, 1866.

Herausgegeben im Selbstverlage des Vereins M'kize Nirdamim

(L. Silbermann.)

Schnellpressendruck von Rudolph Siebert in Lyck.